

INSTITUT ZA NOVEJŠO ZGODOVINO

K

12330

930.85(497.4 Maribor)"1914/1918"

019990081

COBISS ©

Im Marburger Stadt-Kino-Theater

VLASTA STAVBAR

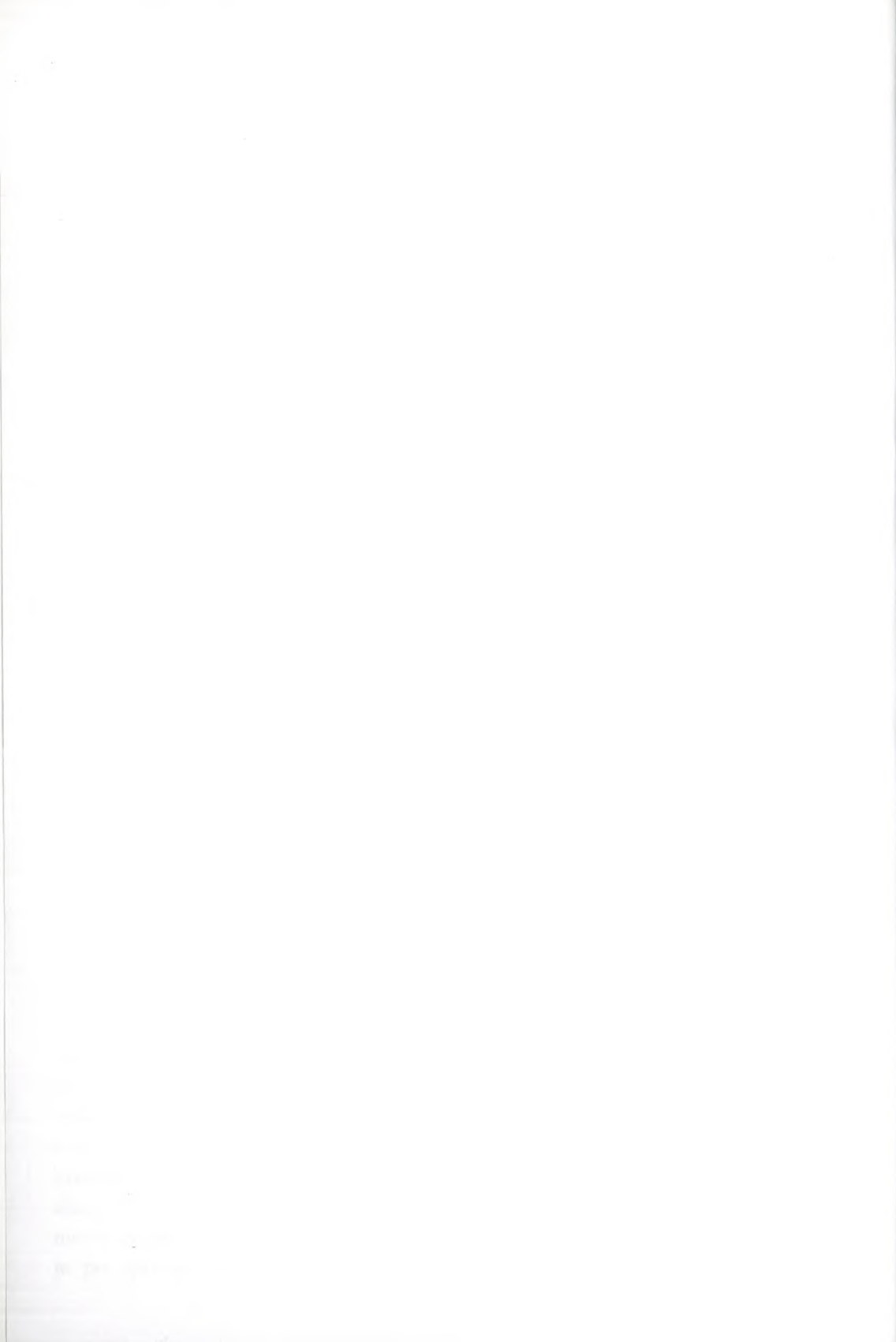
KULTURNO DOGAJANJE V MARIBORU V LETIH 1914 - 1918

O zgodovinskem razvoju Maribora smo v zadnjih letih dobili nekaj pomembnih monografskih raziskav, ki so bistveno dopolnile naše védenje o preteklosti spodnještajerske prestolnice. Zdaj se jim pridružuje še študija mag. Vlaste Stavbar o kulturnem življenju v Mariboru med prvo svetovno vojno, ki predstavlja dopolnjeno in razširjeno magistrsko nalogo zgodovinarke mlajše generacije, tistih mlajših diplomantov Pedagoške fakultete v Mariboru, ki so se posvetili študiju in raziskovanju zgodovine Maribora in Štajerske.

Na osnovi minucioznega študija arhivov, časnikov in časopisov ter znanstvene literature je avtorici uspel pregleden, poglobljen, obširen in zanimiv prikaz kulturnega dogajanja v Mariboru v letih prve svetovne vojne, v letih prve sekularne katastrofe v 20. stoletju, ki je tako silovito posegla v vse pore političnega, družbenega, socialnega in kulturnega življenja Evrope, sveta in tudi slovenskega naroda. Prav v Mariboru, kjer je vsakdanje življenje stoletja potekalo v znornem sobivanju nemškega in slovenskega prebivalstva, je nacionalno vprašanje od sredine 19. stoletja postavilo odločilno prekretnico v nadaljnjem razvoju dveh narodov in ki je po zgodovinski usodi namenilo nemu

Vlasta Stavbar

**KULTURNO DOGAJANJE
V MARIBORU V LETIH
1914–1918**

Založba Obzorja

Copyright © 1998 by Vlasta Stavbar
Knjiga je izšla z denarno pomočjo Mestne občine Maribor, Občine
Rače-Fram, Občine Pesnica pri Mariboru in Univerzitetne knjižnice Maribor.

12330

N 03 -03- 1999 / 81

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Univerzitetna knjižnica Maribor

930.85(497.4 Maribor)"1914/1918"
949.4 Maribor"1914/1918"

STAVBAR, Vlasta

Kulturno dogajanje v Mariboru v letih 1914-1918 / Vlasta Stavbar.
- Maribor : Obzorja, 1998

ISBN 961-230-087-9

COBISS-ID 43273729

Knjiga Kulturno dogajanje v Mariboru v letih 1914–1918 je dopolnjeno besedilo magistrskega dela, ki sem ga zagovarjala na ljubljanski Filozofski fakulteti 25. marca leta 1996 pred komisijo, ki so jo sestavljali mentor dr. Franc Rozman, akademik prof. dr. Vasilij Melik in dr. Janez Cvirn.

Delo sem dopolnila z biografskimi podatki o posameznikih, ki so bodisi neposredno bodisi posredno krojili in soustvarjali kulturni utrip v Mariboru med prvo svetovno vojno oziroma bili prisotni s svojimi deli. Delo prikazuje del kulturne zgodovine mesta in je namenjeno širšemu krogu ljudi, zato se mi je takšna dopolnitev zdela potrebna in primerna. Biografske zapise sem vključila v opombe, s tem pa nisem posegla v spremembo osrednje tematike dela.

Ljudje, ki so neposredno ali posredno soustvarjali obravnavano obdobje, so bolj ali manj znani v slovenski kulturni zgodovini, prav gotovo pa zelo pomembni za kulturno podobo Maribora v omenjenem času. Biografski zapisi pa ne zajemajo le izključno njihovega delovanja v času prve svetovne vojne, ampak posegajo tudi v čas pred vojno in po njej. Poskušala sem namreč podrobneje predstaviti, kdo so bili, s čim so se ukvarjali, kakšen je bil njihov prispevek, kakšna je bila vloga v družbenem življenju in kakšna njihova politična in narodnostna usmeritev. Podatke o njihovem življenju in delu sem iskala ne le v biografskih leksikonih, saj večine tam niti ne najdemo, ampak v različnem časopisju in drugi literaturi. Torej gre za skupek drobnih podatkov, ki dopolnjujejo kulturno dogajanje, ki odraža dušo mesta in ljudi v njem.

Pri nastajanju samega dela in knjige so mi mnogi pomagali s svojim strokovnim znanjem in z nasveti, za kar se jim zahvaljujem. Posebej pa moram imenovati dr. Franca Rozmana, ki je ves čas kritično spremljal moje delo, in se mu najtopleje zahvaljujem za vso pomoč in poduke pri

nastajanju le-tega. Moja zahvala velja tudi kolegicama Alenki Valh Lopert za velik trud in natančnost pri pregledovanju in lektoriranju besedila ter Sandri Kurnik Zupanič za izdelavo imenskega kazala in za dragocene drobne nasvete. Knjiga je opremljena tudi s slikovnim gradivom iz zbirke Univerzitetne knjižnice Maribor in zasebne zbirke gospoda Primoža Premzla. Obema se za dovoljenje objave gradiva iskreno zahvaljujem. Zahvaljujem pa se tudi Založbi Obzorja, ki je delo sprejela v svoj založniški program.

Maribor, december 1998

Vlasta Stavbar

VSEBINA

UVOD

I. Tematika	9
II. Viri in literatura	15

INSTITUCIONALNA KULTURA

I. Gledališče	21
1. Kratka zgodovina gledališkega dogajanja v Mariboru pred prvo svetovno vojno	21
2. Gledališka dejavnost v Mariboru v letih 1914–1918	25
2.1. Nemško mestno gledališče v Mariboru	26
Povzetek in značilnosti delovanja nemškega mestnega gledališča v Mariboru v letih 1914–1918	66
2.2. Dramatično društvo in slovenske gledališke predstave	67
Povzetek in značilnosti delovanja slovenskega gledališča v Mariboru v letih 1914–1918	73
3. Povzetek	74
II. Glasba	77
1. Koncerti	77
1.1. Glasbene prireditve v kazinski dvorani in vojaški koncerti	77
1.2. Slovenci in koncertna dejavnost	84
2. Povzetek	84
III. Film	86
1. Kinematograf Gledališkega in kazinskega društva (»Stadt-Kino-Theater«)	86
2. Marburger Bioskop	90
3. Povzetek	92

DRUŠTVA

93

I. Politična in narodnoobrambna društva	95
II. Kulturna, prosvetna, izobraževalna, umetniška in znanstvena društva	107
III. Delavska društva	149
IV. Humanitarna, podporna in dobrodelna društva	152
V. Telovadne organizacije in športna društva	163
VI. Družabna in druga društva	173
VII. Povzetek	176

DRUGE PRIREDITVE	179
I. Cesarske slovesnosti	179
II. Druge vrste prireditev	183
III. Povzetek	189
 SKLEP	 191
 PRILOGA I.: Seznam društev	 194
 PRILOGA II.: Seznam slikovnega gradiva	 199
 ZUSAMMENFASSUNG	 201
 IMENSKO KAZALO	 205

UVOD

I. Tematika

O prvi svetovni vojni, ki je bila vojna novosti, vojna mož in vojna tehnike, obstaja kar precej literature. V slovenskem zgodovinopisju je kar nekaj del, ki natanko popisujejo to t. i. pozicijsko vojno, vojno strelskih jarkov in ustaljenih front. Manj pa je razprav, ki bi posegale v življenje za bojno črto. Le redke od teh se ukvarjajo z življenjem in razpoloženjem najširših množic. Večina razprav za posamezna obdobja je posvečena bolj uradni politiki in »veliki zgodovini«.

Že v diplomskem delu Analiza deklaracijskih izjav v Pokrajinskem arhivu Maribor me je zanimalo obdobje zadnjih let habsburške monarhije, vloga ter položaj Slovencev znotraj takratnega prostora in časa ter njihov hiter prehod v novo državo, za katero niso bili pripravljeni, ter mnenje, da razpoloženje najširših množic v nekem časovnem obdobju ni zanemarljivo. Zato sem se odločila nadaljevati v tej smeri.

Torej, zanimalo me je življenje Mariborčanov v času prve svetovne vojne, ko so bili, kakor drugi narodi v monarhiji, potisnjeni v vojno. Dodatna vzpodbuda pa je bila, ko je v Ljubljani kolega Dragan Matić pričel z raziskovanjem kulturnega utripa v Ljubljani med prvo svetovno vojno.

Zamisel za raziskovanje mi je dal moj mentor prof. dr. Franc Rozman, ko me je opozoril na doktorsko disertacijo Huberta Steinerja z naslovom *Klagenfurt im Ersten Weltkrieg*. V disertaciji je avtor namreč podrobno obdelal vsa področja življenja Celovčanov v prvi svetovni vojni.

Cilj moje naloge je bil sprva zasnovan širše. Želela sem namreč prikazati celoten utrip in življenje v Mariboru med prvo svetovno vojno (uprava, prebivalstvo, komunala, šolstvo, kultura, splošni vojaški ukrepi, preskrba, industrija, položaj ljudi ob razpadu Avstro-Ogrske, življenjski utrip v Mariboru in odziv Mariborčanov na svetovne dogodke). Zaradi tako zastavljene naloge sem pri pregledovanju in zbiranju arhivskega gradiva, časnikov in časopisov ter literature naletela na veliko množino gradiva, ki ga je bilo za to delo preveč. Zato sem se omejila le na prikaz kulturnega dogajanja v Mariboru v letih 1914–1918. Seveda sem zajela kulturo v najširšem pomenu.

Omejila sem se torej na tisti del življenja v Mariboru, ki ni bil nujen za preživetje (kot je na primer bila to preskrba), vendar pomemben z narodnostnega vidika in z vidika zadovoljevanja intelektualnih potreb človeka. Kulturno dogajanje pa vendarle odraža dušo mesta in ljudi v njem.

Predstaviti kulturno dogajanje v Mariboru v času prve svetovne vojne je dokaj težavno, saj zahteva nadrobno poznavanje kulturnega dogajanja v mestu in njegovem zaledju v daljšem obdobju. Žal pa še nimamo na voljo popolne evidence o posameznih sklopih kulturnega dogajanja v Mariboru in raziskav o njih. Zlasti je neraziskano obdobje 19. stoletja in prve polovice 20. stoletja.¹

V Mariboru srečamo stik dveh kultur, slovenske in nemške, ki sta prvenstveno označeni z jezikom in predstavljata stopnji družbenega razvoja.

Mariborski meščani, ki so se v prvi polovici 19. stoletja številneje začeli priseljevati v mesto, so bili doma iz različnih krajev Štajerske, Kranjske, Koroške, Tirolske, Avstrije, Češke, Moravske, Šlezije, Ogrske, Hrvaške, Bavarske in Italije. Mestu so vtisnili nemški značaj, čeprav so sredi stoletja govorili tudi še slovensko.² Mestna okolica tik za obzidjem je bila namreč slovenska. Za tisti čas je bilo značilno, da so Slovenci, ki so se v mesto priseljevali zlasti kot služinčad, hitro prevzeli nemščino kot sporazumevalni jezik in se tako selili v nemški kulturni krog, čezenj pa v nemški narod.

Mariborsko meščanstvo je bilo v ustavni dobi od leta 1860 dalje praviloma liberalno, proti koncu monarhije pa večinoma nemško nacionalistično, schönenererijansko naravnano.

Tudi delavstvo, ki je bilo pretežno organizirano v socialdemokratski stranki, se je praviloma vključevalo v nemški kulturni krog, posebno še, ker je bila mariborska socialna demokracija vezana na nemško deželno centralo v Gradcu. Delavstvo je v Maribor prihajalo sprva iz industrijsko razvitejših krajev Avstrije in s Češke ter se zaposlovalo zlasti v delavnicah Južne železnice, ki so zaposlovale okrog 1000 delavcev. Le-ti so si svoje kulturne in politične ter gospodarske institucije praviloma postavili v primestnih naseljih na desnem bregu Drave. Osrednja institucija mariborske socialne demokracije je bila Ljudski dom (das Volksheim).

Ob koncu 18. stoletja in do šestdesetih let 19. stoletja si je mariborsko meščanstvo, ki še ni bilo nacionalno diferencirano, omislilo nekaj kulturnih institucij – gledališče (1785), gledališko diletantsko društvo (1793), bralno in družabno društvo (1823), glasbeno društvo (1884), moško pevsko društvo (Männergesangverein) (1846) in lokalni mestni časopis Correspondent für Untersteiermark, ki se je kasneje imenoval Marburger Zeitung (1862).

Sredi šestdesetih let 19. stoletja, ko je prihajalo do vse ostrejša nacionalne diferenciacije, je nemško meščanstvo ob gledališko stavbo prizidalo še kazinsko in si tako pridobilo sredi mesta sedež za vsa pomembnejša družabna in nacionalna društva (Turnverein, Deutscher Sprachverein, Südmark, Deutscher Schulverein, Verband deutscher Hochschüler, Deutscher und Österreichischer Alpenverein).

¹ Bruno Hartman: Kulturni tokovi v Mariboru in njegovem zaledju med vojnama. ČZN 19=54, 1983, 1-2, str. 232-247.

² Gustav Puff: Marburg in Steiermark. Band I. Gratz 1847, str. 259.

Utrip mestnega življenja na Glavnem trgu (Hauptplatz) pred prvo svetovno vojno.

Življenje pred vojno je bilo veselo in zabavno, kar priča "pozdrav" s Tegetthoffstrasse (Partizanska cesta).

Za Slovence na Štajerskem je bil Maribor pomembno gospodarsko in duhovno središče. Ob koncu 18. stoletja je iz mariborske gimnazije, ki je bila najvišji šolski zavod v mestu, izšel rod slovenskega umništva na Štajerskem. Pomembni so bili zlasti duhovniki. S prenosom sedeža lavantinske škofije iz Št. Andraža na Koroškem leta 1859 v Maribor je škof Anton Martin Slomšek združil skoraj vse Slovence na Štajerskem. Duhovščina, ki je bila izobražena v mariborskem bogoslovju, je bila v večini slovenska, kar je zelo vplivalo na politično in kulturno osveščanje slovenskega prebivalstva, zlasti malih in srednjih kmetov.

Slovenci na Štajerskem so si v svojem gospodarskem in kulturnem središču ustanovili več kulturnih in prosvetnih institucij. Zlasti je bila pomembna leta 1861 ustanovljena Slovanska čitalnica, znotraj katere so zasnovali slovensko gledališče, glasbeno dejavnost, knjižnico s čitalnico. Leta 1867 so ustanovili politični list Slovenski gospodar, ki je bil namenjen zlasti podeželju, leto kasneje (1868) pa vseslovenski politični list Slovenski narod, ki pa se je že čez štiri leta preselil v Ljubljano. Slovenci so si v Mariboru omislili tudi svojo tiskarno, ki je začela delovati 1871. leta. V mestu so izdajali tudi literarni list Zora in znanstveno prilogo Vestnik (v letih 1872–1878).

Slovensko nacionalno in kulturno gibanje v Mariboru in njegovem zaledju se je krepkeje razmahnilo od devetdesetih let 19. stoletja dalje. Katoliška

delavska društva so se nekoliko slovenizirala, slovensko liberalno gibanje se je okrepilo z delavstvom, zlasti z železničarji. Leta 1899 je bil zgrajen Narodni dom, gospodarsko in kulturno zavetišče štajerskih Slovencev in sedež številnih društev: Glasbenega društva (1901), Dramatičnega društva (1909), telovadnega društva Sokol (1906), javne ljudske knjižnice (1906). Zelo pomembno, kasneje tudi vodilno, je bilo leta 1903 ustanovljeno znanstveno Zgodovinsko društvo za Slovensko Štajersko, ki je začelo izdajati Časopis za zgodovino in narodopisje (odslej ČZN) in si osnovalo znanstveno knjižnico. Iz njega so izšle tudi druge pomembne kulturne institucije.

Slovenska krščansko-socialna zveza za Štajersko je bila krepka kulturna, narodnoobrambna in krščanskosocialna organizacija v Mariboru. Leta 1914 je štela 167 društev na Slovenskem Štajerskem. Njena osrednja slovenska knjižnica pa je presegala Südmarkino nemško ljudsko knjižnico v mestu.

Maribor je pričakal prvo svetovno vojno z nemško in s slovensko kulturo, prvo podkrepljeno z gospodarsko in številčno prevlado Nemcev, drugo s podporo slovenskega zaledja in slovenskih izobražencev. Za obe pa je značilna nacionalna naravnost, prvenstveno označena z jezikom.

Kulturno dogajanje lahko spremljamo na več nivojih človekove ustvarjalnosti, če vzamemo za izhodišče od poltretje stotine definicij kulture tisto, ki opredeljuje kulturo za doseženo stopnjo v razvojnem procesu humanizacije človeka. V njej so zajete vse človeške dejavnosti in iz njih izvirajoče pridobitve ter vrednote.³ Seveda bo v mojem prikazu mogoče omeniti samo nekaj najvidnejših elementov kulture: od najvišjega institucionalnega, katerega glavni predstavnik je gledališče, preko društvenega življenja do tretjega nivoja, ki ga predstavljajo raznovrstne prireditve, ki so pogosto manifestacija društev ali pa gre le za splošno ljudsko zabavo. Pri vseh treh pa je za Maribor pomembna še nacionalna delitev.

Kolikšni in kakšni (razvoj, moč in pomen) so bili kulturni tokovi v času prve svetovne vojne v Mariboru, upoštevajoč vse tri nivoje kulturnega dogajanja, pa je vprašanje, ki ga poskušam osvetliti. Ali je vojno stanje zmanjšalo ali celo prekinilo kulturne prireditve in delovanja društev v mestu? Ali lahko zabeležimo kulturno udejstvovanje Mariborčanov kljub vojni? Kakšna je razlika med intenzivnostjo nemške in slovenske kulture v vojnih letih? Ali je

³ Bruno Hartman: Kulturni tokovi ..., str. 232.

ustrezna črno-bela delitev mariborskega kulturnega dogajanja na nemško in slovensko? Ali lahko govorimo o mariborskem kulturnem dogajanju ne glede na nacionalno diferenciacijo?

Odhod v vojno je bil vedno boleč.

II. Viri in literatura

V slovenskem zgodovinopisju je bil vidik zgodovine širših množic kar precej zanemarjen. Tako je bilo za pričujočo razpravo potrebno pregledati predvsem arhivsko in časopisno gradivo. Literature ni veliko. Obstaja nekaj razprav o kulturnih tokovih v Mariboru, vendar te razprave obsegajo daljša obdobja in pogosto je čas prve svetovne vojne kar bela lisa oziroma je najpogosteje zapisano, da je vojna prekinila kulturno dogajanje v mestu.

Največ arhivskega gradiva je seveda v fondih Pokrajinskega arhiva v Mariboru. Pregledala sem tudi obsežen fond Mestne občine Maribor za obdobje 1914–1918. Našla sem precej gradiva s področja preskrbe, uprave in političnega delovanja, znatno manj pa o kulturnem življenju v mestu med vojno. Nekaj dragocenih podatkov je bilo tudi v fondu Varia, kjer gre seveda le za fragmente. Zanimivi so bili tudi društveni fondi, v katerih pa za čas vojne žal ni gradiva. Ali gradivo ni ohranjeno ali pa ni nastalo. Za ostala področja pa arhivsko gradivo čaka na nadaljnje raziskovanje dogajanja v Mariboru v obdobju 1914–1918.

Tudi v fondih Štajerskega deželnega arhiva v Gradcu je situacija podobna. Na primer – za posamezna društva obstaja kar nekaj metrov gradiva, vendar ne za vojni čas. Podobno je tudi z rokopisnim gradivom v Univerzitetni knjižnici Maribor.

Zato so bili pri delu toliko bolj pomembni sekundarni viri, torej časniki in časopisi. Zlasti tisti, ki so izhajali v mestu. Ker uradnih zapisnikov o delu nekaterih društev ni, sem bila vezana na objave v časopisju. Seveda so te objave prilagojene za tisk in širšo publiko. Zato sem pregledala različne časopise, ki so predstavljali oba nacionalna pola v mestu oziroma različno politično usmerjenost. Osrednja časopisa v mestu v obravnavanem obdobju sta bila Marburger Zeitung (1862–1945), prvi tiskani časopis v mestu, in Straža (1909–1927). Marburger Zeitung ali Marburgerica ali Mariborčanka, kot so časopisu rekli, je bilo glasilo nemškega prebivalstva na Spodnjem Štajerskem in je od leta 1914 izhajalo dnevno. Slovenci pa so izdajali Stražo, ki je sicer imela podnaslov Neodvisni politični list za slovensko ljudstvo, vendar je bila klerikalno usmerjena in namenjena zlasti mariborski inteligenci. Izhajala je dvakrat ali trikrat na teden. Zlasti zanimivi so bili komentarji istih dogodkov v omenjenih časopisih.

Izhajal je še Slovenski gospodar (1867–1941), ki je imel podnaslov Podočiven list za slovensko ljudstvo. Namenjen je bil predvsem podeželju. Bil je klerikalni časopis. Izdajalo ga je Katoliško tiskovno društvo.

Omeniti velja še Male novice, ki so pričele izhajati šele leta 1918 in so bile prav tako klerikalne. Nadalje Mariborski delavec, politični dnevnik, ki je pričel izhajati v Mariboru 23. novembra 1918. Ustanovili so ga slovenski, predvsem liberalni, meščanski krogi kot neodvisno glasilo z nalogo, vplivati na vključevanje mariborskega delavstva v narodne organizacije. Pregledala sem tudi slovenski, vendar po vsebini nemškutarski list Štajerc, ki je izhajal na Ptuj. Imel je enako usmeritev kot Marburger Zeitung in je pogosto prevzemal objave iz njega. V pošte v sta prišla še ljubljanska Slovenec in Slovenski narod, ki pa kulturnega dogajanja v Mariboru nista pogosto beležila.

Med literaturo naj izpostavim monografijo Maribor skozi stoletja, ki zajema kar nekaj razprav iz kulturne zgodovine v mestu za obdobje 19. in 20. stoletja. Med splošnimi razpravami omenjam zelo dobro in natančno razpravo izjemnega poznavalca kulturne zgodovine v Mariboru, razpravo Bruna Hartmana, ki je bila objavljena v Časopisu za zgodovino in narodopisje (ČZN) leta 1983 z naslovom Kulturni tokovi v Mariboru in njegovem zaledju med vojnama. Sledi razprava Franja Baša Razvoj Maribora v letih 1918–1938, ki je izšla v Kroniki slovenskih mest leta 1939. Razprava istega avtorja Maribor v avstrijski ustavni dobi v ČZN leta 1967 tudi dokaj nadrobno poleg gospodarskega položaja prikaže še kulturno dogajanje in nacionalno diferenciacijo.

Naj pregledam literaturo za posamezna področja: za nemško gledališče je na voljo disertacija Walterja Tauferja Das deutschsprachige Theater in Marburg an der Drau, ki je izšla leta 1982 na Dunaju; za slovensko gledališče pa knjižica Dramatično društvo v Mariboru, ki jo je leta 1928 spisal Pavel Strmšek. O slovenskem gledališču je Bruno Hartman napisal naslednje razprave: Ustanovitev mariborskega Dramatičnega društva, izšla v Dokumentih slovenskega gledališkega muzeja leta 1968, Pričevanja o mariborskem slovenskem gledališču pred prvo svetovno vojno, izšla v Dokumentih slovenskega gledališkega in filmskega muzeja leta 1979, in Kratka zgodovina Dramskega gledališča v Mariboru, izšla v Gledališkem listu SNG Maribor v sezoni 1977/78. Kot starejšo razpravo pa naj omenim še delo Vladimirja Kralja Preteklost mariborskega gledališča, objavljeno ob 150-letnici delovanja gledališča v Kroniki slovenskih mest za leto 1937.

Kar se glasbene zgodovine tiče, so tu razprave mariborske muzikologinje Manice Špendal. Omenim naj le dve: Razvoj glasbenega življenja v Mariboru, ki je izšla v delu Maribor skozi stoletja, in Glasbeno življenje v Mariboru, ki je izšla v ČZN leta 1983.

Obstaja nekaj literature o društvenem dogajanju v Mariboru. Le nekatera društva imajo objavljene kronike ali zgodovinske preglede. Omenjam Chronik des Männergesangverein in Maribor 1846–1937, izšlo v Mariboru leta 1936; Katoliško tiskovno društvo in Cirilova tiskarna v Mariboru, izšlo leta 1917; Sokol Maribor–Matica 1907–1937: 30 let, izšlo v Mariboru leta 1937; Prostovoljna

gasilska četa v Mariboru 1871–1936, izšlo v Mariboru 1936. Sledijo še krajši zapisi o orlovski organizaciji in treznostnem gibanju v Mariboru v knjižici Maribor, krajepisni in kulturno-zgodovinski pregled s podnaslovom Vdeležencem Orlovskega tabora od 29. julija do 2. avgusta 1920, izšlo v Mariboru leta 1920. Nadalje omenjam knjižico Pavla Strmška Maribor za svoje dijaštvo, ki je izšla v Mariboru 1929. leta. Poudarim naj še razpravo Bruna Hartmana Slovanska čitalnica v Mariboru in njeni knjižnici, objavljena je bila v ČZN leta 1979.

Našteta je le temeljna literatura, ostala pa je zajeta v seznamu ob koncu tega poglavja. Pri pregledu literature sta mi bili v pomoč še bibliografiji: Bibliografija o Mariboru, monografije, izšla leta 1975, sestavil jo je Vasja Sterlé, in Bibliografija dr. Bruna Hartmana, izšla leta 1994, sestavila pa jo je Vlasta Stavbar.

Omeniti moram še nekatera dela, ki so izšla med vojno ali tik po njej: roman Ludwiga Mahnerta, Die Hungerglocke; številne knjižice Antona Kosija z dramskimi besedili, sporedi za slovesnosti, zbirke domoljubnih in vojaških pesmi ter dela o cesarju: Iz življenja našega cesarja in delo Izpod črno-rumene zastave, kjer je opisal zanimive dogodke in slike iz vojnega viharja v Avstriji leta 1914.

Zelo zanimiva in dobrodošla literatura so tudi spomini. Poudarim naj spominske črtice Janka Glazerja, ki so poleg drugih razprav iz kulturne in literarne zgodovine izšle v delu Razprave – članki – ocene, ki jih je izbral in uredil Viktor Vrbnjak. Knjiga je izšla v Mariboru leta 1993. Delo Jara Dolarja Spomini: v predverju literature je izšlo v Mariboru leta 1995 in prinaša zelo zanimive opise in zgodbe iz obdobja od prve svetovne vojne do danes.

Prav tako so pomembna tista književna dela, ki tako ali drugače opisujejo Maribor in Štajersko v času vojne. Omenim naj le nekatera: Anton Slodnjak, Pohojeni obraz, Ljubljana 1985; Ljudmila Pivko, Kriminal, izšlo v Mariboru leta 1925; Avgust Reisman, Iz življenja med vojno, izšlo v Mariboru leta 1939; ponatis dela Proti Avstriji: 1914–1918, avtorja Ljudevita Pivka, izšlo v Mariboru leta 1991.

Naštela sem le nekaj del, iz katerih sem dobila drobne podatke, dragocenejša pa so zaradi tega, ker ponujajo sliko tedanjega časa.

Upoštevala sem tudi splošno literaturo slovenskega zgodovinopisja, ki je zabeležena v popisu, ki sledi.

Za primerjavo sem se lahko zgledovala tudi po literaturi avstrijskega zgodovinopisja. Avstrijski zgodovinarji se namreč kar intenzivno ukvarjajo s Štajersko, z zadnjimi leti habsburške monarhije in s prvo svetovno vojno.

Seznam virov in literature

Arhivsko gradivo:

- Pokrajinski arhiv Maribor (odslej PAM), Dramatično društvo v Mariboru. Zapisniki odborovih sej in občnih zborov.
- PAM, Mestna občina Maribor (odslej MOM). Splošni spisi 1850–1918.
- PAM, MOM, Predsedstvena registratura 1886–1918.
- PAM, MOM, Racionalizirana preskrba.
- PAM, Varia.

Časopisje:

- Deutscher Bote für Steiermark und Kärnten: Marburger Adresskalender 1914–1918.
- Marburger Zeitung 1914–1918.
- Male novice 1918.
- Mariborski delavec 1918.
- Mariborski slovenski koledar za leto 1914.
- Slovenski gospodar 1914–1918.
- Straža 1914–1918.

Literatura:

- Franjo BAŠ, Razvoj Maribora v l. 1918–1938. Kronika slovenskih mest 6, 1939, 2, str. 57–68.
- Franjo BAŠ, Maribor v avstrijski ustavni dobi. ČZN 3=38, 1967, str. 184–243.
- Jan BAUKART, Devetdeset let Gasilskega društva Maribor mesto. Maribor 1961.
- Jean-Paul BLED, Franc Jožef. Ljubljana 1990.
- Marion BREITER, Hinter der Front. Zum Leben der Zivilbevölkerung im Wien des Ersten Weltkriegs. Dissertation. Wien 1991.
- Chronik des Männergesangvereines in Maribor 1846–1936. Maribor 1936.
- Jaro DOLAR, Spomini: v preddverju literature. Maribor 1995.
- Janko GLAZER, Razprave – članki – ocene. Maribor 1993.
- Bruno HARTMAN, Ustanovitev mariborskega Dramatičnega društva. Dokumenti slovenskega gledališkega muzeja 7, 1968, 11–12, str. 22–37.
- Bruno HARTMAN, Kratka zgodovina dramskega gledališča v Mariboru. Gledališki list SNG Maribor 32, 1977/78, 4, str. 139–148.
- Bruno HARTMAN, Pričevanja o mariborskem slovenskem gledališču pred prvo svetovno vojno. Dokumenti slovenskega gledališkega in filmskega muzeja 15, 1979, 33, str. 122–135.
- Bruno HARTMAN, Slovanska čitalnica v Mariboru in njeni knjižnici. ČZN 15=50, 1979, 1–2, str. 295–340.

- Bruno HARTMAN, Kulturni tokovi v Mariboru in njegovem zaledju med vojnama. ČZN 19=54, 1983, 1-2, str. 232-247.
- Fran KOVAČIČ, Katoliško tiskovno društvo in Cirilova tiskarna v Mariboru. Maribor 1917.
- Vladimir KRALJ, Preteklost mariborskega gledališča. Kronika slovenskih mest 4, 1937, 1, str. 12-20.
- Maribor, Krajepisni in kulturno-zgodovinski pregled. Maribor 1920.
- Maribor skozi stoletja. Razprave I. Maribor 1991.
- Mariborske slike. Maribor 1934.
- 85. obletnica ustanovitve prve železničarske godbe v Mariboru 1869-1954. Maribor 1954.
- Ljudevit PIVKO, Proti Avstriji 1914-1918. Maribor 1991.
- Ljudmila PIVKO, Kriminal. Maribor 1925.
- Prostovoljna gasilska četa v Mariboru 1871-1936. Maribor 1936.
- Avgust REISMAN, Iz življenja med vojno. (S.l.), 1939.
- Anton SLODNJAK, Pohojeni obraz. Ljubljana 1985.
- Sokol. Maribor-Matica. 1907-1937. Maribor 1937.
- Hubert STEINER, Klagenfurt im Ersten Weltkrieg. Dissertation. Graz 1983.
- Pavel STRMŠEK, Dramatično društvo v Mariboru. Maribor 1928.
- Pavel STRMŠEK, Maribor za svoje dijaštvo. Maribor 1929.
- Petra SVOLJŠAK, Soška fronta. Ljubljana 1994.
- Jan ŠEDIVÝ, Profesorji klasične gimnazije v Mariboru. ČZN 8=43, 1972, 1, str. 100-150.
- Manica ŠPENDAL, Razvoj glasbenega življenja v Mariboru. Maribor skozi stoletja. Maribor 1991, str. 643-661.
- Janez J. ŠVAJNCER, Svetovna vojna 1914-1918. Maribor 1988.
- Walter TAUFER, Das deutschsprachige Theater in Marburg an der Drau. Wien 1982.
- Lojze UDE, Boj za Maribor in Štajersko Podravje. Maribor 1958.

Seznam časopisja in literature, uporabljene v opombah z biografijami

Časopisje:

- Cerkevni glasbenik
- Časopis za zgodovino in narodopisje
- Delo
- Jutro
- Koledar Mohorjeve družbe
- Marburger Zeitung

- Mariborski delavec
- Mariborski večernik Jutra
- Njiva
- Nova doba
- Slovenec
- Slovenski gospodar
- Slovenski narod
- Straža
- Südsteirische Post
- Südsteirische Presse
- Tabor
- Voditelj v bogoslovnih vedah

Literatura:

- Janez CVIRN, Trdnjavski trikotnik: Politična orientacija Nemcev na Spodnjem Štajerskem (1861–1914). Maribor 1997.
- Enciklopedija Slovenije 1.–10. knjiga. Ljubljana 1987–1996.
- Janko GLAZER, Razprave – članki – ocene. Maribor 1993.
- Bruno HARTMAN, Slovensko dramsko gledališče v Mariboru do druge svetovne vojne. Maribor 1996.
- Wilhelm KOSCH, Deutsches Theater-Lexikon. Klagenfurt und Wien 1953–1971.
- Leksikon Cankarjeve založbe. Ljubljana 1988.
- Antoša LESKOVEC, Zgodovina uprave v Mariboru 1752–1941. Maribor skozi stoletja. Maribor 1991, str. 229–311.
- Maribor skozi stoletja. Razprave I. Maribor 1991.
- Österreichisches Biographisches Lexikon: 1815–1950. Graz, Köln 1959–1994.
- Slovenski biografski leksikon I–IV. Ljubljana 1925–1991.
- Vlasta STAVBAR, Ob 130-letnici rojstva nekdanjega urednika Časopisa za zgodovino in narodopisje dr. Frana Kovačiča. ČZN 33=68, 1997, 1, str. 3–6.
- Manica ŠPENDAL, Glasbene predstave na odru Mariborskega gledališča od 1785 do 1861. Maribor 1975.
- Walter TAUFER, Das deutschsprachige Theater in Marburg an der Drau. Wien 1982.
- Constant v. WURZBACH, Biographisches Lexikon des kaiserthums Oesterreich. Wien 1857–1890.

INSTITUCIONALNA KULTURA

I. Gledališče

1. Kratka zgodovina gledališkega dogajanja v Mariboru pred prvo svetovno vojno

Gledališka dejavnost se je v Mariboru razmahnila šele ob koncu 18. stoletja. Takrat so namreč težnje državne oblasti – terezijanske in jožefinske gledališke odredbe – prisilile Mariborčane, da se prično resneje ukvarjati z gledališkim vprašanjem. Društvo prijateljev gledališča je leta 1785 najelo prostore v stavbi v Vetrinjski ulici 30, nekdanji hiši vetrinjskih cistercijanov. V preurejeni dvorani je tako začelo delovati prvo **mariborsko (nemško) gledališče**. Nastopale so potujoče skupine nemških igralcev, ki so se jim pridružili s svojimi predstavami mariborski diletanti. Ti so imeli po letu 1793 svoje društvo, ki so mu, med drugim, predsedovali kulturno ugledni ljudje, kot so bili dekan Andrej Kavčič ter gimnazijska profesorja Anton Zupančič in dr. Rudolf Puff.

Leta 1806 si je moralo gledališče poiskati nove prostore, saj jim je lastnik stavbe, usnjar Leopold Hartnagl, iz strahu pred požarom odklonil gostoljubje. Gledališče se je zateklo v opuščeno cerkev sv. Duha na prostoru današnjega poštnega poslopja v Poštni ulici, kjer je bilo v neprikupni dvorani prostora za 300 gledalcev. V slabih petdesetih letih je bilo odigranih približno 300 predstav. Sezone so trajale od 1. novembra do cvetne nedelje. Repertoar je bil izredno pester: burke, ljudske igre s petjem, pojavljala pa so se tudi tehtnejša dela, zlasti v obdobju gledališke skupine Carla Meyerja v sezonah 1840–1842 (William Shakespeare, Heinrich von Kleist, Friedrich von Schiller ...).

Na odru nekdanje cerkve sv. Duha je igralo mnogo kasneje pomembnih igralcev, med njimi sloviti igralec in dramatik Johann Nestroy.

Delovali so številni gledališki ravnatelji: Gindl, Christl, Kunz in Karšin; v obdobju 1831 do 1840 pa Hofmann, Sedl; 1840–1842 Mayer; od leta 1842 dalje pa Maierhofer, Wahrhafsky, Romer, Schmidt, Schwarz ...

Zadnji ravnatelj v starem gledališču je bil Mariborčanom izredno priljubljeni Ferdinand Gruber.

Mariborsko gledališko življenje so zlasti po letu 1833 bogatili mariborski igralski in glasbeni diletanti, predvsem ko je vodstvo njihovega društva prevzel profesor dr. Rudolf Puff. Njihov največji dosežek je bila prva celovečerna operna predstava v Mariboru Bellinijeva opera »Norma« 25. julija 1843.

Gospodarski razcvet mesta je meščane spodbudil, da so začeli razmišljati o novem, primernejšem gledališkem poslopju. V ta namen so leta 1847 ustanovili odbor za gradnjo gledališča (Theater Bau-Comite) pod vodstvom kresijskega glavarja Ignaza pl. Marqueta in župana Antona Gamilschegga.

Člani ustanovniki so zbirali denar, kupili vrt in hišo sodarskega mojstra Franza Pichlerja v današnji Gledališki ulici. Leta 1848 so položili temeljni kamen in 20. januarja 1852 slavnostno odprli gledališče z operno predstavo »Martha« Friedricha v. Flotowa v izvedbi skupine Franza Thoméja.

Nova stavba je imela prostora za 1000 gledalcev. Z začetkom vse ostrejšje nacionalne diferenciacije sredi šestdesetih let 19. stoletja je nemško meščanstvo ob gledališko stavbo prizidalo še kazinsko poslopje, ki so ga z velikim plesom odprli 16. januarja 1865.

Gledališka stavba je bila skupaj s kazinskim poslopjem pomembno središče mariborskega meščanstva, zlasti nemškega.

Leta 1864 so v Mariboru ustanovili Gledališko in kazinsko društvo (Theater- und Casino-Verein), ki je bilo lastnik in upravnik gledališke stavbe. Društvo je imelo svojega intendanta, dolga leta je bil to trgovec Roman Pachner, ki je gledališče dajal v letni zakup ravnatelju gledališke skupine.

V sedmih desetletjih (do leta 1919) se je zvrstila cela vrsta zakupnikov, med njimi največ iz gledališkega rodu Siegejev.

Po umetniški vrednosti in po zakupnem sistemu je mariborsko gledališče veljalo za provincijsko gledališče tretje vrste.

Bilo je »zabavišče v revni izvedbi in skromni opremi«. ⁴ Največji dogodek v mariborskem nemškem gledališču je bila predstava dunajskega dvornega gledališča ob gostovanju leta 1875. Omeniti velja tudi, da so v mariborskem gledališču krajši čas nastopali kasnejši imenitni umetniki, kot so bili Carl Blasel, Franz Deutschniger, Ludwig Anzengruber in Josef Kainz.

V obdobju 1862–1919 se je zvrstilo v mariborskem nemškem gledališču okrog 1900 igralcev, pevcev, režiserjev in dirigentov.

V zadnji tretjini 19. stoletja se je mariborsko nemško gledališče srečevalo s številnimi finančnimi problemi, ki so pripeljali leta 1888 skoraj do razpusta gledališča. Takrat (in tudi še pozneje) je gledališču priskočila na pomoč mestna občina, ki je v nemškem gledališču videla tudi močno oporo v narodnostnem boju. Iz hudih finančnih težav mu je pet let pred prvo svetovno vojno pomagalo tudi posojilo Mestne hranilnice.

Poleg poklicnega gledališča so v Mariboru delovale ljubiteljske gledališke skupine različnih nacionalnih, političnih in razrednih usmeritev. Nastopale so v društvenih prostorih in lokalih, po mariborskih gostilnah in hotelih. Z lahkotnimi in s kratkimi deli so na zložljivih odrih pozivljali družabne prireditve. ⁵

Med prvimi je bilo leta 1855 ustanovljeno Društvo katoliških rokodelskih pomočnikov (Katolischer Gesellenverein), ki je od leta 1857 dalje igralo v nemščini v nekdanji špitalski cerkvi, kasneje pa po raznih mariborskih gostilnah.

Slovenci so svojo gledališko dejavnost v Mariboru začeli šele po ustanovitvi Slovanske čitalnice leta 1861. Prva gledališka predstava v slovenskem jeziku je bila uprizorjena šele 26. marca 1865, in sicer kot del čitalniške bése-de. Igrali so enodejanko Miroslava Vilharja »Župan« v čitalniških prostorih v gostilni Zur Mehlgrüb (Mokarska pivnica) na Rotovškem trgu. ⁶

Režiser in vodilni igralec v prvem obdobju slovenskega gledališča je bil zdravnik dr. Matija Prelog, ustanovitelj lista Slovenski gospodar in nekajletni predsednik mariborske Čitalnice. Ker je Čitalnica lahko gledališke igre prirejala samo v gostilniških dvorinah – gledališka stavba ji seveda zaradi narodnostnih nasprotovanj ni bila na razpolago – se je zatekala v Kartinovo gostilno v današnji Strossmayerjevi ulici, v pivnico na Rotovškem trgu, v Gambrin v današnji Trubarjevi ulici. Leta 1892 se je Slovanska čitalnica preselila v hotel Er-

⁴ Vladimir Kralj: Preteklost mariborskega gledališča. Kronika slovenskih mest 4, 1937, 1, str. 12-20.

⁵ Bruno Hartman: Dramsko gledališče v Mariboru. Maribor skozi stoletja. Razprave I. Maribor 1991, str. 680.

⁶ Novice gospodarske, obrtniške in narodne 23, 1865, 12, str. 95/b.

zherzog Johann (Nadvojvoda Janez) na vogalu današnje Gosposke in Slovenske ulice. S pridobitvijo novih prostorov se je slovenska gledališka dejavnost okrepila. Še večji zagon pa ji je dala ustanovitev in delovanje Bralnega in pevskega društva v Mariboru leta 1894.

Franjo Baš je zapisal, da so bile gledališke predstave »osrednje prireditve vsega slovenskega mariborskega društvenega delovanja«.

Nov razcvet je slovenska gledališka dejavnost v Mariboru doživela po letu 1899, ko je dobila v tedaj pozidanem Narodnem domu na voljo veliko dvorano s prvim gledališkim odrom.

Dramski odsek Slovanske čitalnice pod vodstvom profesorja Henrika Schreinerja ter dramski odsek Slovenskega delavskega bralnega in pevskega društva Maribor sta pričela na njem igrati.

Narodni dom je s svojo veliko dvorano in z gledališkim odrom omogočal razcvet slovenske gledališke dejavnosti ter hkrati dajal zavetišče drugim slovenskim društvom. Vendar ga je v času vojne zasedla vojska in s tem onemogočila delovanje slovenske kulture.

Igralci delavskega društva so prvi v Mariboru pripravili slovensko večdejanko – Karla Morréja »Revček Andrejček«.

Naslednji pomemben mejnik v razvoju slovenskega gledališča predstavlja leta 1909 ustanovljeno Dramatično društvo. Društvo se je s svojo dobro organizacijo, z ustreznim repertoarjem in z narodnostno vnemo moglo kosati z nemškim poklicnim gledališčem. V času do prve svetovne vojne je uprizorilo okrog 60 predstav; nekatere med njimi so imele izreden odmev: »V znamenju križa«, »Ben Hur«, zlasti pa slovesnost leta 1914 ob 500-letnici ustoličenja koroških vojvod.

K predstavam Dramatičnega društva so prihajale množice slovenskih gledalcev s podeželja. Društveno gledališče se je imenovalo Slovensko gledališče, strokovno pa je sodelovalo z ljubljanskim, s tržaškim in celjskim slovenskim gledališčem.

Repertoar slovenskega gledališča se je zgledoval po repertoarju nemškega, vendar je vseboval tudi slovensko dramatiko (Josipa Jurčiča, Janka Kersnika, Frana Levstika, Frana Ksaverja Meška, Frana Govekarja) ter hrvaške, srbske in češke igre. Tako je Dramatično društvo postalo živo gledališko središče štajerskih Slovencev.⁷

Slovenske uprizoritve je začelo malo pred prvo svetovno vojno pripravljati v svojih prostorih v Lekarniški ulici tudi Društvo katoliških rokodelskih pomočnikov. Leta 1895 ustanovljeno Katoliško delavsko društvo (Katolischer Arbeiterverein) si je v začetku stoletja pridobilo prostore v Splavarski ulici. Vendar je društvo pripravljalo svoje prireditve v nemščini, čeprav je bilo vanj včlanjenih mnogo Slovencev.⁸ Na njegovem odru pa so pred prvo svetovno vojno slovenske gledališke družine Slovenske krščanske socialne zveze pričele uprizarjati slovenske predstave.

Nekaj slovenskih uprizoritev so pripravili tudi mariborski slovenski dijaki.

2. Gledališka dejavnost v Mariboru v letih 1914–1918

Ob izbruhu vojne je bila gledališka dejavnost v Mariboru kar močno razvita. Delovalo je poklicno gledališče, ki je bilo nemško in je imelo tudi svojo stavbo. Na drugi strani je bilo močno slovensko amatersko gledališče Dramatičnega društva, t. i. Slovensko gledališče, ki je s svojim žarom zmoglo tekmo z mariborskim nemškim poklicnim gledališčem.

⁷ Bruno Hartman: Kratka zgodovina Dramskega gledališča v Mariboru. Gledališki list SNG Maribor 32, 1977/78, 4, str. 141.

⁸ Bruno Hartman: Dramsko gledališče ..., str. 682.

Tudi nekatera društva, tako slovenska kot nemška, so imela svoje gledališke skupine. Pri društveni gledališki dejavnosti ni več mogoče povsem ločiti slovenskih in nemških društev, saj so nekatera, v katera je bilo včlanjenih tudi mnogo Slovencev, uprizarjala predstave v nemškem jeziku.

2.1. Nemško mestno gledališče v Mariboru

Za boljšo primerjavo in prikaz dela gledališča v vojnih letih bom predstavila tudi običajno gledališko sezono 1913/14.

SEZONA 1913/14

V sezoni pred prvo svetovno vojno sta gledališče vodila brata Adolf in Gustav Siege,⁹ slednji je bil hkrati tudi glavni režiser. Predstave so bile v glavnem v popoldanskem in večernem času, zlasti ob sobotah in nedeljah. En dan v tednu je bil namenjen dijakom. V povprečju so predstavo uprizorili štirikrat.

Največji uspeh so dosegle operete: »Der Zigeunerprimas« z desetkratno uprizoritvijo, »Prinzess Gretel« s sedemkratno, »Der lachende Ehemann« z osemkratno in »Polenblut« z devetkratno uprizoritvijo.

Število obiskovalcev je nenehno naraščalo. V zadnji sezoni pred vojno je bilo odigranih 70 različnih predstav. Skupaj se je v sezoni dvignila zavesa gledališkega odra 163-krat. V sezoni je bilo uprizorjenih 11 dram, 24 operetnih del, šest veseloiger in komedij, 16 burk, sedem ljudskih iger, pet otroških predstav in en baletni večer.

V sezoni 1913/14 je imelo mariborsko mestno gledališče 13 igralcev, šest pevcev in štiri režiserje. Dirigent je bil takratni direktor Adolf Siege.¹⁰ Nastopali so tudi gostujoči igralci Fritz Beruth iz Johann Strausstheatra z Dunaja,

⁹ Družina Siege je bila ena najstarejših gledaliških skupin v Avstro-Ogrski. V Mariboru se je zvrstilo več rodov. Prvi član te gledališke skupine se je v mariborskem gledališču predstavil v sezoni 1852/53. Kasneje so člani družine Siege vodili mariborsko nemško gledališče. Kot prvi direktor iz družine Siege se v sezoni 1893/94 pa vse do konca stoletja (1897/98) omenja Adolf Siege. Potem velja omeniti tudi Adolfa Siegeja mlajšega, ki je vodil gledališče v zadnji sezoni pred vojno in se je zaznamoval v gledališču bolj kot dirigent in igralec. V času prve svetovne vojne (pa vse do leta 1920) je načeloval mariborskemu nemškemu gledališču Gustav Siege. Potem sta tukaj še igrali iz družine Siege, in sicer Leopoldina in Bertha Siege. (Marburger Zeitung, 7. V. 1919, str. 5.)

¹⁰ Adolf Siege (Maribor, 1882 - ?), igralec in dirigent. Adolf Siege je bil direktor mariborskega nemškega gledališča eno sezono. V mariborskem gledališču pa se je izkazal zlasti kot dirigent, in sicer v sezoni, ko je opravljal funkcijo direktorja (1913/14) ter v letih 1917-1919. Ob njegovi šestdesetletnici mu je Marburgerica namenila zapis o njegovem delu in uspehih. Rodil se je v

Alfred Burger¹¹ iz Leobna, Therese Leurer in Robert Nastelberger iz Gradca, Betty Ulbreich iz dunajskega gledališča, dr. Robert Weil in Reli Witzani iz Apolotheatra z Dunaja ter Zoula de Boncza iz pariške operne hiše.

Oktober

V oktobru je bilo uprizorjenih 11 predstav, in sicer drama »Die Zarin«, šest operetnih del, med njimi »Der Zigeunerprimas«, ki je doživela največji uspeh, »Der Vogelhändler«, »Prinzess Gretl«, »Der Strohwitwer«, »Das süsse Mädel« in »Der Fledermaus«, veseloigra »Die Modistin«, dve ljudski igri »Das Beschwerdebuch« in »Am Tage des Gerichts« ter burka »Das süsse Mädel«.

November

1. novembra je bila uprizorjena Grillparzerjeva drama »Die Ahnfrau«. Čez deset dni ji je sledila Schillerjeva drama »Kabale und Liebe«. Uprizorjene so bile tri opere: »Der lachende Ehemann«, ki je doživela v sezoni še sedem ponovitev, Jonesovo delo »Die Geisha« ter Renyjeva »Susi«, ki je bila odpeta šestkrat. Novembrski termin je prinesel še dve komediji: Lippschitzevo delo »Die Damen des Regiments« ter Humunkulusovo »Einsame Seelen«. Odigrali so tudi tri burke: »Die Frau Präsidentin« avtorja Liona, Homburgovo delo »Die 73 Kreuzer des Herren Stutzelberger« ter Hellovo »Theodoline«.

Uprizorjena je bila tudi ganljivka »Der Müller und sein Kind« avtorja Ernsta Raupacha ter otroška predstava Görnerjeva »Dornröschen«.

December

December je prinesel 12 predstav. Odigrana je bila znana Schillerjeva drama »Die Räuber«, ki pa je v sezoni 1913/14 niso ponavljali.

Decembrski repertoar je ljubiteljem gledališča ponudil še štiri opere: »Bruder Straubinger« Edmunda Eyslerja, »Ein Walzertraum« Oskarja Straussa,

Mariboru, saj je rodbina Siege že kar precej časa igrala pomembno vlogo v mariborskem nemškem gledališkem življenju. Po šolanju v Mariboru je nadaljeval študij glasbe na dunajskem konservatoriju. Po razpadu monarhije je Adolf Siege s svojo ženo, prav tako igralko, Bertho Siege in z dvema otrokoma zapustil Maribor. (Marburger Zeitung, 22. IV. 1942, str. 6.)

¹¹ Alfred Burger (?-?), igralec. V prvi vojni sezoni, ko mariborsko nemško gledališče ni delovalo, je bil znani gledališki igralec Alfred Burger, sicer član mariborskega ansambla, angažiran v Leipzigu. Gledališče Schauspielhaus v Leipzigu je takrat predstavljalo prvi umetniški institut Nemčije. (Marburger Zeitung, 18. XI. 1914, str. 3.)

»Hocheit tanzt Walzer« Lea Ascherja ter opero Carla Ziehrerja »Der Husarengeneral«. Uprizorjene so bile še komedija »Der Fremde von Distinction« avtorjev F. Dörmanna in Alexandra Engla¹² ter tri burke Franza Arnolda in Ernsta Bacha¹³ »Die spanische Fliege«, Wilhelma Meyerja-Försterja »Alt Heidelberg« ter »So'n Windhund« avtorjev Curta Kraatza in Wolfganga Hoffmanna-Harnischa.

Gledališče je ponudilo v decembru še ljudsko igro »Ein seltsamer Fall« avtorjev A. Grünwalda in Richarda Oswalda ter dve predstavi za otroke »Aschenbrödel« in »Rottkäpchen« Carla Görnerja.

Januar

Januarski repertoar mariborskega nemškega gledališča je ponudil devet različnih predstav: dramo »Traumulus« avtorjev Arna Holza¹⁴ in Hersckeja; opereto Franza Lehárja »Der Rastebinder«; Josefa Straussa »Frühlingsluft«, Oskarja Nedbala »Polenblut« ter Emmericha Kálmána »Ein Herbstmanöver«.

Uprizorjeni sta bili tudi komediji »Die Katakombe« Gustava Davisa ter delo Briexuxa »Die Schiffbrüchige«. Poskrbljeno je bilo tudi za otroke, in sicer s predstavama »Hänsel und Gretel« avtorja Lea Felda¹⁵ in Braunovo »Struwelpeter«.

Februar

Februarja je mestno gledališče ponudilo Mariborčanom 10 predstav: dramo »Die Brüder von St. Bernhard« Antona Ohorna¹⁶ in »Die Kinder des Kapitan Grant« avtorjev Julesa Verna in d' Enneryja, tri operete: »Der fidele Bauer« Lea Falla, »Die sieben Schwaben« Karla Millöckerja in opereto Florimonda Rongerja Hervéja »Mamzelle Nitouche«.

Uprizorjene so bile tri burke: Bruna Zapperta »Ein Böhm in Amerika«, Winklerjeva »La Zingala« in Ludwiga Hirschfelda »Die verflixte Liebe«.

¹² Alexander Engel, 1869-?, pisec gledaliških del. Rojen na Madžarskem, delal kot novinar in pisec dramskih kritik v Berlinu.

¹³ Franz Arnold, 1878-?, nemški pisec dramskih del. Živel je v Berlinu in skupaj z Ernestom Bachom pisal dramska dela.

Ernst Bach, 1876-1929, nemški pisec in prevajalec dramskih del. Bil je tudi direktor Münchenskega gledališča. Prvo njegovo delo je burka »Die spanische Fliege« iz leta 1913, ki je bila pogosto tudi na repertoarju mariborskega gledališča.

¹⁴ Arno Holz, 1863-1929, nemški pesnik in pisatelj. Poleg odrskih del (»Socialni aristokrati«, »Traumulus« in »Sončni mrk«) je pisal tudi pesmi ter druga dela. Dramo »Traumulus« je napisal leta 1904 skupaj z O. Jenschkom.

¹⁵ Leo Hirschfeld (ps. Feld), 1869-1924, nemški pisec dramskih del in prevajalec.

¹⁶ Anton Ohorn, 1846-1924, profesor in pisec dram. Igrokaz iz samostanskega življenja »Bratje sv. Bernarda« je napisal leta 1905.

Uprizorjena je bila še ljudska igra Karla Coste »Bruder Martin« ter baletna predstava Josefa Bayerja¹⁷ »Die Puppenfee«.

Marec

V marcu so bila na odru tri dramska dela: Hermannna Sudermanna »Heimat«, Cora in Briexa »Die rote Robe« in Maxa Halbeja »Die Jugend«, štiri glasbena dela: Lea Falla »Die Dollarprinzessin«, Franza Lehárja »Der Graf von Luxemburg«, Georga Okonkovskega »Die keusche Susanne« ter delo Carla Ziehrerja »Liebeswalzer«, pet burk: Bernharda Buchbinderja »Er und seine Schwester«, Waldaua »Possentheater«, Ostena in Dreifussa »Unter vier Augen« ter Alexandra Bergena »Eine Vorlesung bei der Hausmeisterin«. Uprizorjeni sta bili tudi dve ljudski igri, in sicer Adolfa L'Arrongeja »Lolo's Vater« in Ludwiga Anzengruberja »Der Pfarrer von Kirchfeld«.

April

Sezono 1913/14 so zaključili z dvema predstavama. Odigrali so dramo Hermannna Sudermanna »Sodom's Ende« in 4. aprila zaključili sezono z burko avtorjev Karla Lindaua in Ludwiga Krenna »Ein armes Mädel«.¹⁸

POVZETEK IN ZNAČILNOSTI

Iz navedenega je mogoče razbrati repertoar, ki so ga igrali v mariborskem nemškem gledališču. Prevladovala so operetna dela, sledijo burke in drame ter ljudske igre. Nekaj predstav so posvetili tudi mariborskim dijakom. Baletni večeri so bili bolj redki, le eden do dva na sezono.

Naj strnem: repertoar mariborskega nemškega gledališča je bil sestavljen predvsem iz veseloiger, burk in komedij, pravljičnih iger in iger s petjem, medtem ko so bili veliki dramatik (William Shakespeare, Pedro Calderon de la Barca, Moliere, Johann Wolfgang Goethe, Friedrich Schiller, Franz Grillparzer) le redko na sporedu.¹⁹

Posebej je bila priljubljena opereta, med skladatelji pa Jacques Offenbach, Johann Strauss, Karl Millöcker, Carl Michael Ziehrer ...

¹⁷ Josef Bayer, 1852-1913, baletni in operni skladatelj. Njegova baletna dela so »Wiener Walzer« 1885, »Puppenfee« 1888, »Nippes« 1991; opere pa »Der Chevalier«, »San Mario«, »Mister Menelaus«, »Fräulein Hexe«, »Der Polizeichef«.

¹⁸ Podatki povzeti po: Walter Taufer: Das deutschsprachige Theater in Marburg an der Drau. Wien 1982.

¹⁹ Bruno Hartman: Dramsko gledališče ..., str. 679.

Prvo sezono v vojnih razmerah mariborsko gledališče ni delovalo.²⁰

Vendar vso sezono vrata gledališča le niso bila zaprta. V začetku leta 1915 je v mariborskem gledališču gostovalo tirolsko gledališče Exl-Theater (glej Exl-Bühne).²¹ Prva predstava gostujočega gledališča je bila 7. januarja ljudska igra Ludwiga Anzengruberja »Die Kreuzelschreiber«. V igri so nastopile naslednje igralke: žena direktorja gledališča Anna Exl,²² Mimi Gstöttner-Auer,²³ Reisi Hagen ter igralci: direktor Ferdinand Exl,²⁴ Eduard Koch, Fritz Friedrich²⁵ in Ludwig Auer. Dobiček predstave je bil namenjen v korist Rdečega križa.

V soboto, 9. januarja, je Exl-Theater pripravil za Mariborčane noviteto. V sobotnem popoldnevu so predstavili odlično ljudsko igro »Der reiche Ahnl« Rudolfa Hawla. V glavni vlogi je nastopil Ludwig Auer. Za sobotni večer pa so pripravili satirično ljudsko burko »Der heilige Florian«. Karte za predstavo je bilo mogoče kupiti v gledališki stavbi (vhod iz Gledališke ulice = Theatergasse) dopoldan med 9. in 12. uro in popoldan med 3. in 5. uro. Obvestilo v Marburger Zeitung je pozvalo ljubitelje gledališča, da si pravočasno zagotovijo sedeže.²⁶

Dan pred predstavo ljudske igre »Der reiche Ahnl« je Marburgerica predstavila igro in nastopajoče. Zapisala je, da je to igra dunajskega ljudskega pisatelja Rudolfa Hawla in da jo je Exl-Theater uprizarjal prejšnjo zimo na Dunaju ter doživel z njo velik uspeh. Nadalje je vabilo predstavilo igralce gostujočega gledališča in poudarilo, da v drugem dejanju nastopa tudi citrar Franz Mahr.²⁷

²⁰ Walter Taufer, str. 134.

²¹ Exl-Bühne - gledališka skupina Ferdinanda in Anne Exl. Začetki tega gledališča segajo v leto 1902 v Wilten pri Innsbrucku. Gledališče je veliko gostovalo po monarhiji. Prvič je bilo v Mariboru že leta 1912. Po smrti Ferdinanda Exla leta 1942 je vodstvo gledališča in režijo prevzela njegova hčerka Ilse Exl. (Kosch, str. 419.)

²² Anna Exl (roj. Gstöttner), (Innsbruck, 3. 8. 1882 - ?), igralka. Bila je sestra znane igralk Mimi Gstöttner-Auer. Delala je v gledališču svojega moža Ferdinanda Exla. Nastopala je v delih Anzengruberja, Schönherrja, Kranewittersa in drugih. (Kosch, str. 418-419.)

²³ Maria Auer (Mimi Gstöttner-Auer), (Innsbruck, 7. 4. 1866 - ?), igralka. Izhaja iz znane družine igralcev Gstöttner. S 16 leti je prvič nastopila v gledališču Exl-Bühne in z njim potovala po številnih mestih Nemčije, Nizozemske, Belgije in Švice. V letih 1941-46 je igrala v dunajskem gledališču Künstlertheater. Nastopala je v ljudskih delih Anzengruberja in Schönherrja. (Kosch, str. 52.)

²⁴ Ferdinand Exl (Innsbruck, avgust 1875 - ?, 27. 10. 1942), igralec. Bil je ustanovitelj in vodja znane gledališča Exl-Bühne. Deloval pa je tudi na amaterskem področju. Igral je na Dunaju, v Münchnu, Berlinu in drugih večjih nemških mestih. Nastopal je v različnih ljudskih dramah. (Kosch, str. 419.)

²⁵ Fritz Friedrich (?1869 - Dunaj, 16. 2. 1926), igralec. Polnih 22 let je bil gledališki igralec gledališča Exl-Bühne. (Kosch, str. 501.)

²⁶ Marburger Zeitung (odslej MZ) 54, 1915, 4, 7. I., str. 2-3.

²⁷ MZ 54, 1915, 5, 8. I., str. 3.

V nedeljo popoldan je Exl-Theater predstavil komedijo Karla Ettlingerja »Das Beschwerdebuch« s posebej nizko ceno vstopnic.

Exl-Theater se je v Mariboru predstavil še z »G'wissenswurm« 11. januarja in z ljudskim delom »Aus der Art geschlagen« 12. januarja. Slednje je bilo v Mariboru novost. V sredo, 13. januarja, je bil na sporedu 3. Anzengruberjev večer z uprizoritvijo »Der Meineidbauer«.²⁸

V torek, 11. januarja, so v Mariboru igrali komedijo o človeškem življenju »Der heilige Rat« avtorja Ludwiga Ganghoferja. Poročilo pravi, da je tirolsko gledališče s to komedijo povsod doživelo velik uspeh.²⁹

Po napovedi je bilo v sredo, 13. januarja, na sporedu mojstrsko delo Ludwiga Anzengruberja »Der Meineidbauer«. Mathiasa Fernerja je zaigral Eduard Rock, Jakoba pa Ferdinand Exl; nastopala sta še Ludwig Auer in Fritz Friedrich. Naslednji dan je bil na sporedu 4. Anzengruberjev večer z ljudsko igro »Der leidige Hof«.³⁰

Po običajnem petkovem premoru, ko je bilo gledališče zaprto, je bila za soboto napovedana ljudska igra »Martersteig« avtorja Pavla Wilhelma. Igra je imela na Dunaju velik uspeh.

Nedeljske popoldanske predstave so bile vedno cenejše. Tako so Mariborčanom 17. januarja ponudili burko »Zivil-Ehe«. Večerna nedeljska predstava je bila komedija Karla Morréja »Peter Jakob«.³¹

Za torek je Exl-Theater obljubil Mariborčanom zabaven večer z veliko smeha, saj je bila napovedana ljudska igra Venna Raucheneggerja »Jägerblut«.

V sredo je gostujoče gledališče na željo vojnega odbora (Kriegsfürsorge) pripravilo patriotični večer »Aus Vaterland, aus teure!« avtorja Rudolfa Brix³². Pred domovinskim večerom je bila uprizorjena napovedana ljudska igra »Ein Gerechter« Karla Bienensteina.³³

Gostujoče gledališče je skrbelo tudi za vojaštvo. Tako so 22. januarja pripravili brezplačno gledališko predstavo, ki je bila posebej namenjena ranjenim vojakom. Drugi so morali za vstopnico odšteti 1 K.³⁴

Ob koncu tedna je Exl-Theater kljub boleznim nekaterih članov ansambla pripravil predstavo »Kirchturmstreit« in komedijo »Die Wildkatz von Hollen-

²⁸ MZ 54, 1915, 6, 9. I., str. 3-4.

²⁹ MZ 54, 1915, 8, 12. I., str. 2-3.

³⁰ MZ 54, 1915, 9, 13. I., str. 2-3.

³¹ MZ 54, 1915, 11, 15. I., str. 2-3; 12, 16. I., str. 3-4.

³² Rudolf Brix, 1880-?, pravnik in pisec dram ter komedij. Sodeloval je pri gledališču Exl-Bühne.

³³ MZ 54, 1915, 12, 16. I., str. 3-4.

³⁴ MZ 54, 1915, 13, 18. I., str. 2-3.

grund«. Nedeljsko popoldne so popestrili z burko »Der Amerikaseppl«. Zvečer so se poslovlili z zaključno predstavo - s komedijo Eugena Wranya »Weibertauschen«.³⁵

Podatkov o podobnih gostovanjih na odru mariborskega nemškega gledališča v sezoni 1914/15 po januarju 1915 nisem zasledila več.

SEZONA 1915/16

Mariborsko nemško gledališče je že v poletju 1915 seznanilo ljubitelje gledališča v Mariboru z repertoarjem za sezono 1915/16 in tudi z igralsko zasedbo.³⁶

Otvoritev sezone so napovedali za 8. oktober, vendar so jo kasneje preložili na 15. oktober.³⁷

V sezoni 1915/16 je mariborsko nemško gledališče (pa tudi med vojno) vodil Gustav Siege.³⁸ V gledališču je bilo zaposlenih 20 ljudi, in sicer deset igralcev, šest pevcev, dva režiserja, dirigent in ravnatelj. Nastopali so tudi gostujoči igralci, kot so Arthur Elfer iz Neues Theater iz Hamburga, Otmar Farbro iz Celovca, Gusti Ilm, znani Hans Kainz, Ferdinand Maierhofer, Mitzi Meinski in Emma Schubert iz Gradca ter Gerda Normann iz Bratislave.

V sezoni, s pričetkom 15. oktobra, je bilo odigranih 62 različnih premier mariborskega nemškega gledališča, štiri predstave gostujočih gledališč, pripravljeni so bili raznovrstni večeri. Zavesa mariborskega gledališča pa se je v sezoni 1915/16 dvignila 186-krat. Nekatere predstave so imele tudi do deset ponovitev.³⁹

³⁵ MZ 54, 1915, 17, 22. I., str. 2; 15, 20. I., str. 2.

³⁶ MZ 54, 1915, 190, 21. VIII., str. 4.

³⁷ MZ 54, 1915, 219, 15. IX., str. 3-4.

³⁸ Gustav Siege (Znafm, 4. 5. 1881 - ?), igralec. Skupaj s svojim bratom Adolfom sta vodila mariborsko nemško gledališče v sezoni pred vojno. Kasneje med vojno pa je vodstvo gledališča prevzel sam (1915/16-1919/20). Pred vojno je v gledališču opravljal delo režiserja. Leta 1928 je slavil tri-desetletnico svojega gledališkega dela in Marburgerica ga je počastila z zapisom. Med obiskovalci gledališča je bil priljubljen, saj so ga klicali »Onkel Siege«. Poleg vodstva gledališča je vodil tudi kino, katerega je ustanovil. Bil je tudi član avstrijskega združenja gledaliških direktorjev. V Maribor je prišel leta 1913 iz Operettentheatra iz Hamburga. Glasbeni študij je opravil pod vodstvom prof. Josefa Scheua, igralstva pa se je naučil pri stricu, direktorju Eduardu Binderju. Seveda je svoje pripomogla tudi »gledališka kri« družine Siege. Tudi njegova mama Leopoldina Siege je bila igralka iz šole Bernharda Baumeistra. Kot operetni komik je nastopal v Kremsu, Ljubljani, Salzburgu, Kielu ... Po letu 1919 se je posvetil predvsem filmu. (Marburger Zeitung, 8. XII. 1928, str. 8, 25. IV. 1941, str. 5.)

³⁹ Walter Taufer, str. C 207-210.

Direktor Siege je sezono odprl z dvema vojnima operetama. 15. oktobra je bila uprizorjena prva predstava mariborskega nemškega gledališča v vojnih razmerah. Predstavili so glasbeno komedijo »Sturmidyll« avtorjev Fritza Grünbauma⁴⁰ in Wilhelma Sterka. Marburgerica je zapisala zelo pohvalno oceno predstave.⁴¹ Že naslednji večer je bilo na sporedu drugo glasbeno delo, in sicer opereta Emmericha Kálmána »Gold gab ich für Eisen«⁴², ki je doživela v sezoni kar sedem uprizoritev. V oktobru so Mariborčanom ponudili še dve opereti. Prva je bila delo Edmunda Eyslerja »Ein Tag in Paradies« (23. oktobra) in je bila v sezoni uprizorjena petkrat. Na Dunaju je to Eyslerjevo delo doživelo kar 300 predstav. Vloge so bile zaupane igralkam Adeli Merker, Mitzi Zampa in Heleni Schlocker ter igralcem Adolfu Kointerju, Fritzu Olbatu in Karlu Schikanderju. Opereto je dirigiral Alexander Leschetitzky.⁴³ Druga opereta je bila delo Jeana Gilberta⁴⁴ »Die Kinokönigin« (30. oktobra). Sledilo ji je še devet ponovitev. Tudi to operno delo je imelo v tujih gledališčih velik uspeh. V Berlinu so jo uprizorili 600-krat, v Hamburgu 500-krat in na Dunaju 400-krat.⁴⁵

Oktober so si obiskovalci lahko ogledali dramsko delo Karla Schönherrja »Ein Weibsteufel«, ki je bilo na sporedu 18. oktobra, 4. novembra je sledila ponovitev. V drami sta nastopila dva gostujoča igralca.

Mariborsko nemško gledališče je ponudilo še komedijo Heinricha Stobitzerja »Die Barbaren« 27. oktobra in dve ponovitvi v novembru. Oktobrski pertoar je predstavil še štiri burke: Gustava Kadelburga »Familie Schimek« 17. oktobra, »Der ungetreue Eckehart« Hansa Sturma 19. oktobra ter deli Karla Morréja »A Rauscherl« in »Für's Buckelkraxentragen« 25. oktobra.

⁴⁰ Fritz Grünbaum, 1880-?, nemški pisec dramskih del. Kot komik je nastopal na Dunaju, kasneje je bil direktor kabareta v Berlinu. Prvo njegovo delo je opereta »Die Dollarprinzessin« iz leta 1907, ki jo je napisal skupaj z A. M. Willnerjem. Komedijo »Sturmidyll« je napisal leta 1914. Umrli je med drugo svetovno vojno.

⁴¹ MZ 54, 1915, 237, 16. X., str. 5.

⁴² MZ 54, 1915, 240, 20. X., str. 2.

⁴³ MZ 54, 1915, 241, 21. X., str. 2.

Alexander Josef Leschetitzky, (Dunaj, 31. 7. 1885 - ?), skladatelj in dirigent. Študiral je glasbo in od leta 1923 vodil pevsko društvo v Hamburgu (Hamburger Chorvereine). Od leta 1953 dalje je bil direktor konservatorija Klein-Flottbek. Znana so njegova dela »Das Rauchen vom See« (opera) iz leta 1913, »Der Rosengarten zum Worms« (opera, prvič izvajana v Chemnitzu leta 1944) ter prevod Verdijeve opere »Aroldo« iz leta 1954. (Kosch, str. 1219.)

⁴⁴ Max Winterfeld (ps. Jean Gilbert), 1879-1942, nemški skladatelj. Napisal je številne operete, med drugimi tudi »Die keusche Suzane« (»Deviška Suzana«) leta 1910.

⁴⁵ MZ 54, 1915, 241, 21. X., str. 2.

November

V novembru so uprizorili dramo nemškega gledališkega organizatorja, romanopisca in v letih 1849–67 ravnatelja dunajskega Burgtheatra Heinricha Laubeja »Die Karlsschüler« (9. in 16. novembra). Glavno vlogo je v mariborski predstavi igral Paul Berg. Kritik je zapisal, da jo je odigral z ognjem in s strastjo (»mit Feuer und Leidenschaft«). Med igralkami je kritik posebej pohvalil gosposodično Glauko.⁴⁶

Uprizorjeni sta bili dve operni deli avstrijskega skladatelja madžarskega rodu Franza Leháryja »Der Graf von Luxemburg« in »Eva«. Prva, 13. novembra, je doživela štiri predstave, druga, 20. novembra, pa šest predstavitev v sezoni.

Tudi stara dunajska burka Wilhelma Mannstädt »Der Stabstropf« je doživela velik uspeh in nasmejala Mariborčane, zato so jo ponovili kar štirikrat (6., 7. novembra ter 14. in 26. decembra). Direktor Gustav Siege, kot čeden štabni trobentar, in gospod Fritz Olbat sta poskrbela za smeh. Igra je bila dobro obiskana.⁴⁷ Burko »Infaterist Pflaume« so v novembru uprizorili trikrat (18., 23. in 28. novembra).

Novembrski repertoar je ponudil še ganljivko Ernsta Raupacha⁴⁸ »Der Müller und sein Kind« ter še dve otroški predstavi Carla Görnerja »Aschenbrödel« 10. novembra in 24. novembra »Dornröschen«.⁴⁹

December

Igralci mariborskega gledališča so pripravili tri dramska dela »Mit vereinten Kräften«, delo Emila Brachvogla⁵⁰ »Narziss« in delo Sandorja von Hegedusa »Der Mörder«. V drami »Der Mörder« je nastopil gost Arthur Elfer iz Neues Theatra iz Hamburga. Po mnenju kritika (l.u.) je bila to najboljša predstava v celotni sezoni.⁵¹

Na sporedu so bile še štiri operete. Predstavili so »Der Zigeunerbaron« Johanna Straussa⁵² 4. decembra, sledile so še tri ponovitve v decembru; nato

⁴⁶ MZ 54, 1915, 258, 11. XI., str. 3.

⁴⁷ MZ 54, 1915, 255, 8. XI., str. 3.

⁴⁸ Ernst Raupach, 1784-1878, književnik. Prvo njegovo delo »Die Fürsten Chawansky« je nastalo v Rusiji leta 1804. Ustvaril je 117 odrskih del, najbolj priljubljeno pa je delo »Müller und sein Kind«, ki je bilo velikokrat odigrano v Avstriji in na Bavarskem ter tudi na mariborskem odru. Libreto zanj je leta 1907 napisal R. M. Prosl.

⁴⁹ Walter Taufer, str. C 208.

⁵⁰ Emil Brachvogel, 1824-1878, književnik. Največji uspeh je dosegel z dramo »Narziss« leta 1857. Leta 1926 je to dramo Moritz Lederer predelal v delo z naslovom »Narziss und die Pompadour«.

⁵¹ MZ 54, 1915, 299, 31. XII., str. 3.

⁵² Johann Strauss, 1804-1849, avstrijski skladatelj in dirigent. Pisal je valčke in koračnice (Radeckijeva).

delo »Das Musikantenmädl« avtorja Georga Jarna, ki je bil v sezoni odpet petkrat; opero Franza Lehárja »Der ideale Gatte« s štirimi uprizoritvami in zelo uspešno operno predstavo »Auf Befehl der Herzogin« Bruna Granichstaedtena.⁵³ Opero so v sezoni uprizorili kar desetkrat. Jarnovo opereto so gledalci dobro sprejeli. Zlasti je v njej blestela Mitzi Zampa. Kritik (S.) je dobro ocenil tudi ostalo igralsko zasedbo v staroavstrijski ljudski igri.⁵⁴ Tudi Lehárjeva opereta je bila deležna dobre kritike.⁵⁵ V opereti »Auf Befehl der Herzogin« je bil posebej pohvaljen dober orkester in predstava je v celoti doživela velik uspeh.⁵⁶

V decembru so si lahko Mariborčani ogledali komedijo »Die goldene Eva« avtorjev Franza von Schönthana in Koppela-Ellfelda ter dve burki »Lottens Geburtstag« avtorja Ludwiga Thome in »Die spanische Fliege« avtorjev Franza Arnolda in Ernsta Bacha. Odigrali so tudi ljudsko igro Ferdinanda Raimunda⁵⁷ »Der Verschwender«. Poskrbeli so tudi za otroke, in sicer s predstavo »Prinzessin Barfüsschen« 9. in 20. decembra.

Obiskovalci so si lahko ogledali tudi »lepljenko« oziroma umetniški večer v mariborskem gledališču. Igralci (Paul Berg, Julius Sodek in drugi mojstri umetniške besede) so se z recitiranje nemških pesnitev zahvalili gledališki publiki. S svojimi zvonečimi glasovi so nastopile pevke Irene Walden, Mia Gerzhofer in Steffi Swoboda z odlomki iz »Gold und Silber«. Nastopil je tudi Franz Suhy, ki je tako navdušil gledalce, da mu niso dovolili zapustiti odra. Gledalci so uživali v nastopu soloplesalke graške operne hiše Minne Jammerneegg. Nastopili so tudi drugi igralci mariborskega ansambla. Ob koncu so zaigrali komedijo »Lotthens Geburtstag«,⁵⁸

Januar

Sezono so v letu 1916 nadaljevali s komedijo »Goldfische«. Delo avtorjev Franza von Schönthana in Kadelburga je bilo uprizorjeno 4. januarja. V glavni vlogi je nastopila gospodična Glauko.⁵⁹ Nadaljevali so z otroško predstavo Carla Görnerja »Aschenbrödel« (6. januarja).

⁵³ Bruno Granichstaedten, 1879-?, avstrijski operni pevec in skladatelj. Leta 1938 je emigriral v Ameriko. Opereto »Ein Befehl der Kaiserin (Herzogin)« je napisal leta 1915.

⁵⁴ MZ 54, 1915, 289, 18. XII., str. 3.

⁵⁵ MZ 54, 1915, 291, 21. XII., str. 3.

⁵⁶ MZ 54, 1915, 296, 28. XII., str. 3.

⁵⁷ Ferdinand Raimund (=Raymann), 1790-1936, književnik in gledališčnik. V letih 1813-1828 je bil kot igralec angažiran v dunajskih gledališčih; leta 1828 je prevzel vlogo direktorja v gledališču Leopoldstädter Theater na Dunaju.

⁵⁸ MZ 54, 1915, 278, 4. XII., str. 5.

⁵⁹ MZ 55, 1916, 5, 8. I., str. 4.

8. januarja je bilo predstavljeno uspešno delo Oskarja Straussa »Rund um die Liebe«. Opereta je bila na odru mariborskega gledališča v sezoni 1915/16 odpeta kar šestkrat.⁶⁰ Obiskovalci so jo z navdušenjem sprejeli. Režiral jo je Fritz Olbat. Nastopili so pevci Mitzi Zampa kot hči Steffi, Julius Sodek⁶¹ kot grof in Helena Schlocker kot grofica.⁶²

11. januarja so mariborsko nemško gledališče zopet zaprli zaradi epidemije koz. Ta nalezljiva bolezen je v kratkem času zahtevala v Mariboru dve življenji. Ker se je pojavil primer te nalezljive bolezni med vojaki v sosednji kazinski stavbi, je bilo potrebno gledališče zapreti. Vendar so bili vodstvo gledališča, osebje in publika seznanjeni, da bo ta ukrep trajal le nekaj dni, dokler za vojake ne najdejo ustreznega mesta in ne opravijo dezinfekcije kazinske dvorane.⁶³

Gledališče res ni bilo dolgo zaprto. Že 19. januarja so ga po opravljeni dezinfekciji gledališča in kazina odprli s ponovitvijo uspešne Straussove dunajske opere »Rund um die Liebe« v zasedbi: pevci Adolf Kointer, Fritz Olbat, Karl Schikaneder in Franz von Kirsch ter pevki Klemy Tschoyer in Mitzi Zampa. Ta predstava je bila 67. večerna predstava (red rumeni).⁶⁴

Naslednja je bila na sporedu 22. januarja opereta Edmunda Eyslerja »Das Zirkuskind«, ki so jo v januarju še dvakrat peli. V glavni vlogi je nastopil Fritz Olbat, ki je požel vse simpatije mariborske gledališke publike.⁶⁵

V januarju je bila ob koncu meseca (29. januarja) odigrana še ena opereta, ki je bila prav tako v sezoni petkrat uprizorjena. To je bila opereta Oskarja Nedbala »Polenblut«. Vlogo grofa je pel Adolf Kointer. Poročilo v Marburgerici je končalo z ugotovitvijo: »Alles in allem: Ein Abend, der allseitige Befriedigung auslößte.«⁶⁶

V januarju so si Mariborčani lahko ogledali še burko »Im weissen Ross« avtorja Franza Schönthana (25. januarja) in ljudsko igro Karla Schönherrja »Der Weibsteufel« (27. januarja). Schönthanova komedija je vedro in sijajno delo, je zapisala Marburgerica. Burko so v sezoni še dvakrat ponovili.⁶⁷

⁶⁰ Walter Taufer, str. C 209.

⁶¹ Julius Sodek (? - ?), igralec in režiser. Po končani gimnaziji v Pragi je nadaljeval študij igraltva. Najprej je nastopal po odrih različnih avstrijskih provincialnih gledališč, kasneje pa je igral v Innsbrucku, Linzu, Salzburgu, Celovcu, na Dunaju, v Münchnu in Zürichu. V zadnjih letih pa se je posvetil režiji. Bil je tudi med ustanovitelji avstrijskega gledališkega društva. V mariborskem nemškem gledališču je bil režiser v sezonah 1913/14 in 1915/16. (Marburger Zeitung, 24. III. 1914, str. 3.)

⁶² MZ 55, 1916, 7, 11. I., str. 2.

⁶³ MZ 55, 1916, 7, 11. I., str. 3.

⁶⁴ MZ 55, 1916, 12, 17. I., str. 2-3.

⁶⁵ MZ 55, 1916, 19, 25. I., str. 3.

⁶⁶ MZ 55, 1916, 25, 1. II., str. 3.

⁶⁷ MZ 55, 1916, 22, 28. II., str. 2-3.

Že 1. februarja so igrali dramo Hermann Sudermanna⁶⁸ »Johannisfeuer«. Kar naslednji dan je operni ansambel mariborskega gledališča uprizoril opereto Franza v. Suppéja⁶⁹ »Die schöne Galathee«; čez tri dni (5. februarja) pa je sledila opereta madžarskega skladatelja Imra Kálmána⁷⁰ »Der Zigeunerprimas«, ki je bila v sezoni še dvakrat na odru, in sicer 6. in 17. februarja. Dirigent je bil Alexander Leschetitzky.⁷¹

2. februarja so na mariborskem odru odigrali še dramo Rudolfa Österreicherja »Ein lebender Roman«.⁷²

Mariborsko občinstvo je imelo v februarju priložnost videti prvo nemško realistično komedijo »Minna von Barnhelm« avtorja Gottholda Ephraima Lessinga.⁷³ Kritik (l.n.) je zapisal, da so bile vloge v pravih rokah. Gospodična Lilli Weinberger je igrala glavno vlogo. Pripomnil pa je, da so nekateri igralci igrali zelo dobro, vendar so govorili pretiho.⁷⁴

Sledili sta zopet dve opereti, in sicer delo Roberta Stolza »Das Lumpenlied« z dvema ponovitvama in bidermajerska opereta Lea Ascherja⁷⁵ »Hoheit tanzt Walzer«. S slednjo so v sezoni še štirikrat navduševali občinstvo.

Marburger Zeitung je mariborsko gledališko publiko redno obveščal o predstavah, ki jih je pripravljalo mestno gledališče. Prav tako je bilo gledališko občinstvo seznanjeno s cenami vstopnic za določene predstave. Popoldanske predstave (ob 3. uri popoldan) so bile cenejše kot večerne. Boljši sedeži so stali 1 K, sedeži na galeriji pa na primer 50 v.⁷⁶

V februarju je v mariborskem gledališču nastopal tudi inž. dr. Beck iz Berlina s predstavo »Der Kampf in dem Lusten«, v kateri je občinstvu prikazal z ustrezno tehniko vojaško službo.⁷⁷ Vstopnice za Beckovo predstavo so v prodaji znašale 32 v za stojišča in 44 v za sedeže. Kasneje so morali gledalci za

⁶⁸ Hermann Sudermann, 1857-1928, nemški književnik; pisec družbenokritičnih dram in romanov.

⁶⁹ Franz von Suppé, 1819-1895, avstrijski skladatelj operet.

⁷⁰ Imre (Emmerich) Kálmán, 1882-1953, madžarski skladatelj operet. Najbolj znane operete »Knežinja Čardaš« 1915, »Grófica Marica« 1924, »Cirkuška princesa« 1926.

⁷¹ MZ 55, 1916, 33, 11. II., str. 2-3.

⁷² Walter Taufer, str. C 209.

⁷³ Gotthold Ephraim Lessing, 1729-1781, nemški književnik in kritik; utemeljitelj nemške meščanske tragedije po angleškem zgledu; 1767-69 dramaturg v nemškem narodnem gledališču v Hamburgu. Kot dramatik je ustvaril z »Minno von Barnhelm« prvo nemško realistično komedijo. Njegov slog je postal zgled za nemško prozo.

⁷⁴ MZ 55, 1916, 33, 11. II., str. 3.

⁷⁵ Leo Ascher, 1880-?, avstrijski skladatelj operet. Prvo njegovo delo je iz leta 1905 »Veget's Gott«. Opereto »Visokost pleše« je napisal leta 1912.

⁷⁶ MZ 55, 1916, 37, 16. II., str. 3.

⁷⁷ MZ 55, 1916, 38, 17. II., str. 2.

sedeže v loži, parterju in na balkonu odšteti 1 K, za sedeže na galeriji pa 50 v.⁷⁸ Mariborsko občinstvo se je lahko zabavalo tudi ob ljudski igri Karla Morréja »s'Nullerl« in Görnerjevi pravljici »Rottkäppchen«.

26. februarja je bilo na mariborskem odru zopet Suppéjevo delo, in sicer opereta »Flotte Bursche«, sledila pa ji je opereta »Husarenliebe« avtorja Bernharda Buchbinderja.⁷⁹

29. februarja je bila na sporedu mariborskega gledališča tragedija »Glaube und Heimat« Karla Schönherrja. Tragedijo so v tej sezoni uprizorili še enkrat.

Marec

V marcu so bile premierno uprizorjene štiri operete. 4. marca je bila mariborski publiki predstavljena Eyslerjeva opereta »Der lachende Ehemann«. Sledile so ji še tri uprizoritve v mesecu. Glavno vlogo v opereti je igral direktor Gustav Siege. Nastopila je tudi pevka iz Bratislave Gerda Normann, ki je v sezoni 1915/16 gostovala v mariborskem gledališkem ansamblu.⁸⁰ Pela je tudi v naslednji premierni predstavi 7. marca – v pevski burki Bernharda Buchbinderja »Er und seine Schwester«.⁸¹ Sledila je otroška predstava »Der gestiefelte Kater«, pisca pravljic Carla Görnerja, katerega dela so mali obiskovalci gledališča pogosto srečevali.

Gledališče je prirejalo tudi dobrodelne predstave. Ena takih je bil večer graškega opernega pevcu gospoda Schorrerja. Oficirski korpus je s to dobrodelno predstavo zadel v črno.⁸²

11. marca se je mariborski ansambel predstavil s premiero »Die fremde Frau«. Drama je delo Alexandra Bissona.⁸³ Predstava je doživela velik uspeh. Nastopili so Lilli Weinberger, Julius Sodek, Franz von Kirsch, Alfred Kraft, Hansi Dewald in Helene Schlocker. Predstavo so 15. marca ponovili.⁸⁴

Za 17. marec je bil napovedan gostujoči koncert operne in koncertne pevske Klare Musil, ki je nastopala na Dunaju, v Berlinu, Münchnu, Dresdenu,

⁷⁸ MZ 55, 1916, 42, 22. II., str. 2.

⁷⁹ Bernhard Buchbinder (ps. Gustav Klinger), 1854-1922, novinar in pisatelj. V mariborskem gledališču sta bili v letih 1913-1918 izvajani dve njegovi deli, in sicer »Hausernliebe« iz leta 1894 in »Er und seine Schwester«.

⁸⁰ MZ 55, 1916, 51, 3. III., str. 2-3.

⁸¹ MZ 55, 1916, 54, 17. III., str. 2.

⁸² MZ 55, 1916, 54, 7. III., str. 3.

⁸³ Walter Taufer, str. C 210.

⁸⁴ MZ 55, 1916, 59, 13. III., str. 2.

Budimpešti. Za njen koncert je bilo v Mariboru veliko zanimanje. Prav tako je Marburgerica napovedovala premiero opere »Der Pierrot« dobro znanega vojaškega dirigenta Johanna Peschte in pripravo »Othella«. ⁸⁵

14. marca je bila premierno uprizorjena opereta Carla Ziehrerja »Die Landstreicher«. V sezoni je bila še štirikrat na sporedu (16., 21. in 26. marca ter 2. aprila). ⁸⁶

Že čez štiri dni je bila zopet operna premiera. Uprizorili so opereto »Der Pierrot«, katere vsebina temelji na delu Daniela Devetaka, glasbo pa je napisal Johann Peschta. V opereti je nastopila tudi gostja iz Bratislave Gerda Normann kot Ines. ⁸⁷

Za 22. marec je bila napovedana in tudi odigrana opereta »Rauschen vom See«, delo dirigenta mariborskega gledališča Alexandra Leschetitzkega. Ta dramatična opereta je bila prvič izvedena leta 1912 v Bilitzu. Alexander Leschetitzky je bil pred izbruhom vojne profesor na konservatoriju v Trstu. Ustvaril je dve večji deli »Gebet« in »Religiöses Zwischenspiel«. ⁸⁸

Ponovitev operete »Die Landstreicher« 16. marca sta dobro sprejeli kritika in publika. V glavnih vlogah sta nastopila Helene Schlocker in Gustav Siege. ⁸⁹

Marburger Zeitung je v oceni opere Leschetitzkega »Rauschen vom See« poročilo zaključil z mislijo, da je hvalevredno, da je opera, ki je imela velik uspeh na drugih velikih odrih, predstavljena z enako velikim uspehom tudi pri nas. ⁹⁰

Zadnja marčevska premiera je bila 23. marca z uprizoritvijo Shakespearovih drame »Othello«. Večer je bil posvečen igralcu Paulu Bergu. Dramsko predstavo, ki je v celoti uspela, je režiral Julius Sodek. ⁹¹

April

Aprilski repertoar v sezoni 1915/16 je ponudil Mariborčanom še pet premier, in sicer dve opereti, eno komedijo in dve ljudski igri. Sezono so zaključili z gostovanjem Ronacher-Theatra z Dunaja.

Prvega aprila je bila premierno uprizorjena ljudska igra avstrijskega pisatelja romantičnorealističnih, že deloma naturalističnih ljudskih iger in proze

⁸⁵ MZ 55, 1916, 61, 15. III., str. 2.

⁸⁶ Walter Taufer, str. C 210.

⁸⁷ MZ 55, 1916, 62, 16. III., str. 2-3.

⁸⁸ MZ 55, 1916, 64, 18. III., str. 3.

⁸⁹ MZ 55, 1916, 65, 20. III., str. 3.

⁹⁰ MZ 55, 1916, 69, 24. III., str. 3-4.

⁹¹ MZ 55, 1916, 70, 27. III., str. 2.

Ludwiga Anzengruberja⁹² z naslovom »Das vierte Gebot«. Ponovitvi sta bili 2. in 9. aprila. Za to igro je bilo med mariborsko publiko veliko zanimanje.⁹³

4. aprila je bila premiera operete Karla Millöckerja »Das verwunschene Schloss«. Ponovitvi sta bili še 8. in 13. aprila. V opereti je kot Andredl nastopil Gustav Siege.⁹⁴ Velikega uspeha in aplavza so bili deležni nastopi Adolfa Kointerja, Gustava Siegeja in Gerde Normann ter Klemy Tschoyer.⁹⁵ Tako je bila na mariborskem odru predstavljena dragocenost iz starejših opernih del.

Premierno in brez ponovitve v sezoni so uprizorili komedijo »Die Zwillingsschwester«. Glavni vlogi v komediji Ludwiga Fulde sta odigrala Lilli Weinberger in Alfred Kraft. Gledališki kritik (In.) je zlasti pohvalil gospo Weinberger in zaključil, da je bila enkrat mogoče dihati v veselju prave umetnosti.⁹⁶

V aprilu je bila uprizorjena še komedija »Bruder Martin« Karla Coste (9. aprila).

Zadnja premiera v sezoni 1915/16 na odru mariborskega nemškega gledališča je bila opereta »Ein Walzertraum« Oskarja Straussa. Opereta je bila na programu 15. aprila. V glavnih vlogah sta nastopila Adolf Kointer kot Nicki in Gerda Normann kot Franz.

16. aprila je bila opereta drugič na repertoarju. V Straussovi opereti je nastopil celoten ansambel mariborskega gledališča. Ta dan je bil, kot je zapisala Marburgerica, »naporen za tehniško osebje« saj je bila ta dan tudi ponovitev komedije »Bruder Martin«. Po mnenju pisca si takšno osebje želi vsaka gledališka hiša.⁹⁷

Za zaključek sezone je direktor Gustav Siege povabil na mariborski oder Ronacher-Theater z Dunaja z gostujočo igro, ki je Mariborčane razveseljevala dva večera, in sicer 18. in 19. aprila. Dunajski ansambel je nastopil z delom »Pension Schraube«. Za predstavo je Grazer Tagblatt zapisal, da je »blazna šala«. V glavnih vlogah so se predstavili Mitzi Griebel⁹⁸, August Hartner, Franz Hofer.

Tako so se s kabaretnimi domislicami dunajskega ansambla 19. aprila zaprla vrata mariborskega nemškega gledališča v sezoni 1915/16.⁹⁹

⁹² Ludwig Anzengruber (ps. L. Gruber), 1839-1889, avstrijski pisatelj romantičnorealističnih, že deloma naturalističnih ljudskih iger (»Krivoprisežnik«) in proze. Leta 1866 se je priključil potujoči gledališki skupini. Obiskal je številne kraje, med njimi tudi Maribor. Igral je tudi na Dunaju v Wiener Harmonie-Theatru.

⁹³ Walter Taufer, str. C 210; MZ 55, 1916, 75, 1. IV., str. 4.

⁹⁴ MZ 55, 1916, 80, 7. IV., str. 2.

⁹⁵ MZ 55, 1916, 81, 8. IV., str. 4.

⁹⁶ MZ 55, 1916, 79, 6. IV., str. 3; 81, 8. IV., str. 4-5.

⁹⁷ MZ 55, 1916, 87, 15. IV., str. 3.

⁹⁸ Marie Griebel (Mitzi) (?), 26. 2. 1872 - Dunaj, 8. 6. 1952), pevka in gledališka igralka. Delala je v različnih gledališčih Avstrije (Carl-Theater in Wien, Theater in Wien ...). V svoji operni karieri je gostovala tudi na vzhodu. V začetku je nastopala v komičnih vlogah in z njimi dosegla velike uspehe. Razen na Dunaju je igrala še v Münchnu, Hamburgu in Berlinu. Njena najpomembnejša vloga je vloga Katische v Mikadu. (Kosch, str. 613.)

⁹⁹ MZ 55, 1916, 89, 19. IV., str. 3.

POVZETEK IN ZNAČILNOSTI

Kot je razvidno, je bila sezona kljub vojnim razmeram uspešna. Prebivalci Maribora so z obiski gledališča odvrnili misli od vojne in se zabavali ob predstavah mariborskega gledališkega ansambla in gostujočih skupin.¹⁰⁰

Omeniti velja tudi to, da je bil ob koncu sezone, 7. aprila, na seji uprave Gledališkega in kazinskega društva Gustav Siege izvoljen za ravnatelja mariborskega gledališča in mestnega kinematografa za nadaljnja tri leta, saj je predložil najboljši program.¹⁰¹

SEZONA 1916/1917

Sezona 1916/17 predstavlja nadaljevanje operne serije direktorja Gustava Siegeja. Glasbena dela so v primerjavi z ostalimi zvrstmi na mariborskem gledališkem odru zopet doživela številne ponovitve. Največji uspeh in največ ponovitev sta imeli Kálmánova opereta »Die Csardasfürstin« z 19 uprizoritvami in spevoigra »Das Dreimäderlhaus« avtorjev Heinricha Bertéja¹⁰² in Franza Schuberta¹⁰³, ki je bila uprizorjena kar 21-krat.

Skupaj je bilo v sezoni 1916/17 uprizorjenih 45 različnih del, gledališki zastor pa se je dvignil 175-krat. Mariborski ansambel je v novi sezoni štel 24 gledališnikov. Iz prejšnje sezone je ostala le ena pevka, in sicer Helene Schlocker, preostali ansambel je bil nov. Sestavljalo ga je 12 igrancev in igralk, osem pevcev, režiser Hugo Helm, dirigent Theodor Weiss in direktor gledališča Gustav Siege. Več kot polovico ansambla so sestavljale ženske.

V sezoni je nastopalo tudi devet gostujočih igrancev: iz Gradca Alice Gerald, Minna Jammernegg, Hans Kainz že drugo sezono, Ferdinand Maierhofer, Hans Staud in Mizzi Werk; Max Höller iz Dt. Volkstheatra in Karl Skoda iz Burgtheatra z Dunaja. Z Dunaja je nastopal na mariborskih deskah tudi Robert Stolz, ki je bil gost v Mariboru že v sezoni 1900/01. Kot gostja je nastopala še Berty Lona iz opernega gledališča v Leipzigu.¹⁰⁴

Marburger Zeitung je predstavil osebje mariborskega nemškega gledališča tudi v sezoni 1916/17. Zapisal je, da bo kot edina iz osebja prejšnje sezone nastopala Helena Schlocker, ki je hkrati zelo uspešno nastopala v mestnem

¹⁰⁰ Walter Taufer, str. 134.

¹⁰¹ MZ 55, 1916, 81, 8. IV., str. 2-3.

¹⁰² Heinrich Berté, 1857-1924, operni skladatelj. Z delom »Dreimäderlhaus«, za katero je glasbo napisal Franz Schubert, je doživel velik uspeh.

¹⁰³ Franz Schubert, 1797-1828, avstrijski skladatelj. Dosegel je klasično popolnost samospeva. Uvršča se med mojstre romantične komorne glasbe. Pisal je simfonije (»Nedokončana«), uverture, klavirsko glasbo, maše, spevoigre.

¹⁰⁴ Walter Taufer, str. D 1-30.

gledališču (Stadttheater) v Karlsbadu. Sledila je predstavitev Huga Helma iz gledališke hiše iz Frankfurta a. M. ter prvega komika Ferdinanda Walterja iz mestnega gledališča v Reichenburgu. Tenorista sta bila Viktor Killer in Egon Charly. Iz mestnega gledališča v Katovicah pa sta v sezoni 1916/17 mariborsko publiko zabavala mlada komika Viktor Bachmann in Karl Schostal. Poleg predstavitve ostalih je obvestilo omenilo še zelo znano pevko iz gledališč po Nemčiji in Avstriji gospodično Bertho Pirk. Marburgerica je posebej predstavila odlično soloplesalko Mitzi Prach iz Maribora. V prejšnji sezoni je nastopala v dunajskem Josefstheatru v opereti »Strengucker« in požela velik uspeh pri publiki in tisku. Prvi dirigent je bil Rudolf Wallner, ki je prišel v mariborsko gledališče iz Sibina. Otvoritev sezone je bila napovedana za 6. oktober.¹⁰⁵

Marburgerica je objavila tudi repertoar nove sezone ter poziv abonentom, da vplačajo 15 K za abonma v novi sezoni.¹⁰⁶

Oktober

Kljub naporom direktorja Siegeja so morali zaradi posebnih vojnih razmer preložiti začetek sezone na sredo, 25. oktobra. Za otvoritev so pripravili komedijo »Am Teetisch« Karla Slobode. Naslednja predstava je bila kmečka tragedija »Deutscher Bauer in Tirol« (26. oktobra). Za prvo operno premiero je bila napovedana opereta Edmunda Eyslerja »Warum geht's denn jetzt?«. ¹⁰⁷

Komedijo Karla Slobode so odigrali premierno 25. oktobra in z njo odgrnili zastor mariborskega nemškega gledališča v sezoni 1916/17. »Am Teetisch« v sezoni niso ponovili.¹⁰⁸ Že naslednji večer so se novi igralci predstavili z naturalistično družbenokritično dramo norveškega pesnika in dramatika Henrika Ibsena »Gespenster«. V Ibsenovih Strahovih je odlično nastopil gost dunajskega mestnega gledališča Karl Skoda. Zaigral je Oskarja Alvinga. Kritiki (In.) je njegovo igranje pohvalil. Odlična je bila tudi Berta Hettler v vlogi gospe Alving.¹⁰⁹ Ibsenovo delo je bilo uprizorjeno v sezoni še enkrat, in sicer 30. januarja.

V oktobru sta sledili še dve novi predstavi. Najprej 28. oktobra burka Juliusa Horsta »Eheurlaub« s ponovitvama 28. oktobra in 5. novembra. Marburgerica je povabila na predstavo vse tiste, ki se radi smejijo.¹¹⁰

¹⁰⁵ MZ 55, 1916, 206, 9. IX., str. 3.

¹⁰⁶ MZ 55, 1916, 213, 18. IX., str. 2.

¹⁰⁷ MZ 55, 1916, 234, 12. X., str. 3.

Edmund Eysler (Eisler), 1874-1949, avstrijski skladatelj. Napisal je okrog šestdeset operet.

¹⁰⁸ MZ 55, 1916, 247, 27. X., str. 3.

¹⁰⁹ MZ 55, 1916, 250, 31. X., str. 3.

¹¹⁰ MZ 55, 1916, 248, 28. X., str. 3.

31. oktobra je bila na sporedu opereta tudi mariborskemu gledališkemu občinstvu znanega avtorja operet Franza Lehárja »Zigeunerliebe«. To opereto so nazadnje peli na mariborskem odru v sezoni 1912/13. V sezoni 1916/17 so jo še dvakrat ponovili. Lehárjeva opereta je bilo prvo glasbeno delo te sezone. Kot solisti so nastopili Viktor Killer, Ferdinand Walter, Hans Schwarz, Viktor Bachmann ter gospe Bertha Pirk in Marie Hartmann¹¹¹. Poročilo pravi, da je bila ta opereta dobra podlaga za nadaljnje operne predstave v sezoni.¹¹²

November

V novembru so se na odru mariborskega nemškega gledališča zvrstila kar štiri različna operna dela, tri komedije, dve ljudski igri in samo eno dramsko delo.

1. novembra se je ansambel mariborskega nemškega gledališča predstavil z ljudsko igro Ernsta Raupacha »Der Müller und sein Kind«. To delo je bilo v Mariboru že predstavljeno.

4. novembra je sledila opereta »Warum denn jetzt?« Edmunda Eyslerja, katerega dela je mariborska publika spoznala že v prejšnjih sezonah (»Der lachende Ehemann« ...). Tudi ta opereta, kot ostala Eyslerjeva dela, je doživela kar nekaj uprizoritev. Ponovljena je bila še petkrat v sezoni. V burleski opereti v treh delih so nastopili Helene Schlocker, Berta Siklossy kot gostja, plesalka Bertha Pirk, Marie Hartmann, Friedrich Killer, Viktor Burger. Kritik (t.) je svoje poročilo o predstavi zaključil z besedami, »da je njihova vrlina – odlična predstava, bila pogoj za uspeh«.¹¹³

Sledili sta dve komediji, in sicer Ferenca Molnárja »Der Gardeoffizier« in Hannsa Sassmanna¹¹⁴ »Das blaue Auge«. Prva je bila na odru 7. novembra. Čez dva dni ji je sledila druga, ki je bila v sezoni še trikrat na odru. Večer je bil poln dunajskega humerja. V kritiki ja zapisano, da so igrali res dobro. Zaigrali so Viktor Burger, Helene Schlocker, Ada Kirsch in drugi. Poročilo je pisec (In.) zaključil, »da je bil res vesel večer, ki bo zagotovo doživel ponovitev«.¹¹⁵

11. novembra je mariborski ansambel nastopil z opereto »Die geschiedene Frau« avtorja Lea Falla. V glavni vlogi je nastopila graška pevka Mizzi Werk, ki se je mariborski publiki predstavila že tretjič.¹¹⁶

¹¹¹ Marie Hartmann (roj. Chalupetzky) (Praga, 1868 - ?), pevka. Svojo gledališko kariero je pričela leta 1888 v Nürnbergu in Olomützu. Glavne vloge: Agatha, Pamina, Elsa, Elisabeta ... (Kosch, str. 705.)

¹¹² MZ 55, 1916, 251, 2. XI., str. 3.

¹¹³ MZ 55, 1916, 256, 8. XI., str. 2.

¹¹⁴ Hanns Sassmann, 1882-1944, avstrijski književnik. Zlasti se je uveljavil kot pisec gledaliških del in gledaliških kritik v Berlinu in na Dunaju. Pisal je drame, komedije, tragedije in burke.

¹¹⁵ MZ 55, 1916, 262, 15. XI., str. 3.

¹¹⁶ MZ 55, 1916, 263, 16. XI., str. 3.

15. novembra so odigrali ljudsko igro »Lolos Vater« avtorja Adolfa L'Arrongea.

18. novembra pa je bilo na mariborskem odru izvedeno operno delo Emmericha Kálmána »Die Csardasfürstin«. Opereta je bila glede na število uprizoritev med najuspešnejšimi. V sezoni je bila kar 19-krat na programu. Delo madžarskega skladatelja je dirigiral Rudolf Wallner, v glavni vlogi pa je nastopila Bertha Pirk in doživela res velik uspeh. Prav tako dober je bil nastop gospoda Viktorja Bachmanna kot grofa. Kneza Edwina je uprizoril Friedrich Killer.¹¹⁷

25. novembra so Mariborčani lahko zopet prisluhnili opernim pevcem mariborskega nemškega gledališkega ansambla. Na programu je bila premiera operete Lea Falla »Der fidele Bauer«, ki je bila glede na število uprizoritev med uspešnejšimi v sezoni. V pripravi je bilo še eno Fallovo delo, in sicer opereta »Der Weltenbummler«, ki je bila v Karlstheatru na Dunaju uprizorjena kar 150-krat.¹¹⁸

Po dolgem času je bila v novembru na sporedu znana drama nemškega dramatika Friedricha Schillerja »Kabale und Liebe«. V drami je nastopil gost Max Brückner iz Gradca, ki je v mariborskem gledališču gostoval že v predvojni sezoni 1910/11. Z istim gostom se je mariborski ansambel predstavil tudi naslednji dan, 29. novembra, s komedijo Otta Ernsta »Flachsmann als Erziehler«. Glavni ženski vlogi sta zaigrali gospe Emmy Blaha in Berta Hettler, moške pa Ferdinand Walter, Hugo Helm, Franz Redl in Viktor Bachmann.¹¹⁹

December

1. decembra je bilo gledališče zaprto zaradi smrti cesarja Franca Jožefa. Sobotno popoldne, 2. decembra, so namenili mariborskim otrokom s pravljico »Aschenbrödel« Carla Görnerja. Vlogo Pepelke je zaigrala Emmy Blaha. Ves čas pa so potekale intenzivne priprave za premierno uprizoritev Fallove operete pod dirigentsko palico Rudolfa Wallnerja in režiserja Ferdinanda Walterja.¹²⁰

Sto revnih šolarjev je imelo prost vstop za ogled pravljice,¹²¹ zanimanje mladih Mariborčanov pa je bilo veliko. Na sporedu je bila še 6. decembra.

5. in 6. decembra ter še devetkrat v sezoni je bila na odru mariborskega gledališča opereta »Der Weltenbummler«. Glasbo zanjo je napisal Leo Fall.

¹¹⁷ MZ 55, 1916, 269, 23. XI., str. 2.

¹¹⁸ MZ 55, 1916, 271, 25. XI., str. 4.

¹¹⁹ MZ 55, 1916, 274, 29. XI., str. 2.

¹²⁰ MZ 55, 1916, 273, 28. XI., str. 2.

¹²¹ MZ 55, 1916, 275, 30. XI., str. 2.

Opereta je bila med obiskovalci mariborskega nemškega gledališča že težko pričakovana in z navdušenjem sprejeta. Z dobrim glasom se je odrezal v prvem dejanju Friedrich Killer kot Sabatino. Nastopili so še Viktor Bachmann kot Hans in Helene Schlocker kot baronica. Poročevalec je zaključil oceno predstave z besedami, »da je v celoti gledano bil zabaven večer«.¹²²

Čez teden dni je sledila znana igra s petjem »Das Dreimäderlhaus« avtorjev Heinricha Bertéja in Franza Schuberta. V mariborskem gledališču je po premierni uprizoritvi 12. decembra sledilo še dvajset ponovitev v sezoni. Glavno vlogo je z veliko spretnostjo odigral Friedrich Killer. V spevoigri so nastopili še Ferdinand Walter, Hans Schwarz kot baron Schober, Bertha Pirk kot temperamentna južnjakinja, Helene Schlocker kot gospa Tscholl. Kot poroča pisec v Marburger Zeitung, je igra s petjem obiskovalcem mariborskega nemškega gledališča zelo ugajala.¹²³ O tem priča tudi rekordno število uprizoritev – kar 21. Bertéjeva igra je imela velik uspeh tudi na drugih odrih. Na Dunaju je doživela 60 uprizoritev, v Berlinu kar 250. Tudi v varšavskem gledališču je v pretekli sezoni doživelo Bertéjevo delo velik uspeh.¹²⁴

Naslednja novost je bila ljudska igra »Hasemanns Tochter« avtorja Adolfa L'Arrongea 19. decembra, sledila je ponovitev 30. decembra. Zaigrali so Franz Redl kot simpatični vrtnar Hasemann, Berta Hettler kot gospa Hasemann ter gospodična Emmy Blaha.¹²⁵

Pravljico »Rottkäppchen« Carla Görnerja so uprizorili v decembru dvakrat, 20. in 21. decembra.

22. decembra je mariborsko nemško gledališče svoje zveste obiskovalce razveselilo s komedijo Franza von Schönthana »Die goldene Eva«, ki je bila na sporedu že prejšnjo sezono. V glavni vlogi je prvič nastopil Max Höller, gost iz Dunajskega nemškega ljudskega gledališča (Deutsches Volkstheater Wien). Publika je gosta in spremljevalko Berto Siklossy počastila z dolгим ploskanjem. Igro je režiral Hugo Helm in publika jo je izvrstno sprejela, je zapisal kritik R. J.¹²⁶

Že naslednji dan se je zastor na odru mariborskega gledališča zopet dvignil. Uprizorili so burko »Gretchen« avtorjev Gustava Davisa in Leopolda Lipp-schitza. V burki je ponovno nastopil gost Max Höller z Dunaja, ki je ponovno dobil zelo dobre kritike.¹²⁷

25. decembra¹²⁸ je bila na mariborskem odru uprizorjena opera Franza Lehárja »Der Rastelbinder«. Lehárjeva operna dela so bila pogosto na reperto-

¹²² MZ 55, 1916, 281, 7. XII., str. 3.

¹²³ MZ 55, 1916, 288, 16. XII., str. 4.

¹²⁴ MZ 56, 1917, 17, 22. I., str. 2.

¹²⁵ MZ 55, 1916, 294, 23. XII., str. 5.

¹²⁶ MZ 55, 1916, 294, 23. XII., str. 4, 5.

¹²⁷ MZ 55, 1916, 295, 27. XII., str. 3.

¹²⁸ Walter Taufer, str. C 211.

arju mariborskega nemškega gledališča. Opereta je bila v sezoni štirikrat uprizorjena.

Veliko dela in naporov pa je ansambel ob koncu leta vložil v pripravo Offenbachove opere »Die schöne Helena«. Zadnji dnevi leta 1916 so bili namenjeni ponovitvam uspešnih del, in sicer operete »Das Dreimäderlhaus« in komedije »Hasemanns Tochter«. Silvestrsko popoldne so namenili otrokom s ponovno uprizoritvijo pravljice »Rottkäpchen«. Predstavo so zaključili s sliko »staro in novo leto – mir 1917«. Vsak obiskovalec je ob koncu dobil duhovito darilo.¹²⁹

Ljubitelji mariborskega nemškega gledališča in oper so si lahko silvestrski večer popestrili z ogledom premiere »Die schöne Helena«. Opereta je delo znanega francoskega skladatelja oper Jacques Offenbacha.¹³⁰ Glavna vloga je bila zaupana Berthi Pirk, vloga Parisa pa Friedrichu Killerju. Dirigiral je Rudolf Wallner.¹³¹ Opereta je bila na sporedu tudi 1. januarja 1917 in še dvakrat v sezoni.

Januar

Sezono so nadaljevali z zabavnimi deli. Tako je bila 4. januarja uprizorjena komedija »Der Mein-eidbauer« Ludwiga Anzengruberja. V sezoni je bila še dvakrat ponovljena.

9. januarja je sledila premierna uprizoritev burke »Der Regimentspapa« avtorja Viktorja Holländerja. Režiser Ferdinand Walter je pripravil veselo burko, ki so jo še petkrat ponovili.¹³² Za glasbeni del je poskrbel dirigent Antonovic.

Med Mariborčani je bila veliko zanimanje za večer gostujočega igralca Karla Skode na odru mariborskega nemškega gledališča. Po dolgem času so namreč uprizorili dramsko delo, in sicer »Sodoms Ende« Hermanna Sudermanna.¹³³ Ponovitev drame je bila 31. januarja. Nastopi priznanega umetnika iz dunajskega Burgtheatra Karla Skode, ki je v Sudermannovi drami zaigral Willyja Janikowa¹³⁴, so bili prijetna popestritev. Mariborska publika je lahko dva večera uživala v nastopih prvovrstnega igralca, ki se je predstavil tudi v delu »Flachsmann als Erzieher« Otta Ernsta 11. januarja, ko je zaigral učitelja Fleminga.¹³⁵

¹²⁹ MZ 55, 1916, 296, 28. XII., str. 2.

¹³⁰ Jacques Offenbach, 1819-1880, francoski operni in operetni skladatelj. Znani deli »Orfej v podzemlju«, opera »Hoffmannove pripovedke«.

¹³¹ MZ 56, 1917, 3, 4. I., str. 2.

¹³² MZ 56, 1917, 6, 9. I., str. 3.

¹³³ Hermann Sudermann je bil ob Gerhartu Hauptmannu vodilni dramatik nemškega naturalizma.

¹³⁴ MZ 56, 1917, 12, 16. I., str. 2.

¹³⁵ MZ 56, 1917, 11, 15. I., str. 2-3.

Ostali januarski predstavi sta bili opereti. Najprej je bila 16. januarja uprizorjena Millöckerjeva opereta »Der Bettelstudent«. V glavni vlogi sta nastopila Friedrich Killer in Bertha Pirk. K uspehu je poleg drugih nastopajočih veliko prispeval dirigent Ferdinand Walter.¹³⁶ Opereta je bila uprizorjena šestkrat.

Zadnja januarska novost je bila opereta »Die Kinokönigin« Jeana Gilberta s tremi ponovitvami v sezoni.¹³⁷ Na odru mariborskega gledališča je bila že v sezoni 1915/16.

Februar

Februarski repertoar so pričeli z mariborski publiki znanim delom, in sicer opereto »Die Dollarprinzessin«. Fallovo opereto so Mariborčani poslušali že v sezoni 1913/14.

7. januarja so uprizorili ljudsko igro »Der Kreuzelschreiber« Ludwiga Anzengruberja, ki je pod vodstvom Franza Redla doživela velik uspeh.¹³⁸

V februarju je mariborsko nemško gledališče pričelo z novim urnikom predstav. Zaradi težav z razsvetljavo so se na zahtevo mestnega sveta pričele predstave ob 7. uri, in ne več ob pol 8. uri zvečer. Mestna oblast je predlagala to spremembo z argumentom, da se trgovine zapro že ob 6. uri, torej lahko Mariborčani do 7. ure pridejo v gledališko hišo.¹³⁹

9. februarja je bila na odru mariborskega nemškega gledališča uprizorjena drama »Die Warschauer Zitadelle« avtorice Gabriele Zapolske. Tudi v Mariboru (kot drugod v Avstriji in Nemčiji) je bilo za predstavo veliko zanimanje. Drama je imela v drugih gledališčih velik uspeh in je bila večkrat ponovno uprizorjena, na mariborskem odru kar petkrat.¹⁴⁰

Sledila ji je druga uspešna in težko pričakovana Eyslerjeva opereta »Die oder keine« 14. februarja s prav tako petimi predstavami v sezoni. Kritik ja zapisal, »da sta za opereto značilna odličen libreto in glasba«. Gospod Ferdinand Walter je nastopil v vlogi zabavnega slikarja, njegovo hčerko je upodobila Bertha Pirk. Glavna tema operete je bila seveda ljubosumnost. Kritik je svoje poročilo končal z besedami ene od obiskovalk predstave, češ »da ni bilo veliko boljše kot »Regimentspapa«.¹⁴¹

Naslednja uprizoritev je bila drama kriminalka »Staatsanwalt Alexander« Karla Schulerja. Predstavo so odigrali 19. februarja in ponovili 4. marca. Glav-

¹³⁶ MZ 56, 1917, 16, 20. I., str. 4.

¹³⁷ Walter Taufer, str. C 212.

¹³⁸ MZ 56, 1917, 30, 7. II., str. 2.

¹³⁹ MZ 56, 1917, 33, 10. II., str. 4.

¹⁴⁰ MZ 56, 1917, 34, 12. II., str. 2.

¹⁴¹ MZ 56, 1917, 40, 19. II., str. 3.

no vlogo Egona Brecherja je zaigral Hugo Helm, Otta Alexandra pa Kliwar. Berta Hettler je igrala gospo Wild, gospa Emmy Blaha pa Lisbeth Hesse. S svojim temperamentom je bila odlična tudi Bertha Pirk kot Mizzerl Schmidt.¹⁴²

V februarju so izvedli še tri nove predstave in seveda številne ponovitve. 20. februarja je bila na odru znana burka Johanna Nestroya¹⁴³ »Lumpazivagabundus« s ponovitvijo 24. marca.

22. februarja so uprizorili komedijo Ludwiga Anzengruberja »Der Pfarrer von Kirchfeld«.

Za zaključek februarskega repertoarja pa je ansambel mariborskega nemškega gledališča pripravil Jarnovo opereto »Die Forstercrisl«. Delo je pol ljudska igra pol opereta, popestrjena s humorjem. Nastopili so Friedrich Killer kot prvi tenor, še gospoda Ferdinand Walter in Josef Pipping ter gospe Ellie Kreit, Bertha Pirk, Helene Schlocker in Emmy Blaha. Orkester je vodil Rudolf Wallner.¹⁴⁴

Vzporedno z gledališkimi predstavami svojega ansambla je direktor Gustav Siege skrbel še za drugačno zabavo obiskovalcev gledališča. Tako so pripravili v kazinski dvorani kabaretni večer, ki je bil zelo dobro obiskan. Uvedel ga je član ansambla mariborskega gledališča Friedrich Killer s pesmijo »Die Flüchtlinge«. Nastopili so še drugi, med njimi Hans Schwarz z »Lagunenwälder« Johanna Straussa, Bertha Pirk ob spremljavi klavirja in violine s pesmijo »Der Engel«. Z vstopnino so zbrali 383 K in 72 v. Ob koncu so zavrteli še film »Das Licht im Dunkel.«¹⁴⁵

Marec

6. marca je bilo zopet uprizorjeno operno delo, in sicer Mariborčanom že znana opereta Heinricha Reinhardta¹⁴⁶ »Das süsse Mädel« s še tremi ponovitvami v sezoni.¹⁴⁷ Nastopila je prva pevka mariborskega gledališča Bertha Pirk. Karte za predstavu so bile razprodane. Poročilo v Marburgerici zaključuje, da je bil »vesel večer«.¹⁴⁸

Naslednje dramsko delo je bila uprizoritev Sassmannove tragikomedije »Der Retter«. Delo Hannsa Sassmanna je sestavljeno iz treh dejanj. Vloga gospe

¹⁴² MZ 56, 1917, 42, 21. II., str. 3.

¹⁴³ Johann Nestroy, 1801-1862, avstrijski igralec in dramatik. Pisal ljudske igre (»Lumpacius Vagabundus«).

¹⁴⁴ MZ 56, 1917, 48, 28. II., str. 2.

¹⁴⁵ MZ 56, 1917, 48, 28. II., str. 2-3.

¹⁴⁶ Heinrich Reinhardt, 1865-?, glasbeni kritik, urednik in skladatelj. Napisal je pet del.

¹⁴⁷ Walter Taufer, str. C 212.

¹⁴⁸ MZ 56, 1917, 55, 8. III., str. 2.

Friedemann, ki jo je igrala Emmy Blaha, po mnenju kritika (In) ni ponudila dosti, medtem ko je bila majhna vloga Helene Schlocker dobra.¹⁴⁹

Marčevski repertoar je ponudil še dve drami in dve opereti ter ljudsko igrro. Tako je bila 12. marca uprizorjena ljudska igra Aloisa Berle (psevdonim za Aloisa Scheichela) »Drei Paar Schuhe«, ponovitev je sledila že čez teden dni. Predstava je bila v okviru večera (der Ehrenabend) Helene Schlocker in zanjo je bilo glede na prodane vstopnice veliko zanimanje.¹⁵⁰

16. marca so pripravili še drugo Fallovo delo, opereto »Die Rose von Stambul«. Glavno vlogo je pela Bertha Pirk, orkester je vodil Rudolf Wallner. Leo Fall je napisal glasbo, ki pa po oceni kritika (S:) ni bila tako originalna kot v opereti »Dollarprinzessin«. Nastopili so še Viktor Bachmann, Friedrich Killer, Ferdinand Walter, Franz Redl in gospa Helene Schlocker.¹⁵¹ Fallovo opereto so ponovili osemkrat. Nato sta sledili dve dramski deli: 21. marca ponovna uprizoritev drame »Die Ehre« Hermanns Sudermanna ter 29. marca Pippingovo delo »Der Gewaltmensch«. Josef Pipping je v svojem delu odigral tudi glavno vlogo.¹⁵²

Opereta »Der Vogelhändler« je zaključila marčevski repertoar. Opereta je delo Carla Zellerja. Ženske vloge so pele Bertha Pirk, Helene Schlocker in gospa Emmy Blaha-Wallner, od pevcev so nastopili Ferdinand Walter kot baron Weps, Friedrich Killer v vlogi Stanislava ter drugi.¹⁵³

V tem času je bil Gustav Siege ponovno imenovan za direktorja mariborskega nemškega gledališča.¹⁵⁴

April

V aprilu so predstavili le dve novosti. 4. aprila burko »Er und seine Schwester« Bernharda Buchbinderja, ki so jo ponovili 10. aprila.¹⁵⁵

8. aprila pa so odigrali komedijo »Die Werber« Wilhelma Franka s ponovitvijo 9. aprila. Igrali so gospa Emmy Blaha-Wallner, gostja iz Gradca Finny Weiner, Franz Redl, Friedrich Killer, Ferdinand Walter, Victor Bachmann in Theodor Weiss. Povpraševanje po kartah je bilo pred predstavo izjemno.¹⁵⁶

¹⁴⁹ MZ 56, 1917, 59, 13. III., str. 3.

¹⁵⁰ MZ 56, 1917, 58, 12. III., str. 2.

¹⁵¹ MZ 56, 1917, 63, 17. III., str. 3.

¹⁵² MZ 56, 1917, 72, 29. III., str. 2.

¹⁵³ MZ 56, 1917, 74, 31. III., str. 5.

¹⁵⁴ MZ 56, 1917, 69, 26. III., str. 3.

¹⁵⁵ Walter Taufer, str. C 213.

¹⁵⁶ MZ 56, 1917, 78, 5. IV., str. 2.

Na odru mariborskega nemškega gledališča so uprizorili še eno premiero. Z monodramo je nastopil Theodor Woller,¹⁵⁷ znan dunajski komik. Vzporedno z nastopom dunajskega komika so predstavili enodejanko »Ein ungeschliffener Diamant« in komedijo »Er ist nicht eifersüchtig«. V teh dveh predstavah so nastopali igralci mariborskega gledališča. Vendar ta zabavni večer ni več spadal v sezonski repertoar. Tako so vstopnice za ložo veljale 1.70 K. Sobotna predstava pa je bila namenjena abonentom.¹⁵⁸

Marburgerica je ob koncu sezone strnila delo mariborskega nemškega gledališča. Zapisala je, da je bila sezona očitno zelo uspešna, uspešnejša kot prejšnja. Predstave so imele veliko obiskovalcev, med njimi jih je imelo veliko prost vstop. Gledališko vodstvo in umetniki so delali v težavnih okoliščinah, vodstvo gledališča je vložilo v izvedbo sezone veliko truda. V sezoni je bilo 171 predstav, od tega 36 popoldanskih. Med njimi je bilo veliko dobrodelnih, s katerimi so pomagali več sto ranjenim vojakom. Skupaj je bilo 18 operetnih uprizoritev. Nekaj je bilo tudi večerov oziroma predstav z gosti umetniki z Dunaja in iz Gradca. Novost je predstavljalo najuspešnejše delo »Das Dreimäderlhaus« z 21 uprizoritvami. Kljub zaključeni sezoni so igralci mariborskega nemškega gledališča nastopili še nekajkrat. Poročilo zaključuje, da je »mariborsko nemško gledališče opravilo izpit zelo dobro, seveda ob pomoči mariborske publike in vodstva ter se lahko sezona označi kot uspešna«.¹⁵⁹

V poletnih mesecih pa je v Mariboru gostovalo tirolsko gledališče Exl-Bühne, ki so ga Mariborčani poznali že iz prve vojne sezone, ko je bilo mestno gledališče zaprto.

1. junija so se predstavili s komedijo »Erde« avtorja Karla Schönherrja; 2. junija so uprizorili ljudsko igro Ludwiga Anzengruberja »Die Kreuzelschreiber«. Sledila so še nekatera zabavna ljudska dela.¹⁶⁰

10. junija so v mariborskem gledališču pripravili dobrodelno prireditev;¹⁶¹ v poletnih mesecih pred pričetkom sezone 1917/18 pa še kabaretni večer.¹⁶²

POVZETEK IN ZNAČILNOSTI

Sezono bi lahko označila kot serijo glasbenih predstav. Mnoge operete so bile uprizorjene večkrat, kot na primer »Das Dreimäderlhaus« kar 21-krat. Dramski klasiki niso prišli v repertoarni načrt mariborskega gledališča; še tista redka dramska dela, ki so prišla na spored, so imela v sezoni malo predstav.

¹⁵⁷ MZ 56, 1917, 86, 16. IV., str. 2.

¹⁵⁸ MZ 56, 1917, 87, 17. IV., str. 3.

¹⁵⁹ MZ 56, 1917, 97, 28. IV., str. 3.

¹⁶⁰ MZ 56, 1917, 123, 1. VI., str. 2.

¹⁶¹ MZ 56, 1917, 129, 10. VI., str. 3-4.

¹⁶² MZ 56, 1917, 161, 19. VII., str. 2.

SEZONA 1917/18

V sezoni 1917/18 je hotel direktor Gustav Siege poleg že običajnih operetnih uspehov doseči tudi ponovitve znamenitih in upoštevanja vrednih komedij in burk. Maribor je imel takrat z vojsko vred okrog 38.000 prebivalcev. Gledališka hiša je sprejela okrog 750 obiskovalcev, kar je približno 2 % celotnega števila prebivalcev. Tako bi bilo po mnenju direktorja potrebno glede na število prebivalcev več predstav istega dela. Vendar jih zaradi vojnih razmer, omejitev ter težav pri vzdrževanju gledališče ni moglo ponuditi več.

Sezona 1917/18 je Mariborčanom predstavila 52 različnih odrskih del, skupaj s ponovitvami pa je bilo na odru mariborskega nemškega gledališča 199 predstav. Bilo je nekoliko več ponovitev kot v prejšnji sezoni, vendar je mariborski ansambel pripravil tudi več novosti.

V novi sezoni se je število članov mariborskega gledališkega ansambla povečalo. Imel je 31 različnih umetnikov. Večina tistih, ki so navduševali Mariborčane v prejšnji sezoni, je odšla, prišli pa so novi. Ostali so le člani družine Siege, med njimi Gustav Siege kot direktor. Prav tako so vse vojne sezone ostajali na mariborskem odru operni pevec Friedrich Killer in zakonca Weiss.

Mariborski ansambel je imel v sezoni 1917/18 12 igralcev in igralk, 13 članov opere, štiri dirigente, od katerih je Adolf Siege tudi igral. Glavni režiser je ostal Franz Redl.

Tudi v tej sezoni so nastopali gostje iz tujih gledaliških hiš. Omenim naj Hansa Kainza iz Gradca, ki je v Mariboru nastopal že v sezoni 1915/16, in soi-gralko Anny Münchow. Gostujoči umetniki so prišli še iz Celovca: Hermann Klements, Ferdinand Loibner ter Anton Raul; iz Wiesbadna Anni Schrötter; iz Scheweningena pa Ellie Kreit.¹⁶³

Oktober

Sezono 1917/18 so odprli 5. oktobra s komedijo »Herrschaftlicher Diener gesucht« avtorja Paula Burga. Ponovno so jo uprizorili 9. in 14. oktobra.¹⁶⁴

Operetno sezono so odprli s Straussovo opereto »Die Fledermaus« 6. in 7. oktobra. Kritik »W-er« je menil, da je bil izbor Straussovega dela zelo dober. Obiskovalci so opereto z navdušenjem sprejeli, še zlasti, ker je v njej nastopila prva pevka graškega gledališča Anny Münchow kot Rosalinda. Velik aplavz je požela z madžarsko pesmijo v drugem delu: »... zaigrala in pela je mojstrsko kot

¹⁶³ Podatki povzeti po Walterju Tauferju.

¹⁶⁴ MZ 56, 1917, 228, 7. X., str. 5.

vedno.« Nastopili so še Heddy Gürtler kot Adela; zelo dobro je svojo vlogo odigrala Käthe Nagel, pri kateri je kritik še posebej pohvalil njen talent; Desider Werresch, Ferdinand Walter, Karl Schröder, Theodor Weiss ter drugi. Orkester je vodil Rudolf Wallner.¹⁶⁵

Naslednja novost je bila uprizoritev komedije avtorjev Gustava Kadelburga in Rudolfa Presberja¹⁶⁶ z naslovom »Der dunkle Punkt«. Delo je bilo uprizorjeno na mariborskem odru že pred dvema letoma, v tej sezoni pa še dvakrat. »V delu se kaže Presberjevo mojstrstvo za humor in Kadelburgovo režijsko delo,«¹⁶⁷ so zapisali kritiki.

11. oktobra so ponovno uprizorili burko Bernharda Buchbinderja. Delo je bilo na sporedu v aprilu prejšnje sezone, vendar v drugi igralski zasedbi.

V oktobru so uprizorili še štiri operete in ljudsko igro. Dve Eyslerjevi opereti »Der lachende Ehemann« in »Die Kausa Kaiser« sta doživeli šest uprizoritev.¹⁶⁸ Slednja je delo Ludwiga Starka in Edmunda Eyslerja.

19. oktobra so kot prvo ljudsko igro v sezoni predstavili delo Petra Rosegerja »Am Tage des Gerichts«. Ponovitvi sta sledili 20. oktobra in 1. novembra. V glavnih vlogah sta nastopili Lulu Rank in Paula Klein. Delo je režiral Josef Sussmann.¹⁶⁹

23. oktobra so v mariborskem gledališču predstavili Stolzevo opereto »Lang, lang ist's her«. Opereta Roberta Stolza je bila na odru mariborskega nemškega gledališča v sezoni 1917/18 uprizorjena rekordnih 23-krat. Opereto so izvajali pod vodstvom dirigenta Rudolfa Wallnerja. »... ker je bila predstava premierna in novost na mariborskem odru, je bil zaključek slavnosten z rožami in darili,« zaključuje svoje poročilo D. R. v Marburger Zeitung.¹⁷⁰

V oktobru so lahko Mariborčani prisluhnili še eni opereti, in sicer »Der Nachtfalter«. Besedilo za opereto sta napisala Leopold Jacobson in Robert Bodanzky. Glasba je delo Oskarja Straussa. V primerjavi s Stolzevo opereto je bila ta uprizorjena v sezoni le štirikrat. V središču predstave sta bila gospodična Klemy Tschoyer kot Lona Baletti in Friedrich Killer kot pianist. Ansamblu je dirigiral Rudolf Wallner. Kritik je menil, da je direktor Gustav Siege izbral v repertoar dobro delo.¹⁷¹

¹⁶⁵ MZ 56, 1917, 229, 9. X., str. 3.

¹⁶⁶ Rudolf Presber, 1868-1935, filozof, novinar in književnik. Napisal je številna dramska dela. Komedijo »Der dunkle Punkt« je napisal skupaj z Gustavom Kadelburgom leta 1909.

¹⁶⁷ MZ 56, 1917, 233, 13. X., str. 3.

¹⁶⁸ Walter Taufer, str. C 213; MZ 56, 1917, 246, 28. X., str. 9.

¹⁶⁹ MZ 56, 1917, 238, 19. X., str. 5.

¹⁷⁰ MZ 56, 1917, 243, 25. X., str. 4-5.

¹⁷¹ MZ 56, 1917, 249, 1. XI., str. 5.

November

Novembrski repertoar je bil bogatejši oziroma bolj raznolik. Poleg običajnih uprizoritev operet in komedij so pripravili tudi tri dramska dela avtorjev Friedricha Schillerja, Huga Müllerja in Gustava Sieberja.

Najprej so 2. novembra predstavili ljudsko igro »Der Müller und sein Kind«. Delo Ernsta Raupacha ni bilo novost na mariborskem odru, saj je bilo na programu že pred mnogimi leti.¹⁷²

Nato je sledila uprizoritev komedije Karla Rösslerja »Die beiden Seehunde«. V glavni vlogi je nastopil sam direktor Gustav Siege, manjše vloge pa so pripadle Berthi Siege, Josefu Sussmannu, Friedrichu Killerju, Ferdinandu Walterju, Karlu Schröderju in Theodorju Weissu. Po mnenju kritika (In.) je bila uprizoritev zelo uspešna.¹⁷³ Komedija je imela štiri ponovitve.

10. novembra so prvič v sezoni uprizorili opereto Bruna Granichstaedtena »Auf Befehl der Herzogin« in jo v sezoni še petkrat ponovili.¹⁷⁴

Za Schillerjev¹⁷⁵ rojstni dan so uprizorili njegovo znano dramo »Die Räuber« in jo 17. novembra ponovili.

20. novembra so se igralci predstavili z burko Karla Laufs¹⁷⁶ »Pension Schöllner«, ki je bila na odru dvakrat.¹⁷⁷

Vse priprave v drugi polovici novembra so bile namenjene uprizoritvi drame »Die Könige«. Avtor dela je dunajski pesnik Hugo Müller. Leopolda je zelo dobro zaigral Pepi Helmar, Ludwiga pa Josef Sussmann. Paula Klein je nastopila v vlogi Elisabethethe. Ocena kritika (In.) ni bila pohvalna. Govor je bil pretih, tudi režija po njegovem mnenju ni zadovoljila gledalcev.¹⁷⁸

Naslednja novost je bila uprizoritev dela Arthurja Sulivana »Mikado«, ki je eno izmed boljših del avstrijske operne literature. Opereta je nastala leta 1885. Izbor direktorja Gustava Siegeja in režiserja Franza Redla je bil dober, saj so jo ponavljali sedemkrat. Ansambel je vodil Rudolf Wallner.¹⁷⁹

Marburger Zeitung je objavil program predstav za gledališče v Gradcu za obdobje od 25. novembra do 1. decembra. Tako so bili ljubitelji nemškega gle-

¹⁷² Walter Taufer, str. C 213.

¹⁷³ MZ 56, 1917, 262, 17. XI., str. 3.

¹⁷⁴ MZ 56, 1917, 256, 10. XI., str. 3.

¹⁷⁵ Friedrich Schiller, 1759-1805, nemški pesnik in dramatik. Eno najbolj znanih del so »Razbojniki« iz leta 1780. Sodeloval in prijateljeval je tudi z Johannom Wolfgangom von Goethejem.

¹⁷⁶ Karl Laufs, 1858-1900, nemški dramatik. Omenjeno burko je napisal leta 1890. Pri nas je bila prvič odigrana 29. novembra 1893 v Ljubljani z naslovom »Veharjevo letovišče«, v prevodu Frana Saleškega Finžgarja in v režiji Ignacija Borštnika.

¹⁷⁷ MZ 56, 1917, 264, 20. XI., str. 3.

¹⁷⁸ MZ 56, 1917, 269, 25. XI., str. 9.

¹⁷⁹ MZ 56, 1917, 270, 27. XI., str. 3-4.

dališča natančno seznanjeni z repertoarjem te operne in dramske hiše¹⁸⁰ in so se lahko vozili k izbranim predstavam v Gradec.

Tako kot vsako sezono dotlej so poskrbeli za otroke, in sicer z otroško predstavo Carla Görnerja »Frau Holle« in jo 1. decembra tudi ponovili.

Zadnja novost v novembru je bila uprizoritev drame Gustava Sieberja »Der Mann mit der Maske«. Premiera je bila 30. novembra, ponovili pa so jo 1. decembra. Kritik (In.) je zapisal, da »... zmorejo igrati dramske vloge le veliki umetniki, teh pa v mariborskem gledališču nimamo«. Zlasti ženske vloge niso bile dobro razdeljene, zato predstava ni bila posebno uspešna.¹⁸¹

December

Decembrski repertoar je prinesel zopet uspešno uprizoritev operete Ral-pha Benatzkega¹⁸² »Liebe im Schnee«. Vse tja do marca 1918 je bila uprizorjena 12-krat. Opereto so Mariborčani poznali že iz prejšnjih sezon.¹⁸³

Sledila je komedija avtorjev Blumenthala¹⁸⁴ in Kadelburga »Im weissen Rössl«. Komedijo so v decembru še dvakrat ponovili. Z dobro izbranimi vlo-gami je ponudila publiki veliko smeha. Izjemno je zaigral Franz Redl; tudi di- rektor Gustav Siege se je odlično predstavil v vlogi Leopolda. Po mnenju kri- tika (In.) sta blesteli tudi dami Else Holm in Bianka Helden, le da se je slednjo včasih težko razumelo.¹⁸⁵

12. decembra in 5. januarja so lahko mladi zopet uživali v pravljici o Pe- pelki Carla Görnerja. Sledili sta dve opereti, in sicer v prejšnji sezoni zelo pri- ljubljena opereta »Das Dreimäderlhaus« s sedmimi uprizoritvami in Fallova »Die Rose von Stambul« z desetimi.¹⁸⁶

25. decembra so uprizorili komedijo Franza von Schönthana »Der Raub der Sabinerinnen«, ki pa je ostala brez ponovitev.¹⁸⁷

Leto so zaključili s ponovno uprizoritvijo operete Carla Ziehrerja »Die Landstreicher«. Zaradi priprav je bilo gledališče dan pred premiero zaprto.

¹⁸⁰ MZ 56, 1917, 270, 27. XI., str. 4.

¹⁸¹ MZ 56, 1917, 277, 5. XII., str. 4.

¹⁸² Ralph Benatzky, 1887-?, filozof in pisec glasbenih del. Poleg kabaretov in plesnih del je pisal tudi opere, operete in glasbene igre. Veliko je tudi prevajal.

¹⁸³ Walter Taufer, str. C 214.

¹⁸⁴ Oskar Blumenthal, 1852-1917, nemški pisec dram in komedij. Leta 1988 je ustanovil gledališče Lessing-Theater in ga vodil do leta 1897. Svetovno slavo je dosegel s komedijo »Im weissen Rössl«.

¹⁸⁵ MZ 56, 1917, 286, 16. XII., str. 9.

¹⁸⁶ Walter Taufer, str. C 214.

¹⁸⁷ Walter Taufer, str. C 214.

Glavni vlogi sta bili zaupani Heddy Gürtler in Gustavu Siegeju. V orkestru je nastopil gost iz Münchna Eduard Ferschnig.¹⁸⁸ Zlasti je bila impresivna uvertura. Po mnenju kritika (D.R.) je bila uprizoritev glasbeno in tehnično dobro pripravljena. Tudi nosilci glavnih vlog so svoje delo dobro opravili.¹⁸⁹ Opereto so ponovili še štirikrat.

Januar

Na odru mariborskega gledališča so bile uprizorjene tri operete, eno dramsko delo, ljudska igra, otroška predstava, komedija in burka.

Po novoletnih praznikih so 4. januarja uprizorili burko Alexandra Engla in Juliusa Horsta¹⁹⁰ »Die Welt ohne Männer«, z gospo Emmy Blaha-Wallner v ženski in s Karlom Schröderjem v glavni moški vlogi.¹⁹¹ Burko so v januarju ponovili še dvakrat.

Kot novost je bila 8. januarja uprizorjena romantično-komična opereta Roberta Planquettea »Die Glocken von Corneville«. Poročevalec je zapisal, da bi se morali zahvaliti direktorju Gustavu Siegeju, da so lahko Mariborčani na domačem odru uživali v moderni operetni uspešnici, za katero je značilna plesna glasba. Friedrich Killer kot Marquis, gospodična Klemy Tschoyer kot Germanie, gospod Viktor Burger kot Haiderose so dobro opravili svoje naloge. Dirigent Rudolf Wallner je prav tako uspešno vodil orkester.¹⁹²

11. januarja so uprizorili dramsko delo Adolfa Wilbrandta »Die Tochter des Herrn Fabricius«. V glavni vlogi je nastopila Else Holm, Pepi Helmar kot tovarnar Rolf ter Antonia Weiss.¹⁹³ Dramo so 18. januarja ponovili.

16. januarja so na mariborskih deskah uprizorili znano burko Karla Moréja »s' Nullerl« in jo še trikrat ponovili.¹⁹⁴

19. januarja - in še trikrat v sezoni - so uprizorili opereto Carla Zellerja »Der Obersteiger«. V glavni vlogi je nastopil Ferdinand Walter. Pisec (D.R.) v Marburgerici je poročilo zaključil z besedami, da je bila »... premiera res dobra in lep večer gospoda Walterja«.¹⁹⁵

¹⁸⁸ MZ 56, 1917, 294, 28. XII., str. 3.

¹⁸⁹ MZ 58, 1918, 1, 1. I., str. 4.

¹⁹⁰ Josef Hostasch (ps. Julius Horst), 1864-1943, avstrijski pisec dramskih del, prevajalec in igralec.

¹⁹¹ MZ 58, 1918, 2, 3. I., str. 3.

¹⁹² MZ 58, 1918, 11, 13. I., str. 9.

¹⁹³ MZ 58, 1918, 12, 15. I., str. 3.

¹⁹⁴ MZ 58, 1918, 13, 16. I., str. 4.

¹⁹⁵ MZ 58, 1918, 20, 24. I., str. 4.

22. in 26. januarja je bila na sporedu otroška predstava »Hänsel und Gretel« z Bertho Siegel in Lolly Burge v glavnih vlogah.¹⁹⁶

Zadnja januarska novost je bila uprizoritev operete »Das verwunschene Schloss«. Sledile so ji tri ponovitve. Komična opereta je delo avtorjev Karla Millöckerja in A. Berta. Uprizoritev je bila 29. januarja. Dirigiral je Rudolf Wal-
lner, kateremu je bil tudi namenjen večer.¹⁹⁷

Mariborsko nemško gledališče je svoje gledalce obveščalo o vseh podrobnostih. Tako je Marburger Zeitung sporočil, da je cena za gledališke karte za dvajseto uprizoritev operete »Lang, lang ist's her« višja. Tako so morali za sedeže v loži odšteti 2.10 K, sklopni sedež je veljal 3.75 K, zaklopni sedeži (1-3) pa 3.30 K in 2.75 K. Prva in druga vrsta balkona sta veljali 3.75 K, tretja in četrta pa 3.30 K, peta in šesta 2.20 K. Galerijski sedeži so bili vredni 1.75 K, stojišča v parterju pa 1.30 K.¹⁹⁸

Februar

Kot prvo novo februarško predstavo so uprizorili burko v treh delih »Die spanische Fliege« Franza Arnolda in Ernsta Bacha. Prvič je bila predstavljena mariborski publiki že leto poprej. Kritik (In.) je zapisal: »... k uspehu predstave je največ pripomogel Franz Redl, ki je odlično odigral vlogo Klinke.«¹⁹⁹

6. februarja je sledila drama »Die Brüder von St. Bernhard« avtorja Antona Ohorna. Tudi to delo je bilo že na mariborskem odru. Po mnenju pisca v Marburgerici je bil izbor igralcev dober. Odlično se je izkazal Pepi Helmar, ki je imel med publiko veliko oboževalcev. Pisec zaključuje, da lahko govorimo o večeru, kjer se je uživalo.²⁰⁰ Dramo so v februarju uprizorili še dvakrat.

Naslednja novost je bila uprizoritev burke »Der Strohvitwer«. Opereta avtorjev Juliusa Horsta in Emila Norinija je bila na mariborskem odru 11., 12., 21. in 24. februarja. Glasbo in libreto je napisal Rudolf Ehrich. V burki nastopa detektivka, ki jo je upodobila Heddy Gürtler. Vlogo detektiva pa je zaigral Gustav Siegel.²⁰¹

13. februarja so uprizorili dramo »Die Schiffbrüchigen« avtorjev Cora in Brieuxa. Ponovitvi sta bili dve.²⁰²

¹⁹⁶ MZ 58, 1918, 18, 22. I., str. 3.

¹⁹⁷ Walter Taufer, str. C 215; MZ 58, 1918, 29, 5. II., str. 3.

¹⁹⁸ MZ 58, 1918, 28, 28. II., str. 5.

¹⁹⁹ MZ 58, 1918, 34, 20. II., str. 9.

²⁰⁰ MZ 58, 1918, 34, 10. II., str. 9.

²⁰¹ MZ 58, 1918, 37, 14. II., str. 4.

²⁰² Walter Taufer, str. C 215.

16. februarja so uprizorili opereto »Gasparone« avtorjev F. Zella in R. Genéjeja, glasbo pa je napisal Karl Millöcker. Gospodični Klemy Tschoyer je bila dana možnost, da je uprizorila grofico Charlotte. Orkester je, kot običajno, vodil dirigent Rudolf Wallner.²⁰³

20. februarja in 8. marca so pripravili pravljico »Dornröschen«.²⁰⁴

V februarju (23., 24. in 25.) ter dvakrat v marcu je bila uprizorjena znana Straussova opereta »Wiener Blut«.²⁰⁵

28. februarja so predstavili ljudsko igro »Das vierte Gebot« Ludwiga Anzengruberja. Ponovili so jo 3. marca. Marburgerica je zapisala, da je imel največ zaslug za uspeh direktor Gustav Siege, ki je zaigral Martina.²⁰⁶

Marec

Mariborčani so lahko prisluhnili še eni Straussovi opereti, tokrat delu Oskarja Straussa »Liebeszauber«. Opereta je bila uprizorjena 4. marca, sledile so ji še tri ponovitve.²⁰⁷ Uprizoritev je bila v okviru večera Karla Krolla.²⁰⁸

V začetku marca je direktor Gustav Siege povabil velikega skladatelja Ralpha Benatzkega in deklamatorko Josmo Selim, da bi imela v Mariboru koncert. Umetniški par je povabilo sprejel. Skladatelja Benatzkega je mariborska publika že poznala po delu »Liebe im Schnee«.²⁰⁹

»Familie Schimek«, burka v treh delih, avtorja Gustava Kadelburga je bila uprizorjena 8. marca ter 15. in 31. marca ponovljena.²¹⁰ Sledili sta dve opereti: 13. marca Edmunda Eyslerja »Hanni geht tanzen« in Oskarja Nedbala »Polenblut«.

Sezona 1917/18 je prinesla novosti – uprizoritve v okviru večerov (der Ehrenabend) igralcev mariborskega gledališča. Običajno je gostitelj večera igral glavno vlogo v dani uprizoritvi. Tako je bila opereta »Hanni geht tanzen« uprizorjena v okviru večerov Heddy Gürtler. Poročevalec je zapisal, da so za

²⁰³ MZ 58, 1918, 42, 20. II., str. 4.

²⁰⁴ Walter Taufer, str. C 215.

²⁰⁵ MZ 58, 1918, 51, 2. III., str. 3.

²⁰⁶ MZ 58, 1918, 52, 3. III., str. 4.

²⁰⁷ Walter Taufer, str. C 215; MZ 58, 1918, 55, 7. III., str. 3.

²⁰⁸ Karl Kroll (Dunaj, 5. 9. 1893 - ?), gledališki igralec in pevec. Deloval je v različnih gledališčih (v Raimundtheatru na Dunaju, v letih 1919-20 kot režiser v Aussingu, 1920-31 v Opernhausu v Nürnbergu, 1931-32 zopet v Aussingu, 1932-33 v Gradcu ...), v Mariboru je gostoval v dveh sezonah, in sicer 1917/18 in 1918/19. Pisal je tudi gledališka dela. (Kosch, str. 1109; Taufer, str. D-16.)

²⁰⁹ MZ 58, 1918, 55, 7. III., str. 3.

²¹⁰ MZ 58, 1918, 63, 16. III., str. 3-4.

igralko Gürtlerjevo značilni mladost, lepota in temperament; in vse tri lastnosti ji krojijo kariero. Eyslerjeva opereta je bila novost na mariborskem odru. V igri je blestela Heddy Gürtler.²¹¹

14. marca je imela svoj večer Käthe Nagel. Na programu je bila 24. ponovitev operete »Lang, lang ist's her« Roberta Stolza.²¹²

16., 17., 18. in 24. marca je bila v mariborskem gledališču uprizorjena Nedbalova²¹³ opereta »Polenblut«. Delo je nastalo leta 1913. Kritiki je zapisal: »...kompozicija in slovanska glasba sta zanimivi. Dobra režija, scena, dekoracija in kostumi so ponudili resnično sliko.« Glavno vlogo grofa Baranskega je odpel Friedrich Killer.²¹⁴

Po dveh opernih uprizoritvah je sledilo dramsko delo »Die Familie« Karla Schönherrja. Uprizoritev je bila 21. marca, naslednji dan pa ponovitev. Mariborska publika je lahko poleg »Königreicha« videla še drugo Schönherrjevo delo. Glavni vlogi sta bili zaupani Josefu Sussmannu in gospe Else Holm, drugi par pa sta zaigrala Bertha Siegel in Pepi Helmar.²¹⁵

Naslednja uprizoritev je bilo delo Mariborčanom znanega avtorja operet Edmunda Eyslerja »Bruder Straubinger«. Uprizorili so jo 23. marca, 24. marca in 1. aprila pa ponovno predstavili publiki.²¹⁶ Sledilo je delo Karla Schönherrja »Der Weibsteufel«. Dramo so uprizorili 26. marca. Že v prejšnjih sezonah je bila prisotna na mariborskem odru.²¹⁷

Večer so posvetili tudi direktorju Gustavu Siegelju. V soboto, 30. marca, so uprizorili bidermajersko opereto »Hoheit tanzt Walzer« avtorja Lea Ascherja. Članek v Marburger Zeitung je predstavil direktorja, ki je svojo umetniško pot pričel leta 1898 pod vodstvom Adolfa Siegelja. Kot igralski vodja in pevec je delal in potoval po Nemčiji (Braunschweig, Szczecin, Kiel, Hamburg, Wrocław). V času prve svetovne vojne je bil direktor mariborskega nemškega gledališča in bil med publiko in v tisku zelo cenjen.²¹⁸ Direktor Siegel je zaigral glavno vlogo Peperla Sichwandtnerja. Opereta je bila 1. in 7. aprila ponovno na gledaliških deskah.²¹⁹

²¹¹ MZ 58, 1918, 64, 17. III., str. 4.

²¹² MZ 58, 1918, 65, 19. III., str. 3.

²¹³ Oskar Nedbal, 1874-1930, češki skladatelj in dirigent. Njegova dela so baleti in operete. Najbolj znana opereta je »Poljska kri«.

²¹⁴ MZ 58, 1918, 64, 17. III., str. 4.

²¹⁵ MZ 58, 1918, 71, 28. III., str. 3.

²¹⁶ Walter Taufer, str. C 215.

²¹⁷ Walter Taufer, str. C 215.

²¹⁸ MZ 58, 1918, 71, 28. III., str. 3.

²¹⁹ MZ 58, 1918, 73, 30. III., str. 3.

April

V aprilu so uprizorili tri nova dela. 2. aprila je bila uprizorjena drama Maxa Halbeja »Jugend« in 5. aprila njena ponovitev. V glavnih vlogah sta nastopila Bertha Siegel in Pepi Helmar kot Hans Hartwing.²²⁰

Sledila je uprizoritev ljudske igre, znane Mariborčanom iz prejšnjih sezon, »Bruder Martin« Karla Coste.²²¹ Predstava je bila 4. aprila.²²²

V okviru večera Klare Bongar je bila 6. aprila uprizorjena opereta »Der Opernball« Richarda Heubergerja.²²³ Klara Bongar se po mnenju pisca v Marburgerici »odlikuje z odličnim odrskim jezikom«. V opereti se je pojavila v vlogi matere.²²⁴ Ponovitvi sta bili 7. in 8. aprila.

POVZETEK IN ZNAČILNOSTI

Za sezono 1917/18 so, kot že za prejšnje, značilne uprizoritve operet. Od 52 različnih gledaliških del je bilo kar 21 operet. Zanje je značilno tudi veliko število ponovitev. Največkrat je bila uprizorjena Stolzeva opereta »Lang, lang ist's her«, kar 23-krat. Velik uspeh so imele tudi operete »Der Mikado« z osemkratno uprizoritvijo, »Liebe im Schnee« z 12-kratno, »Das Dreimäderlhaus« s sedemkratno in »Die Rose von Stambul« z desetkratno uprizoritvijo. Med dramskimi deli je potrebno omeniti »s' Nullerl« in »Der Strohwitwer«, ki sta doživeli po štiri predstave. Obe deli sta burki oziroma komediji.

Večjih dramskih del ni bilo; omeniti velja le Schillerjeve »Razbojnike«. Skupaj je bilo na mariborskem odru uprizorjenih devet različnih dram s ponovitvami, ki pa niso bile tako številne kot pri operetah. Otroške predstave so bile standardne. Ponudili so le štiri različne pravljice, ki so se ponavljale iz sezone v sezono.

Novost pa so bili večeri na čast (der Ehrenabend) posameznih umetnikov mariborskega gledališkega ansambla.

SEZONA 1918/19

Tudi zadnjo sezono vojne je gledališče vodil direktor Gustav Siegel. Zaradi političnih in gospodarskih sprememb se je socialni položaj igralcev radikalno

²²⁰ MZ 58, 1918, 77, 5. IV., str. 3.

²²¹ Karl Kostia (ps. Costa), 1832-1907, avstrijski pisec ljudskih iger in direktor dunajskega gledališča Josefstädtertheater.

²²² Walter Taufer, str. C 216.

²²³ Richard Heuberger, 1850-1914, avstrijski skladatelj. Napisal je štiri operete. »Ples v operi« je nastala leta 1898.

²²⁴ MZ 58, 1918, 80, 9. IV., str. 3.

slabšal. Tako so se 26. septembra, kmalu po začetku sezone, sestali gledališki igralci mariborskega nemškega gledališča, prisoten je bil tudi direktor Gustav Siege. Režiser Eugen Preiss je v izjavi, ki jo je objavila Marburgerica, sporočil: «... da jim (igralcem) sedaj gre res za glavo - saj s svojimi govori ne dosežejo nič ...» Režiser je videl eno od možnosti za izboljšanje stanja v gledališču v povišanju cen vstopnic. To je argumentiral tako: »In einer Zeit, in der alle Artikel im Preise sprunghaft um 50 v.H. hinaufschnellen, sind in Marburg die Theaterpreise nur um 25. v.H. erhöht worden. Selbst eine Gagenerhöhung von 100 v.H. würde unsere notwendigen Bedürfnisse nicht decken. Eine einzige Mahlzeit im Gasthause - und wir sind ja aufs Gasthaus angewiesen - erschöpft unser ganzes Tagesbudget. Wo bleibt Wohnung, Kleider, Wäsche usw.?«²²⁵

Vendar do izboljšanja finančnega in gospodarskega položaja do konca sezone ni prišlo, čeprav so v oktobru zvišali vstopnino.²²⁶

V sezoni 1918/19 je mariborsko nemško gledališče imelo 38 umetnikov, kar je več kot v prejšnjih sezonah. Zaposlenih je bilo 14 igralcev in okrog 20 pevcev. Mesto režiserja je bilo zaupano Franzu Redlu. Dirigent je ostal še naprej Theodor Weiss. Kot koncertni mojster je bil angažiran Max Schönherr, ki je bil leta kasneje uspešno zaposlen kot vodja orkestra avstrijskega radia.²²⁷

Po Tauferjevih podatkih v sezoni 1918/19 ni bilo v mariborskem gledališču gostujočih igralcev iz ostalih gledališč po monarhiji.

V obdobje moje obravnave spada le del sezone 1918/19. Zato bom natančneje oziroma po ustaljenem načinu opisala le delovanje mariborskega gledališča do konca leta 1918. Ostali del sezone pa le v bežnem statističnem pregledu zavoljo lažje primerjave z ostalimi sezonami.

V sezoni 1918/19 je bilo uprizorjenih kar 57 različnih del, skupaj s ponovitvami pa 212. V ospredju so bile zopet uspešnice operet, na primer: »Wo die Lerche singt«, ki je bila uprizorjena 14-krat, »Hannerl« - kolaž Schubertovih melodij desetkrat, »Warum geht's denn jetzt« sedemkrat in »Die Faschingsfee« desetkrat.²²⁸

September

Sezono so pričeli že 20. septembra z uprizoritvijo burke »Die verlorene Tochter« avtorja Ludwiga Fulde. Sledile so še tri ponovitve. Glavno vlogo

²²⁵ MZ 58, 1918, 224, 29. IX., str. 4.

²²⁶ MZ 58, 1918, 239, 17. X., str. 3.

²²⁷ Walter Taufer, str. 136.

²²⁸ Walter Taufer, str. 135.

Alexa Kormanna je režiser zaupal Theodorju Weissu, vlogo njegove žene pa Almi Markowetz.²²⁹

22. septembra so predstavili ljudsko igro C. Karlweisa »Das grosse Hemd« in jo ponovili še štirikrat. Režiser Franz Redl je odlično izbral glavne vloge. Zaigrala sta Eugen Preiss in Karl Kroll. Istega dne je bila še uprizoritev Decseyjeve drame »In dem Waldheimat«. ²³⁰

24. septembra so uprizorili Lehárjevo opereto »Wo die Lerche singt«. Glede ponovitev sodi delo Franza Lehárja med najuspešnejše, saj je bilo v sezoni uprizorjeno kar 14-krat. V opereti so nastopili Mariborčanom znani pevci Friedrich Killer, Karl Kroll in Franz Redl. Nastopila je tudi nova pevkica mariborskega ansambla Ilona Tessa. Tudi novi dirigent Hermann Safred je svoje delo dobro opravil. ²³¹

Oktober

Ena izmed dveh dramskih uprizoritev v oktobru je bilo 1. oktobra uprizorjeno delo lirika Antona Wildgansa »Armut«. Eugen Preiss je upodobil poštnega uslužbenca Spullerja.²³² Dramo so ponovili še 3. in 16. oktobra ter 1. novembra.

5. oktobra so lahko obiskovalci gledališča uživali v Straussovi opereti »Reiche Mädchen«. Premiero so zaradi bolezni med igralci izpeljali z velikimi težavami. Z navori direktorja, režiserja in glasbenega vodje so premiero vendarle pripravili. ²³³ Straussovo delo je bilo v sezoni uprizorjeno petkrat.

8. oktobra je umrl 24-letni dirigent mariborske opere Hermann Safred. Imel je le dvakrat priložnost nastopiti za dirigentskim pultom. Kritiki so že zelo zgodaj opazili njegovo kakovost. Za mariborsko nemško gledališče je smrt Hermann Safreda pomenila veliko izgubo. Hermann Safred je bil vojak in je želel opravljati svoj poklic v Mariboru. ²³⁴

9. oktobra so uprizorili burko Bernharda Buchbinderja »Er und seine Schwester«. Sledili sta ponovitvi 20. in 24. oktobra. V glavnih vlogah sta nastopila Gerda Normann iz Bratislave, ki je v sezoni 1915/16 že delala v Mariboru, in Gustav Siege. ²³⁵

²²⁹ MZ 58, 1918, 120, 25. IX., str. 4.

²³⁰ Walter Taufer, str. C 216.

²³¹ MZ 58, 1918, 225, 1. X., str. 3.

²³² MZ 58, 1918, 230, 6. X., str. 4.

²³³ MZ 58, 1918, 231, 8. X., str. 4.

²³⁴ MZ 58, 1918, 232, 9. X., str. 2.

²³⁵ MZ 58, 1918, 233, 10. X., str. 3; 235, 12. X., str. 3.

Sledila je zopet opereta, in sicer delo »Der Graf von Luxemburg«, skladatelja Franza Lehárja, katerega dela so bila pogosto na repertoarju mariborskega gledališča. Opereta je bila uprizorjena 12. oktobra in v sezoni še petkrat ponovljena. Tudi kritika je bila pozitivna.²³⁶

Uprava mariborskega nemškega gledališča se je zaradi slabih finančnih razmer in protesta igralcev ter zaradi manjše subvencije odločila že v septembru, da se bodo cene vstopnic v mariborskem gledališču zvišale. Cene vstopnic so se 17. oktobra zvišale za 30 v. Gledališka uprava je igralcem priznala zvišanje plač za nadurno delo v višini 50 v.²³⁷

15. in 22. oktobra so uprizorili burko »Zwei Wappen« avtorjev Oskarja Blumenthala in Gustava Kadelburga.²³⁸

19. oktobra so zopet predstavili opereto »Das Dreimäderlhaus«. Delo s Schubertovimi glasbenimi točkami je imelo že v prejšnjih sezonah velik uspeh. Opereta je bila skupno uprizorjena petkrat.²³⁹

26. oktobra so uprizorili opereto »Hannerl« avtorjev Franza Schuberta in Heinricha Bertéja. Uprizoritev je bila zelo uspešna, saj so ji sledile številne ponovitve. Odlična je bila sopranistka Ella Trauth, nato Friedrich Killer in ostali.

Pisec članka je zaključil: »... predstava je bila takšna, da je lahko mariborsko gledališče nanjo ponosno.«²⁴⁰

Zadnja oktobrska novost je bila drama »Der Vater« Augusta Strindberga.²⁴¹ Znano Strindbergovo delo so uprizorili 29. oktobra in ga že naslednji dan ponovili.²⁴² Poročila oziroma ocene dela v časopisju nisem zasledila.

November

V novembru je mariborsko nemško gledališče predstavilo tri operete, dve ljudski igri, dramo in komedijo.

3. novembra so uprizorili komedijo Adolfa L'Arrongea »Mein Leopold« in jo 10. novembra ponovili.²⁴³

²³⁶ MZ 58, 1918, 239, 17. X., str. 3.

²³⁷ MZ 58, 1918, 239, 17. X., str. 3.

²³⁸ Walter Taufer, str. C 216.

²³⁹ MZ 58, 1918, 244, 23. X., str. 3.

²⁴⁰ MZ 58, 1918, 251, 31. X., str. 3.

²⁴¹ August Strindberg, 1849-1912, švedski dramatik in pripovednik; pisec zgodovinskih dram (»Mojster Olof«, »Gustav Vasa«), del, ki opisujejo boj med spoloma in duševno razrvanost (»Oče«, »Gospodična Julija« ...), in številnih drugih znanih dram.

²⁴² Walter Taufer, str. C 217.

²⁴³ Walter Taufer, str. C 217.

6., 7. in 12. novembra so se lahko Mariborčani zabavali ob gledanju renesančne komedije Niccola Machiavellija²⁴⁴ »Mandragola«. Za to uprizoritev je bilo veliko zanimanja.²⁴⁵

»Warum gehts denn jetzt« Edmunda Eyslerja je bila naslednja nova opereta. Bila je uprizorjena kar sedemkrat.²⁴⁶

Ob Schillerjevem rojstnem dnevu so (tako kot prejšnje leto) pripravili eno njegovih del dramo »Kabale und Liebe«. Predstavi sta bili 11. in 16. novembra.

Za Schillerjevim delom je bila zopet uprizorjena opereta, delo Bruna Granichstaedtena »Walzerliebe«. Premiera je bila 18. novembra, nato so sledile še tri novembrske ponovitve. Marburgerica je ob uprizoritvi zapisala: »Ales in allem also: eine Aufführung, die klappt und der Direktion alle Ehre macht.«²⁴⁷

Zadnji uprizoritvi v novembru sta bili ljudska igra Viktorja Léona²⁴⁸ »Gebildete Menschen«, uprizorjena 18. novembra, ter Lehárjeva opereta »Der Rastelbilder«. »Der Rastelbilder« sodi med Lehárjeva boljša dela in gledalci so lahko uživali v dobri izvedbi. Poročilo pravi, da so bile maska, predstava in komičnost v režiji Franza Redla briljantne. V glavnih vlogah sta nastopila Nelly Relik in Karl Kroll.²⁴⁹

December

Kljub koncu vojne in političnim spremembam ter novi državi je mariborsko nemško gledališče igralo dalje. Na odru mariborskega gledališča so pričeli šele v sezoni 1919/20 igrati v slovenskem jeziku.

Decembrski repertoar je nadaljeval serijo operetnih uprizoritev. 2. decembra je bila uprizorjena »Die Geisha« Sidneyja Jonesa s tremi ponovitvami v decembru. Gledalci so se lahko z mislimi preselili na Japonsko. V glavni vlogi je nastopil Karl Kroll kot eleganten angleški oficir. »Predstava je bila nekaj posebnega,« je zapisala Marburgerica.²⁵⁰

Naslednja operetna novost mariborskega nemškega gledališča je bila »Die Faschingsfee« Emmericha Kálmána. Uprizoritev je bila 16. decembra, vse do marca 1919 je sledilo deset ponovitev.²⁵¹

²⁴⁴ Niccolo Machiavelli, 1469-1527, italijanski pisatelj, državnik in zgodovinar. »Mandragolo« je napisal ok. leta 1518.

²⁴⁵ MZ 58, 1918, 255, 6. XI., str. 3.

²⁴⁶ MZ 58, 1918, 261, 13. XI., str. 3.

²⁴⁷ MZ 58, 1918, 269, 22. XI., str. 3.

²⁴⁸ Viktor Hirschfeld (ps. Léon), 1858-1940, avstrijski pisec ljudskih iger in oper ter dramaturg.

²⁴⁹ MZ 58, 1918, 273, 27. XI., str. 3.

²⁵⁰ MZ 58, 1918, 280, 5. XII., str. 3.

²⁵¹ MZ 58, 1918, 291, 18. XII., str. 3.

19. decembra so uprizorili burko »Der Schrei nach dem Kind«. Burka je bila v dunajskem Josefstädter Theatru uprizorjena kar 250-krat.²⁵² Tudi v Mariboru je bila uspešno izvedena že pred enim letom.²⁵³

V decembru so pripravili še otroško predstavo, pravljico Carla Görnerja »Hänsel und Gretel«. Ob zaključku leta pa se je ansambel predstavil z dramsko uprizoritvijo »Alt Heidelberg«. Drama avtorja Wilhelma Meyerja-Försterja²⁵⁴ je bila uprizorjena 30. decembra. Zadnji decembrski dan pa so popestrili z uprizoritvijo dveh del Johanna Nestroya,²⁵⁵ in sicer z že večkrat uprizorjenima in najbolj znanima avtorjevima burkama »Lumpazivagabundus« in »Frühere Verhältnisse«. Prvo so zaigrali še štirikrat, drugo pa so ponovili na novega leta dan.²⁵⁶

POVZETEK IN ZNAČILNOSTI

Sezona se je seveda po novem letu nadaljevala z različnimi bolj ali manj znanimi deli, od katerih so bila nekatera že večkrat uprizorjena v Mariboru v preteklih sezonah. Vendar je podrobnejši pregled uprizoritev in dela mariborskega gledališča v nadaljevanju sezone tema druge razprave.

Prikaz sezone 1918/19 je zanimiv zavrlo tega, ker gledališko dogajanje v mariborskem nemškem gledališču kljub velikim političnim spremembam in koncu monarhije ter konstituiranju nove države ni bilo moteno. Zadnji meseci habsburške monarhije in njen zaton se v instituciji, kot je bilo nemško gledališče, niso odražali.

V prikaz delovanja nemškega gledališča sem zajela tudi meseca november in december 1918, vendar v primerjavi s prvima mesecema sezone ni opaziti razlike v intenzivnosti delovanja gledališča.

Burni novembrski dogodki in nova oblast v mestu so močno nemško institucijo pustili na miru. Sodeč po poročilih v časopisu se število obiskovalcev gledaliških predstav ni zmanjšalo. Verjetno bi bilo zanimivo raziskati, kdo vse je zahajal v nemško gledališče.

Marburgerica je svoje obiskovalce še vedno redno obveščala o programu predstav. Le poročila o predstavah so bila nekoliko skromnejša.

²⁵² MZ 58, 1918, 291, 18. XII., str. 3.

²⁵³ Walter Taufer, str. C 217.

²⁵⁴ Wilhelm Meyer-Förster, 1862-1934, nemški pisec dramskih del.

²⁵⁵ Johann Nestroy, 1801-1862, avstrijski igralec in dramatik. Pisal je dunajske ljudske igre.

²⁵⁶ Walter Taufer, str. C 217.

Povzetek in značilnosti delovanja nemškega mestnega gledališča v Mariboru v letih 1914–1918

Delovanje gledališča je časovno vezano na sezono, zato sem za obdobje 1914–1918 prikazala delo mariborskega gledališča v petih vojnih sezonah (1914/15, 1915/16, 1916/17, 1917/18, 1918/19). V zadnji sezoni so me zanimali le štirje meseci ob koncu leta 1918. Za primerjavo sem pregledala tudi čisto običajno sezono 1913/14.

Ob pregledovanju dela gledališča me je zanimal predvsem **repertoar**, torej, kakšna gledališka dela so uprizarjali. Iz njega je namreč moč razbrati kakovost gledališča in njegovih umetnikov. Zanimale so me **zvrsti gledaliških predstav**. Ali so bila to dela znanih klasikov ali manj znanih avtorjev? Nadalje me je zanimalo **število novih uprizoritev** in njihovih ponovitev. Prav gotovo so predstave, ki so imele več ponovitev, privabliale precejšnje število obiskovalcev. Zanimiv parameter so **igralci** mariborskega ansambla in podatki, od kod so prihajali. S prebiranjem **napovedi in ocen** predstav sem lahko ugotovila, katera dela so bila (seveda po mnenju kritikov, ki so bili naklonjeni nemškemu gledališču v Mariboru), bolj zanimiva.

Dejstvo je, da sem pregledovala delovanje nemškega gledališča le po nemškem viru, in sicer po Marburger Zeitung, in po disertaciji dunajskega zgodovinarja Tauferja. Slovenski časopisi se niso zanimali za nemško gledališče. V času vojne so zapisali le nekaj protestov Slovencev zoper neprimerne predstave v gledališču in zoper direktorja Gustava Siegeja, ki jim ni bil po volji. Straža je z jezo pisala: »V našem lepem Mariboru je hudo preskrbljeno za umetniški užitek in za umetniško vzgojo mladine. Do konca aprila je igralo nemško gledališče, bilo je dobro obiskovano, kakor še nikoli prej, dobro znamenje, da se mnogim ne godi preslabo. Posebno mladih ljudi je bilo vse polno, brez spremstva; saj so mladi ljudje zdaj kaj hitro odrasli! Gledališko ravnateljstvo (naš večni Siege) je predstave usmerilo prav nalašč za mlade ljudi; bilo je vsega skupaj 181 predstav, med njimi celih 8 resnih, zato pa 8 poskočnih operet in burk in ostale predstave so ubirale srednjo pot ...«²⁵⁷

Straža se je ponovno oglasila ob pričetku sezone 1917/18 s kritiko izbora igralcev in repertoarja: «... Mariborsko nemško gledališče ni najboljše vrste, ki ne zasluži, da bi se najmanj o njem razpravljalo. Mi bi tega ne storili, ko nas ne bi naša narodna zavest silila, da napišemo nekaj vrst v opomin vsem nezavednim ali vsaj nepremišljenim Slovencem. Osebe mariborskega nemškega gledališča se rekrutira iz vseh mogočih varietejev in kabaretov Avstrije in Nemčije. Da ne more biti vsaj drugovrstno, je jasno. Zato se tudi prav nič ne čudimo repertoarju, ki je pod vsako kritiko. Kaj beremo vedno na gledaliških oglasa-

²⁵⁷ Straža 8, 1916, 38, 12. V., str. 6.

sih? »Schwank, Operette, Burleske, Komédie, Bunter Abend« itd. Da je to vse brez vsake etične vrednosti in dramskega užitka, je več kot jasno. Da pa bi se človek razveseljeval nad dekolitiranimi damami in opolzkimi govoricami, ni treba, da ravno gre v gledališče denar zapravljat. Imeli smo slovensko gledališče v Narodnem domu; pa predstave so se dostikrat vršile v mali udeležbi. Zlasti bi želeli, da se naše slovensko dijaštvo vseh zavodov malo bolj zaveda svoje narodnosti. Pričakujemo torej, da bo slovenska publika bolj zavedna.«²⁵⁸

Sodeč po pisanju Straže so tudi Slovenci zahajali v nemško gledališče. Seveda so si Slovenci želeli svoje slovensko poklicno gledališče. Pozivali so oblast, da ga pomaga postaviti.

V mariborskem gledališču so res uprizarjali v glavnem operete, burke in komedije. Del klasikov dramskih uprizoritev je bilo malo. Vendar se stanje v primerjavi s predvojno sezono glede repertoarja ni spremenilo. Vojna ni bila tista, ki bi spremenila kakovost in izbor repertoarja. Uprizoritve številnih operet so bile stalnica nemškega gledališča v Mariboru. Mnoge operete so imele veliko ponovitev, nekatere celo okrog dvajset. Med vojno so uprizarjali številna dela, ki so bila na odrskih deskah že v prejšnjih sezonah.

Redni obiskovalci, med njimi tudi Slovenci, kot je pisala Marburgerica, so bili zadovoljni. V gledališču so se odmaknili od vojnih skrbi in se zabavali. Resna dramska dela so bila redka in malokrat ponovljena.

Igralci so se iz sezone v sezono menjavali. Le redki so ostali več sezon zapovrstjo. Kako kakovostni so bili, je težko reči, saj so bila mnenja o njih med nemškimi in slovenskimi časopisi povsem nasprotna. Eni so hvalili, drugi grajali.

Vse sezone so imele okrog 50 različnih uprizoritev, kar je povprečje predvojnih sezon. Vojne sezone so imele le večje število ponovitev.

Kljub vojni je, razen v sezoni 1914/15, bilo nemško gledališče v Mariboru dejavno in je ostalo v tirnicah kot pred vojno. Le majhne težave zaradi vojnih razmer so za kratek čas zaprle vrata gledališča. Tudi nova država jih ni takoj zaprla. Nemška beseda je bila na odru vse do konca sezone 1918/19. Šele naslednja je prinesla slovensko besedo.

2.2. Dramatično društvo in slovenske gledališke predstave

Dramatično društvo je od ustanovitve leta 1909 pa vse do začetka vojne krepilo svojo gledališko dejavnost. Društvo je bilo zelo delavno in dobro organizirano ter podkrepjeno z narodnostno vnemo. V sezonah pred vojno se je

²⁵⁸ Straža 9, 1917, 80, 8. X., str. 3.

na odru Dramatičnega društva v Narodnem domu zvrstilo 56 dramskih predstav v slovenskem jeziku.

V zadnji sezoni pred vojno 1913/14 (osvetlila jo bom zavoľo laŹje primeljave s predvojnim repertoarjem nemškega gledališča!) je bila gledališka dejavnost med Slovenci v razmahu.

Oktober

Sezona se je pričela 5. oktobra 1913 z dramo »Žetev« avtorja Adolfa Františka Šuberta in v prevodu Zofke Kvedrove. V oktobru so uprizorili še ljudsko igro Karla Morréja »Naš Źupnik gospod Jakob«.

November

Novembra sta si sledili narodna igra »Četrta boŹja zapoved« Ludwiga Anzengruberja in burka »Ubogi moŹiček« avtorjev Oskarja Waltherja in Lea Steina.

December

V decembru so poskrbeli za slovenske otroke z otroško igro »Pogumni krojaček« avtorjev H. Drinklerja in Otona Źupančiča, za slovo od leta 1913 pa so 31. decembra uprizorili burko Koste Trifkovića »Srečno novo leto«.

Januar

6. januarja so zaigrali burko v štirih dejanjih »Dva srečna dneva« avtorjev Franza Schönthana in Gustava Kadelburga v prevodu I. Vasića ter 25. januarja narodno igro s petjem Frana Govekarja »Legionarji«.

Februar

Februar je prinesel dramsko sliko »Fred« avtorja Josipa Vošnjaka, Trieschevo enodejanko burko »V medenih tednih« in Augusta Kotzebueja »pustno glumo« »Vrban Debeluhar«.

Marec

1. marca so na odru Narodnega doma gostovali Celjani s »Tiho srečo« Hermana Sudermanna. 22. marca je Dramatično društvo postavilo na oder dramtizacijo Sienkiewiczzevega romana »Qou vadis?« avtorja Wilsona Barreta.

April

5. aprila so uprizorili pasijonsko igro »Trpljenje in smrt Jezusa Kristusa« avtorja Nikolausa Deutscha; delo je prevedel Fran Saleški Finžgar. Višek sezone pa je bila proslava 500-letnice ustoličenja karantanskih vojvod, ki so jo priredila pod vodstvom Zgodovinskega društva vsa mariborska narodna društva. Dramatično društvo je imelo pri proslavi vodilno vlogo. Uprizorili so Aškerčev zgodovinsko sliko »Knez Volkun« in 5. dejanje Jurčičeve tragedije »Tugomer«. Proslava je bila 19. aprila in »... je bila verna slika naše nacionalne zavesti, pa tudi kot prireditev vredna proslave velikega historičnega dogodka«. ²⁵⁹

Prizor iz slovesnosti ob 500-letnici ustoličenja zadnjega karantanskega vojvode. Mariborski Narodni dom 19. aprila 1914.

²⁵⁹ Pavel Strmšek: Dramatično društvo v Mariboru. Maribor 1928, str. 10.

Maj

V maju je Dramatično društvo ponovilo nekaj točk aprilske slovesnosti in z njimi gostovalo tudi na Ptuj.

Ob izbruhu vojne je bilo delovanje Dramatičnega društva na višku (o splošnem delovanju društva več pri pregledu društvenega življenja v Mariboru!), zlasti njegova gledališka dejavnost. Vendar na V. odborovi seji 18. novembra 1914 v restavraciji Narodnega doma položaj društva ni bil več tako rožnat. Na seji so odborniki ugotovili, da je blagajna društva prazna in da zahtevo gostilničarja Starovašnika o višini najemnine 100 K društvo ne more poravnati. Sklenili so, da bodo glede plačila najemnine zaprosili za pomoč Posojilnico.

Najmanj ugodna novica za slovensko gledališko dejavnost pa je bila ta, da se je s 1. avgustom 1914 prekinila društvena pogodba s Posojilnico glede dvorane. Tako so člani odbora glede bodočih predstav sklenili: »Sklene se z ozirom na vojne razmere opustiti začasno gledališke predstave.«²⁶⁰

Društvo ni moglo uprizarjati dramskih predstav zaradi neugodnega finančnega položaja in ker je ves čas vojne vojaška oblast zasedala dvorano v Narodnem domu. Slab finančni položaj društva je bil posledica velike narodne slavnosti, ko si je Dramatično društvo za predstavo nabavilo »krasnih narodnih noš«, ki so stale tisočake, ki bi jih sicer ob normalnih razmerah s predstavami po Sloveniji zelo hitro pokrili in bi dolgovi kmalu izginili. A obrnilo se je drugače. Slovenec je zapisal: »Vojaška oblast je zasedla narodni dom, in v tem trenutku se je prekinilo vzgojevanje ljudstva.«²⁶¹

Tako med vojno, v primerjavi z nemškim mestnim gledališčem, slovensko ni delovalo.

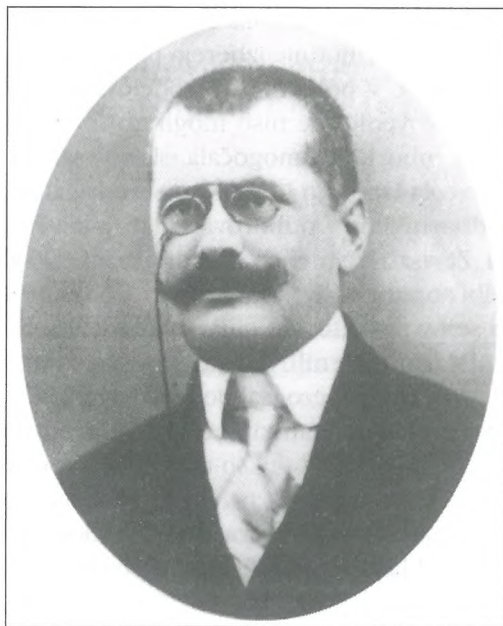
Šele občni zbor društva 11. maja 1918 je nakazal nekaj upanja za obuditev slovenskih uprizoritev. Dr. Karel Verstovšek²⁶² je na zboru poudaril, da so se poslanci zelo trudili, da bi dosegli izpraznitev gledališke dvorane. Vendar brez večjega uspeha. Takratne oblasti niso hotele imeti gledališča Slovencev. Nadalje je dr. Karel Verstovšek poudaril, »da ljudstvo hrepeni po izobrazbi, za kar

²⁶⁰ PAM, Dramatično društvo v Mariboru. II. škatla. Zapisnik odborovih sej in občnih zborov (5. odborova seja, 18. november 1914).

²⁶¹ Slovenec 46, 1918, 102, 4. V., str. 4.

²⁶² Karel Verstovšek (Velenje, 26. 7. 1871 - Maribor, 27. 3. 1923), politik. Gimnazijo je obiskoval v Celju in Gradcu, kjer je tudi študiral klasično filologijo. Služboval je kot profesor v Celju in Mariboru. Večinoma pa se je posvečal politiki, saj je bil deželni in državni poslanec, predsednik Narodnega sveta (1918), poverjenik za uk in bogočastje narodne vlade v Ljubljani. Bil je član številnih društev in organizacij (Akademsko društvo Triglav, Zadruga gospodarska banka, Posojilnica, Dijaška kuhinja ...). Objavil je več politično-zgodovinskih člankov. (SBL III/str. 415-416.)

je ravno gledališče najprimernejše sredstvo«. Svoj nagovor je poslanec dr. Karel Verstovšek zaključil z besedami: »Treba zato, da se odbor pripravlja na jesensko sezono. Dobra predstava more v narodnem oziru dostikrat doseči več, nego sto shodov.«²⁶³

Dr. Karel Verstovšek je bil član številnih društev in organizacij. Kot politik in narodni poslanec je imel pomembno vlogo tudi v času prevrata.

Tudi ostali odborniki so poudarjali pomen slovenskih gledaliških predstav in vlogo Dramatičnega društva, ki naj se, dokler vojaška oblast ne bo izpraznila dvorane, pripravlja na novo sezono in naj poskrbi, da se bo blagajna društva napolnila. To bo omogočilo prirejati ne samo diletantske predstave, temveč tudi umetniške.²⁶⁴

Že na 1. odborovi seji 15. maja 1918 so se odborniki društva pogovarjali o delovanju v novi sezoni. Profesor Matija Pirc je predlagal, da bi (tako kot Celjani) povabili na gostovanje umetnike od drugod. Vendar predlog ni bil sprejet. Sprejeli pa so Voglarjev predlog, da naj raje poskušajo sami pripraviti kak koncert. Zavzeli so se za delovanje na zunanjih odrih z enodejankami.²⁶⁵

²⁶³ Slovenec 46, 1918, 110, 15. V., str. 2. PAM, Dramatično ... Zapisnik (VII. redni občni zbor, 15. maj 1916).

²⁶⁴ PAM, Dramatično Zapisnik (VII. redni občni zbor, 15. maj 1918).

²⁶⁵ PAM, Dramatično ... Zapisnik (1. odborova seja, 15. maj 1918).

Na 2. intendančni seji so sklenili, da zaradi neustreznih prostorov ne kaže prirejati kake večje igre, vendar pa naj izberejo enodejanko in se jo kar najbolje naučijo. Predstave naj bi prirejali na odrih zunaj Maribora, in sicer pri Sv. Lenartu, v Slovenski Bistrici, v Šentilju in drugje. Za izbor igre je bil zadolžen gospod Benkovič.²⁶⁶ Dramatično društvo je 21. julija 1918 odigralo enodejanko v Slovenski Bistrici. Vendar poročila zanjo niso bila dobra. Tajnik Rajh je povedal, da igra ni ugajala, in predlagal, da v prihodnje izberejo boljše igre.

Dramatično društvo je v poletju 1918 sodelovalo z drugimi slovenskimi gledališkimi odseki po Sloveniji. Če niso mogli gostovati, pa so posojali svojo bogato gledališko garderobo, ki je omogočala »skoro vsako, še tako luksurjuzno opremljeno predstavo«. Za izposajo je društvo seveda zaračunavalo kar precejšnjo vsoto. Tako so odborniki na 4. odborovi seji 26. julija 1918 odobrili izposajo kostumov Žalčanom. Za vsak kostum so morali plačati 600 K in sami so morali priti ponje. V pogodbi so zabeležili tudi, da se poškodbe posebej zaračunajo.²⁶⁷

Na 7. odborovi seji v posvetovalnici Posojilnice v Narodnem domu so na predlog prof. Stanka Marina sklenili, naj se, čeprav dvorana Narodnega doma še ni prazna, prično priprave za igro, saj bo le tako mogoče takoj nastopiti, ko bo dvorana na razpolago. Prof. Stanko Marin²⁶⁸ je predlagal, da izberejo dve igri in najdejo primerne igralce. Na seji so razpravljali tudi o kulisah, ki so bile ves čas v dvorani. Sklenili so, da mora pri komisijskem pregledu kulis sodelovati tudi zastopnik Dramatičnega društva. Odborniki so se namreč bali, da so kulise poškodovane. Pooblastili so prof. Stanka Marina, da zastopa društvo in se udeleži oglada.²⁶⁹

Dramatično društvo se v letu 1918 ni več sestalo. Naslednja seja je bila 27. januarja 1919. Takrat so bili plani za ponovno oživitev slovenske gledališke dejavnosti že bolj konkretni.

Na 8. rednem občnem zboru leta 1919 so pregledali delovanje društva v zadnjem letu vojne. Ugotovili so, da društvo v minulem letu ni moglo povsem razvijati svojega dela. Predsednik društva prof. Fran Voglar je povedal: »V prvi polovici leta nas je tlačilo nemško tiranstvo, ki nam je zasedlo dvorano, v drugi polovici pa je bilo polno politično-narodnostnega dela ter je tudi plin primanjkoval. Ker pod nemškim vladarstvom nismo mogli gojiti dramatike, smo s pesmijo gojili narodno zavest in smisel za narodnost, vsled česar so nas Nemci

²⁶⁶ PAM, Dramatično ... Zapisnik (2. intendančna seja, 1918).

²⁶⁷ PAM, Dramatično ... Zapisnik (4. odborova seja, 26. julij 1918).

²⁶⁸ Stanko Marin (? - Maribor, 31. 1. 1925), profesor. V nekrologu so zapisali, da je bil profesor Marin »znana in priljubljena osebnost predvojnega slovenskega Maribora, vrl naprednjak, dober vzgojitelj, skrben družinski oče ...«. Pokopan je na pobreškem pokopališču. (Tabor, 26. II. 1925, str. 3; Marburger Zeitung, 1. II. 1925, str. 2.)

²⁶⁹ PAM, Dramatično ... Zapisnik (7. odborova seja 1918).

tudi preganjali. A ustrašili se nismo in novo društveno delo započenjamo pod svobodnim solncem.«²⁷⁰ Na predlog Franca Piška²⁷¹ so sklenili, da kostumov ne bodo več posojali. Predsednik Fran Voglar je ob zaključku zbora zaželel »v novem društvenem letu društvu mnogo uspeha«.

Povzetek in značilnosti delovanja slovenskega gledališča v Mariboru v letih 1914–1918

Slovensko gledališče oziroma Dramatično društvo med vojno ni uprizarjalo gledaliških predstav. Izbruh vojne je tudi preprečil uprizoritev dveh gledaliških predstav po Sloveniji, ki so ju pripravili za slovesnost ob 500-letnici ustoličenja zadnjih koroških vojvod. S predstavama bi pokrili velike stroške, ki so jih imeli s slovesnostjo.

Prazni blagajni se je pridružila še druga težava. Vojska je namreč zasedla dvorano Narodnega doma in tako je bilo društvo prisiljeno skleniti, da v prihodnje ne bo uprizarjalo gledaliških predstav.

Odborniki društva so se ves vojni čas zavedali, da Slovenci iz Maribora in okolice potrebujejo slovensko gledališko besedo. Trudili so se, da bi društvo čimprej zopet pričelo delovati. Med vojno so pokrili stroške in primanjkljaj, ki ga je imelo društvo. Slovenski poslanci so se močno trudili, da bi dosegli izpraznitev gledališke dvorane v Narodnem domu, vendar oblast ni želela, da bi imeli Slovenci svoje gledališče. Kljub obljubi, da bo vojaška oblast izpraznila Narodni dom 1. ali 15. maja 1918, tega ni storila.

Mariborsko Dramatično društvo je že v mesecih pred zlomom avstro-ogrske monarhije s prireditvami, ki so vsebovale tudi dramska dela, spodbujalo narodno zavest v mariborski okolici. V prvi polovici leta 1919 pa je v dvorani Narodnega doma skupaj z drugimi društvi pripravilo nekaj predstav.

Junija 1919 je mariborski mestni svet prevzel gledališko in kazinsko stavbo, ki je 27. septembra 1919 s predstavo Levstikovega »Tugomerja« postala nov dom slovenskega poklicnega gledališča.

²⁷⁰ PAM, Dramatično ... Zapisnik (VIII. redni občni zbor, 1919).

²⁷¹ Franc Pišek (Hotinja vas, 3. 12. 1856 - Orehova vas, 6. 1. 1922), politik. Zelo zgodaj je pričel nastopati v kmečkih organizacijah in drugih društvih. Leta 1882 je postal zaupnik Posojilnice v Mariboru in Slovenskega političnega društva ter bil zveza med mestom in podeželjem. Kar 24 let, do leta 1908, je bil župan v Orehovi vasi, kjer je veliko naredil na področju ureditve cest in leta 1912 kraju pridobil železniško postajališče. Bil je med ustanovitelji Slovenske kmečke zveze. Na njeni listi je bil leta 1907 izvoljen za državnega poslanca. Tudi kasneje je aktivno sodeloval v politiki, kjer je zastopal interese kmetov. Bil je ljudski govornik in je priredil na stotine shodov. (SBL II/ str. 366; Slovenec, 8. I. 1922, str. 2; Straža, 9. I. 1922, str. 1; Slovenski gospodar, 1./2. I. 1922, str. 1.)

3. Povzetek

Prva svetovna vojna je okrnila gledališko dejavnost v Mariboru zlasti na škodo Slovencev. Nemško gledališče je namreč kljub vojnim razmeram, razen ene sezone, dokaj normalno delovalo, Slovensko gledališče pa (ne samo zaradi vojne) ne.

Gledališči sta bili kljub različnima statusoma najbrž enakovredni. Janko Glazer ju je v svojih spominih na slovenske gledališke predstave v Mariboru pred prvo svetovno vojno, ko je bil še dijak, primerjal takole: «... da je nemško gledališče kot poklicno bilo dokaj povprečno, slovensko pa kot diletantsko nadpovprečno; tako v kvaliteti obeh ni bilo posebne razlike. Obe sta v veliki meri bili odvisni od publike, tudi nemško, kjer so posebno »vlekle« operete. Šlage-rje iz priljubljenih operet si neredko lahko čul z oken hiš, za opereto Zigeuner-liebe pa se spominjam, da je ob znanih melodijah »sodeloval« tudi del stojišča. To me je vznemljilo, da potem dolgo nisem šel v to gledališče.»²⁷² V nasprotju pa Slovenci v času vojne niso imeli svojega gledališča. Slab gmotni položaj Dramatičnega društva, z vojaštvom zasedena dvorana in nenaklonjenost oblasti, ki se »boji menda prav posebno slovenske igre«, kot je dejal poslanec dr. Karel Verstovšek, so bili vzroki prenehanja uprizarjanj slovenskih gledaliških predstav. Tako so bili prikrajšani dijaki, ki so pogosto zahajali v slovensko gledališče, saj šolske oblasti glede obiska gledaliških predstav in igranja v njih niso delale težav. To dokazuje tudi eden izmed podatkov, ki ga je povedal Zmago Hren, statist v uprizoritvah Dramatičnega društva pred 1. svetovno vojno, v pogovoru z dr. Brunom Hartmanom v sedemdesetih letih. Profesorja Alfonza Valesa, nameščenca na mariborskem deželnem ženskem učiteljsčju, so namreč dijaki vprašali, če smejo nastopati na odrih. Dejal jim je: »Vi veste pravilnik, da nihče ne sme javno nastopati. To je oficialno. Na drugi strani pa morate vedeti, kaj vam velewa narodna dolžnost.«²⁷³

Nekateri dijaki so imeli v času vojne zaradi predvojnega sodelovanja pri slovenskem gledališču težave. Vzrok je bila zastava neformalnega Društva narodnonaprednih slovenskih statistov v Mariboru, ki so ga ustanovili mladi statisti z namenom, da bi tako organizirani pri vodstvu Dramatičnega društva po vsaki predstavi dobili za nagrado sodček piva in veliko skledo fižolove solate s čebulo. V svoji igrivi razposajenosti so si omislili tudi zastavo društva. Sin cerkvenega podobarja Franca Horvata je na polovico stare rjuhe naslikal staro grško igralsko masko, okrog nje napisal ime društva, obrobil pa jo je s slovensko trobojnico. Zastavo so nasadili na sulico - gledališki rekvizit. Na zastavo so

²⁷² Janko Glazer, Razprave - članki - ocene. Maribor 1993, str. 1024.

²⁷³ Bruno Hartman, Pričevanja o mariborskem slovenskem gledališču pred prvo svetovno vojno. Dokumenti SGFM 33. Ljubljana 1979, str. 128.

morali ob komičnem obredu priseči novi člani društva. Ob izbruhu vojne jo je spravil pri sebi doma inšpicient Vilko Hren. Ko je avstrijska policija stikala za revolucionarnimi preporodovci, je nekega avgustovskega dne leta 1914 sam mariborski policijski inšpektor Niemer aretiral Vilka Hrena, pri katerem je odkril zastavo družčine statistov. Zaradi trobojnice na zastavi so Vilka Hrena obtožili preporodovske konspiracije s Srbi. Obtoženi je komaj dokazal, da je maska na zastavi prerisana iz šolske knjige in ne prikazuje srbskega kralja Petra I. Šele po več mesecih so Hrena izpustili iz zapora, prislužil pa si je oznako p. v. (politisch verdächtig).²⁷⁴

Poleg dijakov so bili za predstave prikrajšani tudi vsi ostali obiskovalci slovenskega gledališča, med njimi mnogi meščani, delavci, služkinje, hlapci iz Maribora in okolice, ki so z velikim zanimanjem hodili na predstave Dramatičnega društva.

O tesnejših povezavah med Dramatičnim društvom in nemškim mestnim gledališčem iz zapisnikov Dramatičnega društva ni zaslediti. Iz spominov igralcev je moč izvedeti, da je včasih prihajal šminkat igralce Dramatičnega društva brivec in frizer poklicnega nemškega gledališča, da so si slovenski gledališčniki izposojali nekatere rekvizite in opremo pri nemškem gledališču. Slovenski statisti so včasih tudi sodelovali pri uprizoritvah nemškega gledališča, kak igralec, režiser ali sam ravnatelj nemškega gledališča si je ogledal tudi katero izmed slovenskih predstav. Torej nekaj sodelovanja med gledališčema je vendarle bilo.

Povedati pa je tudi potrebno, da so pred vojno, in seveda tudi med njo, Slovenci precej zahajali na predstave nemškega gledališča. Po mnenju člana Dramatičnega društva Ivana Skvarče²⁷⁵ je bila pri vsaki gledališki predstavi prisotna tretjina Slovencev. Da so bili med obiskovalci nemškega gledališča tudi Slovenci, potrjujejo članki v slovenskem časopisju. Ti so negodovali zaradi zahajanja Slovencev v nemško gledališče. Slovenci niso zahajali vanj zgolj zaradi vojne ali neprisotnosti slovenske gledališke besede, ampak so ga obiskovali že ves čas obstajanja.

Prav gotovo so Slovenci (zlasti tisti zavedni) pogrešali slovensko gledališko besedo in člani Dramatičnega društva so se trudili že pred vojno, da bi Slovensko gledališče postalo iz amaterskega poklicno, vendar takratna oblast temu ni bila naklonjena. Treba je tudi reči, da sama vojna ni neposredno preprečila delovanja Dramatičnega društva. Vendar je splet okoliščin, ki jih je po-

²⁷⁴ Bruno Hartman, Pričevanja ..., str. 133.

²⁷⁵ Ivan Skvarča (? - Maribor, 28. 9. 1918), časnikar in dopisnik Slovenskega naroda. Bil je narodni delavec in marljiv publicist. Deloval je v številnih narodnih in kulturnih društvih v Mariboru. (Straža, 7. X. 1918, str. 4; Slovenski narod, 30. IX. 1918, str. 5.)

vzročil izbruh vojne, zaustavil delovanje gledališča. Ob začetku vojne je društvo izgubilo svoj oder, kajti dvorano je zasedlo vojaštvo, slab gmotni položaj kot posledica velike slovesnosti, nemoč unovčiti pripravljene predstave ter verjetno pomanjkanje ustreznih igralcev zaradi odhoda na vojsko so glavni razlogi, ki so dokaj cvetočo slovensko gledališko dejavnost za nekaj let zaustavili. Nemška pa je s svojim delom nadaljevala, saj je imela svojo gledališko stavbo in oporo tako v mestni oblasti kot v številni mariborski publikli.

Če nas zanima gledališka dejavnost v Mariboru v času prve svetovne vojne nasploh, moramo reči, da so jo Mariborčani imeli. Če pa govorimo o nacionalni diferenciaciji ter kakovosti, pa moramo poudariti, da so bili Slovenci v Mariboru v zadnjih letih habsburške monarhije brez svoje gledališke besede. Nemci so jo imeli, vendar nemško gledališče ni nudilo dobrih gledaliških predstav niti tehtnih dramskih del ne. Nudilo je zabavo in pri tem skrbelo za svoj dobiček. Pogosto je s svojimi predstavami, ki jih je Mariborčanom ponudilo po nizkih cenah, žalilo Slovence. Dramatično društvo je ob takih predstavah protestiralo, kajti menilo je, »da blati naše slovensko ljudstvo in hujska proti Slovincem ter neti sovraštvo med narodi, ki so naravno prisiljeni živeti eden poleg drugega«.²⁷⁶

²⁷⁶ Bruno Hartman, Pričevanja ..., str. 135.

II. Glasba

Na mariborskem glasbenem prizorišču lahko razlikujemo dve vrsti koncertov in glasbenih nastopov. Razlikujejo se po prireditelju, prostoru, kjer so jih izvajali, in seveda po programu. Tako v prvo skupino uvrščam koncerte, ki jih je pripravljalo mariborsko nemško gledališče v kazinski dvorani in protestantski cerkvi ter koncerte vojaškega ansambla v Götzevi dvorani (današnji Unionski) ali pa v mestnem parku. V drugo skupino pa so zajeti nastopi mariborskih glasbenih društev v društvenih prostorih.

Najprej bom predstavila koncerte različnih domačih in gostujočih orkestrrov in solistov. Te uvrščam na institucionalni nivo, glasbene nastope društev pa bom obravnavala pri društvenem življenju.

Pregled koncertov iz prve skupine bom izvedla tako kot pri gledaliških predstavah - po sezonah; glasbenih nastopov društev pa po koledarskem letu, saj delovanje društev beležimo letno.

V času vojne so imeli mnogi koncerti dobrodelen namen. Izkupiček je bil pogosto namenjen Rdečemu križu ali za pomoč ranjenim vojakom in njihovim svojcem.

1. Koncerti

1.1. Glasbene prireditve v kazinski dvorani in vojaški koncerti

SEZONA 1914/15

Decembra 1914 je šola za rezervne oficirje pripravila dobrodelni vojaški koncert v Götzevi dvorani. Mariborčani so se odzvali vabilu. Poročilo pravi, da je bil večer lep, dame so bile v večerni toaleti, oficirji v paradnih uniformah. Višek je koncert dosegel z nastopom tria violine, čela in harfe. Za umetniško presenečenje je poskrbel gospod Lecht, ko se je mariborski publiki predstavil kot pevec.²⁷⁷

²⁷⁷ MZ 53, 1914, 201, 14. XII., str. 3.

Zadnjo marčevsko soboto 1915 je bil v veliki dvorani Götzeve gostilne simfonični koncert vojaškega orkestra. Dirigiral je gospod Johann Peschta. Kritik je v Marburgerici vso pohvalo zapisal kapelniku Johannu Peschti za »strumno, glasno in vojaško igranje« ter ga označil za pravega vojaškega kapelnika. Kritik je zapisal: «... Sein Reich ist gewiss nicht der asketische Beethoven, wahrscheinlich auch nicht der olympisch lachende Mozart oder der granit'ne Händl, seine Domäne sind die alten, jungen und jüngsten Romantiker, die Makartleute, die musikalischen Vulkane, die feuerspeienden Seelen ...»²⁷⁸

V programu je bila zlasti, po mnenju kritika, simpatična tretja točka – simfonična pesnitev »Der Dämon«. Koncert so zaključili z Lisztovo 2. rapsodijo in vojaško koračnico. Kljub zanimivemu programu je bil koncert slabo obiskan.

V maju je bil zopet koncert vojaške godbe, in sicer v soboto od 11. do pol ene ure v mariborskem mestnem parku. Koncert je izvajala godba 47. regimenta. Izkupiček od prodanih vstopnic je bil zopet namenjen vojakom na bojnih poljih in njihovim svojcem. Vstopnina je bila 20 v, otroci so imeli prost vstop. Dirigiral je Mariborčanom znani Johann Peschta. Zbrali so 346 K in 20 v.²⁷⁹

SEZONA 1915/16

Jeseni 1915 se je začela prava koncertna sezona tudi v gledališču. Mariborsko nemško gledališče je zopet odprlo svoja vrata, medtem ko je bilo prejšnjo sezono zaradi vojnih razmer zaprto.

Tako je bil v oktobru v mestnem gledališču koncert opernih in klavirskih skladb. Marburgerica je zapisala program in oceno izvajanih skladb.²⁸⁰

Sledila sta dva dobrodelna koncerta:

- koncert 6. novembra se je pričel z nemško himno. Dirigiral je Johann Peschta. Obisk je bil zelo dober. Med publiko je bilo opaziti tudi pomembne Mariborčane, kot so bili župan dr. Hans Schmiderer,²⁸¹ Weiss, Anton Hollik,

²⁷⁸ MZ 54, 1915, 67, 24. III., str. 3-4.

²⁷⁹ MZ 54, 1915, 120, 29. V., str. 4.

²⁸⁰ MZ 54, 1915, 249, 30. X., str. 3.

²⁸¹ Hans (Johann) Schmiderer (? , 23. 6. 1848 - Maribor, 6. 11. 1925), župan. Schmiderer je bil zadnji nemški župan v Mariboru (1902-1919). Kljub svoji nemški narodnosti in usmerjenosti je bil preudaren in strpen človek. Ni bil velikonemec. Kot tak je bil v mestu spoštovan in priljubljen. Po prevratu so ga prenapeteži celo krivili za izgubo Maribora. Tudi v novi državi je bil lojalen državljan in se je redno udeleževal narodnih slovesnosti. Največja pridobitev za Maribor v času njegovega županovanja je bila izgradnja novega državnega mostu čez Dravo. Pokopan je v Kamnici. Schmidererjevi so prišli v Maribor z dolnjeavstrijskega že leta 1793. Bili so močni veleposestniki in lastniki več hiš v Mariboru. (Leskovec, Zgodovina uprave v Mariboru 1752-1941, v: Maribor skozi stoletja I, str. 267-276; Jutro, 7. XI. 1925, str. 3.)

Poletni čas je bil primeren za prirejanje koncertov tudi zunaj gledališke dvorane. V Mariboru je bil tak ustrezen kraj prav mestni park. Tako je sredi poletja 1916 potekal v mariborskem parku instrumentalni koncert. Nastopili so Max Schönherr²⁸⁷ z godbo Južne železnice, deželna godba s kapelnikom Johannom Brezovschkom ter vojaški orkester pod taktirko Johanna Peschte. Marburgerica je pisala o velikem uspehu koncerta,²⁸⁸ s katerim se je končala koncertna sezona 1915/16.

Mariborski mestni park je poleti pogosto nudil prostor za koncerte, zlasti vojaške godbe, ki so jih prirejali ob nedeljskih in prazničnih dopoldnevih in so privabljali številne Mariborčane.

²⁸⁷ Max Schönherr (Maribor, 1873 - ?), dirigent in skladatelj. Leta 1938 je praznoval 40-letnico glasbenega delovanja. V tem obdobju je vodil več kot 1000 koncertov. Njegovo ime je tesno povezano z glasbenim življenjem v Mariboru. Vrsto let je bil kapelnik priljubljene železničarske godbe. Uglasbil je mnoge slovenske pesmi, ki so doživele lep uspeh. Ob 40-letnici delovanja 1938. leta mu je Glasbeno društvo železničarskih delavcev in uslužbencev pripravilo slavnostni večer v Unionski dvorani in mu poklonilo diplomu. Max Schönherr se je rodil kot sin železničarja v železničarski koloniji. Kot 11-letni deček je obiskoval glasbeno šolo Filharmoničnega društva. Že zelo zgodaj je pričel javno nastopati. Od leta 1898 je vodil železničarsko godbo z velikimi uspehi tudi izven Maribora. Bil je tudi dirigent pri mariborskem moškem pevskem društvu. Leta 1925 je prevzel novoustanovljeno Glasbeno društvo železničarskih delavcev in uslužbencev. (Mariborski večernik Jutra, 7. XI. 1938, str. 4; Marburger Zeitung, 12. II. 1933, str. 6, 5. XI. 1938, str. 4.)

²⁸⁸ MZ 55, 1916, 170, 27. VII., str. 2.

SEZONA 1916/17

V jeseni 1916 je prišlo do pobude, da bi v Mariboru pripravljali tudi simfonične koncerte vojaškega orkestra, in sicer v kazinski dvorani. Prvi je bil napovedan za 23. oktober. Ljubitelji simfonične glasbe so si lahko priskrbeli karte za štiri tovrstne koncerte pri J. Hoferju v Šolski ulici.²⁸⁹

V novembru je bil v Mariboru koncert znanega violinista profesorja Willyja Burmestra.²⁹⁰

V nadaljevanju sezone v letu 1917 je Marburgerica zabeležila:

– koncert priznane operne pevke Hermine Radl von Kriesten. Pripravila je zanimiv program, prepevala je pesmi na glasbo Schuberta, Wolfa, Brahmsa,

Johann Brezovscek je kot dirigent (kapelnik) deloval na mariborskem glasbenem prizorišču tudi med prvo svetovno vojno, ko so pod njegovim vodstvom izvajali tudi simfonične koncerte.

²⁸⁹ MZ 55, 1916, 230, 7. X., str. 4.

²⁹⁰ MZ 55, 1916, 230, 7. X., str. 4.

Willy Burmester (? - ?), profesor. V Mariboru je nastopil že leta 1903. (Südsteirische Presse, 5. XII. 1903, str. 4.)

Straussa in drugih. Kritika v Marburgerici je bila za sopranistko zelo pohvalna;²⁹¹

– 11. aprila je bil v Mariboru instrumentalni in vokalni koncert pod vodstvom dirigenta Johanna Brezovschka. Orkester je zaigral nekaj sonat, gospa Karminski pa je kot odlična sopranistka pela Schubertova dela. Marburgerica je svoje obširno poročilo o programu in nastopajočih sklenila z nekaj besedami o obisku koncerta, ki je bil glede na neugodne koncertne čase zadovoljiv.²⁹²

SEZONA 1917/18

Po poletnem mrtvilu je v Mariboru v oktobru gostovala Laura v. Walzogen s solističnim pevskim koncertom v kazinski dvorani. Umetnica je z ljudeškimi pesmimi zabavala poslušalce.²⁹³

Sledil je koncert violinistke Angeline Swoboda. Igrala je dela R. Straussa in Brahmsa. Ocena koncerta je bila dobra.²⁹⁴

Zadnji zabeležen koncert v kazinski dvorani v letu 1917 je bil koncert absolventke dunajske mojstrske šole za klavir, gospodične Sabatin z Dunaja.²⁹⁵

Tudi v zadnjem letu habsburške monarhije so bili v Mariboru številni koncerti gostujočih umetnikov iz Gradca in z Dunaja.

V maju 1918 je prvič v Mariboru nastopila s samostojnim koncertom operna pevka Hedwig Francillo-Kaufmann. Na klavirju jo je spremljal Otto Wonbraschek. Kazinska dvorana je bila za petkov koncert dobro obiskana.²⁹⁶

25. marca je bil ponovno gost v Mariboru znani violinist Willy Burmester. Za koncert je bilo veliko zanimanje, saj so bili vsi sedeži v kazinski dvorani zasedeni. Marburgerica je predstavila program in zapisala oceno koncerta.²⁹⁷

Aprila je občinstvo lahko prisluhnilo mariborski umetnici. Koncert je imela namreč violinistka Fani Brandl-Pelikan.²⁹⁸

²⁹¹ MZ 56, 1917, 26, 1. II., str. 3.

²⁹² MZ 56, 1917, 84, 13. IV., str. 2.

²⁹³ MZ 56, 1917, 223, 2. X., str. 3.

²⁹⁴ MZ 56, 1917, 232, 12. X., str. 3.

²⁹⁵ MZ 56, 1917, 280, 8. XII., str. 4.

²⁹⁶ MZ 58, 1918, 67, 22. III., str. 3.

²⁹⁷ MZ 58, 1918, 72, 29. III., str. 3.

²⁹⁸ MZ 58, 1918, 78, 6. IV., str. 3.

Fani Brandl-Pelikan (? - ?), violinistka. Mariborska violinistka Brandlova je nadaljevala uspešno glasbeno kariero tudi po vojni. Koncertirala je v Mariboru in tudi drugod. Tako je leta 1924 gostovala v Trstu na povabilo Kluba umetnikov. Italijansko časopisje in publika sta violinski koncert mariborske umetnice sprejela z navdušenjem. (Tabor, 6. V. 1924, str. 2; Nova doba, 19. V. 1923, str. 2-3; Straža, 12. I. 1925, str. 4.)

9. aprila je bila koncertna dvorana zopet nabito polna. Na sporedu je bil koncert baritonista graške opere Adolfa Permanna.²⁹⁹

V aprilu sta bila še dva koncerta, in sicer:

- 21. aprila koncert operne pevke Lule Misz-Gmeiner. Na klavirju jo je spremljal dr. Schuch iz Gradca;³⁰⁰
- 30. aprila pa koncert dunajskega koncertnega pevcu Viktorja Heima. Victor Heim je pel dela Franza Schuberta ob klavirski spremljavi Alfonsa Blumelsa.³⁰¹

Maja 1918 sta bila dva pomembnejša koncerta: 6. maja je bilo moč prisluhniti Beethovnovim in Mozartovim skladbam v mariborski protestantski cerkvi. Kritiko koncerta je v Marburgerici napisal profesor F. Schmutz.³⁰²

Presenetljiv uspeh pa je dosegla 13. maja v kazinski dvorani s svojim koncertom tržaška violinistka gospodična Nives Luzzatto. Na koncertu se je predstavila tudi pevka Entzi Pick-Furth z Dunaja. Prepevala je dela Schuberta, Brahmsa, Straussa, Wolfa ... Na klavirju jo je spremljala Ida Luzzatto.³⁰³

V juniju je kazinska dvorana gostila opernega pevcu Karla Fischer-Niemanna iz Gradca. Koncert je bil 13. junija in glede na letni čas je bil obisk zadovoljiv.³⁰⁴

20. junija je bil v protestantski cerkvi v Mariboru orgelski koncert gospoda Ferdinanda Pelschnika, absolventa Akademije za glasbo in umetnost na Dunaju. Profesor T. Schem je napisal kritiko.³⁰⁵

Sezona se je zaključila v avgustu s koncertom graškega tenorista dr. Mihaela Rasta.³⁰⁶

SEZONA 1918/19

Jeseni 1918 je nastopila v Mariboru operna pevka Getruda Förstl. Koncert arij v kazinski dvorani je bil uvod v novo koncertno sezono. Na klavirju jo je spremljala Lissy Lyssolt. Višek koncerta je bilo Lisztovo delo »Campanelle«. Obisk je bil znatno večji od pričakovanega.³⁰⁷

²⁹⁹ MZ 58, 1918, 83, 12. IV., str. 3.

³⁰⁰ MZ 58, 1918, 93, 24. IV., str. 3.

³⁰¹ MZ 58, 1918, 100, 3. V., str. 3.

³⁰² MZ 58, 1918, 110, 16. V., str. 4.

³⁰³ MZ 58, 1918, 112, 18. V., str. 3.

³⁰⁴ MZ 58, 1918, 138, 20. VI., str. 4.

³⁰⁵ MZ 58, 1918, 142, 25. VI., str. 3.

³⁰⁶ MZ 58, 1918, 187, 18. VII., str. 4.

³⁰⁷ MZ 58, 1918, 226, 2. X., str. 2.

V oktobru je sledil koncert mariborske violinistke Fani Brandl³⁰⁸ in orgelski koncert v mariborski protestantski cerkvi. Drugi orgelski koncert, ki je bil 25. oktobra, je otvoril Ferdinand Pelschnik. Igrali so dela Ludwiga van Beethovna. V Marburgerici je profesor Schlem napisal obširno oceno koncerta.³⁰⁹

Tudi nadaljevanje koncertne sezone 1918/19 v letu 1919 je bilo kar pestro. Poleg ustaljenih koncertov opernih pevcev in orgelskih koncertov so v maju 1919 pripravili še citrarski koncert³¹⁰ in koncert pevca Hansa Wamleka ob lutnji.³¹¹

Do konca sezone sta bila še dva orgelska koncerta Ferdinanda Pelschnika ter dva koncerta v kazinski dvorani. Na enem so predstavili dela mariborskega skladatelja Josefa Winterhalterja, na drugem pa so izvajali Brandla, Gruberja in Frischerja.³¹²

1.2. Slovenci in koncertna dejavnost

Slovenci niso imeli svojega kulturnega doma v času vojne. Narodni dom je zasedla vojska in Dramatično društvo, ki je kljub svojemu predvojnemu amaterskemu značaju bilo protiutež poklicnemu nemškemu mestnemu gledališču, ni delovalo v polnem zamahu. Zato Slovenci v času vojne niso imeli svoje koncertne dejavnosti – z izjemo koncertov poleti leta 1918.

2. Povzetek

Vzporedno z delovanjem nemškega mestnega gledališča so v prostorih kazinske dvorane potekali tudi koncerti različnih umetnikov iz Maribora, zlasti pa gostujočih pevcev in instrumentalistov. Prevladovali so umetniki iz Grada in z Dunaja.

Vojaški orkester pa je imel svoje koncerte v Götzevi dvorani, poleti pa v mestnem parku.

Soditi o umetniški vrednosti koncertov je zelo težko. Kritike, ki jih je objavljala Marburgerica, so bile pohvalne. Pogosto se je kot kritik v vojnih letih pojavljal profesor Schem.

³⁰⁸ MZ 58, 1918, 240, 18. X., str. 3.

³⁰⁹ MZ 58, 1918, 251, 31. X., str. 3.

³¹⁰ MZ 59, 1919, 98, 7. V., str. 4.

³¹¹ MZ 59, 1919, 106, 16. V., str. 3.

³¹² MZ 59, 1919, maj.

Ugotavljam pa, da je bila kljub vojni koncertna dejavnost v Mariboru, mislim le institucionalno, kar zadovoljivo prisotna.

Pri glasbi, zlasti pri tisti na višji umetniški ravni, je verjetno še težje kot pri gledališki besedi opredeljevati narodnost izvajalcev oziroma razmejevati nemško in slovensko koncertno dejavnost, saj glasba ne pozna meja.

Pobudniki in organizatorji glasbenega življenja so bili nemško gledališče in njegov direktor Gustav Siegel ter vojska oziroma vojaška godba. Tudi prostor, dvorana, kjer so koncerte izvajali, so bili v zakupu Nemcev. Izvajalci so bili tako Mariborčani kot številni avstrijski umetniki ter mariborska vojaška godba. Prebivalcem Maribora in okolice so ponujali umetniške užitke.

Pri večini koncertov med vojno, ne glede kateremu krogu poslušalcev so bili namenjeni, je bila v ospredju dobrodelna nota.

Če izpostavim dva vidika v koncertni dejavnosti v Mariboru - umetniški užitek in dobrodelni namen - potem lahko rečem, da je prvi kljub vojni bil prisoten, drugega pa je vzpodbudila vojna sama.

III. Film

V začetku 20. stoletja je gledališče v Mariboru dobilo nevarnega tekmeča – kino. Prvič se je pojavil leta 1908 na gostovanju pod cirkuškim šotorom med železniškim nasipom in Mlinsko ulico. Vendar takrat gledališču še ni povzročal večje škode. Stvar pa se je spremenila še isto leto, ko je arhitekt Albin Černe³¹³ dobil dovoljenje za redne kinematografske predstave. Tako je v dvorani takratnega hotela Stadt Wien na vogalu današnje Partizanske in Cafove ulice začel s predvajanjem redni kinematograf. Vendar mu je mesto, da bi obvarovalo gledališče, v začetku dovolilo obratovanje le v času gledaliških počitnic, to je od velike noči pa do oktobra. Vendar mariborsko meščanstvo ni bilo zadovoljno z gledališko politiko mestnega sveta in je v posebni peticiji zahtevalo, da se dovoljenje obratovanja Grand-Elektro-Bioskopa razširi na vse leto, češ da je v Mariboru dovolj obiskovalcev za obe podjetji. Prošnjo je cesarsko namestništvo v Gradcu odobrilo.

Sredi vojne pa so pričeli predvajati filme tudi v gledališkem avditoriju oziroma kazinski kavarni.³¹⁴

1. Kinematograf Gledališkega in kazinskega društva (»Stadt-Kino-Theater«)

Marburgerica je že januarja 1915 objavila članek z naslovom »Errichtung eines Stadt-Kinotheaters in Marburg«. Že pred časom sta namreč mariborsko gledališko in kazinsko društvo zaprosili k. k. namestništvo v Gradcu za dodelitev dovoljenja za predvajanje kinematografskih predstav. Gledališko in kazinsko društvo si je namreč že dalj časa želelo, da bi zadovoljilo potrebe mesta Maribora, kot je zapisala Marburgerica.

³¹³ Albin Černe (Ljubljana, 1890 - Maribor, 5. 12. 1933), arhitekt. Ljudsko šolo in gimnazijo je obiskoval v Ljubljani, tehnični študij pa na Dunaju. Kot mlad inženir je delal pri dr. Miroslavu Kasalu v Ljubljani. V Mariboru je opravljal funkcijo mestnega gradbenega nadsvetnika in vodje gradbenega urada mestne občine od leta 1925. Bil je iniciativen in zgleden uradnik, priljubljen pri kolegih in podrejenih ter v družbi. Umrl je v starosti 42 let. Deloval je tudi v raznih društvih. Bil je predsednik zadruga Pohorski dom in Društva mestnih uslužbencev. (Marburger Zeitung, 7. II. 1933, str. 5; Slovenec, 7. XII. 1933, str. 5.)

³¹⁴ Bruno Hartman, *Kratka zgodovina ...*, str. 140-141.
Vladimir Kralj, *Preteklost ...*, str. 19.

Nemško mestno gledališče je imelo finančne težave, zato je bila nova pridobitev kar dobrodošla. Kinematograf naj bi dobil tudi nov sodoben aparat, potencialnim obiskovalcem pa so obljubili prvovrstne filme. Za intendanta je bil izbran Rudolf Kokoschinegg.³¹⁵

In res, že čez tri mesece je bila otvoritev mariborskega mestnega kina. Marburgerica je pisala o velikem uspehu. Obe predstavi, popoldansko in večerno, si je ogledalo veliko meščanov. Predvajali so glasbeno dramo »Der Traum eines Reservisten«.³¹⁶

Mariborski mestni kino (Marburger-Stadt-Kino-Theater) Gledališkega in kazinskega društva je bil pomemben tekmeč gledališču.

V aprilu 1916, ko so se vrata gledališča zapirala, se je pričela nova sezona v mestnem kinematografu. Še vedno ga je vodil Gustav Siege. Otvoritev je bila družaben dogodek v mestu. V Marburgerici lahko beremo, da je v kino prišlo staro in mlado. Filmska ponudba mestnega kina je pritegnila okrog 1000

³¹⁵ MZ 54, 1915, 21, 27. I., str. 2.

Rudolf Kokoschinegg (? - Maribor, 1934), trgovec in državni poslanec. Na volitvah je nastopal na listi liberalcev. Marburgerica je v nekrologu zapisala, da je bil Rudolf Kokoschinegg ugleden mariborski meščan in veletrgovec. Umrli je nenadne smrti. Z njim je, kot piše Marburgerica, Maribor izgubil pomembno osebnost iz predvojnega in vojnega časa. (Slovenski gospodar, 14. III. 1889, str. 87; Marburger Zeitung, 19. V. 1934, str. 5.)

³¹⁶ MZ 54, 1915, 76, 6. IV., str. 3.

obiskovalcev. Ob otvoritvi sezone so predvajali film »Mit Herz und Hand fürs Vaterland«.³¹⁷

Straža pa je nergala zoper mestni kino: «... na Velikonočno nedeljo - zelo ugoden čas, kaj ne? - pa je gledališki ravnatelj Siege šel med kinematografske četovodje: otvoril je v gledaliških prostorih »mestni kino«. In »mesto« je k temu prikimalo in se ni nič brigalo, ko je to kinematografsko podjetje po lepakih, v izložbah in v tukajšnjem dnevniku hvalilo na vse pretege, dočim so bili vsi pametni ljudje ogorčeni. Na sporedu prvih predstav je bila patriotična slika »Mit Herz und Hand fürs Vaterland«; takoj za njo pa klafarska burkarija »Vdova brez otrok«. Mladina dere tja in sem, iz enega kinematografa v drugega, gleda in posluša in se pohujšuje; kino ravnatelj pa si bo kupil še eno hišo, ako ne bo prej vojske konec.»³¹⁸

Gledališko in kazinsko društvo je za otvoritev prenovljene kinodvorane v kazinskem poslopju 20. oktobra 1916 pripravilo dva filma: »Lisa, die Zigarettenmascherin«, kjer je v glavni vlogi igrala Olga Desmond in »Teddy - sein Diener« z glavnim igralcem Paulom Heidemannom.³¹⁹

Naslednjo poletno sezono pa se je mariborski mestni kinematograf preselil v gledališko dvorano, ki je v vročih poletnih mesecih nudila Mariborčanom hladnejši prostor za uživanje v kinopredstavah.

Tako je mestni kino mariborskega Gledališkega in kazinskega društva, ko so bila vrata gledališča zaprta in je na frontah potekala vojna, ponudil Mariborčanom zabavo s predvajanjem kinopredstav v poletnih večerih. Pogosto so Mariborčanom predstavljali tudi slike s front, kjer so se borili številni Slovenci in seveda tudi Mariborčani. Eden izmed njih je bil tudi oče Jara Dolarja, poznejšega publicista in bibliotekarja. Jaro Dolar se spominja svojega obiska kinematografa takole: »BIOSKOP. Čeprav sem bil še otrok - ob prevratu sem imel sedem let - imam na prvo svetovno vojno kar nekaj spominov. Tedaj sem šel prvič v kino, ki so mu rekli bioskop. Predstava je bila v gledališču, to so namreč zaradi mobiliziranih igralcev spremenili v bioskop, v katerem so predvajali reportažo o vojni. Ne vem, ali je tudi mama upala, da bo videla očeta, jaz sem bil trdno prepričan, da ga bom lepega v uniformi zagledal. Silno razočaran sem bil, namesto očeta sem videl smešno hiteče vojake in neme topove, iz katerih se je kdaj pa kdaj zakadilo. Klavirist, ki je spremljal predstavo, je najbrž zamujal z efektom, ki naj bi zbujal vtis o grmenju topov. O očetu pa nič.»³²⁰

³¹⁷ MZ 55, 1916, 94, 24. IV., str. 2-3.

³¹⁸ Straža 8, 1916, 50, 23. VI., str. 4.

³¹⁹ MZ 55, 1916, 240, 19. X., str. 2.

³²⁰ Jaro Dolar: Spomini. Maribor 1995, str. 7-8.

Ob otvoritvi prenovljene kinodvorane v kazinskem posloplju 20. oktobra 1916 so v mariborskem mestnem kinu predvajali obiskovalcem dva filma.

**NEUES
MARBURGER STADTKINO**
Vornehmstes Lichtspieltheater I. Ranges
Direktion Gustav Siegel

Eröffnung am 20. Oktober 1916

Von Freitag den 20. Oktober bis einschl.

Montag d. 23. Oktober Festvorstellungen:

Gastspiel **OLGA DESMOND** in

Lisa, die Zigarettenmacherin

Grossartiges Drama in 3 Akten mit

Leo Peukert in der m. Hauptrolle

Auf allgemeines Verlangen, zum II. Male:

Teddy, sein Diener

mit Paul Heidemann

Der Spreewald herrl. Naturaufnahme

— Erhöhte Preise der Plätze —

Sonn- u. Feiertagsvorstellungen um 2, 4, 6 u. 8 Uhr

Veräumen Sie nicht dieses grossstädtische Unternehmen mit Ihrem geschätzten Besuche zu beehren!

8. 25. 11. 1954/1958 1
Postkarte

2. Marburger Bioskop

Mariborčani so lahko čez celo leto, in ne samo poleti, obiskovali še drugi mariborski kinematograf, ki je predvajal svoje kinopredstave v hotelu Stadt Wien. Marburgerica je sproti objavljala program, ki je bil zelo pester - od dram do komedij ter detektivskih filmov Sherlocka Holmsa. Za ilustracijo bom zapisala okvirni spored za nekaj mesecev leta 1915.

- Januar:**
- *Die Puppe*
 - *Dem Abgrund entgegen*
 - *Der Mond lacht dazu*
 - *Der Fluch*
 - *Fräulein Puppe, meine Frau*
 - *Ihr Tagebuch*
 - *Joette heiratet*
 - *Der Weg des Lebens*
 - *Die Wieder*
 - *Zu spät*
 - *München, die schöne Isarstadt*
 - *Ihr Sklave*
 - *Scherlock Holmes*
- Februar:**
- *Sherlock Holmes ali Doktor Mors ter vojna poročila*
 - *Die schwarze Familie*
 - *Helly*
 - *Guten Morgen, Herr Fischer*
 - *Der Desperado von Panama*
 - *Der totgeglaubte Sohn*
 - *Sohn als Privatdetektiv*
 - *Das blaue Zimmer*
 - *Ein kleines Missverständnis*
 - *Vojna poročila*
 - *Sturmzeichen (o mobilizaciji leta 1914)*
 - *Löwenprapken*
 - *Fräulein Piccolo*
 - *Ivan Roschula (drama o ruski invaziji 1914 v Galicijo)*
 - *Gesucht wird ein Mädchen für Alles*
 - *Lache, Bajazzo*
 - *Berlinska poročila 1915*

- Marec:**
- *Die grösste Leidenschaft* (otrokom prepovedan)
 - *Die Liebe einer Frau*
 - *Ein eigener Mörder*
 - *Berlinska vojna poročila*
 - *Der steife Theodor*
 - *Du sollst nicht schwören*
 - *Der schöne Albert*
 - *Vojna poročila z zahoda*
 - *Kulturna slika*
 - *Die blaue Preis*
 - *Der Klub der Dicken*
 - *Der gestohlene Dokument*
 - *Judith von Bethulien*
 - *Hütte*
 - *Ein Millionenraub*
 - *Wollen Sie meine Tochter heiraten*
 - *Tedensko vojno poročilo*
 - *Lonko muss rauchen*

- April:**
- *Ein Held im Schützengraben*
 - *Das verrückte Büro*
 - *Berlinska vojna poročila*
 - *Der Hund von Baskerville*
 - *Der Weg zur Sünde*
 - *Dorf und Stadt*
 - *Auskunft und Liebe*
 - *Vojna poročila*
 - *Problematische Naturen*
 - *Wer bezahlt die Zeche?*
 - *Berlinska vojna poročila v 60-ih slikah*
 - *Idilične slike z grških otokov*
 - *Fräulein Lieutenant*
 - *Sie bekommt ihn doch*
 - *Im Kampf mit wilden Tieren*
 - *Vsako sreda znanstvena predstavitev*

- Maj:**
- *Der Landsturmmann* (Madžarski vojni film)
 - *Die Einweihungsfeierlichkeiten am Schwarzenbergplatz*
 - *Der eiserne Wehrmann*
 - *Rom*
 - *Naturaufnahme*
 - *Grossstadtlust*
 - *Nicht aus geraden, nicht aus ungeraden Wegen* ³²¹

3. Povzetek

Nanizanih je nekaj zanimivosti iz filmske ponudbe obeh mariborskih kinematografov v vojnih letih. Torej tudi za to zvrst kulture oziroma umetnosti lahko ugotovim, da je bila prisotna v Mariboru in da so Mariborčani, kot pravijo poročila, kar številčno zahajali na ogled kinopredstav.

³²¹ MZ 54, 1915, januar-maj.

DRUŠTVA

Osnova kulturnega in sploh družbenega in družabnega življenja v Mariboru, kakor tudi v drugih mestih in krajih, je društveno dogajanje. Ena izmed mnogih definicij društva pravi: »Društvo je organizirana skupina ljudi, ki ima skupne cilje in deluje pod določenimi pravili. Bistveni element obstajanja društva sta prostovoljni pristop in trajnost članstva. Prostovoljni pristanek na društvena pravila in društvene norme zavezuje članstvo na podređitev društvenemu vodstvu in prevzemanje obveznosti društvenega dela pri izvajanju in izvrševanju društvenega programa.«³²²

Zanimalo me je, v kolikšni meri so mariborska društva, slovenska, nemška ter tista, ki so združevala oba nacionalna pola (zaradi skupnega interesa), izvajala svoje programe med vojno in koliko članov so imela. Pregledovati društveno življenje je prav gotovo zanimiva tema, vendar tudi dokaj težka. Obstaja nekaj literature oziroma nekakšnih društvenih kronik. Vendar velja to le za nekatera mariborska društva. Ohranjenih je tudi nekaj drobcev arhivskega gradiva za čas vojne v društvenih fondih, ki jih hranita Pokrajinski arhiv Maribor in Deželni arhiv v Gradcu v fondu Vereine. Večji del k osvetlitvi društvenega dogajanja med vojno pa nudijo časniki in časopisi, ki so v večji ali manjši meri beležili društveno življenje v mestu. Potrebno je bilo pogledati časopisje vseh političnih in obeh nacionalnih taborov, ki so bili v Mariboru prisotni. Pa vendar ne morem trditi, da bo dobljena slika društvenega življenja v Mariboru v času vojne popolna. Za mnoga društva, ki so bila registrirana, nisem za vojni čas našla nobenih podatkov o njihovem delu. Mogoče niso delovala ali pa gradivo o njihovem delu ni ohranjeno. Morda tudi niso bila dovolj velika in zanimiva, da bi časopisje pisalo o njih. V obravnavo sem zajela delovanje najpomembnejših in najvidnejših društev v Mariboru, katerih interes je bil političen in naroden, tako za Slovence kot za Nemce. Predmet mojega zanimanja so bila tudi tista majhna društva, ki so bogatila vsakdanjik povprečnemu Mariborčanu in mu nudila zabavo ter uresničitev njegovih interesov kljub vojni in pomanjkanju.

Pri proučevanju društvenega življenja sem naletela tudi na dilemo, kako društva grupirati oziroma deliti. Ali jih deliti po nacionalnosti ali po vsebini - kajti nekatera društva, zlasti strokovna, so združevala Slovence in Nemce.

Odločila sem se, da jih bom poskušala razdeliti v šest vsebinskih sklopov, v njih pa zajeti tako nemška kot slovenska društva. Seveda sem uvrstila le tista,

³²² Enciklopedija Slovenije 2. knjiga, str. 348.

za katera sem imela podatke o delovanju tudi med vojno. Kot kriterij pa sem upoštevala zgodovinski razvoj in okvir, ki velja za drugo polovico 19. stoletja pa do konca monarhije. Z uveljavitvijo pravice do svobodnega združevanja so nastala naslednja društva, ki sem jih zajela v šest skupin: 1. politična in narodnoobrambna, 2. kulturna, prosvetna, izobraževalna in znanstvena društva, 3. delavska društva, 4. humanitarna in podporna društva, 5. telovadne organizacije in športna društva ter 6. družabna in druga društva.³²³

Seveda sem pri nekaterih društvih zašla v težave, saj so na primer mnoga kulturna društva, zlasti pri Slovencih, bila tudi narodnoobrambna in podobno. Vendar, ker namen moje naloge ni sociološki vidik združevanja ljudi v društva, temveč utrip življenja med vojno, je pravzaprav razvrščanje društev v neke vsebinske sklope irelevantno. Namen takega razvrščanja je boljša preglednost.

Za pregled društev, ki so delovala oziroma bila registrirana v Mariboru pred 1. svetovno vojno, sem uporabila za slovenska društva popis v Mariborskem slovenskem koledarju, za nemška pa v Marburger Adresskalender za leto 1914.

Ugotoviti sem skušala dvoje: ali je v Mariboru med vojno društveno življenje sploh bilo razvito in kako intenzivno so obstoječa društva delovala. V bistvu me zgodovina posameznih društev ne zanima.

Leta 1914 je v Mariboru delovalo oziroma bilo evidentiranih 144 nemških društev in zavodov³²⁴ ter 24 slovenskih društev.³²⁵

(Podroben seznam glejte v prilogi od strani 193–197.)

³²³ Enciklopedija Slovenije 2. knjiga, str. 351–253.

³²⁴ Deutscher Bote für Steiermark und Kärnten. Marburg Adresskalender 1914, str. 2–4.

³²⁵ Mariborski slovenski koledar 2, 1914, str. [90].

I. Politična in narodnoobrambna društva

Politična in narodna društva so še posebej poudarjala nacionalno noto in poglobljala razdor med Slovenci in Nemci. S svojim delovanjem so posegala na različna področja človekovega delovanja, in sicer na gospodarsko področje, velik poudarek pa so imela v šolstvu ter seveda v kulturi nasploh.

Poudarjena nemška nacionalna usmerjenost se je pogosto kazala že v samem imenu društva. V svoji nemški orientaciji in germanizacijskem delovanju pa sta prav gotovo prednjačili Schulverein in Südmark. Slovenci pa so zoper ti dve organizaciji ustanovili Družbo sv. Cirila in Metoda.

Schulverein

Za obrambo gospodarskih in kulturnih postojank na Slovenskem Štajerskem in za zaviranje nadaljnega napredovanja Slovencev, zlasti v zahtevah po slovenskem šolstvu, so avstrijski Nemci dali 1880. leta pobudo za ustanovitev nemške šolske družbe, t. i. Schulverein. Namen družbe je bil pomagati slovenještajerskim Nemcem povsod, kjer so prebujeni Slovenci zahtevali slovenski šolski pouk.³²⁶ Schulverein je deloval tudi med vojno.

Leta 1916 je ženska in dekleška podružnica Schulvereina v Mariboru organizirala dobrodelne akcije za otroke. Spomladi 1916 je namreč podružnica pričela z akcijo razdeljevanja juhe mariborskim otrokom. Prav tako je z dobrodelnimi akcijami priskrbela obleko in obutev za revne. V Marburger Zeitung so objavljali sezname darovalcev.³²⁷

Tudi v letu 1917 je podružnica mariborskega Schulvereina nadaljevala z dobrodelnimi akcijami za otroke v Mariboru. Poročilo v Marburgerici pravi, da je 122 mariborskih otrok dobilo pakete, v katerih so bili čevlji, obleka, perilo ter vreča jabolk. Januarsko akcijo je vodila gospa Lambrinos. Pri dobrodelnih akcijah so sodelovale tudi druge ugledne mariborske gospe, kot na primer Mina Bal, Greta Weisthaler, Katy in Frida Pfrimer, Sofie Lischke, Rosa Dolet-

³²⁶ Franjo Baš, Maribor ..., str. 222.

³²⁷ MZ 55, 1916, 98, 29. IV., str. 4.

schek, Mitzi Lösch, Helene Draschbacher. V akcijo so bili vključeni tudi nemški dekliški dom in številni darovalci.³²⁸

V januarju je bila še ena dobrodelfna akcija, v kateri je 40 otrok iz Maribora dobilo nove čevlje, za katere sta usnje darovala tovarnar Hermann Berg in svetnik Halbarth; 52 dečkov in 68 deklic pa je dobilo nove obleke. Naslednja dobrodelfna akcija je bila napovedana za konec leta 1917.³²⁹

V prostorih kazina so vse tri podružnice mariborskega Schulvereina pripravile v februarju 1917 družinski večer. Predsednik železničarske podružnice inženir Oskar Scharnagel je pozdravil navzoče, profesor Tschokl pa je govoril o pomembnosti Schulvereina na Avstrijskem. V kulturnem delu programa sta dr. Karl Köchl³³⁰ in Roman Kole zapela baladi, sledil pa je violinski nastop.³³¹

12. maja so tri podružnice (moška, ženska in dekliška iz mesta) ter podružnica Južne železnice mariborskega Schulvereina imele občni zbor v kazinski dvorani. Predsednik moške podružnice dr. Taufar jih je seznanil z vojnimi dogodki v Italiji. Člane društva je seznanil z novico, da je tudi blagajnik društva profesor dr. Jorg na bojišču. Občni zbor je pozdravil ravnatelj meščanske šole Philippek in poudaril pomen delovanja in dejavnosti ženske in dekliške podružnice v akcijah za revne otroke.

Predsednica ženske in dekliške podružnice gospa Spilner je poročala o delu. Člani so slišali še blagajniško poročilo, ki ga je prebral gospod Nasko, in poročilo o delu bolnišnice nemškega Schulvereina in vojne kuhinje za revne otroke. Poročilo je podal tudi predsednik tretje podružnice inženir Oskar Scharnagl. Sledila je razprava o poročilih. Omeniti velja tudi, da je imelo društvo zbranih 100.000 K. Občni zbor je zaključil profesor Tschokl z besedami: »Ljubezen do domovine nas je trdneje povezala kot prej, ne samo z našimi junaki v strelskih jarkih, tudi v zaledju je v nas tlel močan čut, da nas domovina potrebuje.« Za prijeten zaključek pa je poskrbelo moško pevsko društvo (Männergesangsverein).³³²

Čez poletje ni poročil o delovanju društva. Šele ob koncu leta 1917 je Marburgerica zabeležila prireditev mariborskih podružnic Schulvereina z naslovom »Schulvereinfest«. Poročilo pravi, da so mariborske podružnice pripravile prireditev, ki je bila zelo dobro obiskana. Namen prireditve, kot je zapisal

³²⁸ MZ 56, 1917, 10, 13. I., str. 4-5.

³²⁹ MZ 56, 1917, 11, 15. I., str. 2.

³³⁰ Karl Köchl (Salzburg, 28. 1. 1879 - ?), profesor. Leta 1916 je bil dr. Karl Köchl imenovan za ravnatelja nemškega ženskega učiteljskega v Mariboru. Študiral je na Dunaju in leta 1907 nastopil službo v Gradcu. Kasneje ga je pot vodila v Maribor. Zlasti je deloval na področju metodike, zgodovine, geografije in domoznastva. Leta 1919 je bil imenovan za deželnega šolskega inšpektorja. (Marburger Zeitung, 9. II. 1916, str. 2-3, 18. V. 1919, str. 3.)

³³¹ MZ 56, 1917, 27, 3. II., str. 2.

³³² MZ 56, 1917, 109, 14. V., str. 2.

nemški časopis, je bil visoko patriotičen, saj je bil izkupiček namenjen Mari-borski otroški vojni kuhinji (Marburger Kinderkriegsküche). Prireditve je po-tekala v kazinski dvorani. Zbrali so se vsi sloji prebivalstva Maribora, med obiskovalci je bilo tudi veliko oficirjev. Navzoče je pozdravil gospod Tschokl in spregovoril o namenu prireditve. V kulturnem programu je nastopil kvartet, ki so ga sestavljali glasbeniki Schönherr, Franc Stahl, Emil Füllekruss in Kohle. Za umetniške užitke so poskrbele tudi gospe Poch ter Helene in Nora Kralik.³³³

29. marca 1918 je društvo organiziralo zborovanje spodnještajerskega okrožja Schulvereina ³³⁴ v Mariboru. Predsednik okrožja nadučitelj Mayer je pozdravil shod. Direktor Stering pa je poročal o aktivnostih spodnještajerskega okrožja. Zanimivo je bilo tudi blagajniško poročilo: skupni dohodki so v pre-dvojnem letu 1913 znašali 1.400.722 K, leta 1914 1.160.106 K, leta 1915 1.175.685 K, leta 1916 1.200.229 K in leta 1917 1.291.500 K. Leta 1917 so se dohodki najbolj približali predvojnemu času. Zborovanje so zaključili z mislijo: »Okrožja in vsa krajevna podružnična vodstva so imela dolžnost končno upoštevati mučna pri-zadevanja Slovencev v spodnještajerskih deželah za njihov jezik. Slovenci so želeli uničiti kulturno delo nemških jezikovnih otokov, ki so ga sicer desetletja sprejemali, ko je največje nemško šolsko društvo s svojo dejavnostjo reševalo svojemu narodu jezik. Stremljenja Slovencev, odtrgati se dominaciji nemškega jezika, so se usmerjala tudi proti nacionalnemu kulturnemu delu nemškega šol-skega društva in morajo biti zato premagana.« ³³⁵

Mariborske podružnice Schulvereina so imele občni zbor 29. maja 1918 v kazinski dvorani. Predsedniki posameznih podružnic so podali poročila o delu. Ugotovili so, da kljub vojnim težavam društvo deluje. Izvolili so tudi novo vodstvo moške podružnice. Za predsednika je bil izvoljen lekarnar mag. Sa-vost. Za zaključek uradnega dela zbora je zaigral salonski orkester pod vod-stvom Maxa Schönherrja. ³³⁶

To je bilo tudi zadnje poročilo o delovanju mariborske podružnice Schul-vereina v Marburger Zeitung.

Südmark

Za gospodarsko utjevanje slovenještajerskega nemštva so graški Nemci leta 1889 ustanovili organizacijo Südmark. Namen organizacije je bil »varovati

³³³ MZ 56, 1917, 276, 4. XII., str. 4.

³³⁴ Mariborsko schulvereiſnsko okrožje, ki je bilo ustanovljeno leta 1909, je obsegalo podružnice Ljutomer, Radgono, Cmurek, Ormož, Lenart v Slovenskih goricah, Jarenino, Ptuj, Pragersko, Slovensko Bistrico, Lovrenc na Pohorju, Muto, Razvanje in Studence.

³³⁵ MZ 58, 1918, 72, 29. III., str. 3.

³³⁶ MZ 58, 1918, 120, 29. V., str. 3.

ogroženo nemško zemljiško posest, pridobivati nazaj izgubljeno in gojiti med ljudmi zavest nemške skupnosti.³³⁷

Leta 1910 so ustanovili še Südmarkino mariborsko okrožje, ki je obsegalo slovensko Podravje in Pomurje, in z njim krepili vsenemške cilje naseljevanja in raznarodovanja.

Südmark je svojo gospodarsko politiko uveljavljala tudi med vojno. O aktivnostih govore vsakoletni občni zbori in prireditve organizacije.

V nedeljo, 14. junija 1914, je Südmarka priredila na vrtu gospoda Kuglerja na Teznem veselico. Dobiček je bil namenjen nemški schulvereinski šoli na Teznem. Vendar je bila prireditev zaradi slabega vremena slabo obiskana. Straža je privoščljivo zapisala, da so imeli 40 K primanjkljaja.³³⁸

Okrožje Südmarke pa je imelo 14. julija v Gambrinu zborovanje. Zbralo se je 29 podružnic s 53 udeleženci. Pozdravil jih je predsednik okrožja nadučitelj Franz Hallecker in prebral poročilo o delu okrožja. Izpostavil je marljivost posameznih podružnic. Zahvalil se je tudi časopisu Marburger Zeitung za komentarje in oglaševanje. Dr. Lothar Mühleisen pa je prebral blagajniško poročilo.³³⁹

O občnem zboru Südmarke je pisala tudi Straža. Zapisala je, da je načelnik okrožja Franz Hallecker konstatiral, da je bilo letošnje bojno delovanje »segensreich«. Iz omenjenega članka lahko izvemo, da je Südmarka izdala raznim prosilcem 37.768 K; upoštevane so bile samo take prošnje, kjer je bilo res »nationale Notwendigkeit«. Nadalje je Straža pisala, da je zbor ugotovil, da priseljevanje ni nazadovalo. Ob tem je avtor članka v Straži, kot pogosto ob tovrstnih nacionalnih vprašanjih, zapisal: «... Tako Nemci. In mi? Kaj storimo pa mi, katerim ni treba ljudi šele naseljevati in kupovati zemlje? Ali podpiramo domače ljudi, obrtnike itd., da jih ne požere nemčursko morje? Ali podpiramo svoje obrambno društvo Slovensko Stražo, ki ne zasleduje drugega namena, kakor čuvati slovensko last pred požrešnim narodnim sovražnikom? Sleherni rodoljub naj si prizadeva, da bo svoji vesti mogel dati tozadeven zadosten odgovor!!»³⁴⁰

Aktivne so bile tudi mladinske podružnice Südmarke. Tako je njeno vodstvo 7. decembra 1914 pripravilo večer v hali Gambrin. Predsednik podruž-

³³⁷ Franjo Baš: Maribor v ustavni dobi. ČZN 3=38, 1967, str. 222.

³³⁸ Straža 6, 1914, 36, 30. VI., str. 3.

³³⁹ MZ 53, 1914, 80, 14. VII., str. 3-4.

³⁴⁰ Straža 6, 1914, 42, 20. VII., str. 3.

nice profesor dr. Mühlbacher je imel govor, pastor dr. Ludwig Mahnert³⁴¹ pa je govoril o predvojnih letih delovanja.

1. maja 1915 so vse tri (moška, ženska in mladinska) mestne podružnice imele občni zbor v Gambrinu. Obisk je bil dober. Predsednik moške podružnice dr. Arthur Mally³⁴² je spregovoril o delu strelskega društva in o obrambi domovine. Predsednica ženske podružnice gospa Leidl pa o ženskih nalogah v času vojne. Število članov se je s 440 zmanjšalo na 406 članov. Vzrok zmanjšanja članstva je bil po mnenju odbornikov veliko število padlih v vojni in sicer umrlih članov. Leidlova se je posebej zahvalila gospema Pircham in Emmi Rössler.³⁴³ Občni zbor so zaključili z govorom pastora dr. Ludwiga Mahnerta »Die Frau und der Krieg«. ³⁴⁴

Občni zbor mariborskih podružnic Südmarke leta 1917 je poudaril intenzivnejše delo Südmarke na področjih, kot so »gospodarstvo, skrb za učence, knjigarne, študentske kuhinje in ostale pomembnosti«. ³⁴⁵

³⁴¹ Ludwig Mahnert (? - Innsbruck, 18. 7. 1943), pastor, publicist, politik. Po rodu iz Westfalije je prišel leta 1901 za vikarja v Radlje (Mahrnberg). Leta 1903 so ga izvolili za pastora v Mariboru. Vse do leta 1919, ko je moral (po krajšem zaporu) zapustiti Maribor, je bil glavni propagator »pročodrimskega gibanja« (Los von Rom-Bewegung) na Spodnjem Štajerskem. Ukvarjal se je tudi z literarno dejavnostjo. V romanu »Bist du am Boden liegst« je prikazal obdobje protireformacije, v romanu »Die Hungerglocke« pa je opisal nacionalne boje na Spodnjem Štajerskem. Po izselitvi v Avstrijo je bil nekaj časa pastor v Mürzzuschlagu, potem pa (skoraj do smrti) pastor v Innsbrucku. Umrli je v 76. letu starosti. (Cvirn, Trdnjavski trikotnik, str. 363; Nova doba, 18. I. 1919, str. 2, 10. VI. 1919, str. 2; Marburger Zeitung, 19. VII. 1943, str. 3.)

³⁴² Arthur Mally (Maribor, 21. 4. 1843 - Maribor, 1919), zdravnik in cesarski svetnik. Ob njegovi 70. letnici leta 1913 mu je Straža posvetila notico, kjer ga je označila kot »poštenega in dostojnega moža«. Pred vojno je opravljal funkcijo podžupana. Leta 1913 je bil imenovan za častnega meščana Maribora. Rodil se je v zdravniški družini. Leta 1860 se je vpisal na medicinsko fakulteto na Dunaju in šest let kasneje postal zdravnik. Leta 1879 je postal primarij. Delal je tudi v raznih društvih, najintenzivneje pa v mariborskem gledališkem in kazinskem društvu, ki ga je leta 1910 tudi odlikovalo. Bil je tudi član nemškega jezikovnega društva in Südmarke. (Marburger Zeitung, 2. VI. 1910, str. 3, 1. II. 1913, str. 3, 22. IV. 1913, str. 4, 15. IV. 1916, str. 3, 14. XII. 1919, str. 2-3; Straža, 25. IV. 1913, str. 4.)

³⁴³ Emma Rössler (? - Maribor, 28. 6. 1914), vzgojiteljica in društvena delavka. V Mariboru so jo poznali kot vzgojiteljico v otroškem vrtcu in kot odločno (energično) članico ženske in mladeniške podružnice Südmarke, katere je bila tudi ustanoviteljica. Delovala je tudi v drugih nemških društvih (Deutscher Sprachverein, Schulverein ...). Bila je zvesta privrženka župnika dr. Ludwiga Mahnerta in je njegove usmeritve vnašala tudi v vzgojo otrok. Bila je zagrizena zagovornica nemštva in nemškega jezika v mestu. Marburgerica ji je namenila skoraj celostranski nekrolog in se ji zahvalila za njeno delo. (Marburger Zeitung, 6. VI. 1914, str. 3.)

³⁴⁴ MZ 54, 1915, 101, 5. V., str. 2-3.

³⁴⁵ MZ 56, 1917, 283, 13. XII., str. 3-4.

V letu 1918 je Südmarka delovala še vedno intenzivno. Večer Südmarke v kazinski dvorani v februarju je bil zelo dobro obiskan. Poročilo pravi, da vsi, ki so želeli prisostvovati, niso dobili sedeža. Govoril je predsednik moške podružnice dr. Mühlbacher. Spregovoril je o pomembnostih Südmarke, ki da je »platforma za zaščito območja in ne dela razlik med delavci in višjimi sloji«. Povedal je tudi, da so med člani Südmarke dobrodošli vsi. Svoj govor je končal z besedami, da sta mladost in delo bodočnost Südmarke. V zadnjem letu habsburške monarhije je pridobila celo 50 novih članov.³⁴⁶

V februarju je društvo pripravilo družinski večer v kazinski dvorani. Pri-sotne je pozdravil dr. Mühlbacher. Na prireditvi je bil tudi vodja Südmarke Hoyer. S sliko in besedo so predstavili vojaška dogajanja v svetu. Preostali del večera pa so namenili kulturnemu programu. Nastopila je pevka Felicija Gro-bois in pevski zbor Männergesangvereina. Na prireditvi so bili postavljeni tudi prodajni pulti in večer je prinesel 1600 K dobička.³⁴⁷

Deutscher Sprachverein

Med nemška politična društva lahko prištevamo tudi društvo **Deutscher Sprachverein** (Nemško jezikovno društvo), ki mu je predsedoval dr. Arthur Mally.

Po poletnem odmoru leta 1914, ko so se zgrnili črni vojni oblaki, je imelo društvo svoje mesečno zborovanje. Predsednik društva dr. Arthur Mally se je spomnil umrlih članov društva Emme Rössler in poročnika Fritzja Oberndorferja. Ob koncu dobro obiskanega zbora je spregovoril tudi o vojni in vlogi Nemškega jezikovnega društva v Mariboru.³⁴⁸

Dejavnost društva v letu 1915 predstavljajo različna predavanja, ki jih je organiziralo društvo v okviru svojih mesečnih zborovanj. Eno izmed takih zelo dobro obiskanih je bilo 15. januarja. Predaval je pastor dr. Ludwig Mahnert. ³⁴⁹ Pastor Mahnert je bil pogost predavatelj tudi na zborovanjih drugih nemških društev.

Nemško jezikovno društvo je 10. februarja 1915 pregledalo na občnem zboru svoje delo. To je bil že 29. občni zbor društva. Bil je dobro obiskan. Društvo je imelo 258 članov, iz samega Maribora kar 218. Dr. Arthur Mally je pove-dal, da je vojna vzela tri člane. Društvo je imelo v prejšnjem letu šest mesečnih

³⁴⁶ MZ 58, 1918, 31, 7. II., str. 4.

³⁴⁷ MZ 58, 1918, 72, 29. III., str. 3.

³⁴⁸ MZ 53, 1914, 175, 12. XI., str. 2.

³⁴⁹ MZ 54, 1915, 11, 15. I., str. 3.

zborov, ki so imeli znanstveno in glasbeno vsebino. Na treh sestankih vodstva mariborskega jezikovnega društva so ugodno rešili kar 92 različnih vlog. Društvo je delovalo na področju zaščite nemških učencev. Imelo je kar 2841 K in 13 v prijemkov in 1814 K in 38 v izdatkov. Razpolagalo je s 17.387 K in 75 v. Po končanem uradnem delu občnega zbora je imel govor profesor Mühlbacher. Občnemu zboru je prisostvoval tudi gost iz Hamburga gospod Allers. Zbor so zaključili z geslom » ... za nemški materni jezik.«³⁵⁰ V nadaljevanju leta 1915 je prišlo do prekinitve delovanja nemškega jezikovnega krožka v Mariboru.³⁵¹

V februarju 1916 je društvo zopet poročalo o svojem delu. Člani društva so se zbrali na dobro obiskanem občnem zboru. Predsednik društva zdravnik dr. Arthur Mally je podal poročilo in spregovoril o težavah društva. Društvo je imelo 248 članov, od tega 207 iz Maribora, ostale pa iz drugih krajev Štajerske. V primerjavi s prejšnjim letom se je število članov zmanjšalo.

Društvo je za tretje vojno posojilo zbralo 300 K. Zbirali so tudi denar za nemške šole in vrtce.³⁵²

Zadnji zapis o društvu med vojno je bil aprila 1917, ko so imeli občni zbor. Tako kot prejšnja leta je predsednik dr. Arthur Mally podal poročilo o delu. Tudi tokrat so poročali o zbranem denarju za vojno posojilo in za podporo nemškim šolam in vrtcem. Društvo je zopet poslovalo pozitivno, saj je imelo v blagajni 18.027 K in 5 v.³⁵³

V aprilu 1919, torej že v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev je bilo Nemško jezikovno društvo razpuščeno.³⁵⁴

Deutsche Verein

Med aktivnejša politična društva v Mariboru lahko štejemo tudi društvo **Deutsche Verein** (Nemško društvo). Poleg svojega osnovnega poslanstva je prirejalo tudi številne kulturne in zabavne prireditve.

Za prvo leto in pol vojne nisem zasledila podatkov o njem, zato pa je bilo v preostalih vojnih letih zelo aktivno.

³⁵⁰ MZ 54, 1915, 35, 13. II., str. 3.

³⁵¹ MZ 54, 1915, 258, 11. XI., str. 2.

³⁵² MZ 55, 1916, 42, 22. II., str. 2.

³⁵³ MZ 56, 1917, 96, 27. IV., str. 2.

³⁵⁴ MZ 59, 1919, 136, 24. IV., str. 3.

V maju 1916 je imelo Nemško društvo v hotelu Erzherzog Johann svoj občni zbor. Najprej se je predsednik Alois Pichler spomnil umrlih članov društva Franza Lebarja, veleindustrialca Josefa Franza³⁵⁵ in Gustava Honiga.

Dr. Oskar Orosel³⁵⁶ je poročal o shodu nemškega ljudskega sveta za Spodnjo Štajersko, ki je bil aprila v prostorih društva.³⁵⁷

V letu 1916 je društvo organiziralo dvoje zborovanj. Na junijskem javnem zborovanju je pripravilo politično predavanje poslanca Franza Steina v Mariboru. Predsednik Alois Pichler se je zahvalil govorniku, da je na zanimiv način predstavil »našo nemško preteklost, sedanjost in prihodnost«.³⁵⁸

V novembru, ko so se razmere s preskrbo prebivalstva slabšale, je Nemško društvo 11. novembra pripravilo za Mariborčane in okoličane v hotelu Zamorec zborovanje o vprašanju preskrbe mesta.³⁵⁹

Leta 1917 je Marburgerica kar nekajkrat poročala o aktivnostih društva. 21. februarja je imelo društvo v salonu hotela Erzherzog Johann zborovanje. Prvi je spregovoril predsednik društva profesor Alois Pichler. Zvrstili so se tudi drugi, med njimi dr. Alois Müller, ki je podal zahtevo nemškega ljudstva po svojem jeziku. Menil je, da je Nemško društvo tisto, ki mora to zahtevati. Govorili so tudi o delu nemškega narodnega sveta (der Volksrat) ter o cenzuri pri Marburgerici, o kateri je pojasnilo podal njen urednik Norbert Jahn.³⁶⁰

Na isto temo so se zopet zbrali mesec dni kasneje. Ugotovili so, da so na prejšnjem zborovanju dosegli velik napredek. Profesor dr. Alois Müller je podal predsedniku Aloisu Pichlerju sklep prejšnjega zbora, ki se je oblikoval po dolgem razpravljanju: »Nemško društvo za Maribor in okolico je zavzelo stališče, da je nemški jezik uradni jezik v Avstriji.«³⁶¹

³⁵⁵ Josef Franz (? - Gradec, 1914), industrialec. Josef Franz je bil znan mariborski industrialec in lastnik firme »Franz und Söhne«. Umrli je v graškem sanatoriju. V zadnjih letih je živel na Dunaju in v Mariboru. Bil je pomembna mariborska osebnost, saj je bil občinski svetnik in je deloval v gospodarstvu, zlasti na področju elektrifikacije. (Marburger Zeitung, 19. XI. 1914, str. 2.)

³⁵⁶ Oskar Orosel (Šmarje pri Jelšah, 1871 - Maribor, 1929), odvetnik. Dr. Orosel je izhajal iz stare mariborske odvetniške družine. Glede na svoj poklic je zavzemal pomembno mesto v življenju Mariborčanov. Po prevratu se ni več politično udeleževal. Pred prvo svetovno vojno je bil dolgo let član mestnega sveta in odbora, kjer je bilo njegovo delo pravnika zelo koristno. Veliko zaslug je imel za otvoritev mestne plinarne in klavnice. Izbojeval pa je tudi ugodno pogodbo med mestom in elektrarno Falo. Leta 1923 je v njegovi pisarni eksplodirala bomba. Deloval je tudi v mariborskem Turnervereinu ter v Gledališkem in kazinskem društvu. (Jutro, 16. VI. 1928, str. 4; glej tudi Marburger Zeitung, 24. VI. 1923, str. 3, 16. VI. 1928, str. 3 in Mariborski večernik Jutra, 15. VI. 1928, str. 2.)

³⁵⁷ MZ 55, 1916, 106, 9. V., str. 2.

³⁵⁸ MZ 55, 1916, 138, 17. VI., str. 4.

³⁵⁹ MZ 55, 1916, 260, 13. XI., str. 2.

³⁶⁰ MZ 56, 1917, 45, 24. II., str. 4.

³⁶¹ MZ 56, 1917, 57, 10. III., str. 3-4.

Društvo je imelo 21. marca občni zbor v gostilni Zur alte Bierquelle (Pri starem pivu) in pregledalo delo v letu 1916.³⁶²

5. maja so pripravili pogovor o vprašanju prehrane, ki je med vojno postajalo vse bolj pereče. Zlasti so govorili o preskrbi s krompirjem ter o cenah.³⁶³

V maju je Nemško društvo pripravilo javno zborovanje v Gambrinu. Dvorana je bila nabito polna. Zborovanja so se poleg Mariborčanov udeležili tudi okoličani, zlasti s Ptuja in iz Radelj ter prisegli Nemčiji:«... Mutter Germania muss ihr Haupt verhüllen angesichts der schmähhlichen Haltung deutscher Vertreter ...» Spregovoril je tudi dr. Ursin z Dunaja, ki je poudaril, da tukaj, v Mariboru veje nemški duh. Tudi drugi govorniki so poudarjali ljubezen do nemške države, ki že 44 let zagotavlja svobodo. Govorili so tudi o Poljski in nekaterih političnih strankah, ki se borijo proti nemškemu jeziku.³⁶⁴

4. julija je društvo pripravilo zborovanje (der Sprachabend), ki je bilo dobro obiskano. Uvodoma je spregovoril gospod Johann Kramer o amnestiji, nakar so se zvrstili še drugi govorniki. Govorili so tudi o položaju in odnosu Čehov do nemške zveze.³⁶⁵

9. avgusta je bilo zopet zborovanje društva v Mariboru. Zbrali so se v Gambrinu. Profesor dr. Zeidler je spregovoril zbranim o političnem in gospodarskem položaju nemškega prebivalstva v Avstriji. Govoril je o nemški zvezi in avtonomiji tega prebivalstva v njej ter o drugih narodnostih v državi. S pesmijo »Wacht am Rhein« so zaključili zborovanje.³⁶⁶

V letu 1918 je društvo nadaljevalo z zborovanji. 17. februarja so ga pripravili v Gambrinu za Maribor in okolico. Zbor je otvoril gospod Binderhofer. Glavni govornik pa je bil urednik dr. Zeidler z Dunaja. Govoril je o začetku vojne v Avstriji, nalogah društev in o poznejšem političnem razvoju ter o odnosu med Nemci in Slovenci ter položaju obeh narodov v zgodovini. Govoril je tudi gospod Wippel iz Ruš. Neobhodna tema je bila tudi preskrba civilnega prebivalstva.³⁶⁷

4. aprila je imelo društvo v hotelu Erzherzog Johann pod vodstvom gospoda Binderhoferja svoj letni občni zbor, kjer so govorili o počastitvi nemškega praznika v Mariboru in o mariborskem nacionalnem položaju.³⁶⁸

³⁶² MZ 56, 1917, 67, 23. III., str. 3-4.

³⁶³ MZ 56, 1917, 102, 5. V., str. 5.

³⁶⁴ MZ 56, 1917, 113, 19. V., str. 3.

³⁶⁵ MZ 56, 1917, 150, 6. VII., str. 2.

³⁶⁶ MZ 56, 1917, 184, 15. VIII., str. 3.

³⁶⁷ MZ 58, 1918, 43, 21. II., str. 3-4.

³⁶⁸ MZ 58, 1918, 76, 4. IV., str. 3.

V Gambrinovi dvorani so številna nemška društva prirejala svoja predavanja in zborovanja.

26. oktobra je v gostilni Zum grünen Baum na Studencih imelo društvo veliko ljudskosocialno manifestacijo. Zbrane je pozdravil dr. Franz Baum.³⁶⁹ Govoril je o prihodnosti nemške Avstrije in o ciljih nemško-avstrijske politike. Dr. Fritz Juritsch³⁷⁰ pa je poudaril delo sociale. Ob koncu so sprejeli manifest, ki ga je Marburgerica objavila v celoti. Poročilo s shoda je zaključilo, da je bilo studenško zborovanje velik uspeh v razvoju ljudske socialne ideje.³⁷¹

³⁶⁹ Franz Baum (? - ?), železničarski uslužbenec. Opravljal je delo inšpektorja pri Južni železnici. Dr. Franz Baum je deloval v organizaciji Južna železnica ter bil član nemško-avstrijskega združenja železničarskih uslužbencev ter član drugih stanovskih združenj. Leta 1911 je bil kandidat za državnega poslanca v Mariboru. Podporo in obrazložitev za njegovo kandidaturo je izrazilo tudi Nemško društvo. (Marburger Zeitung, 28. III. 1911, str. 1-2.)

³⁷⁰ Fritz Juritsch (? - ?), pravnik in občinski svetnik. Že pred vojno so na Studencih Slovenci ostro nastopali proti dr. Juritschu. Dr. Fritz Juritsch je bil namreč kot predstavnik Nemškega društva in s funkcijo finančnega ministra v studenški občini trn v peti studenškem Slovencem. Glede na svojo funkcijo je lahko omogočal gradnjo določenih objektov, ki pa seveda Slovencem na Studencih niso bili po volji. (Straža, 21. VIII. 1911, str. 3.)

³⁷¹ MZ 58, 1918, 249, 29. X., str. 3.

Družba sv. Cirila in Metoda (dalje CMD)

Slovenci so kot protiutež Schulvereinu ustanovili **Družbo sv. Cirila in Metoda**, v Mariboru pa je od leta 1888 delovala njena podružnica, ki se je leta 1898 razdelila v moško in žensko in 1913 še v tretjo - železničarsko.

Namen Družbe sv. Cirila in Metoda in njenih podružnic je bil podpirati napore za večje upoštevanje slovenščine kot učnega jezika v javnih šolah na Slovenskem in se bojevati zoper delo raznarodovalnih društev. Družba je štajerski namenila znatna sredstva. V Mariboru je podpirala šolo in vrtec mariborskih šolskih sester.

Iz podružnic je vzknila pobuda za organizacijo nastajajočega slovenskega trgovstva, obrtništva in učiteljstva. Zlasti pa je bila pomembna vloga družbe v prvem desetletju 20. stoletja pri organiziranju slovenskega ljudskega šolstva.

Podružnice CMD so organizirale prireditve, kot so veselice, plesi, igrice, srečolovi, cvetlični dnevi, da bi zbirale denar ter narodno in kulturno vzgajale.³⁷² Vodstvo CMD je priporočalo predvsem »take veselice, ki s poštenim razveseljevanjem združujejo tudi izobraževanje duha in blaženje srca, ki naj imajo v svojih programih poleg blažilnega in navdušujočega petja tudi navdušujoče govore o sv. Cirilu in Metodu, o CMD, zgodovini slovenskega in slovanških narodov, opuščajo pa naj vse, kar bi preveč stalo, kajti CMD noče navajati k potratnosti, ampak le izobraževati in vzgajati slovensko mladino in vse slovensko ljudstvo«. ³⁷³

Po teh načelih so delovale tudi vse tri podružnice CMD v Mariboru.

Prva svetovna vojna je okrnila delovanje Družbe sv. Cirila in Metoda in tako tudi vseh treh podružnic v Mariboru. Za vojni čas nisem zasledila zapisov o aktivnosti družbe.

Prvi časopisni zapis v obdobju 1914–1918 je bil objavljen šele decembra 1918, ko je moška podružnica mariborske CMD priredila 8. decembra v gostilniških prostorih mariborske Posojilnice v Narodnem domu Miklavžev večer. Sodelovali so številni »udje vseh slovenskih narodnih društev«. Vstopnina je bila 1 K. Vabilo v Slovenskem gospodarju je opozorilo, da naj se »darovi za mladino dobro ovijejo in označijo ter dne 8. decembra med 10. in 12. uro oziroma 2. in 3. uro popoldan pri posojilničnem slugi oddajo ...« ³⁷⁴

V razpravah Andreja Vovka pa sem zasledila nekaj podatkov o mariborski železničarski podružnici, ki je bila ustanovljena z odlokom namestništva v

³⁷² Andrej Vovko: Podružnice »Družbe sv. Cirila in Metoda« na Štajerskem v obdobju 1907-1918. ČZN 52=17, 1981, 1, str. 62.

³⁷³ Koledar (Vestnik) CMD za leto 1908. Ljubljana 1908, str. 92.

³⁷⁴ Slovenski gospodar (odslej SGp) 51, 1917, 49, 6. XII., str. 5.

Gradcu 3. januarja 1913, št. 8-3098/1-1912. Ob ustanovitvi je imela podružnica enega ustanovnega člana, dvesto letnikov in dvajset podpornikov, torej skupaj 221 članov. S prispevki so zbrali 719,87 K. V letu 1914 se je število članov povečalo na 242 članov, in sicer 171 letnikov in 71 podpornikov. V letu 1914 so zbrali 142,43 K. V vojnih letih so bile vsote prispevkov naslednje: 1916 - 178,70 K, 1917 - 84,36 K in v letu 1918 235,20 K.

Od ustanovitve pa do leta 1918 je bil predsednik odbora Avgust Lukačič,³⁷⁵ železniški asistent; tajnik pa Franc Jarh v letih pred vojno, med vojno pa Fran Borko, prav tako železniški asistent. Blagajniške posle je do leta 1918 opravljal Ludvik Kranjc. Namestnika predsednika sta bila Marija Koroš do leta 1914, kasneje pa Alojzij Karba.³⁷⁶

Slovenska Straža

Druga pomembna slovenska obrambna organizacija je bila **Slovenska Straža, podružnica Maribor**. Ustanovljena je bila leta 1910.

Med vojno, vse do leta 1918, nisem zasledila zapisov o njenem delovanju. Šele v aprilu 1918 je pozivala, naj se ponovno sestavijo odbori podružnic Slovenske Straže in naj pričnejo z delom: »Slovenski Štajer, na plan! Strnimo se v krepko narodno obrambo proti onim, ki nam hočejo oropati najlepše dele zale naše jugoslovanske zemlje na Slovenskem Štajerju. Oživimo podružnice Slovenske Straže!«³⁷⁷ Pozivali so Slovence in Slovenke, naj se pri volilih, darovih in oporokah spominjajo obmejnih Slovencev. Kot primer navajam gesto nadžupnika vlč. g. Janeza Lenarta iz Šmartnega pri Slovenj Gradcu, ki je daroval 100 K za Slovensko Stražo.³⁷⁸

³⁷⁵ Avgust Lukačič (? , 1885 - ?), železničar. Bil je opazna osebnost med železničarji; poznala ga je tudi javnost ob severni meji. Doma je bil iz Male Nedelje. Pot železničarja pa je začel v Poljčanah, odkoder so ga prestavili v Puntigam, saj se je zameril Nemcem v Poljčanah, ker je aktivno sodeloval v slovenskih društvih. Kasneje se je vrnil v Maribor. Sodeloval je v železničarskem društvu, Sokolu in CMD. Med prvo svetovno vojno je bil zaradi svoje narodne prepričanosti deležen vrste preiskav zaradi srbofilstva. Posledica tega je bila, da mu je bil odvzet oficirski čin in da so ga poslali na fronto kot infanterista. Prišel je v rusko ujetništvo, kjer je vstopil med dobrovoljce. Po končani vojni je prehodil velik del Sibirije in se vrnil v domovino šele leta 1931. Sonarodnjaki so ga velikokrat preganjali, saj je bil navdušen Sokol in konzervativec. Zato je bil tudi v novi državi velikokrat službeno premeščen. Leta 1932 je nastopil službo načelnika koroškega kolodvora v Mariboru. (Jutro, 14. II. 1935, str. 3.)

³⁷⁶ Andrej Vovko, str. 74-75.

³⁷⁷ Straža 10, 1918, 47, 14. VI., str. 5.

³⁷⁸ Straža 10, 1918, 51, 28. VI., str. 4.

II. Kulturna, prosvetna, izobraževalna, umetniška in znanstvena društva

Kulturna, prosvetna, izobraževalna, umetniška in znanstvena društva so imela najpomembnejšo vlogo pri spodbujanju narodne zavesti in dvigu kulturne in izobrazbene ravni tako Slovencev kot tudi Nemcev v Mariboru. Člani nekaterih kulturnih in znanstvenih društev so bili Slovenci in Nemci. Prav tako je bilo nekaj kulturnih in znanstvenih društev prvotno nemško usmerjenih, kasneje pa je pri njih prevladal slovenski vpliv. V zadnjih letih habsburške monarhije lahko govorimo kar o izključno slovenskih in nemških kulturnih društvih.

Theater- und Kasinoverein

O markantnem nemškem društvu **Theater- und Kasinoverein** (Gledališko in kazinsko društvo), ki je bilo ustanovljeno leta 1864, med vojno nisem zasledila objav o njegovem delovanju. Zadnji zapis je iz konca januarja 1914, ko je društvo imelo občni zbor.³⁷⁹ Naslednja objava je šele iz leta 1922, ko so potekali ugovori zoper izpeljani razpust nemškega Gledališkega in kazinskega društva v Mariboru.³⁸⁰

Med osrednja slovenska kulturna in znanstvena društva v Mariboru lahko uvrstimo Dramatično društvo, Slovansko čitalnico, Bralno in pevsko društvo ter znanstveno Zgodovinsko društvo Maribor.

Dramatično društvo

Maribor je kot četrto slovensko mesto dobil leta 1909 Dramatično društvo. O vlogi mariborskega Dramatičnega društva za slovenski nacionalni in kulturni razvoj mesta in njegovega širšega zaledja je napisanih kar nekaj razprav in del.³⁸¹

³⁷⁹ MZ 53, 1914, 9, 29. I., str. 5.

³⁸⁰ MZ 62, 1922, 47, 26. II., str. 3-4.

³⁸¹ Bruno Hartman: Ustanovitev mariborskega Dramatičnega društva. Dokumenti SGM 1968, 11, str. 22-37.

Osrednja dejavnost Dramatičnega društva so bile dramske predstave (o njih sem pisala v poglavju o gledališču). Na tem mestu pa ga želim predstaviti kot društvo z vsemi težavami, ki mu jih je prinesla vojna. Podatke sem lahko črpala iz knjige zapisnikov odborovih sej in občnih zborov Dramatičnega društva.

Svoje prostore je tako kot mnoga druga slovenska narodna in kulturna društva imelo v Narodnem domu.

Za lažjo primerjavo bom najprej zapisala nekaj poudarkov iz zapisnika 5. rednega občnega zbora Dramatičnega društva 28. maja 1914, ki je bil v kmečki sobi Narodnega doma v Mariboru ob 8. uri zvečer. Zborovanje je začel predsednik Ivan Kejžar,³⁸² ki je pozdravil navzoče, zlasti gosta iz ptujske podružnice gospoda Gosaka in gospoda Kristofa. Društvo je izgubilo odbornika Franca Kralja. Ugotovljeno je bilo, da je društvo v letu pred vojno dobro gospodarilo. Na zboru so sprejeli tudi resolucijo, v kateri so se zahvalili vsem, ki so sodelovali pri delu društva, zlasti so se zahvalili Posojilnici ter izrazili upanje, »da se ne bo skušalo zanesti v društvo, ki stermi samo za narodnokulturnimi cilji, razdor, ki bi le škodoval narodni stvari«. V odbor društva so izvolili naslednje gošpode: Majerja, Pajharta, Kodermana, Novaka ter Planinška, Poseba in Troho.

Razpravljali so tudi o predlogu Slavka Weixla, da bi Narodni dom dobil elektromotor za razsvetljavo in da bi se tisto občinstvo, ki se zabava v nemškem gledališču, primerno ožigosalo v javnosti.³⁸³

Pred vojno so se odborniki Dramatičnega društva sestali še na štirih odborovih sejah, kjer so razpravljali o tekočih zadevah: o objavi dela za šepetalko, o dijaških legitimacijah in popustih pri vstopnicah za narodna društva, o finančnih zadevah, o prenehanju službe gospoda Molka, o gostovanju s predstavo Volkun po krajih na Slovenskem, o razpošiljanju letakov in plakatiranju, o ureditvi garderobe ter o drugih »slučajnostih«. ³⁸⁴

Odborniki Dramatičnega društva so se sestali na prvi seji po razglasitvi mobilizacije 18. novembra 1914 v restavraciji Narodnega doma. Že takoj po

³⁸² Ivan Kejžar (Sorica, 28. 8. 1871 - ?, 1938), politik in društveni delavec. Kot železniški uradnik je delal po raznih krajih Primorske (1902-1906). Kasneje je aktivno posegel v javno življenje in v politiko. Deloval je v narodnonapredni stranki. Od leta 1906-1914 je delal na mariborskem kolodvoru. Kljub nemškemu pritisku na železnici je dosegel s sistematičnim delom uspehe pri organiziranju železničarjev v posebni železničarski Ciril- Metodovi podružnici, ki je imela v Mariboru največ članov. Posledice tega dela so se pokazale poleti leta 1914, ko so Kejžarja aretirali. Kasneje so pregon ustavili, vendar je moral službeno zapustiti Maribor in je bil prestavljen med Nemce v Leoben, odkoder se je smel vrniti šele leta 1918. Po prevratu je zopet aktivno delal v politiki. V Mariboru so po njem poimenovali tudi ulico. Slovanska čitalnica mu je za zasluge podelila častno članstvo. Tako so leta 1926 pripravili »Kejžarjev večer«, kjer je kar 15 govornikov spregovorilo o njegovih zaslugah za narodno prebujo v Mariboru. (Jutro, 2. II. 1926, str. 3, 4. II. 1926, str. 3.)

³⁸³ PAM, Dramatično ... Zapisnik (V. redni občni zbor, 28. maj 1914).

³⁸⁴ PAM, Dramatično ... Zapisnik (1. odborova seja, 4. junija 1914; 2. izredna odborova seja, 7. junij 1914; 3. odborova seja, 2. julij 1914).

začetku vojne so se srečali s finančnimi težavami, saj je gostilničar Starovašnik zahteval za najemnino dvorane 100 K. Tudi tokrat se je društvo obrnilo za pomoč na Posojilnico, da bi mu posodila znesek, kajti blagajna društva je bila ob koncu leta 1914 prazna. S 1. avgustom 1914 je prenehala tudi najemna pogodba Dramatičnega društva s Posojilnico za dvorane v Narodnem domu. Da je lahko društvo izplačalo svoje delavce, so pričeli s prodajo društvenega pohištva.

Na novembrski seji so odborniki sklenili, da »**se z ozirom na vojne razmere opustijo začasno gledališke predstave**«. ³⁸⁵

Odborniki so se na 6. odborovi seji sestali šele 3. marca 1915 v restavraciji Narodnega doma. Navzoči so bili Ivan Kejžar, Janko Koderman, Josip Boc, Troha, Avgust Lukačič in Štefan Pivec. Z novim letom je Posojilnica oddala vse prostore novemu »restavraterju« v najem in prav tako je Posojilnica s 4. decembrom 1914 prevzela inventar v svojo oskrbo. Dramatično društvo se je spomnilo tudi umrle članice gospe Stegnar. Društvo je darovalo venec na njen grob. Dr. Pavel Turner je poklonil društvu 130 K. Sklenili so tudi, da v primeru odsotnosti predsednika društva vodstvo prevzame blagajnik Avgust Lukačič. ³⁸⁶

15. maja 1916 je Dramatično društvo imelo svoj 6. občni zbor. Po mnenju predsednika Ivana Kejžarja društvo kljub dolgovom ni bilo v brezupnem položaju. Na zboru so izvolili nov odbor. Nov predsednik je postal Josip Boc, podpredsednik Stanko Marin, tajnik Fran Voglar, blagajnik pa Ivan Favai³⁸⁷; odborniki pa Vekoslav Bahovec, Matija Pirc,³⁸⁸ Jakob Novak, Ferdo Dobravc ter preglednika računov Prelog in Pirc. ³⁸⁹

O občnem zboru je poročal tudi Slovenski narod, ki je zapisal, da »po daljšem odmoru je Dramatično društvo imelo občni zbor, da uredi svoje delo-

³⁸⁵ PAM, Dramatično ... Zapisnik (5. odborova seja, 18. november 1914).

³⁸⁶ PAM, Dramatično ... Zapisnik (6. odborova seja, 3. marec 1915).

³⁸⁷ Ivan Favai (? - ?), profesor. Leta 1925 je postal profesor na mariborski realni gimnaziji. (Marburger Zeitung, 29. VIII. 1925, str. 3.)

³⁸⁸ Matija Pirc (Kropa, 21. 3. 1875 - Maribor, 24. 2. 1927), profesor. Po maturi je na Dunaju študiral pravo, pozneje zemljepis in zgodovino ter leta 1905 napravil profesorski izpit. Leta 1911 je prišel iz Idrije v Maribor, kjer je poučeval na mariborskem moškem učiteljskišču (1911-1921); v letih 1921-1926 je bil tudi ravnatelj učiteljskišča. Sodeloval je pri sestavljanju in pisanju učbenikov za zgodovino in zemljepis. Uredil in izdal je prvi zemljepis Slovenije. Pisal je poljudne članke v Ljubljanski Zvon, Slovenski narod in v Voditelja. Delal je v mnogih narodnih društvih v Mariboru (Dramatično društvo, Zgodovinsko društvo, Muzejsko društvo). Deloval je tudi na humanitarnem področju, saj je delal za Dijaško kuhinjo, kjer je bil v letih 1915-1926 tudi blagajnik. Po vojni je bil žrtev političnih strasti, katerih posledica je bila upokojitev s 23 leti službe. Na njegovem pogrebu so govorili prosvetni nadzornik dr. Leopold Poljanec, gimnazijski ravnatelj dr. Josip Tominšek, za SDS in Čitalnico pa dr. Avgust Reisman. (SBL II/ str. 358-359; Tabor, 1. III. 1927, str. 1, 26. II. 1927, str. 1; Straža, 5. IX. 1919, str. 6-7; Marburger Zeitung, 26. II. 1927, str. 4.)

³⁸⁹ PAM, Dramatično društvo ... Zapisnik (VI. občni zbor, 15. maj 1916).

vanje«. Pisec je zabeležil še, da so se oglašali posamezniki, češ da se je med vojno delovanje ustavilo; ker mora društvo vendar plačati še nekaj dolgov, mu preti polom. Vendar je predsednik društva ob tem dejal: »... da društvo samo ni prav nič slabotno, da pa njeni neplačani računi ne zadenejo le Dramatičnega društva, nego Enketo vseh narodnih društev, ki so se ob priliki slavnostne predstave za Koroško ustoličenje zavezale prevzeti jamstvo za sorazmeren del stroškov, iz katerih izvira primanjkljaj. Seveda je ta v očigled bogati garderobi društva ničeven. Pretila bi torej nevarnost le tedaj, ako druga društva ne bi ob pravem času storila svoje dolžnosti. Sedaj pa ne preti še nikaka nevarnost. Vse to torej kaže, da delovanje ali gospodarstvo društva v nikakršnem slučaju ni slabo.«³⁹⁰

O delovanju društva v nadaljevanju leta 1916 ni zaslediti podatkov; tudi sej društvo ni imelo.

Na 1. odborovi seji leta 1917 so se zbrali šele 18. marca. Posojilnica je še naprej pomagala društvu in mu nakazala 200 K podpore. Odborniki so sklenili, da je potrebno društvo sanirati:«... naj bi se storili intenzivni koraki pri vseh merodajnih osebah, da se sanira društvo, da lahko po vojni takoj neovirano nastopi.«³⁹¹

Tudi na naslednji odborovi seji so bile glavna tema finance. Finančni položaj Dramatičnega društva ni bil rožnat in po mnenju Franca Piška razmere niso bile urejene in zapisane. Zato je blagajnik društva prof. Fran Voglar ugotovil društvene dolgove, ki so na dan 1. aprila 1917 znašali 1561,01 K. Šlo je za dolgove pri raznih trgovcih in Cirilovi tiskarni. Ostro debato med odborniki je povzročalo vprašanje upravičenosti in potrebe nabave pisalnega stroja. Nadalje se je društvo ukvarjalo z obvarovanjem garderobe pred molji ter seveda s prošnjo Posojilnici, da bi vojska izpraznila dvorano v Narodnem domu.³⁹²

Slabo finančno stanje je še naprej hromilo društvo. Sklenili so tudi, da bodo na sestanek podružnice DCM poslali svojega predstavnika, saj so bila vabljeni vsa mariborska narodna društva.

Na društvo so naslavljali svoje prošnje tudi razni dramski odseki iz mariborske okolice z željo, da bi jim Dramatično društvo posodilo gledališke obleke. Vendar so odborniki sklenili, da med vojno ne bodo posojali garderobe.³⁹³

Društvo je v vseh prvih štirih letih vojne urejalo le finančni položaj društva ter osnovne zadeve, da je društvo sploh preživelo. Mnogi so pogrešali slovenske dramske predstave in druge aktivnosti društva. Tudi slovenski časopisi

³⁹⁰ Slovenski narod (odslej SN) 49, 1916, 133, 10. VI., str. 4.

³⁹¹ PAM, Dramatično ... Zapisnik (1. odborova seja, 17. marec 1917).

³⁹² PAM, Dramatično ... Zapisnik (2. odborova seja, 5. april 1917).

³⁹³ PAM, Dramatično ... Zapisnik (3. odborova seja, 4. julij 1917).

so ostro obsojali, da je bil Narodni dom, kot središče Slovencev, zaseden z vojsko. S tem so bile onemogočene kakršne koli prireditve narodnih društev. V maju 1918 je Slovenec pisal o teh težavah: « Na veliko škodo obmejnih Slovencev ima ves čas vojne vojaška oblast zasedeno dvorano mariborskega Narodnega doma. Dramatično društvo ni moglo ves ta čas prirediti nobene predstave in nobenega koncerta. Neposredno pred izbruhom vojne je priredilo na poziv vseh narodnih društev veliko narodno slavnost ter si nabavilo zanjo krasnih narodnih noš, ki so stale tisočake. Ker pa bi bilo Dramatično društvo v normal-

Dr. Franjo Rosina – predsednik Posojilnice v času politične diferenciacije štajerskih Slovencev, med vojno in ob prevratu. Deloval je v številnih narodnih društvih in bil med ustanovitelji mariborskega Sokola.

nih razmerah tisto slavnost ponovilo na vseh odrih slovenskega ozemlja, bi bili ti dolgovi kmalu izginili. A prišlo je drugače. Vojaška oblast je zasedla Narodni dom, in v tistem trenutku se je prekinilo vzgojevanje ljudstva ... Nobeno drugo društvo ne more gojiti družabnosti v tisti meri, kakor ravno to društvo pri svojih prireditvah. Zdaj ko pričakujemo s precejšnjo gotovostjo, da vrne oblast dvorano njegovemu pravemu namenu, se bliža zopet čas, ko bo skrbelo Dramatično društvo za igre, koncerte itd ...»³⁹⁴

11. maja 1918 je imelo Dramatično društvo svoj 2. redni občni zbor med vojno in svoj 7. letni občni zbor. Predsednik Josip Boc se je zahvalil za velik obisk in se spomnil zaslužnih umrlih članov društva - Vekoslava Bahovca, Janka Voglarja in Josipa Steinbergerja. Ugotovljeno je bilo, da od izbruha vojne društvo ni delovalo, saj članov ni bilo v Mariboru, povrh je zasedlo dvorano vojaštvo. Zaradi uprizoritve ob 500-letnici ustoličenja koroških vojvod in zaradi izbruha vojne so društvu nastali veliki dolgovi. Vendar je bila terjatev okrog 3000 K do leta 1918 v glavnem pokrita, saj so mnogi člani terjatve tudi odpisali, kot na primer Cirilova tiskarna, gospodje Bureš, Šoštarič, Ulaga in gospa Stelzer. Veliko vlogo je imel pri tem blagajnik gospod prof. Fran Voglar. O skrbi in požrtvovalnosti blagajnika Voglarja je dr. Franjo Rosina,³⁹⁵ ki se je strinjal s predlogom, da se izreče blagajniku prav posebna zahvala, dodal na zboru nekaj reminiscenc na prejšnja leta, ko so napadali Posojilnico, zakaj ne sanira Dramatičnega društva. »Imel je takrat v mislih tistega Pavliho, ki (je opazil človeka, ki) je ležal v jarku in klical na pomoč, a sam se ne dvigne. Pavliha mu de: Vstani vendar sam! Tudi jaz sem si takrat z ozirom na Dramatično društvo mislil: Pomagaj si vendar sam in šlo bo! in g. blagajnik je izvršil nalogo. In to društvu v čast, da se je samo dvignilo iz zadreg in ni bila potreba pomoči zavodov. Ta faktum naj bo za vzgled za vsa društva.«³⁹⁶

³⁹⁴ Slovenec 46, 1918, 102, 4. V., str. 4.

³⁹⁵ Franjo Rosina (Leskovic pri Šmartnem, 29. 9. 1863 - Dunaj, 16. 10. 1924), odvetnik in politik. Pravo je doštudiral na Dunaju leta 1888, doktoriral pa leta 1891 v Gradcu. Služboval je pri odvetnikih v Novem mestu in Celju, lastni odvetniški pisarni je imel v Ljutomeru in Mariboru (1901-1924). Sodeloval je v narodnih društvih (Akademsko društvo Slovenija na Dunaju, Čitalnica, CMD). Bil je med ustanovitelji Sokola v Novem mestu, Ljutomeru in Mariboru. V letih 1905-1924 je bil predsednik Čitalnice in načelnik Posojilnice v Mariboru. Leta 1896 je bil izvoljen za poslanca v štajerski deželni zbor. Zaradi razvitja sokolskega prapora v Rušah 28. junija 1914 so ga za osem tednov zaprli kot veleizdajalca. Aktiven in odločen je bil tudi med prevratom 1918/19, ko je skupaj s predsednikom Karlom Verstovškom pripomogel, da je Narodni svet 1. novembra 1918 prevzel civilno oblast. Politično je bil aktiven tudi v novi državi, leta 1921 je bil izvoljen na listi JSD za občinskega odbornika. Ob njegovi 60-letnici so mu mariborska društva priredila številne slavnosti. Slovanska Čitalnica je priredila »Dr. Rosinov večer« v dvorani Narodnega doma. Ob njegovi smrti leta 1924 je žaloval ves Maribor in časopisje je obširno poročalo o izgubi staroste mariborskih Slovencev. (SBL III/ str. 133-134; ES 10. knj., str. 289. Glej tudi Tabor, 6. X. 1923, str. 2, 9. X. 1923, str. 2, 30. IX. 1923, str. 5., 14.-26. X. 1924; Nova doba, 17. X. 1924, str. 2.)

³⁹⁶ PAM, Dramatično ... Zapisnik (VII. redni občni zbor, 11. maj 1918).

Društvu je oblast obljubljala, da bodo med 1. in 15. majem dvorano, ki so jo zasedli vojaki, izpraznili.³⁹⁷

Med letom 1918 je pristopilo k društvu nad 12 »zanesljivih udov, ki so plačali do danes 950 K«, je zapisal prof. Fran Voglar v zapisnik občnega zbora. Garderoba društva pa je bila vredna najmanj 50.000 K.

Na zboru so izvolili gospoda prof. Frana Voglarja za predsednika društva, saj je imel dotakratni predsednik Josip Boc zdravstvene težave. Gospod Boc pa je postal častni član društva.

Profesor Fran Voglar je zaključil občni zbor in poudaril, »da je Dramatično društvo v Mariboru kot severna postojanka narodne meje zelo važno«. ³⁹⁸

Poročilo o zboru v Slovenskem narodu pa zaključuje: »V kratkih besedah je bilo nato zborovanje zaključeno, na licih zborovalcev pa se je videlo splošno zadoščenje nad tem, da smo si oživili po dolгих letih stradanja duševne hrane, zopet svoje kulturno središče, svoje gledališče...«³⁹⁹

Že čez tri dni so se odborniki zbrali na 1. odborovi seji v novem letu z namenom, da konstituirajo odbor ter napravijo načrte za delovanje v novi sezoni.

Za podpredsednika Dramatičnega društva je bil imenovan Stanko Marin, za tajnika Rajh, blagajniške zadeve pa je prevzel Ivan Zapečnik⁴⁰⁰. Imenovali so tudi intendanco v dveh odsekih, in sicer odsek za garderobo, oder in kulise ter intendanco v pravem pomenu besede. Imenovali so tudi ljudi, ki so skrbeli za reklamo.

Za nadaljnje delovanje so predlagali, da bi na primer povabili v Maribor na gostovanje razne umetnike, kot so to delali Celjani, oziroma da bi poskušali z lastnimi močmi pripraviti kakšen koncert. Zadnji predlog je bil sprejet in sklenili so, da bodo v juniju pripravili koncert, na katerem naj bi nastopili Fr. Serajnik kot solist na gosli, gospa Stular kot sopranistka, gospe Stular in Stupica kot sopranistka in altistka ter zbori. Za delo na zunanjih odrih pa je društvo sklenilo pripraviti enodejanke in petje.⁴⁰¹ Za vaje so predlagali prostore v Čitalnici.

Tako je Dramatično društvo 23. junija ob 5. uri popoldne priredilo v gostilniških prostorih Narodnega doma svoj prvi koncert v času vojne. Spored je bil sledeč: 1. Volarič: Molitev, mešani zbor; 2. M. Bruch: Koncert G-mol, za gosli in klavir; 3. Kimovec: Oblaček, moški četverospsev; 4. A. Dvorak: Adagio iz koncerta v a-molu za gosli in klavir; 5. O, jesenske duge noči!, narodna, mešani

³⁹⁷ SN 51, 1918, 108, 14. V., str. 3.

³⁹⁸ PAM, Dramatično ... Zapisnik (VII. redni občni zbor, 11. maj 1918).

³⁹⁹ SN 51, 1918, 108, 14. V., str. 3.

⁴⁰⁰ Ivan Zapečnik (? - ?, 1918), javni delavec. Živel je v Ribnici na Pohorju. Dolgo vrsto let je bil župan, odbornik bralnega društva in kmetijske podružnice ter član hranilnice. (Straža, 23. IX. 1918, str. 4.)

⁴⁰¹ PAM, Dramatično ... Zapisnik (1. odborova seja, 15. maj 1918).

zbor; 6. J. Kocjan: Serenada za gosli in klavir; 7. Dr. A. Schwab: Dobro jutro!, mešani zbor s klavirjem.⁴⁰²

Koncert je dobro uspel in tudi gmotni uspeh je bil zadovoljiv.

Na željo Bistričanov je Dramatično društvo sklenilo prirediti koncert in enodejanko v Slovenski Bistrici 21. julija 1918. Gostitelji so jim morali priskrbeti kosilo ter eventualno tudi stanovanje za 15 oseb in zagotoviti prevoz pevo-vodje do Pragerskega. Gostitelji so morali tudi zagotoviti 600 K, če vstopnina, ki jo je pobiralo Dramatično društvo, ne bi dosegla te vsote.⁴⁰³

Vendar poročilo o enodejanki ni bilo pohvalno. Finančno je gostovanje uspelo, saj je bil čisti dobiček 424 K.

Društvo se je v poletju 1918 pripravljalo za sodelovanje na cesarski slovesnosti.⁴⁰⁴ Sklenilo je tudi, da bo del čistega dobička od slovesnosti namenjen oslepelim vojakom.

Društvo je pričelo skrbeti tudi za zabavo svojih članov. V ta namen je 1. septembra 1918 pripravilo izlet na Pohorje. Člani društva so se z vlakom odpeljali do Ruš, od tam pa odšli peš pod vodstvom dr. Leopolda Poljanca in gospe Marin k Arehu. Udeleženci so dobili nagrado 6 K za vožnjo in »malo južino pri Sv. Arehu«. Za zabavo pa je skrbela godba na gosli in harmoniko. Dramatično društvo je ponovno pričelo sodelovati na narodnih slavnostih po Štajerskem. Tako so se 8. septembra 1918 udeležili slavnosti pri Sv. Lenartu. Vsak udeleženec je dobil 20 K.⁴⁰⁵

Ob koncu leta 1918 je bila dvorana Narodnega doma še vedno zasedena z vojsko in društvo je vse napore usmerjalo v čimprejšnjo pridobitev svojih prostorov. Želeli so obnoviti predvojne aktivnosti, kot na primer plesno šolo za pevke Dramatičnega društva, ki jo je pred vojno vzdrževalo Trgovsko društvo.

Društvo je moralo po koncu vojne, v novi državi, poskrbeti za precej tehničnih zadev; zagotoviti si je moralo kurjavo, poskrbeti za mize, prostore, za dvigalo, saj je Dramatično društvo le tako lahko pričelo s svojim poslanstvom, s pripravami za ustanovitev slovenskega poklicnega gledališča in za koncertno dejavnost.⁴⁰⁶

Leto 1918 je Dramatično društvo zaključilo z organiziranjem silvestrskega večera, ki je bil po štirih letih zopet v veliki dvorani Narodnega doma. Vstopnice za večer s petjem in godbo so lahko Mariborčani kupili v trgovini Weixl in v Cirilovi tiskarni v Mariboru.⁴⁰⁷

⁴⁰² Slovenec 46, 1918, 140, 21. VI., str. 3.

⁴⁰³ PAM, Dramatično ... Zapisnik (3. odborova seja, 4. julij 1918).

⁴⁰⁴ PAM, Dramatično ... Zapisnik (4. odborova seja, 26. junija 1918).

⁴⁰⁵ PAM, Dramatično ... Zapisnik (4. odborova seja, 26. julij 1918).

⁴⁰⁶ PAM, Dramatično ... Zapisnik (7. odborova seja, 1919).

⁴⁰⁷ Straža 10, 1918, 104, 30. XII., str. 3.

Slovanska čitalnica

Slovanska čitalnica ali kar Čitalnica v Mariboru je obstajala od 17. julija 1861 (Štajersko državno namestništvo je njena pravila potrdilo 4. septembra 1861) pa do aprila 1941, ko jo je odpravil ukrep okupacijske oblasti.⁴⁰⁸ Čitalnico so ustanovili mariborski slovensko nacionalno naravnani meščani. Ustanovitelji so v samem mestu imeli vzorec v društvih, v katerih so delovali sami, vendar je bil tam jezik nemški, njihove dejavnosti pa so bile takšne, da so bile primerne tudi za novo Slovansko čitalnico.

Pri svojem delu se je mogla zgledovati tudi po Mariborskem moškem pevskem zboru (Marburger Männergesangsverein), kjer je tudi dobila pobudo za organiziranje družabnega in glasbenega življenja.

Članstvo Slovanske čitalnice v Mariboru se je izbiralo iz vrst mariborskega slovensko usmerjenega meščanstva in razumništva ter Čehov, ki so živeli v mestu. Njeni člani so bili odvetniki, odvetniški pripravniki, notarji, razni uradniki, duhovniki, zdravniki, inženirji, profesorji mariborskih srednjih šol in bogoslovja, učitelji, časnikarji, redki trgovci in častniki. Število članov je nihalo. Ob ustanovitvi jih je bilo nekaj nad 30, leto pred vojno pa 124.⁴⁰⁹

Prvo bivališče Slovanske čitalnice je bilo v pivnici Mehlgrube (Pivnica pri moki) na Rotovškem trgu 3, nakar se je morala večkrat seliti po mestu. Če primerjamo skromne čitalniške prostore s kazinsko (za takratne čase dokaj bogato) stavbo in njej pridruženim gledališčem na Stolnem, današnjem Slomškovem trgu, kjer so se zbirali nemško meščanstvo, aristokracija in oficirji, je bila bornost Čitalnice očitna. Slovanska čitalnica se je morala stiskati pogosto v neuglednih sobah, kar vsekakor ni bil primeren kraj za koncerte, za vedno številnejše pevske zборе, v njih pa je bilo tudi težavno urediti knjižnico.

Društvo je imelo dvojni značaj in je za to svojo dejavnost razvijalo v dveh prostorih: v t. i. čitalnici (bralnici), kjer so bili na voljo časniki, časopisi, revije in knjige, ter v igralni sobi, v kateri se je odvijalo predvsem družabno, zabavno življenje.⁴¹⁰

Čitalniški odbor je kazal iz leta v leto večjo skrb za svojo knjižnico, kar se seveda da razložiti z vse bolj razgibanim političnim in kulturnim življenjem v Mariboru in na Slovenskem, s socialno, nacionalno in politično diferenciacijo v mestu ob koncu 19. stoletja. S preselitvijo knjižnice v Narodni dom pa so se njene možnosti še povečale. Leta 1906 je ob knjižnici Slovanske čitalnice pričela delovati še Ljudska knjižnica, ki je v primerjavi z interno, društveno, namenjeno čitalničarjem, bila namenjena širokemu občinstvu. Ustanovili so jo mariborski dijaki.

⁴⁰⁸ Glej Bruno Hartman: Slovanska čitalnica v Mariboru in njeni knjižnici. ČZN 50=15, 1979, 1-2, str. 295-340.

⁴⁰⁹ Bruno Harman, Slovanska ..., str. 298.

⁴¹⁰ Bruno Harman, Slovanska ..., str. 313-314.

Do začetka prve svetovne vojne se je med mariborskimi Slovenci sklenil zanimiv knjižničarski proces. Čitalniška knjižnica je imela boren fond in bila je slabo urejena, vse manj je opravljala svojo funkcijo. Vodstvo Čitalnice je to doumelo in fonde svoje knjižnice preusmerilo v Ljudsko knjižnico, ki je postala odmevna med širšimi slovenskimi družbenimi plastmi v Mariboru.

Tako stanje na področju knjižnic je zajela prva svetovna vojna. Narodni dom je zasedla vojska in Ljudska knjižnica je prenehala poslovati. Svoje delovanje je obnovila še med vojno, in sicer v začetku leta 1918. Mariborska Slovanska čitalnica se je 4. maja 1918 zbrala na 57. rednem občnem zboru. Takratni predsednik Čitalnice profesor dr. Leopold Poljanec⁴¹¹ je poročal tudi o Ljudski knjižnici. Ob začetku vojne so izgubili kar 417 knjig, saj jih bralci niso vrnili.⁴¹²

Tako so za ponovno nemoteno izposojanje knjig pozivali bralce, da izposojene knjige vrnejo.⁴¹³ Straža je objavila ponovno delovanje Ljudske knjižnice v Narodnem domu. Knjige so si lahko izposojali ob četrtnih od šeste do sedme ure zvečer.⁴¹⁴

Mariborska inteligenca se je zavedala pomena knjižnic in potrebe po veliki javni državni knjižnici, saj je z novo državo Maribor izgubil graško joanejsko knjižnico. Zato so pozivali Zgodovinsko društvo, da odstopi svojo knjižnico v ta namen. Po mnenju pisca v Straži bo »ob severni meji Jugoslavije v bodoče Maribor najvažnejša kulturna postojanka«.⁴¹⁵

Zgodovinsko društvo

Leta 1903 je bilo ustanovljeno znanstveno **Zgodovinsko društvo za Slovensko Štajersko**, ki je pričelo izdajati Časopis za zgodovino in narodo-

⁴¹¹ Leopold Poljanec (Brežice, 23. 9. 1872 - Maribor, 8. 8. 1944), naravoslovec, pedagog in narodnoprosvetni delavec. Po končani gimnaziji leta 1892, ki jo je obiskoval v Mariboru in Ljubljani, je odšel na študij naravoslovja na Dunaj in leta 1901 promoviral. Služboval je po raznih krajih. Po prvi svetovni vojni pa do leta 1927 je bil šolski nadzornik v Ljubljani in Mariboru. Honorarno je tudi predaval geologijo in paleontologijo na Tehniški fakulteti v Ljubljani. Napisal je prva slovenska prirodoepisna učbenika za gimnazije. Po razpadu Avstro-Ogrske je organiziral slovensko šolstvo (t. i. Poljančev tip šole). Kot narodni delavec je Poljanec ob prihodu v Maribor uvelodel v Športno društvo Maribor telovadbo. Iz teh telovadcev se je leta 1906 razvil Sokol, kjer je bil do leta 1913 Poljanec tudi vaditelj. 1906 je organiziral narodno knjižnico in jo vodil do vojne. V letih 1904-1914 je bil blagajnik Čitalnice in predsednik mariborskega odseka Društva slovenskih profesorjev. Leta 1912 je skupaj z Ljudevitom Pivkom organiziral borbo za slovenske vzporednice na šolah v Krčevini in na Studencih. Leta 1907 je sodeloval pri ustanovitvi Narodne napredne stranke v Mariboru. Med vojno (1916-1919) je bil v nadzorništvu mariborske Pojoilnice. (SBL II/ str. 436-437; ES 9. knj., str. 101; Marburger Zeitung, 10. VIII. 1944, str. 5.)

⁴¹² PAM, Slovanska čitalnica. Zapisnik 57. rednega občnega zbora Slovanske čitalnice 4. maja 1918.

⁴¹³ Straža 10, 1918, 43, 31. V., str. 3.

⁴¹⁴ Straža 10, 1918, 35, 3. V., str. 4.

⁴¹⁵ Straža 10, 1918, 103, 27. XII., str. 3.

pisje (ČZN) in si osnovalo znanstveno knjižnico. Njena naloga je bila zlasti zbirati in arhivirati slovenske tiske z območja Štajerske, svoj knjižnični fond pa dopolnjevati z darovi in volili.

Vojna je ohromila tudi delovanje Zgodovinskega društva. Kljub vojni pa je društvo izdajalo svoj časopis, ki je izšel, razen leta 1916, vsako vojno leto. Urednik časopisa je bil do leta 1917 Anton Kaspret,⁴¹⁶ za njim pa Fran Kovačič. Straža je ob izidu vsakega snopiča predstavila njegovo vsebino.

Tudi med vojno so Zgodovinskemu društvu posamezniki in gospodarske organizacije nakazovali podporo. Društvo se je financiralo z denarnimi podporami, darovi knjig in volili.

Straža je v aprilu 1915 objavila seznam tistih, ki so Zgodovinskemu društvu naklonili podporo, in sicer: Okrajna posojilnica v Ormožu 20 K, Posojilnica v Celju, Mariboru in Gradcu. Po F. M. Mayerju je priredil učne knjige zgodovine za nižje razrede gimnazije v slovenščino. Uredil je Auerspergov arhiv ter skrbel za fidejkomisno knjižnico v Ljubljani. Na povabilo dunajske Akademije znanosti je izdelal karto deželnih sodišč na Kranjskem (leta 1914). Bil je med pobudniki ustanovitve ČZN v Mariboru, kateremu je bil tudi prvi urednik (1904-1917). Sodeloval je tudi pri ustanavljanju Časopisa za slovenski jezik, književnost in zgodovino (1918-1920). Kot zgodovinar pa se je ukvarjal zlasti z agrarno zgodovino 16. in 17. stoletja. (SBL I/ str. 430-431; ES 5. knj., str. 12. Glej tudi Slovenec, 3. XI. 1920, str. 4-5; Časopis za zgodovino in narodopisje 1920, 1, str. 128; Njiva 1921, str. 158-159.)

Kot sem v uvodu omenila, je imelo društvo svojo knjižnico. Bila je knjižničarsko primerno urejena, za kar je posebno skrbel profesor dr. Fran Kovačič⁴¹⁸. Knjižnica je postavila tudi osnove za slovensko domoznansko do-

⁴¹⁶ Anton Kaspret (Lesnično, 22. 4. 1850 - Črna pri Prevaljah, 27. 10. 1920), zgodovinar. Gimnazijo je končal v Celju. Po študiju zgodovine in zemljepisa v Gradcu je bil gimnazijski profesor v Celju, Mariboru in Gradcu. Po F. M. Mayerju je priredil učne knjige zgodovine za nižje razrede gimnazije v slovenščino. Uredil je Auerspergov arhiv ter skrbel za fidejkomisno knjižnico v Ljubljani. Na povabilo dunajske Akademije znanosti je izdelal karto deželnih sodišč na Kranjskem (leta 1914). Bil je med pobudniki ustanovitve ČZN v Mariboru, kateremu je bil tudi prvi urednik (1904-1917). Sodeloval je tudi pri ustanavljanju Časopisa za slovenski jezik, književnost in zgodovino (1918-1920). Kot zgodovinar pa se je ukvarjal zlasti z agrarno zgodovino 16. in 17. stoletja. (SBL I/ str. 430-431; ES 5. knj., str. 12. Glej tudi Slovenec, 3. XI. 1920, str. 4-5; Časopis za zgodovino in narodopisje 1920, 1, str. 128; Njiva 1921, str. 158-159.)

⁴¹⁷ Straža 7, 1915, 47, 14. IV., str. 4.

⁴¹⁸ Fran Kovačič (Veržej, 25. 3. 1867 - Maribor, 19. 3. 1939), teolog, zgodovinar in urednik. Gimnazijo je končal v Varaždinu, prvi letnik bogoslovja pa v Zagrebu. Leta 1891 je prišel v mariborsko bogoslovje. Leta 1895 je kot duhovnik odšel v Rim, kjer je čez dve leti doktoriral iz filozofije. Služboval je kot profesor fundamentalne teologije in filozofije v mariborskem bogoslovju. Že v času svojega študija se je uveljavil kot organizator društvenega življenja mariborskih bogoslovcev ter propagator protialkoholnega gibanja. Zasnoval je temelje Zgodovinskega društva v Mariboru leta 1903, iz katerega so se kasneje razvile mariborske kulturne institucije: knjižnica, arhiv in muzej. Fran Kovačič je bil od ustanovitve pa do leta 1921 tajnik Zgodovinskega društva, pozneje pa je prevzel tudi predsedstvo društva. Poleg organizatorskega dela je bil tudi urednik ČZN, Voditelja v bogoslovnih vedah in Glasnika najsvetejših src. Fran Kovačič se ni politično udeleževal, vendar je postal kot zgodovinar in narodni delavec leta 1918 član Narodnega sveta za Štajersko. Tako je kot izvedenec za slovensko etnično mejo sodeloval na mirovni konferenci v Parizu leta 1919. Prelat dr. Fran Kovačič je bil več kot štiri desetletja ena najopaznejših osebnosti Maribora. (SBL I/ str. 539-540; ES 5. knj., str. 339; Baš, Prelat dr. Fran Kovačič, v: Časopis za zgodovino in narodopisje 1939, 1-2, str. 1-39; Stavbar, Ob 130-letnici rojstva nekdanjega urednika Časopisa za zgodovino in narodopisje dr. Frana Kovačiča, v: Časopis za zgodovino in narodopisje 1997, 1, str. 3-6.)

kumentacijo.⁴¹⁹ V začetku vojne je knjižnica še delovala. V letu 1915 je društvo nabralo precejšnjo zbirko raznih knjig. Sklenili so, da jih bodo ponudili svojim »udom«. Odbor je sprejel, da bo društvena knjižnica odprta vsak petek med peto in osmo uro zvečer, ko so lahko knjige in časopise čitali v knjižničnih prostorih na Koroški cesti 10 v prvem nadstropju. Zgodovinsko društvo je imelo za uporabo gradiva tudi poseben poslovni red.⁴²⁰

Kot sem že omenila, je društvo izdajalo ČZN in ga zamenjevalo za druge časopise. O vsebini zvezkov je poročala Straža (glej pri Cirilovi tiskarni, str.). ČZN je izhajal glede na možnosti in »udje« Zgodovinskega društva so ga dobivali za udnino 5 K na leto ali za 100 K enkrat za vselej.

V letu 1917 je Zgodovinsko društvo dalo pobudo za ustanovitev **vojnega muzeja** »kot spomin na sedanjo v pravem pomenu svetovno zgodovinsko vojno«. V argumentacijo za vojni muzej so zapisali: »Vsak narod trpi in sodeluje sedaj v tej velikanski borbi narodov in držav, vsak ima pravico in dolžnost ohraniti potomstvu spomin na sedanje velike čase ter temu spominu več ali manj svoj poseben pečat. Nikar ne mislite, da je vojni muzej kakšna nepotrebna igrača. Resna, važna kulturnozgodovinska zadeva je to. Naša neodpušljiva malomarnost in lahkomišljenost bi bila pustiti in čakati, da nam »drugi« napravijo take zbirke. Da, napravili jih bodo: Nemci nemške, Madžari madžarske, Čehi češke, Poljaki poljske ... Da je za časa velike vojne na Spodnjem Štajerskem živelo do pol milijona Slovencev, ki so poslali svoje sinove na razna bojišča, kjer so se bojevali kakor levi, temu »drugi« v svojih vojnih muzejih ne bodo dajali izraza, za to moramo sami poskrbeti.«⁴²¹ Pozivali so rojake v civilu in vojni suknji, da bi Zgodovinskemu društvu prinašali predmete, ki se kakor koli nanašajo na vojno. Predmete, ki bi bili zanimivi, so razvrstili v tri skupine: »1. bojni predmeti, razni izstrelki in orožje, obleka, risbe strelskih jarkov, od lastnih vojakov ali od sovražnika zavrženi in izgubljeni predmeti, posnetki (n. pr. neki ranjenec si je krajšal čas s tem, da je delal iz papirja aeroplan in en vzorec že imamo v muzeju), vojna odlikovanja, posebno padlih vojakov, ki jih imamo pri nekaterih hišah več. 2. narodnopisni predmeti: podobice, križci, medalje, dopisnice, vojaške pesmi - tudi nasprotnih čet. 3. tiskovine: razglednice, oglasi, oblastvene naredbe, ki se nanašajo na vojno in prehrano, tudi knjige v kateremkoli jeziku, pripovedne ali poučne, ki se nanašajo na vojni čas.«⁴²²

Vse te predmete so lahko darovalci poslali na sedež Zgodovinskega društva v Mariboru na Koroški cesti 10 ali osebno oddali v Cirilovi tiskarni.

⁴¹⁹ Bruno Hartman: Knjižnice v Mariboru. Maribor skozi stoletja. Razprave I, str. 698-699.

⁴²⁰ Straža 7, 1915, 81, 11. X., str. 4.

⁴²¹ Straža 9, 1917, 18, 2. III., str. 3.

⁴²² Straža 9, 1917, 18, 2. III., str. 3.

Zgodovinsko društvo je vabilo v svoj delokrog vse tiste, ki jim je bilo mar za »pravo znanstveno in kulturno delo v okviru domače zgodovine in narodpisja in varstva domačije«. Ob tem so zapisali: »V teh za naš obstoj tako resnih časih pomislimo, da je pravo znanstvo, zlasti spoznanje lastne zgodovine, umetnosti in kulture tisti kruh, ki narode redi ne samo od dne do dne, ampak stoletja.«⁴²³

11. novembra 1917 je imelo Zgodovinsko društvo občni zbor oziroma slavnostno sejo v spomin 100-letnice rojstva Davorina Trstenjaka. Predsednik društva dr. Pavel Turner⁴²⁴ je poudaril, da je to »prvo javno zborovanje Zgodovinskega društva pod novim vladarjem (cesarjem Karlom I., op. p.), katere mu vsi želimo, da se mu uresničijo njegovi blagi in plemeniti nameni«. Društvo je imelo ob koncu leta 1917 372 članov, vendar, kot je ugotavljala Straža, je bilo to število glede na kulturno pomembnost društva premajhno. Izvolili so nov odbor; za predsednika je bil še nadalje izvoljen dr. Pavel Turner, za odbornike pa Henrik Schreiner, dr. Josip Tominšek, dr. Anton Medved,⁴²⁵ prof. Matija Pirc, Ivan Veržec, dr. Radoslav Pipuš,⁴²⁶ dr. Karel Verstovšek, dr. Fran Kovačič,

⁴²³ Straža 9, 1917, 18, 2. III., str. 3.

⁴²⁴ Pavel Turner (Planica nad Framom, 21. 1. 1842 - Maribor, 25. 9. 1924), publicist, mecen in vzgojitelj. Glavno šolo in gimnazijo je obiskoval v Mariboru in na Reki ter leta 1865 maturiral v Mariboru. Obvladal je več svetovnih jezikov ter se uveljavljal v meščanskih družinah. Že zgodaj je pripadal krogu mariborske Čitalnice. Leta 1865 se je vpisal na dunajsko univerzo na študij filozofije, vendar tam ni dolgo ostal. Tako je prepotoval velik del Evrope in odšel tudi v Anglijo. Ves ta čas je opravljal delo vzgojitelja pri raznih bogatih družinah po Evropi. Leta 1873 je v Strasbourg ubranil disertacijo s področja prava. Ves čas pa je denarno podpiral slovenske dijake in študente pri študiju v tujini in tudi po njegovi smrti je veliko slovenskih dijakov in študentov uživalo Turnerjevo štipendijo. Leta 1902 se je vrnil v Maribor in pod Kalvarijo kupil veliko posestvo, kjer je bilo središče in shajališče domačih in tujih intelektualcev. Veliko je pisal v Ljubljanski zvon, Slovenski narod in drugo časopisje. Zlasti je pomembno njegovo časnikarsko pisanje. Svojo knjižnico je zapustil Zgodovinskemu društvu, kateremu je vrsto let predsedoval, z volili pa se je spomnil tudi Glasbene matice, CMD, šole v Krčevini in Pesnici. (SBL IV/ str. 249-253; Baš, Dr. Pavel Turner, v: Časopis za zgodovino in narodopisje 1935, 1-2, str. 45-62; Straža, 21. I. 1924, str. 3, 26. IX. 1924, str. 3.)

⁴²⁵ Anton Medved (Gorica pri Rajhenburgu, 6. 12. 1862 - Maribor, 26. 2. 1925), gimnazijski profesor, govornik in pisatelj. Po končanem bogoslovju v Mariboru leta 1888 je nadaljeval študij na Dunaju in filozofijo v Rimu, kjer je leta 1892 doktoriral. Po kaplanskih službah je leta 1894 postal profesor v Mariboru, kjer je ostal do svoje smrti. Poleg pisanja pesmi in razprav, zlasti v knjige Mohorjeve družbe, je zaslovel kot govornik pri cerkvenih slavnostih in narodnih svečanostih ter večjih društvenih prireditvah. Predsedoval je Slovanski čitalnici in bil med ustanovitelji Protituberkulozne lige. Delal je tudi v drugih humanitarnih, cerkvenih in narodnih društvih. Največ skrbi je posvetil Dijaški kuhinji. Aktivno je sodeloval tudi v politiki. Slovel je kot »duhovit družabnik, izboren zgodovinar in dober estet«. (SBL II/ str. 78-79; Straža, 24. VIII. 1917, str. 2-3; Nova doba, 28. II. 1925, str. 2; Tabor, 27. II. 1925, str. 1; Marburger Zeitung, 26. X. 1926, str. 3.)

⁴²⁶ Radoslav Pipuš (Sv. Križ nad Mariborom, 18. 7. 1864 - Maribor, 1. 5. 1928), odvetnik, industrialec ter narodni in gospodarski delavec. Leta 1891 je promoviral iz prava na Dunaju. Do leta 1898, ko je postal odvetnik v Mariboru, je deloval v različnih odvetniških pisarnah. Javno je začel delovati leta 1889 kot predsednik društva Slovenija na Dunaju. Bil je član številnih narodnih in gospodarskih društev (Čitalnica, Delavsko bralno in pevsko društvo, Posojilnica, Zgodovinsko društvo, Dijaška kuhinja, Trgovsko in obrtno društvo, moška podružnica CMD ...) ter

dr. Matija Slavič⁴²⁷ in dr. Pavel Strmšek⁴²⁸. Na zboru so sprejeli sklep, da bi v spomin Trstenjakove stoletnice osnovali »Trstenjakov sklad«⁴²⁹ v podporo znanstvenega naraščaja na zgodovinsko-umetniškem polju in za objavlanje zgodovinskih virov za Spodnjo Štajersko. Še naprej pa je društvo vabilo rodoljube, da pristopijo k društvu ter da zbirajo gradivo za društveni muzej, arhiv in knjižnico ter da sodelujejo v akciji za vojni muzej.⁴³⁰

V letu 1918 se je pobuda za osnovanje sklada Davorina Trstenjaka nadaljevala. Zgodovinsko društvo se je vse intenzivneje obračalo na slovenske rodoljube in denarne zavode s prošnjo, da darujejo za sklad, s katerim so želeli podpirati mlade zgodovinarje. Straža je ob prošnji Zgodovinskega društva zapisala: »Vsi rodoljubni Slovenci in Slovenke se prosijo, da po svojih močeh prispevajo za ta sklad, da nam bo z njegovo ustanovitvijo mogoče izpolnjevati zgodovinske dokaze naše preteklosti.«⁴³¹

deloval kot narodni delavec pri šolstvu in tudi na drugih področjih. Delal je tudi kot publicist ter objavljaj različne narodnostne in gospodarske članke. Bil je zaveden Slovenec, saj ni nikoli vložil tožbe v nemškem jeziku ali pa nemško govoril na sodišču. Skrbel je tudi za družabnost, saj je npr. v Narodnem domu poučeval plese. Pipušovo nacionalno delo je bilo v Mariboru najbolj vidno prav v Posojilnici. Po smrti dr. Franja Rosine je postal njen načelnik. Pod njegovim vodstvom se je Posojilnica razmahnila v največji Zadružni denarni zavod v mariborski oblasti. Največ pa se je ukvarjal z gospodarskimi vprašanji, saj je poleg vodenja svoje opekarne v Račah sodeloval v raznih gospodarskih organizacijah. (SBL II/ str. 352-353; Jutro, 3. V. 1928, str. 3; Nova doba, 4. V. 1928, str. 3; Marburger Zeitung, 3. V. 1928, str. 3.)

⁴²⁷ Matija Slavič (Bučočevci, 27. 1. 1877 - Ljubljana, 25. 10. 1958), bibličist in narodnoobrambni delavec. Po končanem bogoslovju v Mariboru leta 1901 je najprej kaplanoval v Hočah. Kasneje se je vpisal na teološko fakulteto na Dunaju, kjer je leta 1905 promoviral. Leta 1916 je postal profesor za biblične vede stare zaveze na mariborskem bogoslovju. Od leta 1920 dalje pa do upokojitve je predaval na ljubljanski teološki fakulteti. Strokovno se je izpopolnjeval s potovanji po Egiptu in Palestini v letih 1913 in 1927. Leta 1919 je imel vlogo izvedenca Narodne vlade za Prekmurje na mirovni konferenci v Parizu. Objavljaj je teološka in narodnoobrambna dela ter potopise. Prevedel je tudi sveto pismo iz hebrejskega izvirnika v slovenščino. (SBL III/ str. 358-359; Slovenski gospodar, 3. II. 1937, str. 3.)

⁴²⁸ Pavel Strmšek (Kristan Vrh, 5. 12. 1891 - Polzela, 5. 1. 1965), publicist in društveni delavec. Po končani gimnaziji v Celju leta 1911 je študiral slavistiko in zgodovino na graški univerzi, kjer je leta 1915 diplomiral in promoviral. Služboval je na Češkem, v Mariboru, Murski Soboti in Celju. Priredil in napisal je vrsto dramskih in literarnozgodovinskih del. Omenim naj tudi knjižico Dramatično društvo v Mariboru iz leta 1928 in Deset let Narodnega gledališča v Mariboru iz leta 1929 ter številne članke v Celjskem zborniku, ČZN, Ljubljanskem zvonu, Triglavskih listih ... s področja zemljepisa, zgodovine in narodopisja. Urejal je tudi nekatere revije, kot so Zrnje (1920-21), Mariborski gledališki list (1922-24), Prosvetni glasnik (1928) in Triglavske liste (1932-1934). Deloval je tudi humanitarno. Tako je v Mariboru v letih 1919-34 vodil Dijaški dom in Dijaško kuhinjo. (SBL III/ str. 521; Marburger Zeitung, 25. I. 1934, str. 5.)

⁴²⁹ Sklad bi se imenoval po Davorinu Trstenjaku, 1817-1890, slovenskem pesniku in pisatelju, ilircu ter ustanovitelju in lastniku leposlovnega lista Zora, ki je izhajal v Mariboru v letih 1872 do 1879.

⁴³⁰ Straža 9, 1917, 90, 12. XI., str. 4.

⁴³¹ Straža 10, 1918, 19, 8. III., str. 3.

Pokrovitelj sklada je postal tisti, ki je daroval 200 K, ustanovnik 100 K, dobrotnik 10 K in podpornik sklada manj kot 10 K. Imena darovalcev sta objavljala Straža, sprotno, in ČZN.⁴³²

21. aprila 1918 je imelo Zgodovinsko društvo izredni občni zbor v mariborskem Narodnem domu. Predaval je dr. Anton Medved o »delovanju dr. Kreka na leposlovnem in socialnem polju«. Društvo je na zboru spremenilo svoja pravila in sprejelo pobudo, da bi pripravili in objavili življenjepise znamenitih štajerskih Slovencev: Frana Miklošiča, Davorina Trstenjaka in Kocena ter da bi izdali fotografije njihovih rojstnih hiš.⁴³³

Vse leto pa je Straža objavljala imena darovalcev za Trstenjakov sklad.

Sprememb pravil Zgodovinskega društva, ki so jih sprejeli aprila 1918 na občnem zboru, c. kr. namestništvo v Gradcu ni odobrilo. Sklepi občnega zbora so prišli v veljavo šele v novi državi, in sicer na podlagi naredbe narodnega sveta v Ljubljani z dne 25. novembra 1918 (Uradni list št. 14, str. 1). Po tej spremembi je članarina Zgodovinskega društva, ki je pričela veljati s 1. januarjem 1919, znašala 10 K na leto oziroma 200 K enkrat za vselej. Zvišanje udnine je društvo argumentiralo z vse večjo draginjo. Hkrati pa je društvo obljubilo, da bo razširilo nabavo svojih publikacij, če se bodo cene znižale.⁴³⁴

Novo državo je bilo moč zaznati tudi v delovanju društva. Zgodovinsko društvo je pričelo organizirati predavanja o jugoslovanski zgodovini. Bila so v mali dvorani Narodnega doma ob nedeljah ob 10. uri. Za 5. januar 1919 pa je bilo napovedano predavanje o politični zgodovini Srbov. V nadaljevanju so načrtovali predavanja o srbski narodni pesmi in o književni zgodovini. Predavanja so bila javna in brez vstopnine. Mariborsko Zgodovinsko društvo je bilo pripravljeno takšna predavanja organizirati tudi po drugih krajih. Vendar bi se tam, kjer bi želeli govornika iz Maribora, morala »nastaviti mala vstopnina, da se mu plača železnica«.⁴³⁵

Prav tako pa se je Zgodovinsko društvo odzvalo pozivu za ustanovitev javne knjižnice v Mariboru in v ta namen je prepustilo državi svojo knjižnico. Poverjeništvu za notranje zadeve pa je z naredbo dne 16. decembra 1918 (Uradni list št. 23, naredba 14) zaukazalo, da morajo vse tiskarne dostavljati po 1 izvod tiskovin tudi knjižnici Zgodovinskega društva v Mariboru, ki je s tem dobila značaj javnosti.⁴³⁶

⁴³² Straža 10, 1918, 21, 15. III., str. 4.

⁴³³ Straža 10, 1918, 32, 22. IV., str. 4.

⁴³⁴ Straža 10, 1918, 103, 27. XII., str. 3.

⁴³⁵ Straža 10, 1918, 103, 27. XII., str. 3.

⁴³⁶ Straža 10, 1918, 103, 27. XII., str. 3.

Na področju izdajanja in razširjanja knjig ter podpiranja verskih in domoljubnih časopisov je imelo pomembno vlogo

Katoliško tiskovno društvo

Dr. Fran Kovačič je v knjižici **Katoliško tiskovno društvo** in Cirilova tiskarna v Mariboru, ki je izšla leta 1917, zapisal:

»Za omiko in narodno življenje štajerskih Slovencev je velike važnosti »Katoliško tiskovno društvo« s svojim glasilom Slovenski gospodar in Cirilovo tiskarno. Stojimo ob pragu nove dobe, ki nam pač ne bo prinesla zlahtnega sadja kar na krožniku, marveč bo zahtevala naporno in resno delo. Tudi tiskovno društvo in naš tisek stojita ob preobratu, storiti morata velik korak in odločilen korak, če hočeta biti kos nalogam novega časa.«

Katoliško tiskovno društvo v Mariboru je bilo ustanovljeno leta 1871. Namen društva je bil »pospeševati cerkvene, družabne in narodne koristi z izdavanjem listov in knjig, pisanih v versko narodnem in avstrijsko domoljubnem duhu, razširjati branje dobrih spisov in ovirati razširjanje slabih«. Pomen društva pa se je večal, ko si je društvo pridobilo lastno tiskarno leta 1891. Takrat se v zapisnikih društvene seje omenja **Cirilova tiskarna**, ki je leta 1892 postala popolna last Katoliškega tiskovnega društva. Naslednji pomemben korak je bil leta 1905 nakup hiše na Koroški cesti št. 5 za 58.000 K in posodobitev tiskarne.

V okviru Katoliškega tiskovnega društva sta izhajala Slovenski gospodar in Naš dom, zunaj društva, vendar z njegovo pomočjo, pa je leta 1909 pričela izhajati trikrat tedensko Straža.

Prva svetovna vojna je prekinila načrte društva, čeprav je le-to delovalo kljub težkim razmeram. V začetku vojne, ko so slovenski časniki in časopisi pisali o vojni, so bili mnogi zavedni rodoljubi in slovenska podjetja deležni gonje. Tako je bila tudi v Cirilovi tiskarni v avgustu 1914 izvedena velika hišna preiskava, pri kateri so v tiskarni iskali gradivo za »velikosrbsko« propagando. Vendar preiskava ni dala rezultatov in »... poulična druhal je bila že obveščena in je čakala še pozno v noč, kako bodo peljali »celo gnezdo«. Oditri pa so morali vsi skupaj z dolgim nosom.«⁴³⁷

V Cirilovi tiskarni je bilo osredotočeno kulturno delo štajerskih Slovencev, saj so tam izdajali: politična lista (Straža, Slovenski gospodar) ter uradne liste, v času pred vojno pa tudi tri znanstvene liste: Voditelj v bogoslovnih vedah, zgodovinski list Časopis za zgodovino in narodopisje (ČZN) in list za

⁴³⁷ Fran Kovačič: Katoliško tiskovno društvo in Cirilova tiskarna v Mariboru. Maribor 1917, str. 35-36.

umetnost Ljubitelj krščanske umetnosti. Za versko nabožno življenje pa je tiskarna izdajala Glasnik najsvetejših Src. Pred vojno so izdali več znanstvenih, filozofskih, zgodovinskih in teoloških knjig v slovenskem, latinskem in nemškem jeziku.

Tudi med vojno sta društvo in tiskarna nadaljevala z izdajanjem dveh političnih listov:

- prva je bila Straža, ki je izhajala v letih 1914–1920 dvakrat tedensko. Njen urednik je bil leta 1914 Franjo Žebot,⁴³⁸ od leta 1915 do 1920 pa Vekoslav Stupan. Izhajala je kot »neodvisni politični list za slovensko ljudstvo«⁴³⁹ z istim programom kot Slovenski gospodar, le da je bila namenjena predvsem izobraženstvu. Močno je poudarjala obrambo slovenstva na Spodnjem Štajerskem (od tod tudi naslov!) in je zlasti v deklaracijski dobi imela važno vlogo;

- drugi, Slovenski gospodar pa je bil glavno politično glasilo Štajerskih Slovencev konzervativne smeri. Bil je tednik; urejeval ga je leta 1914 Franjo Žebot, v letih 1915–1917 pa ga je nasledil Vekoslav Stupan. Leta 1917 je uredništvo zopet prevzel Franjo Žebot. V njegovih rokah je bil do leta 1921.

Če pogledamo kronološko, sta Katoliško tiskovno društvo in Cirilova tiskarna med vojno izdala poleg omenjenih listov še nekaj drugih publikacij.

1914

28. avgusta je izšel snopič ČZN. Obsegal je tri razprave, pregled zgodovine Limbuša in društvena poročila ter razna predavanja ob 500-letnici ustoličenja.

3. septembra je izšla prva številka Glasnika s slikami. Prikazal je zlasti razmere v domovini in ostajal zvest tradiciji ter pisal v prepričanju, da je le »pod habsburškim žezlom blagor naše vere, naše narodnosti in gospodarskega življenja«.⁴³⁹

⁴³⁸ Franjo Žebot (Selnica ob Muri, 10. 8. 1881 - Dachau, 13. 4. 1945), časnikar in politik. Osnovno šolo je obiskoval v Šentilju, nadaljeval v Jarenini, kjer se je kasneje vključil v Mladiško zvezo, ki jo je vodil kaplan Fran Gomilšek. Deloval je v narodnoobrambnem gibanju. Politično se je uveljavil v okviru krščanskosocialne zveze, zlasti kot dopisnik Slovenskega gospodarja in Našega doma. Leta 1910 se je preselil v Maribor in se posvetil časnikarstvu. Stopil je v uredništvo Straže. Skupaj z Antonom Korošcem je urejal tudi Slovenski gospodar in Naš dom. Leta 1911 je bil imenovan za urednika tiskarne sv. Cirila in Metoda. Pomembno vlogo je imel v deklaracijskem gibanju, ko je bila tiskarna središče, kamor so se stekali podpisi za majniško deklaracijo. Leta 1918 je bil imenovan v vodstvo Narodnega sveta za Štajersko kot predstavnik SLS. Tudi kasneje se je politično udeleževal. V letih 1935 do okupacije je bil tudi mariborski podžupan. (SBL IV/ str. 936-937; Marburger Zeitung, 9. VIII. 1931, str. 5.)

⁴³⁹ Straža 6, 1914, 56, 28. VIII., str. 6.

V oktobru je izšel Ljubitelj krščanske umetnosti, ki ga je izdajal spomeniški svet Lavantinske škofije. Urejeval ga je profesor bogoslovja dr. Avgust Stegenšek.⁴⁴⁰

Ob koncu leta 1914 je Straža vse pogosteje opozarjala na pomoč vojakom. Objavila je tudi pismo škofa Bjelika, ki je prosil za slovensko čtivo (molitvenike in druge knjige) za slovenske ranjence, ki so po dunajskih bolnišnicah prosili za tako čtivo. Tako je 30. oktobra v Tiskarni sv. Cirila izšel molitvenik Migljaji na razpotju življenja jezuita Verhovca. Jernej Hafner pa je napisal Vojaški molitvenik slovenskim fantom na pot v cesarsko službo.⁴⁴¹

V prodajalni Cirilove tiskarne je bila na voljo tudi Družinska pratika za leto 1915. Stala je 24 v.⁴⁴²

V novembru je izšla Vojska v podobah - to so bile razglednice, ki so prikazovale dogodke iz vojne.⁴⁴³

1915

V aprilu so izšle šmarnice za leto 1915 Novi majnik. Spisal jih je župnik pri sv. Venčeslu gospod Pankracij Gregorc.⁴⁴⁴ Molitvenik je stal 1 K 60 v in je bil vezan v »platno z rudečo obrezo«.⁴⁴⁵

⁴⁴⁰ Straža 6, 1914, 83, 30. X., str. 4.

Avgust Stegenšek (Tevče, 7. 7. 1875 - Maribor, 26. 3. 1920), teolog in umetnostni zgodovinar. Gimnazijo je obiskoval v Celju in v Mariboru. Bogoslovje je študiral v letih 1895-99 v Mariboru, umetnostno zgodovino pa v Rimu. Kot profesor za cerkveno zgodovino in patrologijo je poučeval na bogoslovju v Mariboru (1902-1905); od leta 1916 tudi cerkveno pravo. Leta 1909 ga je centralna komisija za varstvo spomenikov na Dunaju imenovala za častnega konservatorja na Štajerskem; leto poprej pa za konservatorja osrednje komisije za preiskavo in ohranitev umetnostnozgodovinskih spomenikov. Avgust Stegenšek je začetnik slovenske spomeniške topografije. Pričel je z izdajanjem knjižne zbirke Cerkevni spomeniki Lavantinske škofije. Izšla sta dva zvezka. Izdal je tudi prvo slovensko umetnostno glasilo Ljubitelj krščanske umetnosti. Svoje zgodovinske in umetnostnozgodovinske članke je objavljal v Voditelju. Aktivno je sodeloval tudi v Zgodovinskem društvu in objavljal članke v ČZN. (SBL III/ str. 457-458; Slovenski gospodar, 27. II 1908, str. 2; Straža, 29. III. 1920, str. 1, 3. Glej tudi Straža, 16. II. 1921, str. 4 in 16. III. 1921, str. 4.)

⁴⁴¹ Straža 6, 1914, 83, 30. X., str. 4.

⁴⁴² Straža 6, 1914, 76, 12. X., str. 4.

⁴⁴³ Straža 6, 1914, 89, 20. XI., str. 5.

⁴⁴⁴ Pankracij Gregorc (Št. Vid pri Ptuj, 7. 5. 1867 - Konjice, 15. 8. 1920), župnik in pisatelj. Gimnazijo je končal na Ptuj in v Mariboru; bogoslovje v letih 1880-1892 v Mariboru. Kaplanoval je po raznih krajih. Kot dijak in bogoslovec je pisal pesmi in jih objavljal v precejšnjem številu v Ljubljanskem zvonu, Našem domu, pri Mohorjevi družbi ... Pisal je tudi povesti in legende (Sv. Venčeslav, Maribor 1910). Leta 1915 je v Mariboru izdal šmarnice Novi majnik. (SBL I/ str. 247-248; Voditelj v bogoslovnih vedah 1915, str. 160.)

⁴⁴⁵ Straža 7, 1915, 27, 2. IV., str. 6.

V aprilu je izšel še poseben molitvenik z naslovom Na kalvarijo, ki ga je spisal Franc Šegula.⁴⁴⁶ Obsegal je 60 strani in 30 različnih križevih potov za razne priložnosti. Cena molitvenika je bila 2.50 K.⁴⁴⁷

Cirilova tiskarna je v marcu izdala tudi obsežen življenjepis papeža Benedikta XV. v priredbi uredništva Slovenskega gospodarja.⁴⁴⁸

V maju je izšel 2. zvezek Voditelja. Uredništvo je zamudo pojasnilo s tem, da papirnica ni mogla poslati že davno naročenega papirja.⁴⁴⁹

V juliju je izšla 3. številka Voditelja z razpravami:

- Janko Bratina: Barnabit J. M. Žbogar iz Solkana;
- A. Zupan: Michelangelova Poslednja sodba;
- Josip Somrek: Dogmatični cerkveni govori in
- Avgust Stegenšek: Kritika A. Riglove teorije o kultu spomenikov.⁴⁵⁰

Izšel je tudi 2. snopič 12. letnika ČZN, za katerega je odbor Zgodovinskega društva zapisal: »S težavo smo spravili na dan to številko Časopisa, kdaj bo mogoče izdati naslednjo, ne moremo reči.«⁴⁵¹

V avgustu je izšel novi žepni Koledar za slovenske vojake za leto 1916.⁴⁵²

Ob koncu leta 1915 je Tiskarna sv. Cirila ponudila Mariborčanom božične in novoletne razglednice.⁴⁵³

1916

V marcu je izšla 1. številka bogoslovne revije Voditelj v bogoslovnih vedah. Razen raznoterosti, slovstva in vesti iz cerkvene sodobnosti, je prinesla še naslednje razprave:

- Jožef Lesar: Zavod za višjo vzgojo svetnih duhovnikov pri Sv. Avguštinu na Dunaju in Slovenci;

⁴⁴⁶ Franc Šegula (Moškajnci, 21. 8. 1860 - Maribor, 15. 5. 1938), nabožni pisec in časnikar. Po končani gimnaziji na Ptuj in v Mariboru je študiral bogoslovje v Mariboru in Gradcu. Služboval je po raznih krajih. Leta 1900 je odšel v pokoj in prevzel uredništvo propadajočega lista Südsteirische Post, ustanovljenega 1881, ga saniral in preimenoval v Südsteirische Presse. Vendar je zaradi prenehanja dotacije leta 1906 prenehal delovati. Napisal je priročnika za cerkveno upravljanje in številne molitvenike in pridige. Med vojno je izdal tri molitvenike (Bogomila, molitvene bukvice za slovenska dekleta, Dunaj 1915; Na Kalvarijo, 31 križevih potov, Maribor 1915; zbirka pridig Novi pridigar, Naš gospod, Pragersko 1915). Pisal je tudi potopise, strokovne članke in kritike. Objavil je nekaj povesti in prevodov ter življenjepisov (o Josipu Stritarju). Zanimal se je tudi za politična vprašanja in izdal brošuro Za svetovno razsodišče, Ljubljana leta 1913, 1914, 1915. (SBL III/ str. 601-602, Koledar Mohorjeve družbe 1939, str. 83-84.)

⁴⁴⁷ Straža 7, 1915, 28, 9. IV., str. 5.

⁴⁴⁸ Straža 7, 1915, marec.

⁴⁴⁹ Straža 7, 1915, 31, 19. IV., str. 3.

⁴⁵⁰ Straža 7, 1915, 53, 5. VII., str. 3.

⁴⁵¹ Straža 7, 1915, 54, 9. VII., str. 6.

⁴⁵² Straža 7, 1915, 64, 13. VIII., str. 6.

⁴⁵³ Straža 7, 1915, 101, 20. XII., str. 4.

- Mihael Lendovšek: Prerok Daniel in Skrivno razodetje sv. Janeza;
- Janko Bratina: Franc Ksaver Galičič ter
- Andrej Pavlica: Napredek v filozofiji.⁴⁵⁴

V juniju je izšla 2. številka Voditelja v bogoslovnih vedah s poudarkom na razpravah dr. Matije Slaviča Ali več kot 4000 let pred Kristusom in dr. Frana Kovačiča Jan Hus.⁴⁵⁵

Julij je prinesel 2. snopič 12. letnika ČZN z naslednjo vsebino:

- Rajko Nachtigall: Fresingensia II;
- France Kidrič: Pismo grofa Ostrowskega Korytku;
- Matija Murko: Kultura starosrbske države;
- Avgust Stegenšek: Die Stadtpfarkirche zum heiligen Blut in Graz ter društveno poročilo.⁴⁵⁶

V septembru je Straža zapisala obširen članek o pomenu Katoliškega tiskovnega društva v Mariboru za »razširjanje katoliškega tiska po slovenskem Štajerju«. Nadalje piše: »Kako je dosedaj vršilo svojo nalogo, je vsem dobro znano. Da ostane katoliški tisk in ves katoliški pokret trajno na sedanjem višku, to je sedaj naša skrb. Po vojski bodo potrebne velike naloge in nam je treba delati, da bomo pripravljeni za velike naloge. Štajerski Slovenci moramo kot močni del slovenskega naroda vzgledno in vseobsežno izvrševati svojo kulturno nalogo. Sedaj imamo Voditelja, znanstveno glasilo slovenske katoliške duhovščine; ČZN, katerega izdaja Zgodovinsko društvo v Mariboru; Ljubitelja krščanske umetnosti, kateri si je zastavil nalogo gojiti med nami zanimanje in proučevanje umetnosti; Glasnik najsv. Src, kateri služi nabožnim ciljem med slovenskim ljudstvom; Straža in Slovenski gospodar, ki sta naši politični glasili. In kaj nas čaka po vojski? Glasniku je suknjica preozka, rast in procvit naših cerkvenih organizacij nujno zahteva, da se razširi. Straža se je tako priljubila med vojsko, da bo po vojski morala zopet misliti na večkratno izdajanje. Pri Slovenskem gospodarju bo neobhodno potrebno, da se zopet upeljejo priljubljene Gospodarske novice. Nemogoče je tudi, da ostane naša nepolitična organizacija brez glasila, osobito mladinska organizacija nujno potrebuje, da dobi zopet glasilo svojih idej, svojega dela, svojih načrtov. In kaj, ali bomo štajerski Slovenci vedno ostali brez leposlovnega lista? Našim domačim leposlovnim talentom treba poskrbeti za torišče, na katerem se izživijo. V Ljubljani imajo tri leposlovne liste, vsi dobro shajajo, zakaj tudi mi štajerski Slovenci ne bi poskusili, da zberemo svoje slovstvenike okoli lastnega glasila ter si soustvarimo lastno ognjišče slovstvenega delovanja. Za vse to pa nam je treba močnega in krepkega Tiskovnega društva, ki bo kos nalogi, katere mu stavijo naši kulturni

⁴⁵⁴ Straža 8, 1916, 21, 13. III., str. 3.

⁴⁵⁵ Straža 8, 1916, 51, 26. VI., str. 3.

⁴⁵⁶ Straža 8, 1916, 58, 21. VII., str. 5.

cilji. Zato podpirajmo društvo in mu pristopajmo. Članarina znaša na leto 16 K. Rodoljubi, pristopajte!»⁴⁵⁷

V oktobru je izšel pri Cirilovi tiskarni Koledar za slovenske vojake za leto 1917. Med vojaštvom je bilo za koledar vsako leto veliko zanimanje. Koledar, stal je 1 K, je vojakom ponujal naslednjo vsebino: »a) Organizacija naše vojske, b) Državne podpore za družine mobiliziranih z novimi odloki, c) Kaj dobivajo vdove in sirote padlih vojakov, d) Podpore zaostalim padlim in pogrešanim vojakom, e) Preskrba invalidov in njihovih družin, f) Vojno zavarovanje, g) Odlikovanje za moštvo.«⁴⁵⁸

1917

V januarju je tiskarna slavila 50-letnico obstoja Slovenskega gospodarja. 4. januarja je izšel Slovenski gospodar v 31.000 izvodih in »tiskalni stroj je tekkel celih 36 ur«.⁴⁵⁹

1. januarja je Cirilova tiskarna slavila še eno obletnico: preteklo je 10 let, odkar je tiskarna dobila prvi črkostavni stroj, s katerim so stavili Stražo in Slovenski gospodar, katerih število naročnikov se je iz leta v leto povečevalo. Vseh deset let je bil kot stavec zaposlen Karel Stržina.⁴⁶⁰

V aprilu so izšle nove šmarnice za leto 1917 z naslovom Kraljica vic. Napisal jih je Pankracij Gregorc, župnik pri sv. Venčeslu.⁴⁶¹

Prav tako so lahko v Cirilovi tiskarni kupili ljudsko izdajo Na kalvarijo I ter kažipot za duhovnike Na kalvarijo II, ki ju je napisal Franc Šegula.⁴⁶²

V juliju je izšel 13. letnik ČZN. Uredil ga je dr. Fran Kovačič. Vsebina:

- Milko Kos: Oglejski patriarhi in slovenske pokrajine do srede 13. stoletja s posebnim ozirom na vlado patriarha Bertolda iz rodovine Andechs;
- Fran Kovačič: Sv. Areh na Pohorju;
- Fran Ilešič: Naši Varaždinci in
- Fran Kovačič: Pismo Stanka Vraza iz leta 1838.

V letu 1917 je izšel le en snopič zvezka. Udje Zgodovinskega društva so dobivali list za udnino 5 K ali za 100 K enkrat za vselej.⁴⁶³

V oktobru je izšel Koledar za slovenske vojake za leto 1918. O vsebini koledarja je Straža zapisala: »V koledarju najdejo naši vojaki mičen spis o cesarju Karolu I. in cesarici Ziti. Čisto nove določbe o državnih podporah za svoje

⁴⁵⁷ Straža 8, 1916, 77, 25. IX., str. 3.

⁴⁵⁸ Straža 8, 1916, 83, 16. X., str. 4.

⁴⁵⁹ Straža 9, 1917, 2, 5. I., str. 4.

⁴⁶⁰ SGp 50, 1916, 52, 28. XII., str. 4.

⁴⁶¹ Straža 9, 1917, 29, 13. IV., str. 6.

⁴⁶² Straža 9, 1917, 29, 13. IV., str. 7.

⁴⁶³ Straža 9, 1917, 59, 27. VII., str. 4.

vpoklicanih, razpravo o pokojninah in vzgojninah vdov in sirot, o pokojninah invalidov itd. ...»⁴⁶⁴

Voditelj v bogoslovnih vedah je prenehal izhajati.

Ob koncu leta 1917 je pričelo Katoliško tiskovno društvo v Mariboru ugotavljati, da so prostori Cirilove tiskarne postali pretesni. Tiskarna bi se morala namreč razširiti. Vendar na obstoječem mestu to ni bilo mogoče, ker nemški sosedje na Koroški cesti niso hoteli prodati slovenskemu podjetju potrebnega zemljišča. Po dolgem iskanju je Katoliško tiskovno društvo našlo ustrezen prostor v Mariboru. Kupili so vrt nasproti frančiškanske cerkve Matere Milosti.

Želeli so postaviti Tiskovni dom na vogalu pred frančiškansko cerkvijo, kateri naj bi postal bodoče »zbirališče in kulturno središče Slovencev«. Seveda je bilo za gradnjo potrebno veliko denarja. Za prispevke so se obrnili na slovenske rodoljube s prošnjo, ki so jo objavili v Straži. Ob tej priliki je bila izdana tudi knjižica Katoliško tiskovno društvo in Cirilova tiskarna v Mariboru, ki jo je spisal dr. Fran Kovačič. Oglas se je glasil takole:

»Priskočite nam na pomoč! Pomagajte postaviti svoje kulturno središče s prostovoljnimi doneski! Darujte po svoji moči, da se kmalu dvigne pred velikansko stavbo frančiškanske cerkve veličasten slov. Tiskovni dom!

Slovenci! V zadnjem času ste darovali velikanske vsote v razne dobrodelne namene. Odprite zdaj svojo radodarno roko in prispevajte z veseljem tudi za svoje kulturno središče, ki bo še poznim rodovom oznanovalo Vašo požrtvovalnost za slovenski narod. Kdor ima veliko, naj da veliko, kdor ima malo, naj da malo, a nikdo naj ne zaostane, vsak najmanjši dar je dobro došel.

Slovensko razumništvo! Podpiraj z vso vneto Tiskovni dom in navdušuj druge, da prispevajo po svoji moči.

Slovenski kmetje! Koliko koristnih gospodarskih naukov ste že dobili iz Cirilove tiskarne po Slov. Gospodarju! Izkažite se zdaj hvaležne in žrtvujte vsaj nekaj kron za Tiskovni dom!

Slovenski mladeniči: Slovenska dekleta! Cirilova tiskarna Vas je organizirala po Našem domu in Slov. Gospodarju. Delajte in agitirajte, kolikor je v Vaši moči, da se v kratkem postavi Tiskovni dom kot znamenje Vaše požrtvovalnosti in narodne zavesti.

Slovenci, spominjajte se Tiskovnega doma tudi v testamentih.

Kdor bo daroval najmanj 1000 K, bo »Ustanovitelj« Tiskovnega doma, kdor bo daroval najmanj 200 K, bo njegov »Dobrotnik«. Imena ustanovnikov in dobrotnikov bodo vklesana na spominsko ploščo v bodočem Tiskovnem domu. Imena darovalcev pa pridejo v posebno spominsko knjigo, da se ohrani njih spomin poznim rodovom.«⁴⁶⁵

⁴⁶⁴ Straža 9, 1917, 79, 5. X., str. 3.

⁴⁶⁵ Fran Kovačič: Katoliško tiskovno društvo in Cirilova tiskarna. Maribor 1917, str. 38-40. Straža 9, 1917, 85, 26. X., str.2.

V januarju 1918 je Tiskarna sv. Cirila naznanila svojim odjemalcem, da bo trgovina ves mesec januar odprta vsak dan, vendar le do 3. ure popoldan zaradi velike količine dela in pomanjkanja osebja.⁴⁶⁶

Izšla sta Križev pot za vojni čas in Koledar za slovenske vojake za leto 1918, ki so ju lahko naročili v Cirilovi tiskarni.⁴⁶⁷

Straža je vse leto objavljala sezname darovalcev za Tiskovni dom.

Tiskarna se je v letu 1918 spoprijemala s težavami, kot so pomanjkanje materiala in delavcev, zato ni mogla zagotoviti pravočasno vsem naročnikom Koledarja.⁴⁶⁸

V marcu je izšel snopič 1-4 14. letnika ČZN s 136 stranmi in z naslednjo vsebino:

–Fran Mohorič: Dr. J. Radoslav Razlag;

–Fran Kos: Zgodovina trga Žalec;

–Fran Ilešič: Areh in druga svetniška lastna imena v mariborskem okraju;

–Milica Štrekelj: Grad Ojstrica v Savinjski dolini ter izvestja, slovstvo in črtice.⁴⁶⁹

V aprilu je tiskarna obvestila svoje odjemalce, da bo prisiljena pošiljati naročeno blago priporočeno, kajti na pošti se mnogo stvari izgubi. Zaradi tega je zvišala cene publikacijam za 25 v. V tiskarni so lahko kupili tudi molitvenike za birmance v različnih vezavah.⁴⁷⁰

Že v juniju je bil Koledar za slovenske vojake za leto 1918 popolnoma razprodan.⁴⁷¹

Vse leto pa so vsi slovenski listi in tiskarna tožili zaradi pomanjkanja papirja. Straža je objavila članek, ki obravnava perečo temo – Zakaj primanjkuje papirja? Pisec članka je menil, da papirja ni bilo manj, vendar se ga je preveč porabilo za druge namene, kot so na primer krušne in sladkorne karte, za izdelovanje papirnatega denarja ter za različne tiskovine. Tudi vojaški aparat porabi preveč papirja. Avtor piše: »Še dalje gredo v papirni industriji Nemci v rajhu. Vsled ministrskega odloka na Bavarskem je zaukazano mestnim in tudi kmetskim občinam, da skrbе za to, da se mrtveci oblačijo v papirnata krila. Umivalkam mrtvecev je naročeno, da bi tam, kjer imajo mrtvega obleči v volnene obleke, odnesle te na občinski urad, kjer dobe zanjō papirnato obleko.«⁴⁷²

⁴⁶⁶ Straža 10, 1918, 1, 4. I., str. 5.

⁴⁶⁷ Straža 10, 1918, 1, 4. I., str. 5.

⁴⁶⁸ Straža 10, 1918, 5, 18. I., str. 5.

⁴⁶⁹ Straža 10, 1918, 19, 8. III., str. 3.

⁴⁷⁰ Straža 10, 1918, 33, 26. IV., str. 7.

⁴⁷¹ Straža 10, 1918, 47, 14. VI., str. 7.

⁴⁷² Straža 10, 1918, 68, 26. VIII., str. 5.

To je bilo nekaj razlogov, zakaj sta tudi Straža in Slovenski gospodar nekaj časa med vojno izhajala le na štirih straneh.

V oktobru je Cirilova tiskarna ponudila knjigo dr. Josipa Hohnjeca, profesorja bogoslovja v Mariboru, z naslovom Marija, žalostna mati. Ocenili so jo za najpopolnejši molitvenik za Slovence do takrat. Cena je bila 6.50 K. Ponujali so tudi Družbine bukvice za dekleta, ki jih je spisal Jožef Rožman, konjiški nadžupnik; knjižico Posvetitev družin pres. Srcu Jezusovemu ter Križev pot za vojni čas.⁴⁷³

Kupili pa so lahko tudi zelo priljubljeno knjižico Jugoslavija Jugoslovanom.⁴⁷⁴

9. novembra so pričele izhajati Male novice. Izdajalo jih je Katoliško tiskovno društvo, tiskala Cirilova tiskarna. Izhajale so trikrat tedensko. Odgovorni urednik je bil Franjo Žebot. Male novice so lahko kupili le v Cirilovi tiskarni ter v trafikah po 10 v.⁴⁷⁵

Ob koncu leta je Cirilova tiskarna zopet ponudila božične in novoletne razglednice⁴⁷⁶ ter povabila naročnike Straže, da obnovijo svoja naročila za prihodnje leto.⁴⁷⁷

Tiskarna sv. Cirila, ki so ji dajali tiskati tudi slovenski liberalci, je bila ena najpomembnejših gospodarskih in kulturnih dejavnikov Slovencev na Štajerskem. Zato je bila izpostavljena napadom nemškega nacionalističnega tabora.

Na tem mestu naj omenim še eno pomembno družbo, ki je skrbela za izdajanje strokovnih, znanstvenih, leposlovnih in poljudnih del. To je bilo katoliško tiskovno društvo **Leonova družba**. Ustanovljena je bila na pobudo papeža Leona XIII., ko je leta 1881 zgodovinarjem odprl vatikanske arhive. Tako je ob koncu 19. stoletja nastala Leonova družba tudi na Slovenskem. Prvi predsednik je bil Janez Kulavic. Leta 1914 se je Leonova družba preoblikovala v književno društvo za strokovno znanstvo, poljudno znanstvo in leposlovje ter pričela izdajati revijo Čas.⁴⁷⁸

Straža je svoje naročnike obveščala o izdajah Leonove družbe in pozivala Mariborčane, naj pristopijo k družbi. Slovstena dela je izdajala po vzoru Družbe sv. Mohorja.

Čeprav družba ni imela sedeža v Mariboru, so njene publikacije ponujali in prodajali v Mariboru. Zato sem se odločila, da jih predstavim.

⁴⁷³ Straža 10, 1918, 79, 4. X., str. 4.

⁴⁷⁴ Straža 10, 1918, 81, 11. X., str. 6.

⁴⁷⁵ Straža 10, 1918, 90, 11. XI., str. 3.

⁴⁷⁶ Straža 10, 1918, 99, 13. XII., str. 4.

⁴⁷⁷ Straža 10, 1918, 102, 23. XII., str. 3.

⁴⁷⁸ Straža 6, 1914, 41, 17. VII., str. 4.

V letu 1915 je Leonova družba izdala naslednje knjige: prvi zvezek Zbranih spisov Stanislava Škrabca; prvi zvezek poljudnoznanstvene knjižice Josipa Grudna Slovenski župani v preteklosti; roman Louisa Cobena Lapalije ter revijo Čas, ki je izhajala kot dvomesečnik. Družba si je prizadevala organizirati poverjeništa v večjih krajih.⁴⁷⁹

Straža je podrobno predstavila revijo Čas, ki so jo člani Leonove družbe skupaj s štirimi knjigami prejeli za 6 K. Hkrati pa je Straža pozivala Štajerske Slovence, da naj podpirajo družbo. V Mariboru je bil poverjenik Leonove družbe profesor dr. Franc Ksaver Lukman.⁴⁸⁰

Tudi v letu 1915 je prenovljena Leonova družba privabljala člane.⁴⁸¹

Zaradi vojnih razmer je Leonova družba ob koncu leta 1915 obdarila svoje člane le s tremi knjigami, saj zvezek spisov Stanislava Škrabca ni izšel.⁴⁸²

V letu 1916 je še naprej izhajala revija Čas. Tudi te številke je Straža podrobno predstavila in z ogorčenostjo ugotavljala: » Sram nas je lahko, da med novimi ustanovniki Leonove družbe ne čitamo nobenega Štajerskega Slovenca.«⁴⁸³

Poleg revije so člani dobili še leposlovno darilo z naslednjimi deli: Opeka, Rimski verzi, Zbrani spisi Stanislava Škrabca, delo Aleša Ušeničnika Knjiga o življenju ter leposlovno knjižnico.⁴⁸⁴

Podatkov za leto 1917 in 1918 o izdajah knjig pri Leonovi družbi nimam. Straža jih ni objavila.

⁴⁷⁹ Straža 6, 1914, 87, 13. XI., str. 4.

⁴⁸⁰ Straža 6, 1914, 100, 29. XII., str. 3.

Franc Ksaver Lukman (Tabor, Žalec, 24. 11. 1889 - Ljubljana, 12. 6. 1958), teolog, klasični filolog in zgodovinar. Gimnazijo je obiskoval v Mariboru v letih 1891-1899. V zadnjih dveh letih gimnazije je obiskoval pouk o harmoniji in kontrapunktu v šoli Filharmoničnega društva v Mariboru. Po maturi je odšel v Rim na Collegium Germanicum-Hungaricum ter na Gregorijanski univerzi študiral filozofijo in teologijo. V Rimu se je ukvarjal s starokrščansko literaturo. V letih 1906-1908 je bil kaplan v Slovenski Bistrici in hkrati študiral klasično filologijo v Gradcu. V letih 1908-1919 je kot profesor poučeval v Mariboru. Zapisal se je tudi kot urednik, saj je urejal znanstveno revijo Voditelj v bogoslovnih vedah v Mariboru (1909-1916) in Bogoslovni vestnik (1924-1944). V novi državi je postal referent za verske zadeve; od leta 1920 pa univerzitetni profesor. Opravljal je tudi funkcijo dekana Teološke fakultete in leta 1926/27 postal rektor univerze. Od leta 1923 je bil predsednik Leonove družbe ter urednik njegovega glasila Čas (1923-1931). Kot referent je sodeloval na katoliških shodih leta 1913 in 1923. Leta 1925 je bil imenovan tudi za častnega kanonika mariborskega kapitlja. V letih 1932-1952 je bil urednik SBL, zanj je napisal nad 100 življenjepisov. (SBL I/ str. 685; ES 6. knj., str. 337; Slovenec, 23. XI. 1930, str. 3, 24. XI. 1940, str. 7.)

⁴⁸¹ Straža 7, 1915, 25, 26. III., str. 5.

⁴⁸² Straža 7, 1915, 101, 20. XII., str. 4.

⁴⁸³ Straža 8, 1916, 34, 28. IV., str. 5.

⁴⁸⁴ Straža 8, 1916, 53, 3. VII., str. 4.

Na tem mestu naj omenim še nekaj drugih knjižnih izdaj, ki so izšle med vojno.

Nadučitelj Anton Kosi iz Središča je leta 1914 izdal knjižico Izpod črno-rumene zastave, v kateri je opisal zanimive dogodke in slike iz vojnega viharja v Avstriji leta 1914. Knjigo je posebej namenil mladini in preprostem ljudstvu. Knjižica je izšla v samozaložbi, natisnila pa jo je Cirilova tiskarna v Mariboru. Čisti dohodek od prodaje je bil namenjen Rdečemu križu. Poleg dogodkov je popisal tudi vojaške stopnje in glavno razdelitev armade.

Anton Kosi je izdal kar nekaj takšnih knjižic. Že pred vojno je v spomin na 60-letnico vladanja cesarja Franca Jožefa I. izšla knjižica z naslovom Iz življenja našega cesarja.⁴⁸⁵

Skrbel je tudi za pripravo programov za domoljubne slavnosti. Tako so lahko društva in šole, ki so želele prirediti kako patriotično slavnost, katere dobiček je bil namenjen skrbi za ranjene vojake oziroma za človekoljubne namene, naslovile prošnjo na Antona Kosija v Središče, ki je brezplačno sestavil primeren spored.⁴⁸⁶

V letu 1917 pa je v cesarsko-kraljevi zalogi šolskih knjig na Dunaju izšlo delo Domoljubne in vojaške pesmi za šolsko mladino, ki jih je nabral in uredil prav tako Anton Kosi, takrat šolski ravnatelj v Središču.⁴⁸⁷

Med vojno je Straža redno obveščala svoje naročnike o izdanih publikacijah. Poleg že naštetih so bile to še:

- Ivan Žolger: O sistemu skupnih zadev v avstroogrski državnopravni nagodbi;⁴⁸⁸
- Hugolin Sattner: Soči, s katero je avtor obogatil slovensko glasbeno literaturo;⁴⁸⁹
- izhajanje glasila naprednega učiteljstva Popotnik;⁴⁹⁰
- zbirka slovenskih povesti, 5. zvezek z deloma Frana Saleškega Finžgarja Študent naj bo in Naš vsakdanji kruh;⁴⁹¹
- izdaje Domače knjižnice oziroma obvestilo, da bodo pričeli z izdajami šele po vojni;⁴⁹²
- Nedeljski evangelij, ki je izšel v Mariboru na stroške kn. šk. lavantinskega ordinariata;⁴⁹³
- dr. Rudolf Andrejka: Slovenische Kriegs und Soldatenlieder;⁴⁹⁴

⁴⁸⁵ Fond Univerzitetne knjižnice Maribor (odslej Fond UKM).

⁴⁸⁶ Straža 7, 1915, 101, 20. XII., str. 4.

⁴⁸⁷ Fond UKM.

⁴⁸⁸ Straža 8, 1916, 7, 24. I., str. 4.

⁴⁸⁹ Straža 8, 1916, 20, 10. III., str. 4.

⁴⁹⁰ Straža 8, 1916, 37, 8. V., str. 4.

⁴⁹¹ Straža 8, 1916, 50, 23. VI., str. 4.

⁴⁹² Straža 8, 1916, 58, 21. VII., str. 5.

⁴⁹³ Straža 8, 1916, 59, 24. VII., str. 4.

⁴⁹⁴ Straža 8, 1916, 66, 18. VIII., str. 5.

- Pavel Flere: Avstrijska slava, opremljena z risbami Maksima Gasparija; ⁴⁹⁵
- Ivan Grafenauer: Kratka zgodovina slovenskega slovstva, izšla v Katoliški bukvarni v Ljubljani; ⁴⁹⁶
- izdaje Slovenske Matice; ⁴⁹⁷
- knjige Družbe sv. Mohorja v Celovcu; ⁴⁹⁸
- izhajanje šaljivega lista Kurent; ⁴⁹⁹
- Vojni album 87. pešpolka (Celje);
- Veliki kalendar Književnog Juga;
- Matija Slavič: Nedeljski in praznični evangelij z razlago in opomini. Knjižica je izšla v slovenskem in nemškem jeziku. Celo cesar Karel I. in cesarica Zita sta se zahvalila pisatelju in delo uvrstila v hišno knjižnico; ⁵⁰⁰
- aprila 1918 je izšla v prodajalni Cirilove tiskarne v Mariboru knjižica z naslovom Ali so Ptuj, Celje in Maribor res nemška mesta?;
- v Straži so napovedali tudi izdajo Vojnega albuma polka dragoncev št. 5 v Mariboru. Spominska knjiga je izšla v nemškem in slovenskem jeziku. ⁵⁰¹

Našteti so le nekaj literarnih, bogoslovnih, poljudnih in drugih del, ki so izšle med vojno in so bile namenjene Slovencem za kratkočasenje, obveščanje o dogajanju na frontah in bile del slovenske pisane besede nasploh.

Veliko in pomembno skupino znotraj sklopa društev, ki so bila namenjena omiki, predstavljajo glasbena oziroma pevska društva.

Marburger Männergesang Verein

Eno najpomembnejših in najstarejših mariborskih društev je bilo **Marburger Männergesang Verein** (Mariborsko moško pevsko društvo). V začetku so bili člani društva tako Slovenci kot Nemci. Sporazumevalni jezik v društvu je bil res nemški, vendar so bile dejavnosti društva takšne, da so pritegnile ljubitelje petja in družabnosti ne glede na nacionalno pripadnost. Kasneje, v drugi polovici 19. stoletja, ko se je nacionalna diferenciacija poglobila, pa so pričeli Slovenci oblikovati svoje glasbeno in družabno življenje.

⁴⁹⁵ Straža 8, 1916, 97, 4. XII., str. 4.

⁴⁹⁶ Straža 9, 1917, 62, 6. VIII., str. 3.

⁴⁹⁷ Straža 9, 1917, 76, 24. IX., str. 4.

⁴⁹⁸ Straža 9, 1917, 94, 26. XI., str. 4.

⁴⁹⁹ Straža 10, 1918, 72, 9. IX., str. 3.

⁵⁰⁰ Straža 10, 1918, 20, 11. III., str. 3.

⁵⁰¹ Straža 10, 1918, 72, 9. IX., str. 3.

Dejavnost društva lahko beležimo za vsako leto od oktobra do septembra naslednjega leta. Ker je za društvo ohranjena zelo natančna dokumentacija, ki je bila leta 1936 ob 90-letnici društva objavljena v knjigi *Chronik des Männergesangvereines in Maribor 1846–1936*, lahko kar precej natančno pišemo o njem. Kronika društva je pisana po sezonah, tako kot na primer gledališke predstave, kar za društva ni običajno. Ker je delovalo tako, bom tudi sama zabeležila njegovo delo po sezonah.

1913/14

Zaradi primerjave delovanja društva med vojno z njegovim predvojnim časom bom predstavila tudi to sezono.

Društveni predsednik je bil Franz Russ, njegov namestnik pa Franz Zweifler. Odbor so sestavljali še zapisnikar Paul Richter in njegov namestnik Reimund Glawitsch; skrbnika sta bila Rudolf Wagner⁵⁰² in Franz Schönherr, blagajnik Franz Wresounig, za note je skrbel Heinrich Filapitsch, gospodar Michael Nonner ter pevski svetniki (die Sängerräte) Roman Kole, dr. Faleschini, Hans Sepperer in Karl Zahlbruckner,⁵⁰³ praporščaka Josef Schmolzer in Viktor Volt ter igralca na rog Franz Techt in August Eisl.

Društvo je v omenjeni sezoni izvedlo številne prireditve in poskrbelo za pomembne dogodke.

5. oktobra 1913 je pripravilo skupaj s prostovoljnimi gasilskimi društvi prireditev z naslovom »Oktoberweinlesefest« (trgatev). Bila je v prostorih Götzeve pivovarne. Prireditev je pomenila velik dogodek v mestu; bila je dobro obiskana.

⁵⁰² Rudolf Wagner (Dunaj, 31. 8. 1851 - Maribor, 26. 12. 1915), skladatelj in pevovodja. V letih 1863–1869 je študiral na dunajskem konservatoriju. Vojaščino je služil pri vojaški godbi in se izpopolnil v igranju na flavto (1870–1873). Leta 1874 je bil soloflavtist pri orkestru Burgtheatra. Nato je kot vojaški kapelnik delal v raznih krajih in leta 1881 prišel v Maribor. Delal je kot kapelnik gledališkega orkestra in bil stalno zaposlen kot organist v mariborski stolnici. V letih 1883–1885 je bil tudi pomožni učitelj glasbe na moškem učiteljskišču; v letih 1896–1915 pa učitelj na klasični gimnaziji. Mnoga leta je bil pevovodja Mariborskega moškega pevskega društva. Zložil je nad 250 skladb. Ob njegovem 60. rojstnem dnevu mu je pevsko društvo odprlo spominsko sobo in mu priredilo slavnosti večer v Götzevi dvorani. Gibal se je zlasti v nemških krogih, vendar ima velike zasluge za razvoj glasbene kulture v Mariboru. Leta 1920 so mu v Mariboru odkrili spomenik. (SBL IV/ str. 658; Straža, 9. X. 1914, str. 6, 27. XII. 1915, str. 4; Marburger Zeitung, 17. XII. 1907, str. 3, 2. I. 1909, str. 5, 31. VIII. 1911, str. 4–5, 27. XII. 1915, str. 2.)

⁵⁰³ Karl Zahlbruckner (St. Georgen pri Bratislavi, 1858 - Maribor, 7. 11. 1931), profesor. Bil je profesor matematike, fizike in kemije. V Mariboru je delal kot gimnazijski profesor in bil cenjen med svojimi kolegi in učenci. Bil je popularna osebnost, kot je zapisalo Jutro, »med mariborskimi krogi, in dasi rodnom Nemec zelo priljubljen«. (Marburger Zeitung, 10. XI. 1931, str. 4; Jutro, 10. XI. 1931, str. 6.)

18. oktobra 1913 so pripravili otvoritveni praznik (die Eröffnungsfeier). Višek praznovanja pa je bil govor Fritza Bocka.

10. novembra 1913 je društvo sodelovalo pri Schillerjevem prazniku (die Schillerfeier), ki ga je priredila krajevna skupina Südmarke. Sodelovala sta dva pevska zbora.

29. novembra 1913 je imelo društvo nastop v Götzevem salonu (die Liedertafel).

1. februarja 1914 so priredili vesel, norčav večer v Götzevi dvorani z naslovom Ein Jahrmarkt in guter alter Zeit. Večer je privabil v sijočo in lepo okrašeno dvorano obiskovalce iz celotnega okraja in Mariborčane. V kroniki je zapisano, da so prišli gostje iz okolice Maribora, med njimi je bilo veliko članov moškega pevskega zbora iz Sv. Lovrenca ter krajev ob Južni železnici. Dirigiral je Max Schönherr.

14. marca 1914 je bil v Götzevi dvorani v sodelovanju s humoristom Theom Wagnerjem iz Celja in z ženskim zborom glasbeni večer. Dirigiral je Max Schönherr.

1. aprila 1914 je društvo zapelo podoknico Franzu Russu v čast njegovega prvega predsednikovanja ter imelo tudi družabno srečanje v beli dvorani Götzevega gostišča. Zapeli so dve pesmi: »Abschied hat der Tag genommen« in »Röslein im Walde«.

4. aprila 1914 so imeli družinski večer v Gambrinu. Kot solista sta nastopila gospod Franz Techt in koncertni pevec Julius Egger iz Gradca. Slišali so lahko Brahmsovo »Schicksalslied« in Wagnerjev »Gralsfeier«. Na klavirju jih je spremljal Roman Kole.

9. maja 1914 je Männergesangverein imel koncert pri Götzu. Sodelovali so koncertni pevec Julius Egger iz Gradca, ženski zbor in kvartet.

15. maja 1914 so gospe Jenny Scherbaum⁵⁰⁴ zapeli podoknico za njen god. Zapeli so ji »Schlehenblüh und wilde Ros« Rudolfa Wagnerja in »Eine Mainnacht«.

30. maja 1914 so praznovali dijaški dan. Peli so »St. Michel« Karla Lifitte, »Schlehenblüh und wilde Ros« Rudolfa Wagnerja in »Frühling am Rhein« S. Breua.

31. maja 1914 so sodelovali na koroškem pevskem festivalu v Spittalu. Sodelovali so pevci zbora Franz Wresounig, Paul Richter, Andreas Platzner, Anton Veritti, Anton Furtmoser in Adolf Sieberer.

⁵⁰⁴ Jenny Scherbaum (Maribor, 3. 5. 1853 - Maribor, (18). 11. 1933). Jenny Scherbaum je bila članica stare mariborske rodbine. Glasba in petje sta bili sestavni del njenega življenja. Delala je v katoliškem ženskem društvu ter v drugih karitativnih organizacijah. Ob boleznih so jo v bolnišnici obiskali tudi nadškof dr. Mihael Napotnik, dr. Andrej Karlin in dr. Ivan Tomažič. (Marburger Zeitung, 19. XI. 1933, str. 4.)

Gostilna Götz je bila pogosto prizorišče društvenega življenja, zlasti nemškega.

14. junija 1914 je kronika zabeležila sodelovanje na manifestaciji učencev v Račah.

21. junija 1914 je bilo spodnještajersko pevsko srečanje. Na srečanju v Mariboru je sodelovalo sedemnajst moških pevskih zborov iz Spodnje Štajerske. Okna na hišah so bila okrašena s cvetjem. Pevce in zbrane je na Glavnem trgu pozdravil župan dr. Hans Schmiderer. Tagespost je zabeležil 1800 udeležencev.

4. julija 1914 je bilo zaključno letno zborovanje pri Götzu, ki je bilo hkrati tudi zadnja javna predstava Männergesangvereina pred vojno.

Društvo je zborovanje zaključilo z željo, da bi kljub vojni društvo delovalo in poročalo o prireditvah in društvenem življenju.⁵⁰⁵

1914/1915

V novi sezoni je vodstvo društva ostalo isto. Zaradi vojnih razmer se je vodstvo na svojem zboru 29. septembra 1914 odločilo, da v času vojne ne bo imelo javnih nastopov.⁵⁰⁶ Vendar je društvo kljub vojni delovalo. Pogosto so bili njihovi koncerti dobrodelne narave. In s tako noto so pričeli sezono.

⁵⁰⁵ Chronik des Männergesangvereines in Maribor 1846-1936, str. 203-209.

⁵⁰⁶ MZ 53, 1914, 141, 3. X., str. 4.

14. novembra 1914 so imeli dobrodelni koncert v sodelovanju z vojaškim dirigentom Johannom Peschto v evangeličanski cerkvi. Shod je organiziralo Žensko društvo bolnišnice Rdeči križ.⁵⁰⁷

2. decembra 1914 je Mariborsko moško pevsko društvo imelo v Götzevi dvorani skupaj z vojaško godbo dobrodelni koncert, ki je sovpadal s praznovanjem 66-letne vladavine Franca Jožefa I. Uspeh dobrodelnega koncerta je bil po poročilu v Marburgerici odličen.⁵⁰⁸

12. decembra 1914 je društvo sodelovalo na dobrodelnem večeru skupaj z vojaškimi godbami rezervne oficirske šole. Izkupiček koncerta je bil namenjen ranjenim vojakom iz mariborskih bolnišnic.⁵⁰⁹

26. decembra 1914 so se člani društva udeležili pogreba svojega člana Gottfrieda Ketz v Gradcu in se z zastavo društva poslovili od njega.⁵¹⁰

20. marca 1915 je društvo zaključilo sezono z večerom v salonu hotela Mohr (Hotel Zamorec), kjer so se poslovili od člana Antona Furtmoserja.⁵¹¹

1915/1916

V vodstvu društva ni prišlo do sprememb. Le januarja 1916 je funkcijo skrbnika za umrlim Rudolfom Wagnerjem prevzel Franz Schönherr.⁵¹²

Društvo je 25. decembra 1915 pretresla smrt častnega člana, skladatelja Rudolfa Wagnerja, ki je bil 33 let v vodstvu društva. V obširnem nekrologu so se člani društva zavezali, da mu bodo postavili nagrobni spomenik.⁵¹³

Drugi pomembni mejnik v društvu je bilo praznovanje 70-letnice ustanovitve društva. Svečana prireditev je bila 1. julija 1916 v kazinski dvorani. Tako so kljub vojnim razmeram proslavili svojo visoko obletnico.⁵¹⁴

⁵⁰⁷ MZ 53, 1914, 184, 23. XI., str. 2.

⁵⁰⁸ Chronik ..., str. 209.

⁵⁰⁹ Chronik ..., str. 209.

⁵¹⁰ Chronik ..., str. 210.

⁵¹¹ Chronik ..., str. 210.

⁵¹² Franz Schönherr (? 1865 - Maribor, 7. 5. 1931), pedagog in zborovodja. Izkazal se je zlasti kot kapelnik godbe železničarskih delavcev. Nastopali so npr. tudi vsako soboto pred železniško postajo. Delal pa je tudi kot učitelj na glasbeni šoli Filharmoničnega društva. Pomembno je njegovo delo v mariborskem pevskem društvu. V letih 1916-1919 je bil zborovodja, najdemo ga tudi med častnimi člani društva. Deloval je še v Delavski bolniški in invalidski blagajni. Imel je pomemben položaj v mestnem življenju ter bil velik prijatelj mladih, saj je bil odličen pedagog. (Marburger Zeitung, 14. II. 1889, str. 6, 8. V. 1931, str. 5.)

⁵¹³ Chronik ..., str. 211-212.

⁵¹⁴ MZ 55, 1916, 149, 3. VII., str. 2.

Ob koncu julija je društvo izgubilo še enega svojega člana, in sicer Hermannu Martinija, ki je padel na bojnem polju v severni Franciji.⁵¹⁵

15. avgusta 1916 je društvo skupaj s še dvema zboroma pripravilo koncert v mestnem parku v čast praznovanja cesarjevega rojstnega dne.⁵¹⁶

V letu 1916 je društvo izgubilo še enega dolgoletnega člana. 26. septembra je umrl Hans Sachs. Člani društva so se od svojega 78-letnega kolega z vsemi častmi poslovili na mestnem pokopališču. Tudi Tagespost je zapisal nekrolog.⁵¹⁷

1916/1917

Ta sezona je predstavljala že 71. leto delovanja mariborskega Männergesangvereina in je bila v primerjavi z ostalimi vojnimi sezonami najbogatejša. Društvu je še vedno predsedoval Franz Russ.

11. oktobra 1916 je Marburgerica poročala o občnem zboru društva. Učitelj Franz Russ je pozdravil člane društva in se spomnil umrlih članov (Rudolf Wagner, Hermann Martini, Hans Sachs).⁵¹⁸

4. novembra 1916 je bil družinski večer v restavraciji kazina. Drugih prireditev društvo v letu 1916 ni imelo.

Šele 20. avgusta 1917 je društvo pripravilo koncert v veliki kazinski dvorani v sodelovanju z operno pevko Mario Petzl-Demmer iz Gradca. Izkupiček koncerta je bil namenjen mariborski vojni kuhinji.⁵¹⁹

24. aprila 1917 so se člani društva zbrali na praznovanju 70-letnice svojega člana Aloisa Heua. V maju 1917 so se srečali še ob dveh tovrstnih jubilejih: 15. maja pri Jenny Scherbaum ob njenem godu in 24. maja pri članu Franzu Ruhriju⁵²⁰ ob njegovi 70-letnici.⁵²¹

8. julija 1917 je društvo priredilo na Gambrinovem vrtu koncert v spomin Rudolfu Wagnerju. Pevski večer pod vodstvom zborovodje Franza Schönher-

⁵¹⁵ Chronik ..., str. 212.

⁵¹⁶ Chronik ..., str. 212.

⁵¹⁷ Chronik ..., str. 212-213.

⁵¹⁸ MZ 55, 1916, 233, 11. X., str. 2.

⁵¹⁹ Chronik ..., str. 213; MZ 56, 1917, 93, 24. IV., str. 3.

⁵²⁰ Franz Ruhri (Maribor, 10. 9. 1859 - Maribor, 15. 7. 1926), pevovodja ter javni in društveni delavec. Sprva je delal kot policijski komisar, kasneje pa kot referent za obrt. Najbolj pa se je zapisal v mariborsko zgodovino kot član mariborskega Männergesangvereina, katerega član je bil več kot 35 let. Bil je tudi častni član društva. Zbor je vodil na številnih koncertih, saj je opravljal funkcijo namestnika pevovodje, in ga velikokrat spremljal tudi na klavirju. (Marburger Zeitung, 18. VII. 1889, str. 4, 6. X. 1889, str. 6, 16. VII. 1926, str. 3.)

⁵²¹ Chronik ..., str. 213.

rja je bil po poročilu Marburgerice dobro obiskan in je »ponudil Mariborčanom lep popoldan s prelepimi pesmimi«. ⁵²²

10. julija 1917 so nadaljevali s praznovanji v Gambrinu.

Sezono so zaključili z letnim občnim zborom pri Götzu. Predsednik Franz Russ je spregovoril o vojnem času, saj je bilo kar 25 članov mariborskega pevskega društva v vojaški službi. Zahvalil se je mestni občini in hranilnici za prispevke za spomenik Rudolfu Wagnerju. Zahvalil se je tudi Jenny Scherbaum in tovarnarju Hermannu Bergu. ⁵²³

1917/1918

V kroniki društva je zabeleženo, da za zadnje leto vojne ni zapisov o javnem delovanju Männergesangvereina. Tudi o internem delu društva v protokolarnih knjigah v arhivu ni zabeležb. ⁵²⁴

Vendarle pa je nekaj aktivnosti mariborskega društva v letih 1917–1918 zabeležila Marburgerica.

5. januarja 1918 je društvo priredilo zbor, kjer je dr. Karl Kavallar v uvodnem govoru predstavil društvene načrte. ⁵²⁵

Naslednji zapis je 7. maja 1918: prireditev ob jubileju članov Männergesangvereina. Pet članov je praznovalo 25-letnico dela v društvu: Alois Heu, Karl Rudel, Hans Sachs, Guido Sparovitz in Alois Waidacher. Jubilantom so čestitali tudi iz drugih društev. Poročilo v Marburgerici pravi: »Jubilantje so dobili prstane, vendar zaradi vojnega časa ne zlatih ...« ⁵²⁶

Pet dni kasneje pa je bil v kazinski dvorani kabaretni večer društva. Pevka večera je bila Alica Grobois. Obiskovalci so lahko slišali »Chopinove in Schumannove dragotine«. ⁵²⁷

To poročilo je bilo tudi zadnje v času prve svetovne vojne, ki sem ga zasledila o Mariborskem moškem pevskem društvu. Društvo je po vojni delovalo še naprej in dočakalo tudi svojo 90-letnico obstoja v mestu.

Pred vojno je imelo društvo po več javnih prireditvah na mesec, med vojno pa jih je bilo manj in bile so bolj internega značaja. Velikokrat je bila njihova

⁵²² MZ 56, 1917, 153, 10. VII., str. 3.

⁵²³ MZ 56, 1917, 222, 30. IX., str. 5.

⁵²⁴ Chronik ..., str. 214.

⁵²⁵ MZ 57, 1918, 9, 11. I., str. 3.

⁵²⁶ MZ 57, 1918, 103, 7. V., str. 3.

⁵²⁷ MZ 57, 1918, 107, 12. V., str. 4.

va usmeritev humanitarne narave. Vojna je posegla v delo društva in zmanjšala javno nastopanje, vendar so se člani društva kljub vojni družili in prirejali srečanja in prireditve za ožji krog ljudi.

Marburger Philharmonischer Verein

Konec leta 1881 so mariborski nemški glasbeniki in ljubitelji glasbe ustanovili **Philharmonischer Verein** (Filharmonično društvo), ki je s svojim orkestrom, moškim in mešanim zborom prirejalo koncerte. Člani društva so organizirali tudi glasbeno šolo, prvenstveno namenjeno vzgoji svojega bodočega kadra. Dokler je bil glavni cilj društva vsaj na videz samo vzgoja bodočega kadra, so pri njem sodelovali tudi nekateri Slovenci in Čehi; med njimi čitalniški zborovodja Gabriel Majcen⁵²⁸ kot violinist v orkestru in Čeh Henrik Korel⁵²⁹ kot učitelj na glasbeni šoli, kapelnik in organist. Ko so Nemci začeli društvo izrabljati za svoje ponemčevalne namene, so Slovenci prestopali v Čitalnico in po letu 1910 tudi v novo ustanovljeno Glasbeno društvo.

V letih pred vojno je glasbeno šolo Filharmoničnega društva obiskovalo okoli 300 učencev. Po letu 1914 je njihovo število naglo padalo in leta 1918 je šola zaradi pomanjkanja učnih moči in premajhnega števila vpisanih kandidatov prenehala delovati. Njeno dediščino - inventar, prostore in arhiv (v tretjem nadstropju poslopja Union) - je prevzela Glasbena matica.⁵³⁰

Prvi koncert v vojnem času je zabeležila Marburgerica 31. decembra 1914.

V letu 1915 je društvo nadaljevalo s koncertno dejavnostjo. V januarju je imelo v veliki kazinski dvorani poseben koncert v sodelovanju z vojaško godbo. Dirigiral je znani mariborski vojaški dirigent Johann Peschta. Izvajali so Mozartovo »Simfonijo concertante za violino in violo«. Kritik L. je zapisal,

⁵²⁸ Gabriel Majcen (Marija Snežna v Slovenskih goricah, 6. 7. 1858 - Maribor, 13. 3. 1940), učitelj, pisec strokovnih člankov s področja kmetijstva in zgodovinar. Gimnazijo in učiteljske je končal v Mariboru. Učiteljeval je pri Sv. Juriju v Slovenskih goricah, Slovenski Bistrici, na šoli v Krčevini pri Mariboru ter na mariborskem učiteljskišču. Ukvarjal se je z metodiko pouka in pisal učbenike ter objavljal članke v Slovenskem gospodarju. Zbiral je slovenske narodne pesmi po Štajerski. Deloval je v mariborskem Zgodovinskem društvu ter pisal zgodovinske članke o Mariboru in Spodnji Štajerski. Bil je tudi vinogradniški strokovnjak ter pisec strokovnih člankov. Več kot 30 let je bil blagajnik Spodnještajerske posojilnice. (SBL II/ str. 23; Mariborski večernik Jutra, 14. III. 1940, str. 4; Marburger Zeitung, 15. III. 1940, str. 4.)

⁵²⁹ Henrik Korel (? - ?), skladatelj in dirigent ter učitelj glasbe. Leta 1882 je nastopil mesto vodje glasbene šole Filharmoničnega društva. V letih pred vojno je uspešno vodil koncerte Filharmoničnega društva. Marburgerica je pisala dobre kritike o nastopih. Z društvom je pripravljala koncerte tudi v Gradcu. Leta 1894 je uglasbil Gregorčičevo pesem »Soči« za moški zbor in godbo. Skladbo je poslal pevskeemu zboru Glasbene matice v Ljubljano. (Marburger Zeitung, 1. X. 1882, str. 3, 12. III. 1884, str. 3; Slovenski gospodar, 24. V. 1894, str. 178.)

⁵³⁰ Manica Špendal: Razvoj glasbenega življenja v Mariboru. Maribor skozi stoletja. Razprave I, str. 650-651.

da je bilo to delo v Mariboru prvič izvajano. Kot violinist je nastopil direktor glasbene šole Alfred Klietmann.⁵³¹ Ob koncu so zaigrali še Lisztovo »1. rapso-dijo«. Poročevalec je zaključil z ugotovitvijo, da je bil, gledano v celoti, večer uspešen tako na umetniški kot na organizacijski ravni in da je dirigent Johann Peschta dobil vse komplimente.⁵³²

12. februarja je Filharmonično društvo pripravilo v veliki Götzevi dvorani 2. filharmonični koncert pod vodstvom dirigenta Alfreda Klietmanna. Igrali so »Simfonijo v F-duru« Hermanna Goetza ter druge skladbe. Kritik je posebej pohvalil odličnost glasbenika na godalu R. M. von Webra.⁵³³

30. maja se je pričela glasbena šola Filharmoničnega društva. Pričetek je bil ob 8. uri zvečer v beli dvorani Götzeve gostilne.⁵³⁴

V letu 1916 sem zasledila le en koncert Filharmoničnega društva, in to v marcu, ko so izvedli Mozartov »Requiem«.⁵³⁵

Tudi leta 1917 sem zasledila le en koncert. Marburgerica je objavila članek z naslovom »Sonaten und Trio Abend des Philharmonisches Vereines«. Člani društva so imeli 23. aprila namreč v kazinski dvorani koncert. Gost večera je bil pianist profesor M. Bidin z Dunaja.⁵³⁶

Drugih zapisov v času vojne o tej pomembni glasbeni ustanovi v Mariboru nisem zasledila.

V razvoju slovenske glasbe v Mariboru so bila pred prvo svetovno vojno pomembna še tri društva - Cecilijansko društvo, Slovensko bralno in pevsko društvo Maribor in Katoliško pevsko društvo.

Cecilijansko društvo

V sedemdesetih letih 19. stoletja so v Ljubljani ustanovili Cecilijansko društvo. Podobne namene je imel v Mariboru tudi škof Stepišnik, vendar

⁵³¹ Alfred Klietmann (? - ?), dirigent. Leta 1907 je postal vodja mariborskega Filharmoničnega društva kot 15. po vrsti. Glasbeno izobrazbo si je pridobil na konservatoriju v Dresdnu. Delal je kot učitelj klavirja, izkazal pa se je kot koncertni mojster in pianist visoke kakovosti. Njegov učitelj klavirja je bil namreč profesor Brauenroth. Vendar je sredi vojne, leta 1917, zapustil Maribor. Filharmonično društvo je pripravilo poslovilni koncert Alfreda Klietmanna. (Marburger Zeitung, 25. VI. 1907, str. 4, 24. X. 1917, str. 4.)

⁵³² MZ 54, 1915, 18, 23. I., str. 4.

⁵³³ MZ 54, 1915, 37, 16. II., str. 2-3; 47, 27. II., str. 3.

⁵³⁴ MZ 54, 1915, 95, 28. IV., str. 3.

⁵³⁵ MZ 55, 1916, 57, 10. III., str. 4.

⁵³⁶ MZ 56, 1917, 98, 30. IV., str. 3.

takrat cerkveno petje v Mariboru še ni bilo na taki razvojni stopnji. Predvsem je primanjkovalo sposobnih organistov in v nekaterih cerkvah lavantinske škofije sploh niso gojili cerkvenega petja. **Cecilijansko društvo** (Cäcilien Verein für die Diözese Lavant) v Mariboru je ustanovil šele leta 1887 Avgust Kukovič.

Ker se je cecilijansko petje raztezalo po vseh krajih Lavantinske škofije, je bil jezik v društvu tako slovenski kot nemški in so v njem sodelovali pevci obeh narodnosti. V cerkveni zbor v mariborski stolnici so bili vključeni nekateri člani Čitalnice in nemškega Filharmoničnega društva, vodstvo pa je bilo vseskozi v slovenskih rokah. Društvo je sodelovalo pri mašah v stolnici ter prirejalo koncerte v njej in tudi zunaj nje. Pri koncertih je sodelovalo okoli 100 pevcev in 30 instrumentalistov. Pred prvo svetovno vojno (1913) je bil stolni kapelnik Jože Trafenik,⁵³⁷ ki je bil odličen interpret zahtevnejših skladb pri pontifikalnih mašah in cerkvenih koncertih v stolnici. V času njegovega službovanja je bila cerkvena instrumentalna glasba na visoki izvajalski stopnji.⁵³⁸

Cecilijansko društvo je imelo v mestu pomembno vlogo. Tudi med vojno je društvo kar intenzivno delovalo. Vsako nedeljo je namreč pevski zbor mestnega Cecilijanskega društva sodeloval pri maši v stolnici. Tudi med vojno je pevski zbor vodil stolni kapelnik Jože Trafenik.

Pevski zbor je med vojno nastopil prvič ob spremljavi orgel in orkestra na cesarski pontifikalni maši, katero je služil prevzvišeni gospod knez in škof dr. Mihael Napotnik z obilno asistenco. Mašo je skomponiral in poklonil škofu ob njegovem srebrnem jubileju škofovanja Rudolf Wagner, stolni in mestnožupnijski organist v Mariboru. Straža je zapisala: »Kot Graduale so peli pevci s spremljevanjem orgel in orkestra 'Domini est salus' Ludovika Rotterja. Za kompozicijo in poklonitev jubilejne maše so podarili prevzvišeni jubilar g. Rudolfu Wagnerju 300 K.« Članek v Straži pa zaključí: »Pevski zbor mestnega Cecilijanskega društva je tudi marsikaterega dobrega pevca poslal na vojno prizorišče, pa kljub temu še vedno razpolaga z dovolj spretnimi močmi ter goji cerkveno glasbo Bogu v čast, vernikom v vzpodbudo.«⁵³⁹

19. novembra 1914 je društvo priredilo koncert v mariborski stolnici v korist avstrijskemu Rdečemu križu. Poročilo pravi, da je bil koncert dobro

⁵³⁷ Jože Trafenik (? , 1871 - Maribor, 6. 4. 1944), stolni kapelnik. Po končani srednji šoli in študiju bogoslovja je služboval po raznih krajih. Po rodu je bil iz Sv. Florijana pri Rogatcu. Med vojno se je zaposlil v Spodnještajerski ljudski posojilnici, kateri je bil ravnatelj. Prepotoval je skoraj celo Evropo in si pridobil veliko znanja. V glasbenih krogih je bil znan kot velik prijatelj glasbe. Bil je tudi dolgoletni dirigent stolnega cerkvenega zbora. (Mariborski večernik Jutra, 11. III. 1941, str. 7; Jutro, 19. IV. 1944, str. 3.)

⁵³⁸ Manica Špendal, Razvoj ..., str. 653.

⁵³⁹ Straža 6, 1914, 74, 9. X., str. 6.

obiskan. ⁵⁴⁰ Kot prvo so izvajali žalno koncertno koračnico za veliki orkester, delo mariborskega profesorja Emerika Berana⁵⁴¹, druga točka pa je bil Cherubinjev »Requiem«. ⁵⁴²

Karel Bervar, ravnatelj orglarske šole v Celju, je kot organist in skladatelj deloval v mariborskem Cecilijanskem društvu in imel pomembno vlogo v glasbenem življenju mesta tudi med prvo svetovno vojno.

Ob koncu leta 1915 je imelo društvo dobrodelni koncert v Mariboru. ⁵⁴³

9. novembra 1916 so se ob štirih popoldne zbrali člani Cecilijanskega društva za lavantinsko škofijo na občnem zboru. Društvo je imelo svoje pro-

⁵⁴⁰ MZ 53, 1914, 185, 24. XI., str. 2.

⁵⁴¹ Emerik Beran (Brno, 17. 10. 1868 - Maribor, 11. 3. 1940), glasbenik. Po končani državni gimnaziji v Olomucu leta 1884 je nadaljeval študij na konservatoriju v Brnu, kjer je bil učenec znamenitega češkega skladatelja Leoša Janačka, ki je štel Berana med svoje najljubše učence. Leta 1892 je napravil državni glasbeni izpit na Dunaju. Med leti 1890-1898 je na konservatoriju poučeval glasbeno teorijo, instrumentacijo in igranje partitur. Bil je tudi pomožni glasbeni učitelj na državnem češkem učiteljsku v Brnu. Po prihodu v Maribor leta 1898 je poučeval kot profesor na državnem moškem učiteljsku. Bil je tudi soločelist in skladatelj (opera »Meluzina«, simfonija za veliki orkester »3 legende«, »Idila«, »Dumka« ...). Pisal je pod psevdonimom Emerik Berow. Beranova dela so bila v večini izvajana, največ v Mariboru, nekatera pa tudi v Brnu, Ljubljani, Zagrebu in Celju. Beran je v Mariboru kot čitalniški pevovodja skrbel, da so Mariborčani lahko prisluhnili slovenskim pesmim. Ves čas je bil zvest čitalniškemu glasbenemu življenju. Prirejal je večere komorne glasbe. Vodil je tudi del slavnostne prireditve ob otvoritvi Narodnega doma v Mariboru. Bil je pomembna osebnost v slovenskem glasbenem življenju Maribora. (SBL I/ str. 32-33; Tabor, 6. X. 1923, str. 3; Mariborski večernik Jutra, 13. III. 1940, str. 7; Cerkveni glasbenik 1940, str. 94.)

⁵⁴² Straža 6, 1914, 89, 20. XI., str. 4; SGp 48, 1914, 47, 12. XI., str. 4.

⁵⁴³ MZ 54, 1915, 283, 11. XII., str. 4.

store v mariborskem stolnem župnišču. Na občnem zboru so izvolili nov odbor, ki so ga sestavljali stolni dekan Jožef Majcen, prof. dr. Lukman, stolni kapelnik Jožef Trafenik, Valerian Landergott, župnika Franc Špindler⁵⁴⁴ in Franc Trop⁵⁴⁵ ter organist Karel Bervar⁵⁴⁶. Sklenili so prositi župnika Štrakla, da bi izdal novim zahtevam odgovarjajoč Obrednik za organiste. Ravnatelj orglarske šole v Celju Karel Bervar je izrazil željo, da naj bi vsako leto vsaj en odbornik društva prišel na izpit v njegovo orglarsko šolo v Celju.

Pred občnim zborom pa je imel sejo kn. šk. odbor za nadzorovanje cerkvene glasbe. Seje so se udeležili profesor dr. Franc Ksaver Lukman kot podpredsednik, namestnik predsednika g. stolnega dekana Jožef Majcen,⁵⁴⁷ dekan Josip Čížek, Valerian Landergott in župnik Štefan Pivec. Podprli so pobudo, da župnik Franc Špindler sestavi kratko ljudsko cerkveno pesmarico.⁵⁴⁸

Tudi železničarji v Mariboru so imeli svoja glasbena združenja. Takoj po odprtju delavnic Južne železnice leta 1863 so organizirali svojo godbo (**Südbahnwerkstättenkapelle**), ki je bila predhodnica poznejšega železničarskega

⁵⁴⁴ Franc Špindler (Spindler) (Mala Nedelja, 28. 1. 1878 - Tomaž pri Ormožu, 30. 6. 1963), župnik in cerkveni glasbenik. Po končani gimnaziji v Mariboru se je vpisal na mariborsko bogoslovje. Po končanem šolanju je delal kot kaplan najprej v Vidmu ob Ščavnici, nato nekaj časa v cerkvenoglasbeni šoli v Regensburgu. Leta 1903 je bil premeščen k Sv. Magdaleni v Maribor; kasneje je opravljal duhovniško službo v raznih krajih. Od dijaških let naprej se je ukvarjal z glasbo in objavljал glasbena dela. Pisal je tudi o namenu cerkvene glasbe, o gregorijanskem koralu ter druge prispevke s pastoralno in liturgično vsebino. Leta 1903 je urejeval tudi Naš dom in napisal kratko biografijo papeža Pija X. Tik pred vojno, leta 1913, je v Mariboru izdal zbirko narodnih pesmi z napevi z naslovom Domoljubni pevec. Izšlo je le besedilo brez not. (SBL III/ str. 425.)

⁵⁴⁵ Franc Trop (Dobrava pri Ormožu, 18. 3. 1871 - Rimske Toplice, 7. 10. 1926), glasbenik. Gimnazijo je obiskoval v Mariboru in Gradcu, v letih 1894-1898 je študiral v mariborskem bogoslovju. Kasneje je služboval v raznih krajih, v letih 1901-1913 pa je bil učitelj verouka in komorni vikar v Mariboru. Že v času svojega študija je ustanovil pevski zbor, ki je nastopal na akademijah zavoda. V Mariboru je prevzel dobro organiziran pevski zbor Cecilijanskega društva pri stolnici. Zbor je sodeloval tudi pri prireditvah v Narodnem domu. Poučeval je petje v dijaškem in bogoslovnem semenišču ter oživel pevsko šolo. V letih pred vojno je prirejal tečaje za organiste in ljubitelje glasbe. Po njegovem prizadevanju je leta 1907 mariborska stolnica dobila nove orgle. Pisal je tudi strokovne članke. (SBL IV/ str. 185.)

⁵⁴⁶ Karel Bervar (Motnik, 4. 11. 1864 - ?), glasbenik. Po končani šoli v Ljubljani je obiskoval leta 1895 cerkveno glasbeno šolo v Regensburgu. Kot organist je služboval v Blagovici, Gornjem Gradu, Celju. Leta 1899 je z dovoljenjem cerkvene in posvetne oblasti ustanovil v Celju zasebno orglarsko šolo. Izdal je tudi nekaj svojih cerkvenih skladb, ki so izšle v Cerkvenem glasniku in drugih cerkvenoglasbenih zbirkah. (SBL I/ str. 35; Nova doba, 1. X. 1925, str. 2, 3. II. 1930, str. 2.)

⁵⁴⁷ Jožef Majcen (Marija Snežna v Slovenskih goricah, 2. 2. 1860 - Maribor, 4. 9. 1920), duhovnik. Gimnazijo je končal v Gradcu, bogoslovje v Mariboru. Kot kaplan je delal v Rečici ob Savinji. Od leta 1887 dalje je služboval v Mariboru. Leta 1915 je postal stolni dekan. Pisal je članke s cerkvenega področja. Kot kanonik je tudi urejal uradni škofovski list ter sodeloval z referati pri sinodah škofa dr. Mihaela Napotnika. (SBL II/ str. 24; Süddeutsche Presse, 5. VI. 1901, str. 3. Glej tudi Straža, 6. IX. 1920, str. 2.)

⁵⁴⁸ Straža 8, 1916, 91, 13. XI., str. 3.

društva Drava. Dve leti kasneje pa so ustanovili še pevski zbor (**Südbahnliedertafel**). Društvi so vsa leta vodili člani družine Schönherr, ki je bila znana glasbena družina v Mariboru. Čeprav gre za delavski društvi, ju omenjam v tem sklopu, saj je njuna dejavnost izključno glasbena.

Südbahnliedertafel Marburg

Tudi med vojno je imelo društvo nekaj koncertov.

V letu 1915 sem zasledila dva koncerta pevskega društva Južne železnice v Mariboru. Prvi je bil 4. aprila v Gambrinu. Dobiček je bil namenjen ranjenim vojakom v Mariboru.⁵⁴⁹ Drugi koncert pa je bil v oktobru, ko sta Protestantsko žensko društvo in bolnišnica Rdečega križa organizirali nastop pevskega društva Južne železnice. Prireditelj je bila v prostorih vinarsko-kmetijske šole pod vodstvom Emila Füllekrussa.⁵⁵⁰ Na prireditvi so peli tudi pesem Ludwiga Mahnerta »Steier«.⁵⁵¹

Ob začetku leta 1916 je imelo društvo letno zaključno prireditev v Gambrinu. Obisk je bil po poročilu v Marburgerici velik. Predsednik društva Puqschitz je v svojem govoru pozdravil vse prijatelje pevskega društva. Zbrane je nagovoril tudi urednik Marburger Zeitung Norbert Jahn⁵⁵² in v svojem novoletnem nagovoru spregovoril o »velikem času in o nemški misli«.⁵⁵³

⁵⁴⁹ MZ 54, 1915, 77, 7. IV., str. 2-3.

⁵⁵⁰ Emil Füllekruss (Stettin, 1856 - ?, 1942), glasbenik. Leta 1891 je Emil Füllekruss prišel v Maribor in postal dirigent pri Filharmoničnem društvu. Zamenjal je Karla Mario Wallnerja, ki je odšel v Leoben. Füllekruss je pred prihodom v Maribor delal kot čelist v Münchenskem Hofftheatru. Ustrezno izobrazbo si je pridobil na konservatoriju v Münchnu. Nekaj časa pred prihodom v Maribor je bil dirigent v Stuttgartu, Dortmundu, Berlinu in St. Petersburgu. Nazadnje je delal deset let kot učitelj glasbe in glasbeni direktor v Švici in se izkazal kot dirigent velikega zbora. Med prvo svetovno vojno, leta 1917, je bil kot učitelj glasbe na vojaški realki v Mariboru tudi odlikovan. Bil je pomembna in spoštovana osebnost v mariborskem nemškem glasbenem življenju. Dočakal je visoko starost. Ob 86. rojstnem dnevu septembra 1942 mu je Marburgerica namenila obširno čestitko. Vendar je Emil Füllekruss že čez tri mesece umrl. (Marburger Zeitung, 18. X. 1891, str. 4., 11. XI. 1917, str. 4., 8. IX. 1929, str. 5, 5./6. IX. 1942, str. 8, 19./20. XII. 1942, str. 7.)

⁵⁵¹ MZ 54, 1915, 236, 15. X., str. 3.

⁵⁵² Norbert Jahn (? , 1870 - Gradec, 1940), publicist in politik. V letih 1901-1919 je bil urednik lista Marburger Zeitung, ki ga je urejal v vsenemškem duhu in je izhajal v Mariboru v letih 1862-1945. Januarja 1919 se je preselil v Gradec, kjer je postal urednik politične redakcije pri Grazer Tagblatt. Zaradi svoje nacistične usmerjenosti so ga v tridesetih letih v Avstriji politično preganjali. Ob 70. rojstnem dnevu so mu poslali telegrame s čestitkami Adolf Hitler, minister Joseph Göbbels in vodja rajhovske tiskarne dr. Dietrich. (Cvirn, Trdnjavski trikotnik, str. 361. Glej tudi Marburger Zeitung, 21. XII. 1940, str. 4, 21. IV. 1941, str. 4.)

⁵⁵³ MZ 55, 1916, 5, 8. I., str. 5.

O dobrodelnem koncertu pevskega društva Južne železnice v Mariboru 15. julija 1917 je pisec O. S. v Marburgerici zabeležil, da so peli nemške pesmi v čast nemški domovini: »Liedesweihe« avtorja M. von Weinzierla, »So weit« S. Engelsberga, »Stansteirisch« F. Schmolzerja, »Da starke Hans« Adolfa Kirchla, »s' Nesterl« H. Jungsta, »Des Deutschen Vaterland« Reichardta in »O Deutschland hoch in Ehren« avtorja H. Piersona. Solist večera je bil Reschender. Max Schönherr, Gröger Kropsch, Eis, Bernkopf, Zelenka, Stahl in Füllekruss pa so poskrbeli za instrumentalni del koncerta.⁵⁵⁴

V zadnjem letu vojne (1918) je Marburgerica zabeležila še en dobrodelni koncert pevskega društva Južne železnice v Mariboru. Poročilo govori o »nemškem umetniškem večeru nemških prijateljev petja«. Izkupiček koncerta je bil namenjen za pomoč ranjenim vojakom.⁵⁵⁵

Vojaška godba

18. januarja 1915 je imela **vojaška godba** c. kr. 47. pešpolka v sodelovanju z ravnateljem Filharmoničnega društva Alfredom Klietmannom v veliki kazinski dvorani dobrodelni koncert v korist vdovam in sirotam padlih vojakov 47. pešpolka.⁵⁵⁶

20. marca 1915 je bil v veliki dvorani Götzevega gostišča v Mariboru simfonični koncert vojaške godbe v prid rešilnemu oddelku požarne brambe. Koncert godbe c. kr. pešpolka št. 47 je vodil kapelnik Johann Peschta.⁵⁵⁷

Druge glasbene prireditve

V mestu so delovala poleg omenjenih, ki so bila najbolj aktivna in dominantna, še številna druga pevska oziroma glasbena društva. Pogosto so bila to manjša društva ali pa le pevski odseki pri posameznih kulturnih in strokovnih društvih. Za ta društva ne morem zapisati njihovega celotnega delovanja med vojno, saj sem našla le nekaj napovedi in zapisov njihovih prireditev oziroma koncertov. Zato jih bom neglede na njihovo nacionalno usmerjenost predstavila kar skupaj oziroma zabeležila glasbene in društvene prireditve v mestu

⁵⁵⁴ MZ 56, 1917, 164, 22. VII., str. 6.

⁵⁵⁵ MZ 58, 1918, 187, 18. VIII., str. 4.

⁵⁵⁶ Straža 7, 1915, 5, 15. I., str. 6.

⁵⁵⁷ Straža 7, 1915, 23, 20. III., str. 4.

med vojno. S svojimi prireditvami so namreč prispevali h koncertni sliki Maribora v času vojne.

Leta 1914 so bili v kavarni Meran dnevno **koncerti ciganske glasbe** (das Zigeunerkonzerte). Marburgerica je vabila poslušalce na koncert.⁵⁵⁸

Ves čas vojne so se v kavarni Meran odvijali tudi **koncerti šramel**.⁵⁵⁹ Tako so lahko poslušalci prisluhnili priljubljeni Hlavačkovni glasbi v izvedbi šramel.⁵⁶⁰

Tretja vrsta prireditev, zlasti v poletnih mesecih, pa so bili **koncerti vojaške godbe v mestnem parku**. Nastopali so ob nedeljah in praznikih v dopoldanskem času. Vstopnina je bila 20 v, za otroke pa je bil vstop prost.⁵⁶¹ Izkupiček teh koncertov je bil pogosto namenjen ranjenim vojakom. Ob nekem takem koncertu je Straža zapisala tudi nekaj o kulturi obiskovalcev: »Pri raznih javnih koncertih v našem mestnem parku ob nedeljah in praznikih je opaziti, da mladina, zlasti dame, zasedejo navadno vse sedeže, a ranjeni vojaki pa ne dobijo nobenega sedeža in morajo stati, če hočejo poslušati godbo. V tem oziru bi pač bilo v bodoče pričakovati nekoliko več vpljudnosti napram našim vojakom, ki so zastavili svoje življenje za cesarja in domovino.«⁵⁶²

V korist Rdečega križa je tudi **mariborska gimnazija** 1. maja 1916 med 6. in 7. uro popoldan v semeniški cerkvi sv. Alojzija priredila koncert posebne vrste. Izvajali so skladbo dijaka sedmošolca te gimnazije: »Psalm 111«, uglasben za moški zbor s samospevi, z orkestrom in orglami. Pevci in glasbeniki so bili gimnazijci in tudi na orgle je igral gimnazijec. Hkrati pa so izvajali tudi krajše skladbe znanih umetnikov. Sedeži so bili po 3, 2 in 1 K, stojšča pa po 40 v. Za dijake je bila cena vstopnic 20 v. Tudi spored je imel tako ceno.⁵⁶³

Mnoga pevska društva zaradi vojnih razmer niso delovala. Eno izmed takih je bilo tudi **Trgovsko pevsko društvo v Mariboru**. 1. junija 1918 je imelo občni zbor. Predsednik društva Eduard Viconsky je v poročilu povedal, da je društvo v svojem delovanju okrnjeno, saj je od 42 članov, kolikor jih je društvo štelo, bilo 31 vojnih obveznikov.⁵⁶⁴

⁵⁵⁸ MZ 53, 1914, 78, 9. VII., str. 5.

⁵⁵⁹ Šramel, dunajska gostilniška glasba v avstrijskem ljudskem duhu ter zasedba, ki jo izvaja (dve violini, kitara in harmonika). Začetek sega v leto 1877, ime je dobila po prvem ansamblu (brata Schrammel).

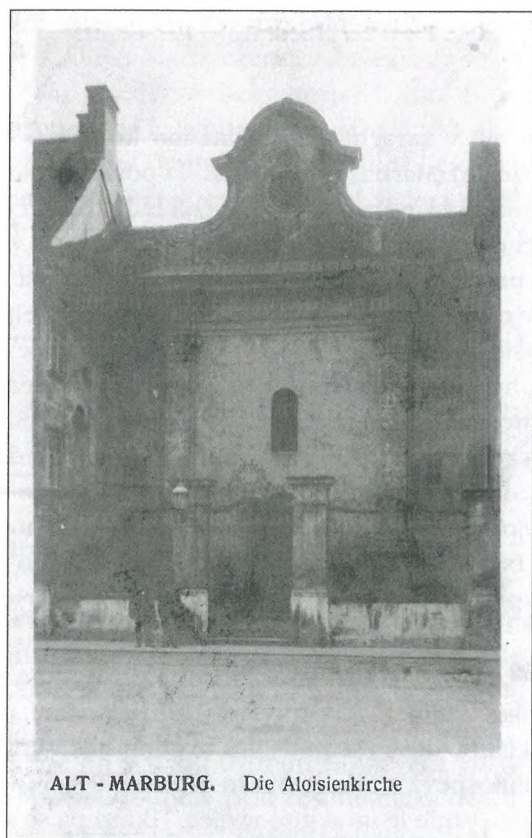
⁵⁶⁰ MZ 54, 1915, 45, 25. II., str. 3.

⁵⁶¹ MZ 54, 1915, 120, 29. V., str. 4.

⁵⁶² Straža 7, 1915, 63, 9. VIII., str. 4.

⁵⁶³ Straža 8, 1916, 34, 28. IV., str. 6.

⁵⁶⁴ MZ 58, 1918, 122, 1. VI., str. 3.

ALT - MARBURG. Die Aloisienkirche

Tudi Alojzijeve cerkev je gostila ljubitelje koncertov.

Tudi o obeh slovenskih glasbenih društvih (**Bralno in pevsko društvo Maribor** ter **Glasbeno društvo**) za vojni čas nisem zasledila časopisnih zapisov ali arhivskega gradiva o njunem delovanju.

Tudi mešani pevski zbor **Katoliškega delavskega društva** (Katholischer Arbeiter-Verein), ki je nastal leta 1907 in so vanj zahajali tako Slovenci kot Nemci, je ob začetku vojne prenehal delovati.

III. Delavska društva

Začetek delavskih društev na Slovenskem postavljamo v leto 1867. Takrat so namreč tiskarski delavci v Ljubljani ustanovili svoje izobraževalno društvo. Kasneje so nastala še številna druga delavska društva, in sicer stanovska, katoliška, izobraževalna, pravovarstvena in podporna delavska društva ter številna strokovna društva.

V Mariboru so bila pred vojno registrirana številna nemška delavska društva. Slovenci pa so imeli le nekaj delavskih društev: Zveza jugoslovanskih železničarjev, podružnica v Mariboru, Slovensko trgovsko in obrtno društvo in Klub obrtniških pomočnikov.

Zveza jugoslovanskih železničarjev, podružnica Maribor

Med vojno o delovanju delavskih društev ni veliko zapisov. Med slovenskimi je delovala le **Zveza jugoslovanskih železničarjev**. Vendar za prva tri vojna leta nisem našla zapisa o njenem delovanju. Prvi se pojavi šele leta 1917, ko so železničarji imeli svoj občni zbor. V časopisnem poročilu z občnega zbora so zapisali, da je delovanje jugoslovanskih železničarjev počivalo kar tri leta. Vzrok za to je bilo politično preganjanje železniških uradnikov in uslužbencev ter dejstvo, da so oblasti razpršile na vse strani raznih avstrijskih kronovin odbornike in člane zveze.

8. decembra 1917 so se delegati zbrali na posvetovanju, ki se ga je udeležil tudi dr. Karel Verstovšek kot predstavnik Jugoslovanskega kluba, 9. decembra pa so se zbrali na občnem zboru. Predsednik Škerjanec je pozdravil navzoče ter spregovoril o težavnem položaju zveze v preteklih letih. Gospod Ivan Kežar je podal podrobno odborovo poročilo z natančnimi podatki o preganjanju slovenskih železničarjev. Na zboru je bil tudi poslanec iz Trsta gospod Ljubič. Sprejeli so sklep, da se bolniška blagajna ne sme odpraviti, da pa bodo raje zvišali članarino. S prvim januarjem 1918 je znašala članarina 1 K in 60 v na mesec. Pozvali so vse podružnice, da pričnejo zopet delovati.⁵⁶⁵

⁵⁶⁵ Straža 9, 1917, 99, 14. XII., str. 3.

V marcu 1918 je imela mariborska podružnica Zveze jugoslovanskih železničarjev občni zbor, ki je bil dobro obiskan. Zopet so govorili o preganjanju, katerega so bili deležni slovenski železničarji. Pozvali so prisotne, da se včlanijo v Železničarsko pogrebno društvo v Ljubljani. Njegov predstavnik v Mariboru je bil gospod Jager.⁵⁶⁶

V septembru 1918 je Zveza povabila svoje člane na družabno srečanje v prostore Narodnega doma. Poskrbljeno je bilo za petje in prosto zabavo.⁵⁶⁷

V decembru, tistikrat že v novi državi, pa so slovenski železničarji podružnice Zveze jugoslovanskih železničarjev imeli v Mariboru svoj shod.⁵⁶⁸

Zimmermanns Krankenkasse

Med mnogimi nemškimi društvi v Mariboru sem med vojno zasledila delovanje le redkih. Eno teh je bilo društvo **Zimmermanns Krankenkasse** (Društvo tesarjev - bolniška blagajna). Tako kot mnoga delavska društva je tudi to bilo podporno društvo ter je skrbelo za boljši socialni položaj svojih članov in ne samo za njihovo zabavo.

21. marca 1915 je imelo društvo občni zbor, kjer so ugotovili, da je velik del članov društva v vojaški službi. Društvo je moralo podati mestnemu svetu v Mariboru tudi natančno blagajniško poročilo o delu. Ob koncu leta 1914 je društvo imelo 23 članov, medtem ko je blagajna v tem letu imela povprečno 35 članov.⁵⁶⁹ Društvo je vodilo natančne sezname stanja članstva po mesecih. Beležili so začetno stanje, prirastek ter zmanjševanje članstva med mesecem.

Ob koncu leta 1915 je bilo 27 članov in tudi povprečno število med letom je bilo enako. V letu 1915 torej ni zaslediti večjih nihanj članstva.⁵⁷⁰

Poročilo za leto 1916 je zabeležilo v povprečju 22 članov, ob koncu leta pa 23. 19. marca 1916 je imelo društvo Zimmermanns Krankenkasse občni zbor v gostilni Hauptpost. Predsednik je govoril o vojnem času in veliki zaposlenosti članov društva pri gradnji barak.⁵⁷¹

Tudi naslednje leto je imelo Društvo tesarjev - bolniška blagajna 15. aprila 1917 v gostilni Hauptpost v Domgasse 10 (Stolna ulica) občni zbor. Od 22 čla-

⁵⁶⁶ Straža 10, 1918, 24, 26. III., str. 3.

⁵⁶⁷ Straža 10, 1918, 78, 30. IX., str. 3.

⁵⁶⁸ Straža 10, 1918, 97, 6. XII., str. 4.

⁵⁶⁹ PAM, VARIA 56/1, Zimmermanns Krankenkasse in Marburg.

⁵⁷⁰ PAM, VARIA 56/1, Zimmermanns Krankenkasse in Marburg.

⁵⁷¹ PAM, VARIA 56/1, Zimmermanns Krankenkasse in Marburg.

nov društva je bilo prisotnih deset. Govorili so o delu društva ter pregledali blagajniško poročilo. Na občnem zboru so izvolili nov odbor devetih članov, ki je bil soglasno potrjen. Sestavljali so ga: Alois Fischer, Johann Koppitsch, Thomas Klampfer, Matth. Kloičnik, Karl Likawetz, Matth. Pavaletz, Peter Rittonja, Johann Schauperl in Mihael Skoff.

Tudi leta **1918** je imelo društvo občni zbor v gostilni Hauptpost.

21. aprila 1918 se je občnega zbora udeležilo 11 članov od 21. Pregledali so naloge, ki so si jih zadali na prejšnjem občnem zboru, ter finančno poročilo. Poročila z vseh vojnih občnih zborov pišejo, da člani pri točki razno niso razpravljali, vendar so si zaželeli le čimprejšnji mir. Zadnji občni zbor v vojnem času je zaključil predsednik društva Peter Rittonja.⁵⁷²

Spar- und Vorschusskasse der katholischen Meistervereines

Podatkov o delovanju društva, razen za leto **1915**, nisem zasledila. Poročilo z dne 31. decembra 1915 je zabeležilo 152.996,08 K prihodkov in 148.893,85 K odhodkov. Društvo je imelo v začetku leta 1915 164 članov, ob koncu leta pa 151 članov.

Društvu je predsedoval Josef Dufek, njegov namestnik pa je bil Georg Stern. Blagajniške zadeve je urejal Josef Kirbisch.

Ohranjeno je tudi vabilo društva na 8. občni zbor, ki je bil napovedan za 5. junij **1916** ob 8. uri zvečer v društvenem lokalu v Viktringhofgasse 20 (Vetrinjska ulica).⁵⁷³

⁵⁷² PAM, VARIA 56/1, Zimmermanns Krankenkasse in Marburg.

⁵⁷³ PAM, VARIA 56/1, Spar- und Vorschusskasse des katholischen Meistervereins.

IV. Humanitarna, podporna in dobrodelna društva

so nastajala z namenom pomagati prebivalstvu v času stisk in socialne ogroženosti. Ravno ta skupina je imela med vojno pomembno vlogo. Pogosto pa so humanitarno vlogo med vojno prevzemala tudi kulturna in narodna društva.

Freiwillige Feuerwehr und Rettungsabteilung

Med najznačilnejše humanitarne organizacije spadajo gasilci. Svojo društveno organizacijo so imeli v Mariboru že v 19. stoletju. Med vojno je tudi mariborska gasilska organizacija **Freiwillige Feuerwehr und Rettungsabteilung** (Prostovoljno gasilsko društvo in reševalni oddelek) imela pomembno vlogo. Poleg svoje osnovne poklicanosti je med vojno opravljala tudi prevoze ranjencev.

Mariborsko gasilsko društvo je v maju 1914 dobilo nov gasilni avto⁵⁷⁴ in tako kar precej dobro opremljeno pričakalo vojno. Med njo je prevzelo poleg varstva pred požari še delo reševalnega oddelka. Tako je v prvem letu vojne interveniralo v 488 primerih prometnih in drugih nesreč ter 282-krat v primerih bolezni. Skupaj v 770 primerih.

Kot sem zapisala, je gasilsko društvo od 20. avgusta 1914 opravljalo vojaške prevoze oziroma prevoze ranjencev in prevoze v bolnišnico. Tako je opravilo 3407 prevozov in prepeljalo skupaj 1459 ljudi. Največ prevozov je opravil požarni mojster Klauda. Prevoze so opravljali s konjsko vprego. Zaradi velike obremenitve se je mariborsko gasilsko društvo obrnilo na Rdeči križ in mestno občino s prošnjo za nakup avtomobila. Društveni blagajnik je bil Martin Gaischeg,⁵⁷⁵ ki je na občnem zboru seznanil člane s finančnim stanjem

⁵⁷⁴ MZ 53, 1914, 52, 9. V., str. 4.

⁵⁷⁵ Martin Gaischeg (? - ?), trgovec. Leta 1927 je mariborska manufakturna trgovina Martin Gajšek praznovala 60. letnico. Po smrti prejšnjega lastnika Kranjca je namreč trgovino prevzel trgovec Gajšek, ki je že bil znan mariborski trgovec. Ob jubileju trgovine mu je čestital Slovenski gospodar. (Slovenski gospodar, 3. XI. 1927, str. 3.)

Prvi gasilski avto v Mariboru leta 1914.

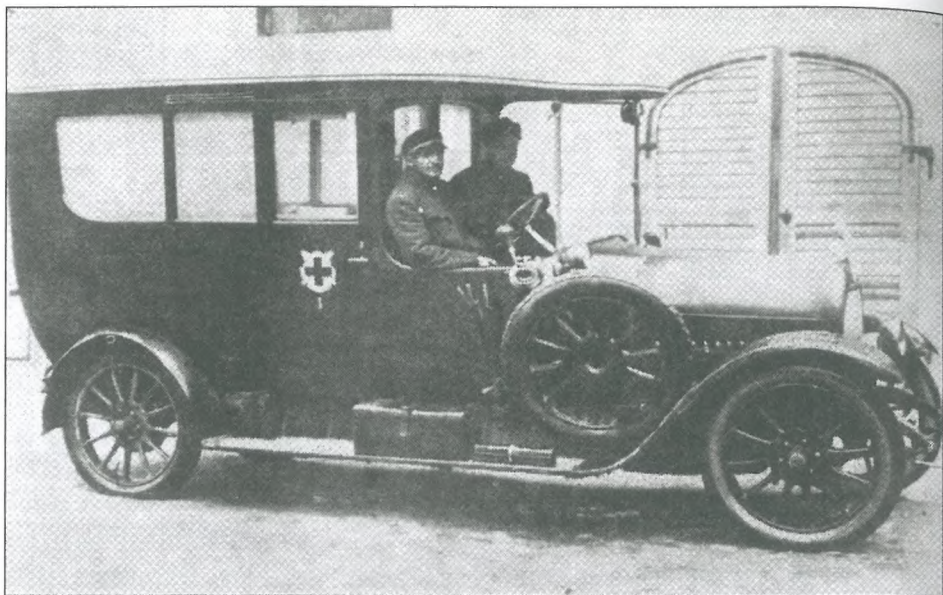
društva; imelo je v blagajni 37.426 K in 82 v. Na občnem zboru je zbranim spregovoril tudi župan dr. Hans Schmiderer in poudaril pomen mariborskega gasilskega društva in zlasti vlogo reševalnega oddelka.⁵⁷⁶

O delu gasilskega društva v letu 1915 so poročali na občnem zboru 29. 1. 1916 v hotelu Erzherzog Johann. Gospod Heu je pozdravil goste, med njimi tudi župana dr. Hansa Schmidererja in svetnika dr. Arthurja Mallyja. Tudi v letu 1915 je bilo zelo intenzivno delo reševalnega oddelka brambce. Sodelovali so pri 44 večjih železniških transportih ranjencev, prepeljali 13.698 ranjenih in bolnih ter v manjših transportih prepeljali 1294 mož. Oskrbna služba je v mestu prepeljala 8999 mož. Odkar je trajala vojna, in sicer od 20. avgusta 1914 pa do konca leta 1915, so prepeljali in poskrbeli za 23.910 ranjenih in bolnih vojakov. V letu 1915 so prepeljali 739 civilnih prebivalcev.

Zaradi požarov so mariborske gasilce alarmirali 20-krat, šestkrat pa so posredovali pri gašenju. Poveljnik Klauda se je gasilcem najtopleje zahvalil za požrtvovalnost in pripravljenost.

Blagajnik Martin Gaischeg je poročal o finančnem stanju društva, na katero sta vplivala prispevek mestne občine 5185 K in pa letna članarina, ki je znašala 2930,50 K.

⁵⁷⁶ MZ 54, 1915, 19, 25. I., str. 2-3.

Leta 1915 je reševalni oddelek dobil rešilni avto.

Reševalni oddelek brambe je med vojno v službi Rdečega križa prevažal ranjene in bolne vojake s kolodvorov v mariborsko bolnišnico.

Omenili so tudi, da je gospod Heinz Scheidbach v prejšnjem mesecu opravil tisočo vožnjo z reševalnim avtomobilom, zato se je vodstvo društva požrtvovalnemu članu tudi prisrčno zahvalilo. Ob primeru gospoda Scheidbacha so spregovorili nasploh o prostovoljnih društvih, katerih člani so redno zaposleni in svoje društveno delo opravljajo izključno v prostem času.

Na zboru je govoril tudi župan dr. Hans Schmiderer in pohvalil gasilsko društvo, ki je v letu 1915 opravilo veliko prevozov, in požrtvovalnost članov.⁵⁷⁷

V letu 1916 je, kot je razvidno iz letnega poročila, ki ga je podal mojster Klauda na občnem zboru v hotelu Erzherzog Johann v januarju 1917, bilo opravljenih 62 večjih in 22.460 manjših prevozov bolnikov in ranjenih vojakov. Evakuirali so 53.281 vojaških oseb ter 714 civilistov.

V letu 1916 je bilo 17 požarov; pri gašenju je sodelovalo 127 članov društva. V vojni službi je bilo 42 mariborskih gasilcev. Tudi to leto je župan pohvalil delo gasilskega društva.⁵⁷⁸

V letu 1917 sta se društvo in reševalni oddelek spet posebej posvečala sanitetni dejavnosti. Opravilo je 68 večjih transportov in 29.126 manjših. Skupaj je prepeljalo 14.096 ranjenih in bolnih oseb.

Število prepeljanih od 20. avgusta 1914 pa do januarja 1918 je znašalo kar 32.407 vojaških oseb. V letu 1917 so prepeljali tudi 736 civilistov.

Alarm za požar se je v letu 1917 sprožil 21-krat, gasilci pa so intervenirali 15-krat. Finančno stanje gasilskega društva je ob koncu leta 1917 znašalo 11.588,20 K aktive.⁵⁷⁹

Rdeči križ

Druga humanitarna organizacija je bila mariborska podružnica **Rdečega križa**.

Številna mariborska društva so izkupičke svojih dobrodelnih prireditev namenila avstrijskemu Rdečemu križu. Tudi mnogi posamezniki so darovali tej humanitarni organizaciji; časopisje je objavljalo sezname darovalcev. Tako je že v avgustu 1914 Slovenski gospodar pozval bralce, naj darujejo za »avstrijski Rudeči križ«^z utemeljitvijo: »Rudeči križ ima namen skrbeti za ranjenec in jim olajšati bolečine, sploh jim vsestransko pomagati. Za ta namen bo gotovo vsak rad daroval po svoji moči. Kot darovi se sprejemajo perilo, poseb-

⁵⁷⁷ MZ 55, 1916, 24, 31. I., str. 2.

⁵⁷⁸ MZ 56, 1917, 23, 29. I., str. 2.

⁵⁷⁹ MZ 58, 1918, 36, 13. II., str. 3.

no posteljnina in denar. Opozarjamo naše čitatelje, da sprejema darove za Ru-deči križ prof. dr. Anton Jerovšek⁵⁸⁰ v Mariboru, Koroška cesta št. 5.«⁵⁸¹

Glavno vlogo pri zbiranju darov so imele pomembne in znane Mari-borčanke.

V to skupino uvrščam tudi številna dijaška podporna društva in različne podporne akcije za mariborsko dijaštvo.

Leta 1929 je Pavel Strmšek napisal knjigo Maribor za svoje dijaštvo, kjer popisuje pet društev, ki so skrbela oziroma dajala podporo dijakom. Seveda so za temi društvi stali pomembni posamezniki in dobrotniki, ki so finančno po-dpirali dijake.

Strmšek je popisal naslednja društva v Mariboru: Gimnazijsko podporno društvo, Dijaško kuhinjo, Deutsches Studentenheim, Dijaški dom in Kn. šk. dijaško semenišče.

Dijaška kuhinja

Izpostavila bi **Dijaško kuhinjo**, saj je o njenem delovanju med vojno kar nekaj zapisov. Zaradi sporov v gimnazijskem podpornem društvu, ki je skrbelo za slovenske in nemške dijake, so Slovenci 20. januarja 1892 ustanovili svojo Dijaško kuhinjo in pričeli sami organizirati pomoč za slovenske dijake.

Ko je izbruhnila vojna, Dijaški kuhinji ni bilo treba takoj v jeseni 1914 pričeti z delovanjem, saj je vojaštvo zasedlo gimnazijo in učiteljsiše, zato se je pouk začel šele nekaj mesecev pozneje.

Poleg vojne pa sta Dijaško kuhinjo zadeli še dve nesreči: 16. aprila 1915 je umrl društveni predsednik kanonik Ivan Mlakar,⁵⁸² 7. junija pa še blagajnik ka-

⁵⁸⁰ Anton Jerovšek (Nova vas pri Slovenski Bistrici, 23. 5. 1874 - ?, 1932), duhovnik. Gimnazijo in bogoslovje je obiskoval v Mariboru in ga leta 1897 zaključil. Ob odhodu v Rim leta 1898 je obiskoval cerkveno pravo na gregorijanski univerzi in leta 1900 doktoriral. Med leti 1900-1903 je bil škofov tajnik v Mariboru ter suplent za verouk na državni realki. Po odhodu v pokoj (1911) je prevzel vodstvo tiskarne sv. Cirila in trgovino. Sodeloval je v raznih posvetnih in go-spodarskih organizacijah. Ob prevratu je bil aktiven član Narodnega sveta v Mariboru. Po občinskih volitvah leta 1921 pa član občinskega in mestnega sveta. Tudi kasneje se je politično udeleževal. Leta 1925 je postal papežev komornik. Pisal je v različne liste ter objavljaj spise s cerkvenopravno vsebino. (SBL I/ str. 407-408; Voditelj v bogoslovnih vedah 1903, str. 119; Mar-burger Zeitung, 3. XI. 1932, str. 5.)

⁵⁸¹ SGp 48, 1914, 33, 6. VIII., str. 4.

⁵⁸² Ivan Mlakar (Župečja vas, 5. 6. 1845 - Maribor, 16. 4. 1914), teolog in novinar. Bogoslovje je končal v Mariboru ter nato kaplanoval po raznih krajih. Nekaj časa je vodil deško semenišče v

nonik Matija Kovačič. Tako so na občnem zboru leta 1915 izvolili na njuni mesti za predsednika ravnatelja Henrika Schreinerja, za blagajnika pa profesorja Matijo Pirca.

Dijaška kuhinja je postala po umrlem zdravniku Feliksu Ferku⁵⁸³ glavni dedič med ustanovami.

Na občnem zboru leta 1916 je Dijaška kuhinja sklenila naprositi vse odvjetnike in notarje na Spodnjem Štajerskem, da bi sklepali poravnave in predlagali globe pri sodišču v korist Dijaške kuhinje, kar je bil od takrat znaten vir dohodka. Na tem občnem zboru je bil izvoljen v odbor namesto umrlega profesorja Ivana Markoška⁵⁸⁴ profesor Fran Voglar⁵⁸⁵, ki je ostal v odboru društva do leta 1919.⁵⁸⁶

Mariboru in kot profesor delal na bogoslovnem učiteljišču. Leta 1895 je postal stolni kanonik, leta 1907 stolni dekan. Bil je med ustanovitelji literarnega društva v mariborskem bogoslovju. Od leta 1881 pa do svoje smrti je deloval v odboru Katoliškega tiskovnega društva ter bil v letih pred vojno v nadzorstvu mariborske Posojilnice. Aktivno je sodeloval tudi v Dijaški kuhinji, katere tajnik je bil dolga leta; od leta 1906 pa do smrti tudi predsednik. V letih 1885-1894 je urejal Slovenski gospodar, vrsto let pa tudi Südsteirische Post. Javno ni posegal v politično življenje, vendar je imel veliko vpliva na javnost kot časnikar. Na njegovem pogrebu sta bila prisotna tudi kanonika Oer in Fötsch iz Gradca. Med slovenskimi politiki pa dr. Anton Korošec, dr. Karel Verstovšek, Franc Pišek in Jožef Ozmec. (SBL II/ str. 138-139; Straža, 17. IV. 1914, str. 1, 20. IV. 1914, str. 1, 22. VI. 1914, str. 1-2; Voditelj v bogoslovnih vedah 1914, str. 165-166; Marburger Zeitung, 19. XII. 1889, str. 3, 5. VII. 1902, str. 3.)

⁵⁸³ Feliks Ferk (? , 1847 - Sv. Barbara niže Maribora, 15. 9. 1915), zdravnik. Ferk se je zlasti zavzemal za mladino in aktivno sodeloval v Dijaški kuhinji. (Slovenski gospodar, 16. IX. 1915, str. 5, 16. IX. 1915, str. 5.)

⁵⁸⁴ Ivan Markošek (Teharje pri Celju, 5. 4. 1873 - Maribor, 11. 4. 1916), bogoslovni pisatelj in profesor. Bogoslovje je končal v Mariboru leta 1898. Kaplanoval je v raznih krajih vse do leta 1900, ko je postal profesor verouka na mariborski realki. V prvih dveh letih vojne (1914-1916) je poučeval verouk tudi na slovenskih vzporednicah gimnazije. Ves čas svojega bivanja v Mariboru je bil odbornik Cecilijanskega društva in vodil petje in gledališke predstave v Katoliškem delavskem društvu. V Voditelju je objavljala katehetske prispevke in knjižna poročila. Njegovega pogreba se je med drugim udeležilo nad 30 duhovnikov, zastopniki društev in gojenci mariborskih srednjih šol. Katoliško delavsko društvo se je udeležilo pogreba s svojo zastavo. (SBL II/ str. 49; Straža, 14. IV. 1916, str. 4; Slovenski gospodar, 13. IV. 1916, str. 4; Marburger Zeitung, 15. IV. 1916, str. 3.)

⁵⁸⁵ Fran Voglar (Nadbišec pri Lenartu, 5. 10. 1877 - Maribor, 17. 10. 1925), politik in šolnik. Klasično gimnazijo je obiskoval v Mariboru (1890-1899); klasično filologijo in slavistiko je študiral na Dunaju (1899-1903) in diplomiral leta 1904. Učil je v Celju, v Labotski dolini in v Mariboru od leta 1912 dalje. V letih 1922-1925 je bil ravnatelj ženskega učiteljišča. Narodno in politično je začel delovati v Mariboru med vojno, ko je delal v različnih organizacijah (Slovenska šola, CMD, Dramatično društvo, Dijaška kuhinja), zbiral podpise za majniško deklaracijo in leta 1918 organiziral shod JDS. Po vojni je bil tajnik Narodnega sveta, poslanec JDS in odgovorni urednik liberalnih časopisov Mariborski delavec (1919-1920) in Tabor (1920-1921). Sodeloval je pri ustanovitvi Mariborske tiskarne in SNG Maribor leta 1919 in v letih 1924-1925 predsedoval mariborski Mestni hranilnici. (SBL IV/ str. 552.)

⁵⁸⁶ Pavel Strmšek: Maribor za svoje dijaštvo. Maribor 1929, str. 23-24.

Število podpirancev Dijaške kuhinje se je iz leta v leto večalo. Poleg prošenj z gimnazije in učiteljišča so prihajale tudi prošnje z realke, s srednje kmetijske šole, s trgovske akademije in z ženskega učiteljišča.

Dijaška kuhinja je imela pred vojno svoje prostore na Kaiserstrasse 6 (sedaj Krekova ulica), potem v ulici Wildenrainerg 12 (Wildenrainerjeva ulica) pod vodstvom Marije Modrinjak. Njo in njeno delo omenjajo vsa poročila do leta 1915.

Kuhinja je dijake oskrbovala s kosilom in z večerjo. Med vojno, in sicer v šolskem letu 1915/16, je oskrbovala Dijaško kuhinjo gostilna Kirbiš, v šolskem letu 1916/17 pa restavracija v Narodnem domu. Zaradi naraščajoče draginje je v začetku naslednjega šolskega leta društveni odbor sklenil, da bo dijake začasno podpiral z denarjem. Ko pa je restavracija v Narodnem domu znižala ceno obrokom, je ostala Dijaška kuhinja v njej še naslednji šolski leti 1917/18 in 1918/19.

Med vojno je število oskrbovancev Dijaške kuhinje upadlo, saj s podeželja niso pošiljali v mesto mnogo otrok; tisti, ki pa so že študirali, pa so bili zreli za vojaško suknjo. Dijaška kuhinja je od leta 1916 naprej podpirala le 20 do 27 dijakov. Po vojni se je število podpirancev zopet podvojilo ali potrojilo.

Dijaško kuhinjo so financirali predvsem njeni številni prijatelji, denarni zavodi ter druge korporacije. Izpostaviti moram Posojilnico v Mariboru in štajerski Deželni dom.⁵⁸⁷

Časopisje je redno poročalo o prispevkih posameznikov in korporacij za Dijaško kuhinjo. Pogosto so prispevke namenili namesto vencev za umrlimi in podobno. Tako so na primer v letu 1916 darovali namesto venca na grob S. Geberca dr. Anton Medved 10 K, odvetnik iz Gradca Ivan Klasinc 10 K itd.⁵⁸⁸ Takšnih primerov je bilo seveda več.

Nekateri premožnejši posamezniki pa so bili med rednimi darovalci. Tukaj velja izpostaviti dr. Pavla Turnerja, nekatere mariborske profesorje: Henrika Schreinerja, dr. Antona Medveda ter odvetnike dr. Franja Rosino, Franca Firbasa⁵⁸⁹ ...

⁵⁸⁷ Pavel Strmšek, str. 35-36.

⁵⁸⁸ SGp 50, 1916, 8, 24. II., str. 6.

⁵⁸⁹ Franc Firbas (Biš, 9. 10. 1845 - Maribor, 28. 11. 1929), notar. Gimnazijo je končal v Mariboru leta 1865 in se vpisal na graško univerzo kot jezikoslovec. Zaradi slabega finančnega stanja si je pomagal z delom vzgojitelja pri knezu Windischgrätzu ter služboval po raznih gradovih. Tako si je pridobil številne zveze v aristokratskih krogih. Leta 1885 je napravil doktorat in bil imenovan pri znanem ministru dr. Pražaku za notarja v Brežicah. Tam je ustanovil Čitalnico in ji predsedoval. Bil je med prvimi notarji, ki so sestavljali slovenske pogodbe. Prizadeval si je za uveljavitev slovenskega uradnikovanja. S tem si je pridobil sovraštvo v nemških krogih, kar se je pokazalo ob iskanju notarske službe v Mariboru. Šele leta 1896 je po desetletnem boju dobil mesto notarja v Mariboru, kjer se je prav tako zavzemal za pravice slovenskega jezika. Deloval je tudi v narodnih društvih. Dolga leta je predsedoval Čitalnici. Iz njegove odvetniške pisarne je izšlo veliko notarjev. Nekrolog mu je zapisala tudi Marburgerica. (Jutro, 9. X. 1925, str. 8; Straža, 9. X. 1925, str. 3; Marburger Zeitung, 29. XI. 1929, str. 4.)

V letu 1916 si je mariborska Dijaška kuhinja nekoliko opomogla z izjemno visoko podporo 1600 K, ki ji jo je namenil deželni odbor.⁵⁹⁰

22. septembra 1916 je imela Dijaška kuhinja v Mariboru občni zbor v prostorih Posojilnice. Predsednik, ravnatelj Henrik Schreiner, je pozdravil navzoče in se v govoru spomnil društvenega odbornika profesorja Ivana Markoška, ki je umrl 11. aprila leta 1916. Tajnik društva profesor dr. Anton Medved pa je podal poročilo o delu društva v šolskem letu 1915/16. Društvo je kljub mnogoterim oviram in težavam, posebno zaradi velike draginje, vztrajno in redno delovalo. Vsak dijak, ki je društvo zaprosil za podporo, je bil uslišan, čeprav skromno. Po podatkih iz poročila je vsak dan dobilo 22 do 27 dijakov opoldansko hrano in tako je bilo razdeljenih 4907 kosil. Številu je bilo seveda manjše kot v mirnem času (zaradi že prej omenjenih vzrokov).

Poročilo blagajnika, profesorja Matije Pirca, ni bilo ugodno. Društvo je imelo v šolskem letu 1915/16 5108 K dohodka na osnovi darov in skoraj toliko izdatkov. Posebej so se zahvalili Posojilnici v Mariboru za darovanih 1500 K in deželnemu odboru v Gradcu ter deželnemu odborniku dr. Karlu Verstovšku za posredovanje. Zahvalili so se tudi ostalim dobrotnikom iz Maribora in okolice. Zahvala je veljala tudi tistim, ki so darovali hrano, kot sta storila zakonca Kirbiš.

Odbor Dijaške kuhinje je v glavnem ostal isti. Predsednik je bil še naprej Henrik Schreiner, tajnik dr. Anton Medved, blagajnik Matija Pirc, podpredsednik dr. Franjo Rosina ter odborniki dr. Radoslav Pipuš, Ivan Verže in Franc Voglar.⁵⁹¹

V septembru 1917 je imela Dijaška kuhinja v čitalniški dvorani Narodnega doma zopet občni zbor z običajnim dnevnim redom.⁵⁹²

Tudi naslednje leto, septembra 1918, so se člani Dijaške kuhinje zbrali na občnem zboru. Tudi tokrat je bilo zasedanje v Narodnem domu. Zbor je začel predsednik, ravnatelj Henrik Schreiner. Sledilo je tajnikovo poročilo o pomembnosti tega prepotrebnega društva. V preteklem šolskem letu je imelo društvo 17.715,76 K dohodka, od tega so z darovi pridobili 11.737 K. Dijaška kuhinja je preskrbela dijakom skozi celo leto 4313 kosil, kar je bilo manj kot leta 1916. Zopet se se zahvalili vsem tistim, ki so darovali Dijaški kuhinji. Darovalci so bili iz Maribora in okolice. Gmotno stanje društva je bilo v začetku novega šolskega leta ugodno. Izrekli so zahvalo gospe Štelcer, ki je s posebno vnemo vodila Dijaško kuhinjo in skrbela za kosila revnih dijakov. Tudi ta zbor

⁵⁹⁰ SGp 50, 1916, 41, 12. X., str. 5.

⁵⁹¹ SGp 50, 1916, 41, 12. X., str. 5.

⁵⁹² SGp 51, 1917, 38, 20. IX., str. 3.

so zaključili s prošnjo, da naj slovenski rodoljubi podpirajo Dijaško kuhinjo z darili v denarju in živilih.⁵⁹³

V okolici Maribora pa so nastajale razne šolarske kuhinje, kot na primer pri Sv. Križu pri Mariboru in v Krčevini.

Ta društva in združenja so omogočila mnogim revnim dijakom, da so prišli do svoje izobrazbe.

Na tem mestu naj omenim še skrb za invalide in ranjence, čeprav ta tema ne spada v poglavje o društvih. Vendar, ker gre za organizirano pomoč invalidom in ranjencem, jo omenjam.

Zanimiva je zlasti skrb za slovenske invalide na Štajerskem. Deželni odbornik dr. Karel Verstovšek je namreč prevzel nalogo, da poskrbi za slovenske invalide, ki si niso znali pomagati v svojih težavah. Zapis v Slovenskem gošpodarju je namreč pozival vse tiste invalide, ki so potrebni pomoči, da se oglasio pri dr. Karlu Verstovšku, da jim bo pomagal urediti »varen kotiček«.⁵⁹⁴ Prizadeval si je tudi za slovensko šolo za vojne invalide. V začetku leta 1917 so stekle priprave za ustanovitev take šole v Celju, kjer naj bi bili invalidi oskrbljeni in se pripravljali za razne poklice, ki bi bili primerni zanje.

Deutsches Studentenheim

Med nemškimi dijaškimi podpornimi društvi naj omenim **Deutsches Studentenheim**. Njegova ustanovitev sega v leto 1894, ko je bila s pomočjo Südmarke ustanovljena Nemška študentska kuhinja (Deutsche Studentenküche) ter dve leti kasneje na predlog dr. Arthurja Mallyja še Zavod za nemške dijake (Deutsches Studentenheim). Ustanova je bila namenjena le Nemcem, čeprav so se sredstva zanje stekala iz Mestne hranilnice in občine, kamor so prispevali tako Nemci kakor Slovenci.

Zapisov o delu nemške ustanove med vojno nisem našla, razen tega da je poslopje ustanove v Vetrinjski ulici zasedla vojska in je tu nastala vojaška bolnišnica. Ob prevratu pa je bila v zavodu Kuhinja za pomoč srednjim stanovom (Mittelstandsküche). V novi državi pa tak zavod v Mariboru ni bil več potreben, zato je policijska oblast društveno delovanje ustavila, mestna občina pa je poslopje odstopila Dijaški kuhinji.⁵⁹⁵

⁵⁹³ SGp 52, 1918, 39, 26. IX., str. 2.

⁵⁹⁴ SGp 51, 1917, 8, 2. II., str. 4.

⁵⁹⁵ Pavel Strmšček, str. 38-41.

Članice društva "Frauenhilfe" iz Maribora so skupaj z drugimi ženskimi društvi v mestu med vojno organizirale razne humanitarne prireditve in akcije.

Dijaški dom

Tudi Slovenci so po vzgledu Nemcev ustanovili Dijaški dom, kjer bi bilo poskrbljeno za učečo se mladino. Zlasti je dobro poznal vpliv takih zavodov dr. Pavel Turner, ki je nekaj časa bival v Angliji. Dr. Turner si je zelo prizadeval za ustanovitev zavoda; v ta namen je pripravljalnemu odboru izročil kot »neimenovani mladinoljub« znesek 20.000 K. Tako je 28. junija 1911 prišlo do ustanovnega zbora. Mlado društvo je razpošiljalo okrožnice in zbiralo denar.

Na občnem zboru 14. aprila 1918 so imeli že 31.361 K premoženja. Drugih zapisov o nastajanju in delovanju zavoda med vojno nisem zasledila.⁵⁹⁶ Dijaški dom je zaživel šele v novi državi.

Ženska društva

Med humanitarna društva lahko uvrščamo tudi **ženska društva**. Zlasti pomembno med vojno je bilo **Protestantsko žensko društvo** z bolnišnico za vojne ranjence (Das Rote Kreuz - Spittal des evangelischen Frauenvereines).⁵⁹⁷

Delovalo je še žensko društvo **Frauenhilfe** (Ženska pomoč), ki je 28. decembra 1916 v Gambrinu pripravilo prireditev za otroke. Na prireditev je prišlo dvesto revnih otrok iz ljudskih šol. Oficirji garnizije v Mariboru so otrokom darovali kruh in klobase. Med darovalci je bilo še nekaj Mariborčanov, ki so bodisi z denarjem ali s hrano podprli prireditev.⁵⁹⁸

Društvo za vzajemno pomoč

Omenim naj še **Društvo za vzajemno pomoč**, ki je v letu 1916 sprožilo akcijo za pričetek gradnje sirotišnice v Mariboru. Pozivali so prebivalstvo, da naj prispevajo za sirotišnico. Samo društvo je v ta namen prispevalo 2000 K.⁵⁹⁹ Vendar je c. k. namestništvo v Gradcu pobudo za izgradnjo sirotišnice zavrnilo. V letu 1916 je Društvo za vzajemno pomoč v Mariboru imelo 1200 članov. Posebej pa velja poudariti skrb društva za otroke v vojnem času.⁶⁰⁰

⁵⁹⁶ Pavel Strmšek, str. 42-49.

⁵⁹⁷ MZ 53, 1914, 136, 28. IX., str. 2.

⁵⁹⁸ MZ 55, 1916, 5, 8. I., str. 4.

⁵⁹⁹ MZ 55, 1916, 52, 4. III., str. 2.

⁶⁰⁰ MZ 55, 1916, 172, 29. VII., str. 3.

V. Telovadne organizacije in športna društva

Med športna društva uvrščam nemška in slovenska **telovadna društva** (Deutschvölkischer Turnverein Jahn, Deutschvölkische Turnverbindung Schönerer, Deutscher Sportklub Marburg, Športno društvo Maribor, Telovadno društvo Sokol, Telovadno društvo Orel); številna **delavska telovadna društva** (Arbeiter Turnverein Eintracht, Sloga na Studencih, Svoboda ...), nadalje **planinska društva** (Bergverein Marburger Hütte) ter **skavtske organizacije**. Omenim naj še **nogometna društva**, **strelska društva** (Marburger Schützenverein), **kolesarska društva** (Arbeiter Radfahrerverein Drauadler na Studencih, Radfahrer klub Edelweiss 1900 ...).

Deutschvölkischer Turnverein Jahn

Društvo **Deutschvölkischer Turnverein Jahn** (Nemško telovadno društvo Jahn) je bilo ustanovljeno v novembru 1862. Društvo se je imenovalo po Friedrichu Ludwigu Jahnu, utemeljitelju nemškega telovadnega gibanja, ki je imel v mariborskem mestnem parku tudi spomenik.

Ob začetku vojne je društvo uvedlo za svoje člane stražarsko službo, ki je bila prostovoljna. Vključili so se lahko moški do 18 let, ki so na tak način v svojem »prostem času izkazali svojo patriotičnost«, je zapisala Marburgerica. Prijave za stražarsko službo je sprejemal predsednik društva Wilhem Sekera na Franz Josefstrasse 20 (Cesta Franca Jožefa) v Mariboru.⁶⁰¹

Iz začetka leta **1915** je nekaj zapisov o delu društva. Šlo je v glavnem za poročila o članih društva na fronti in o posameznih žrtvah vojne med društvenimi člani.⁶⁰²

Med vojno so se člani društva tudi nekajkrat sestali. Priljubljeno mesto je bila gostilna Tscharre.⁶⁰³

⁶⁰¹ MZ 53, 1914, 153, 17. X., str. 4.

⁶⁰² MZ 54, 1915, januar (4., 9., 15. I.).

⁶⁰³ MZ 54, 1915, 8, 12. I., str. 2-3.

Marburgerica je pod naslovom »Bismarckfeier des Turnvereines Jahn« poročala o shodu članov društva 30. marca 1915 v gostilni Trogers. Shod je bil posvečen 100. rojstnemu dnevu velikega kanclerja. Z domovinsko pesmijo so pričeli zborovanje. Društveni član, pastor dr. Ludwig Mahnert, je govoril o Bismarckovi obletnici in o vojnem času. Sledil je kulturni program, kjer sta nastopila gospod Brunner iz dunajske Schubertove zveze in učitelj Rohle. Govornik Sekera pa se je vsem zahvalil in ob zaključku praznovanja ob 11. uri zvečer so skupaj zapeli Deutschland, Deutschland über alles ⁶⁰⁴, je zaključil poročilo pisec Fv.

Zapisov o kakršni koli dejavnosti društva v letih 1916 in 1917 nisem zasledila. Šele leta 1918 najdemo zapise; in sicer, kako so poškodovali spomenik nemškega telovadca Jahna v mariborskem parku. Marburgerica je ostro pisala o vandalskem početju: »Spomenik - podstavek so premazali s tinto in Jahnov relief poškodovali z ostrim predmetom ter mu izpraskali oči. Cel Maribor ve, na čigav konto to gre.« Poročilo zaključuje: » ... der südslawische Staat ist auf dem Marsche ...«⁶⁰⁵

Sredi leta 1918 pa najdemo oglas društva Jahn, ki poziva telovadce, da se priključijo društvu. Društvo je zainteresiranim ponujalo v prostorih v IV. deški ljudski šoli v Klostergasse (Samostanski ulici) in v mestni telovadnici na Kaiserstrasse (Cesarska cesta) možnosti vadbe v različnih časih naslednjim skupinam: moškim, ženskam, vajencem, srednješolcem, srednješolkam in učencem. V oglasu so pozivali vse Nemce naštetih skupin, da se priključijo društvu. ⁶⁰⁶

Deutscher Sportklub Marburg

V avgustu 1918 sem opazila zapis še enega nemškega telovadnega društva, in sicer **Deutscher Sportklub Marburg**, ki je prav tako pozivalo prijatelje, da se pridružijo nemškemu športnemu gibanju, ki je zaradi vojne in odsotnosti članov zamrlo. Interesenti so se lahko prijavili pri predsedniku društva Franzu Ruesstu na Schaffnergasse 4 (Sprevodniška ulica) v Mariboru.

Sokol

Najstarejša slovenska telovadna organizacija na Slovenskem in tudi v Mariboru je bil **Sokol**. Sokolska organizacija je bila liberalno usmerjena in je opravljala zelo pomembno delo ne samo na telovadnem področju, temveč zla-

⁶⁰⁴ MZ 54, 1915, 74, 2. IV., str. 3.

⁶⁰⁵ MZ 58, 1918, 22, 26. I., str. 3.

⁶⁰⁶ MZ 58, 1918, 179, 8. VIII., str. 3.

sti na narodnobuditeljskem, izobraževalnem, kulturnem, vzgojnem in političnem. Zato bi jo lahko glede vsebine uvrstili tudi med katera druga društva.

Mariborski Sokol je bil ustanovljen leta 1907 v okviru že delujočega **Športnega društva Maribor**, ki je nastalo 1. avgusta 1900 iz mlade kolesarske čete. Tako se je pod vplivom Čehov Emanuela Iliča⁶⁰⁷ in Franja Bureša pričela ustanovitev sokolskega društva. Vendar je bil kar nekaj let pod okriljem Športnega društva Maribor in člani obeh društev so vadili v isti telovadnici. Leta 1914 pa je gimnazijski ravnatelj dr. Josip Tominšek presekala spore med društvoma - Gimnazijsko telovadnico je namreč prisodil neposredno mariborskemu Sokolu. Tako je Športno društvo Maribor končalo svojo poslanstvo, saj v času svetovne vojne ni bilo posebnega zanimanja in tudi ne sredstev za nakup in najem športnega igrišča. Tako je Športno društvo Maribor po vojni tudi uradno nehalo delovati.⁶⁰⁸

Mladi sokoli pa so uspešno delovali tudi v drugih mariborskih slovenskih društvih, kot na primer v gledaliških skupinah in Slovanski čitalnici.

Še v letu pred vojno je odbor Sokola sklenil naročiti društveni prapor. Večji znesek oziroma kumovstvo je prevzela soproga staroste gospa Rosina. Precejšnji znesek je prispeval tudi klub Pipec.⁶⁰⁹ Prapor so nameravali razviti 28. junija 1914 ob priliki I. župnega zleta Mariborske župe.

Zadnji občni zbor pred vojno je bil 24. januarja 1914. Tedaj je bilo včlanjenih v mariborskem Sokolu 12 ustanovnih, 66 podpornih, 33 »izvršujočih članov« in 14 članic, skupaj 125 članov. Vključenih je bilo še šest gojencev trgovsko-obrtne šole in še 72 »šolskega moškega in ženskega naraščaja«. Članov v kroju je bilo 33. Na zadnji seji pred vojno, 8. junija 1914, so sklenili, da bodo prapor razvili v Rušah. Za praporščaka so izbrali dr. Rudolfa Ravnika, za namestnika pa Jožeta Volčiča.⁶¹⁰

⁶⁰⁷ Emanuel Ilich (? - ?, 1941), mariborski slaščičar in narodni delavec. Ob njegovi smrti v začetku leta 1941 ga je velika množica pogrebcev pospremila na zadnji poti. Prisotni so bili zlasti mariborski trgovci in obrtniki, znani narodni predstavniki in sokoli. Ilich je bil namreč ustanovitelj in prvi načelnik mariborskega Sokola. Na grobu so govorili Franjo Bureš v imenu Češkega kluba, br. Smrtnik iz Celja v imenu Sokolske zveze in celjskega Sokola, matični br. dr. Fornazarič v imenu mariborskega sokolstva ter starosta selniškega Sokola br. Viktor Grahor. (Mariborski večernik Jutra, 3. I. 1941, str. 7.)

⁶⁰⁸ Sokol. Maribor-Matica 1907-1937, str. 3-4.

⁶⁰⁹ »Pipec« je bil klub, ki je skrbel za zabavo in razvedrilo mladih sokolov. Klub je vodil Ivan Tomažič.

⁶¹⁰ Sokol, str. 8.

Jože Volčič (? , 1880 - Maribor, 18. 3. 1933), mizarški mojster in narodni delavec. Bil je ustanovitelj mariborskega Sokola in se tudi aktivno udeleževal telovadbe. Dolga leta je bil član vadiateljskega zbora. Bil je tudi društveni praporščak. Pred vojno se je udeleževal v raznih narodnih društvih. V dokaz svoje požrtvovalnosti je že leta 1904 kot edini Slovenec pristopil k mariborskemu gasilnemu društvu in bil med ustanovitelji reševalnega oddelka. Zasluge pa si je pridobil tudi za obrtniški stan, saj je bil med prvimi, kadar je bilo potrebno reševati stanovska vprašanja. Pomembno mesto je zavzemal tudi v narodnostnih bojih mariborskih Slovencev. (Jutro, 19. III. 1933, str. 3.)

Ko je izbruhnila vojna, je mariborski Sokol prenehal delovati, vendar je bil že v začetku leta 1919 v ponovnem zagonu. V kroniki mariborskega Sokola je zapisano: »Dne 1. januarja 1919 je bila že zopet odborova seja Mariborskega Sokola. Stari borci, ki jih ni niti vojna osivela, so lezli iz vseh kotov v staro sokolsko gnezdo - Narodni dom.«⁶¹¹

Orel

Tretje slovensko telovadno društvo v Mariboru je bilo **Orel**.

Orel so nekaj let za Sokolom ustanovili klerikalci. Naslonili so se na katoliška prosvetna društva in se pod vplivom klerikalizma širili po vseh slovenskih pokrajinah.

Mariborski Orel je bil ustanovljen leta 1908. Njegova naloga je bila razširjanje orlovstva po Štajerskem, navduševal je podeželje za orlovstvo in prirejal številne manifestacije. V mestu pa je prirejal predavanja in igre. Po posredovanju dr. Antona Korošca je dobil Orel dovoljenje za vadbo v telovadnici državne gimnazije. Predsednik štajerske orlovske organizacije je bil že pred vojno dr. Karel Verstovšek. V letu pred vojno je mariborski Orel prvič nastopil z javno telovadbo v središču Slovenije. Dr. Karl Capuder⁶¹² je v članku Obmejni Orel zapisal o pripravah na veliko manifestacijo naslednje: »Novi in stari odseki so se vestno pripravljali na ta nastop in vedno zahtevali od predsednika štaj. podzveze dr. K. Verstovška vaditeljev.«⁶¹³

Pred vojno je bila severna narodna meja zavarovana z orlovskimi organizacijami. Z začetkom vojne je mariborski Orel prenehal delovati in vojna je prizadejala izgube tudi med njihovimi vrstami.

Slovenska orlovska organizacija pa je kljub vojni izdajala glasilo slovenskih orlov Mladost. Straža je ob izidu 7. in 8. številke zapisala, da imata oba zvezka »lepo vsebino«. Zanimiv je članek Ali je telovadba pametna?, zaključuje Straža.⁶¹⁴

Šele ob razpadu Avstro-Ogrske ob koncu leta 1918 so zopet nastopili preostali orli. 15. decembra 1918, ko so v Mariboru praznovali prvi praznik naro-

⁶¹¹ Sokol, str. 8.

⁶¹² Karl Capuder (Prapreče pri Lukovici, 13. 12. 1897 - ?), zgodovinar in politik. Gimnazijo je končal v Ljubljani, filozofijo, zgodovino in zemljepis na Dunaju, kjer je leta 1906 promoviral. Kot profesor je služboval v Gorici, Kranju, Mariboru in Ljubljani. Strokovne prispevke je objavljajl v Zori (1905), Novem času (1913), Carnioli (1914), Času (1922), ČZN (1922). Bil je predsednik katoliškega akademskega društva Danica, sodeloval je tudi v drugih društvih. V letih 1919-1920 je bil v Mariboru podpredsednik Slovenske krščansko-socialne zveze ter predsednik Orla ter upravnega odbora Mestne hranilnice. (SBL I/ str. 72; Slovenec, 20. XII. 1936, str. 3.)

⁶¹³ Maribor. Krajepisni in kulturno-zgodovinski pregled: Vdeležencem Orlovskega tabora od 29. julija do 2. avgusta 1920, str. 31-32.

⁶¹⁴ Straža 7, 1915, 68, 27. VIII., str. 4-5.

dnega združenja, so v slavnostnem sprevedu korakali orli, z balkona Narodnega doma pa je v orlovskem kroju govoril predsednik Narodnega sveta v Mariboru in poverjenik deželne vlade dr. Karel Verstovšek.⁶¹⁵

Deutscher Bergverein Marburger Hütte

O planinskem društvu **Deutscher Bergverein Marburger Hütte** (Nemško planinsko društvo Mariborska koča) je bilo med vojno objavljenih nekaj zapisov o njenem delovanju.

Na občnem zboru v začetku leta 1915 so člani poročali o društvenih dejavnostih. Shod planincev je bil v hotelu Erzherzog Johann. Društveni predsednik Josef Mostböck⁶¹⁶ je podal poročilo in ugotavljal, da društvo kljub vojnim razmeram deluje. Tako je Mariborsko kočo obiskalo v letu 1914 5000 prijateljev planin. Društvo se je zahvalilo državni blagajni ter nekaterim posameznikom za finančno podporo ter Marburgerici za objavo naravovarstvenih člankov. Zbor so zaključili z besedami o vojakihi na fronti in zahvalo članom za delo.⁶¹⁷

V letu 1915 je nemško planinsko društvo povečalo kapacitete Mariborske koče na Pohorju.⁶¹⁸

V februarju 1916 je imelo društvo občni zbor, ki je bil dobro obiskan. Mnogo članov društva je bilo na bojnih poljih. Društvo je v tem času pridobilo nov prostor ter pričelo z markiranjem planinskih poti. Za to akcijo je bil zadolžen gospod Witzler.⁶¹⁹

Občni zbor društva leta 1917, ki je bil v hotelu Erzherzog Johann, je bil namenjen zlasti pripravam na otvoritev nove društvene planinske koče v avgustu leta 1917. V koči naj bi bilo na razpolago 22 ležišč. Za opremo in kočo sta

⁶¹⁵ Maribor. Krajepisni ..., str. 32.

⁶¹⁶ Josef Mostböck (? 1882 - Gradec, 15. I. 1934), tiskar. Bil je znana mariborska osebnost. Pred vojno je deloval tudi v mestni upravi. Kot tiskar pa je znan po tem, da je leta 1906 realiziral težnjo po tretji tiskarni v Mariboru. Ustanovil jo je v Sodni ulici 18 z imenom tiskarna Mostböck Josef et Co. Mestni magistrat je sprva nasprotoval, vendar mu je po posredovanju okrajnega glavarja namestništvo podelilo koncesijo. Povod za novo tiskarno je bila politična diferenciacija v nemških vrstah. Po prevratu leta 1920 je tiskarna prešla v last delniške družbe Ljudska tiskarna. Kot društveni delavec pa je imel velike zasluge za izgradnjo Mariborske koče (Marburger Hütte). Po vojni je odšel v Gradec. (Glazer, Zgodovinski očrt tiskarstva V Mariboru. v: Razprave ..., str. 595, 614; Marburger Zeitung, 16. I. 1934, str. 5.)

⁶¹⁷ MZ 54, 1915, 68, 26. III., str. 3.

⁶¹⁸ MZ 54, 1915, 219, 25. IX., str. 4; 232, 11. X., str. 4-5.

⁶¹⁹ MZ 55, 1916, 28, 5. II., str. 3.

Hotel Erzherzog Johann (Nadvojvoda Janez) v Grajski ulici 13 (Burggasse; današnja Slovenska ulica) je pred zgraditvijo Narodnega doma nudil streho tudi slovenskim društvom (Slovanska čitalnica). Med vojno so v njem imela nekatera društva svoja letna zborovanja (gasilci, planinci ...).

med drugimi darovali firmi Kiffmann in Herman Berg. V letu 1916 je Mariborsko kočo obiskalo 3000 obiskovalcev, do občnega zbora pa že 5140. Na zboru so govorili tudi o protestu dr. Franja Rosine glede ustanovitve pionirske čete.⁶²⁰

28. marca 1918 je imelo nemško planinsko društvo v Mariboru zopet svoj letni občni zbor. Tudi tistikrat so se sestali v prostorih hotela Erzherzog Johann. Marburgerica je pisala, da je bila dvorana premajhna. Med gosti so bili župan dr. Hans Schmiderer, predstavniki avstrijskega in nemškega planinskega društva ter zbor Mariborskega moškega pevskega društva. Osrednja točka zbora je bila informacija o napredovanju gradnje nove planinske koč, za katero je društvo potrebovalo 15.000 K. Marburgerica je objavila seznam darovalcev; med najdarežljivejšimi je bil tovarnar Hermann Berg. Zborovanje so zaključili z vzkliki »Heil Bergverein!«⁶²¹

Jung Marburg

V Mariboru je bila dejavna tudi skavtska organizacija **Jung Marburg** (Mladi Maribor). V novembru 1916 je objavila oglas, v katerem je naznanila, da bodo potekali izpiti za članstvo v skavtski organizaciji pri profesorjih Antonu Truppu in dr. Aloisu Böhmju ter gospodu Ernestu Zelenki.⁶²² Kandidati so morali imeti uniforme.⁶²³

Marburger Schützenverein

Tudi med vojno je v Mariboru delovalo nemško strelsko društvo **Marburger Schützenverein**.

Društvo je imelo organizirano tudi svojo strelsko šolo. Med vojno je društvo imelo redne letne občne zборе. Tako je 22. februarja 1915 Marburgerica povabila člane društva na občni zbor v gostilno Zur Traube (Pri grozdu).⁶²⁴

⁶²⁰ MZ 56, 1917, 63, 17. III., str. 3.

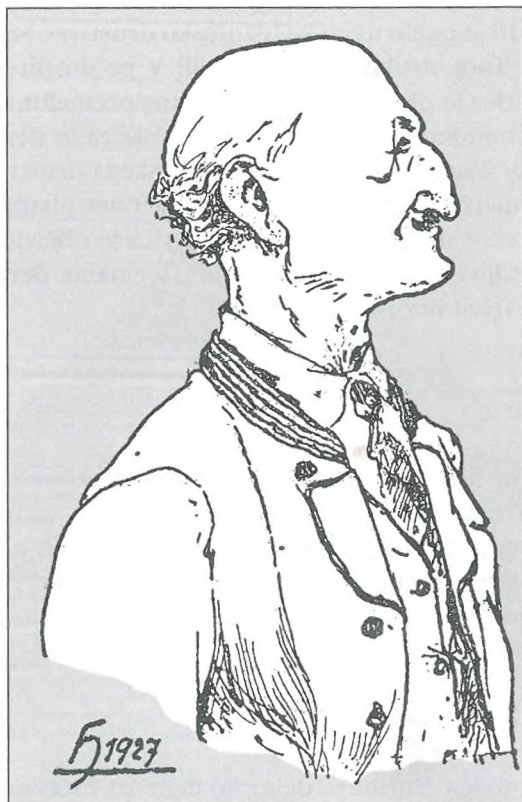
⁶²¹ MZ 58, 1918, 74, 31. III., str. 3.

⁶²² Ernest Zelenka (? 1876 - Maribor, 6. 12. 1938), trgovec in industrialec. Deloval je v organizaciji Rdečega križa in bil pomembna osebnost v mariborskem gospodarskem življenju. Med vojno je bil vodja oskrbovalnega skladišča na železniški postaji za vojake jugozahodne fronte. Po vojni je bil lastnik tekstilne tovarne E. Zelenka & Co. na Tržaški cesti. Svojo dejavnost je kasneje razširil. (Marburger Zeitung, 7. XII. 1938, str. 4.)

⁶²³ MZ 55, 1916, 252, 3. XI., str. 2.

⁶²⁴ MZ 54, 1915, 41, 20. II., str. 3.

Vodstvo društva je namesto dotedanjega predsednika Kasperja prevzel Roman Pachner.⁶²⁵ Ugotovili so tudi, da je bilo veliko članov društva v vojaški službi.⁶²⁶

Roman Pachner je bil pomembna osebnost v mariborskem javnem življenju, saj je deloval v številnih društvih in organizacijah.

⁶²⁵ Roman Pachner (Maribor, 1838 - Maribor, 27. 9. 1926), trgovec in društveni ter javni delavec. Družina Pachner je bila stara mariborska družina. Njene korenine segajo v leto 1570. Zadnji predstavnik Pachnerjev je bil Roman Pachner, ki je umrl v 88. letu starosti. Izkušnje v trgovini si je pridobil tudi na Dunaju. Deloval je v številnih društvih in organizacijah. Bil je član odbora Mestne hranilnice, mestnega Olepševalnega društva, moškega pevskega društva, nemškega strelskega društva in mariborske sekcije nemškega in avstrijskega planinskega društva ter kolesarskega društva. Sodeloval je tudi pri ustanovitvi Gledališkega in kazinskega društva ter bil dolga leta tudi njegov predsednik in gledališki intendant. Tudi gledališka kavarna (Casino-café) in restavracija sta bili njegova zamisel. Tam so se zbirali mariborski meščani in predstavljali sta družabni prostor Mariborčanov. Roman Pachner je bil pomembna osebnost v mariborskem javnem življenju. (Marburger Zeitung, 1. XI. 1885, str. 3, 11. IV. 1886, str. 4, 14. IV. 1886, str. 3, 11. VIII. 1886, str. 4-5, 30. XII. 1888, str. 4-5, 1. X. 1926, str. 3, 30. X. 1927, str. 7.)

⁶²⁶ MZ 54, 1915, 45, 25. II., str. 2.

Maja 1916 je imelo društvo občni zbor.⁶²⁷

Tudi naslednji vojni leti so se člani društva sestali na občnem zboru, in sicer marca 1917 v gostilni Zum Mohren (Pri zamorcu)⁶²⁸ in v maju 1918 v hotelu Erzherzog Johann. Na zadnjem občnem zboru v vojni so ugotovili, da je društvo zaradi vojne popolnoma ohromelo, saj je izgubilo tudi nekaj svojih članov. Nekateri člani društva so menili, da bi društvo nakazalo za vojno posojilo 2000 K. Vendar so nekateri člani vztrajali le pri 1200 K.⁶²⁹

Marburger Radfahrerklub Edelweis, Arbeiter Radfahrerverein Draudadler

O mariborskem kolesarskem društvu **Marburger Radfahrerklub Edelweis** in o delavskem kolesarskem društvu **Arbeiter Radfahrerverein Draudadler** s Studencev med vojno nisem zasledila zapisov o njihovih priredi-

Člani kolesarskega kluba "Edelweis" iz Maribora pred prvo svetovno vojno.

⁶²⁷ MZ 55, 1916, 101, 3. V., str. 2.

⁶²⁸ MZ 56, 1917, 51, 3. III., str. 4.

⁶²⁹ MZ 58, 1918, 101, 3. V., str. 2.

tvah in delu. Zadnja zapisa sta z začetka vojne. Za 9. avgust 1914 je bila v primeru lepega vremena napovedana 50-kilometrski dirka Štajerske kolesarske zveze. Po dirki pa naj bi društvo Draudler na vrtu gostilne Roth pripravilo praznovanje nemških društev iz Maribora in okolice.⁶³⁰ Druga napoved pa je bila za 12. julij 1914, ko naj bi bila kolesarska dirka v Slovensko Bistrico. Zbor kolesarjev je bil ob 5. uri zjutraj pred magdalensko lekarno.⁶³¹

Druge športne prireditve

Med športnimi prireditvami v Mariboru med prvo svetovno vojno naj omenim še **konjske dirke** 17. septembra 1916. Marburgerica poroča, da je prireditev obiskal tudi predsednik okrajnega zastopa Weiss z ženo. Prvo mesto je zasedel konj Kuroenal gospoda Josefa Kirbischa.⁶³²

Sledita še dve **nogometni tekmi**. Prva iz leta 1916 med graškim moštvom Cricket in Zento. Končala se je v prid Gradčanov z rezultatom 6:0.⁶³³ Druga pa je bila tekma leta 1918, ko sta se pomerili domači enajsterici Sturm in Rote Elf na novem igrišču nogometnega kluba Sturm, ki je tekmo tudi dobil s 3:0.⁶³⁴

⁶³⁰ MZ 53, 1914, 78, 9. VII., str. 2.

⁶³¹ MZ 53, 1914, 79, 11. VII., str. 5.

⁶³² MZ 55, 1916, 215, 20. IX., str. 2.

⁶³³ MZ 55, 1916, 154, 8. VII., str. 4.

⁶³⁴ MZ 58, 1918, 166, 24. VII., str. 3.

VI. Družabna in druga društva

Družabna in druga društva v Mariboru so nastajala iz osebnih potreb posameznikov ali iz gospodarskih potreb, delovala pa so tudi za potrebe javne blaginje. Med temi so bila društva za postavitev spomenikov pomembnim ljudem kulturnega in javnega življenja, zabavni klubi, srečolovna društva, turistična olupševalna društva, ljubiteljski klubi raznih dejavnosti, počitniška, prometna, ribiška in lovska ter druga podobna društva.

D' Unterländer

V Mariboru je pred vojno delovalo zabavno društvo **D' Unterländer**. V februarju 1914 je imelo občni zbor,⁶³⁵ v maju pa je dobilo nove društvene prostore.⁶³⁶ Društvenega delovanja med vojno nisem zasledila. Šele leta 1920 najdemo zopet zapis v Marburgerici ob razpustitvi zabavnega in dobrodelnega društva D' Unterländer.⁶³⁷

Sveta vojska

Med druga društva pa lahko uvrstim društvo slovenskih antialkoholikov **Sveta vojska**.

Svetovno gibanje proti alkoholizmu je našlo odmev tudi v Mariboru. Zlasti se je borba proti pijančevanju razvila med Slovenci v močno gibanje šele, ko je zajela mariborsko dijaštvo. Prvi je začel širiti treznostno gibanje Janez Kalan iz Ljubljane, zaničljivo imenovan »vodni Kalan« (Wasserkalan), ki je predaval 25. januarja 1911 v mariborskem bogoslovju in dijaškem semenišču. Vendar eno predavanje ni zadostovalo za razmah treznostnega gibanja. V Mariboru se je razmahnilo šele, ko je bil 14. maja 1913 ustanovljen mariborski odbor

⁶³⁵ MZ 53, 1914, 16, 14. II., str. 5.

⁶³⁶ MZ 53, 1914, 54, 14. V., str. 4.

⁶³⁷ MZ 60, 1920, 134, 18. VI., str. 3.

protialkoholne organizacije Sveta vojska pod vodstvom dr. Josipa Tominška⁶³⁸ in ravnatelja Henrika Schreinerja ter učiteljice Antonija Štupca⁶³⁹. Slovenska protialkoholna organizacija je izdajala protialkoholno glasilo Zlata doba in leta pred vojno je bilo med mariborskimi gimnazijci kar 22 naročnikov glasila. Treznostni krožek s sedežem v dijaškem semenišču je imel 71 članov.⁶⁴⁰

Sveta vojska za celotno območje Spodnje Štajerske oziroma Lavantinske škofije je v letih 1913-1920 izdala kar sedem zvezkov »protialkoholne knjižnice« in prirejala predavanja po raznih krajih.⁶⁴¹

V letu pred vojno so gimnazijci pod vodstvom Jožeta Stabeja⁶⁴² in Alojzija Sunčiča povabili v Maribor znamenitega apostola protialkoholnega boja v Av-

⁶³⁸ Josip Tominšek (Slatina, 4. 3. 1872 - Ljubljana, 22. 3. 1954), šolnik, slavist in planinec. Po končani gimnaziji je v Gradcu študiral slavistiko, klasično filologijo, primerjalno jezikoslovje ter promoviral leta 1898. Obiskoval je tudi tečaj za učitelje telovadbe. Leta 1911 je bil premeščen za gimnazijskega ravnatelja v Maribor, kjer je delal kot pedagog in organizator javnega življenja do upokojitve leta 1932. Že pred prvo svetovno vojno je bil odbornik Slovenske matice, tajnik odbora za zbiranje slovenskih pesmi. 12 let je bil predsednik Glasbene matice v Ljubljani in delal v profesorskem društvu, Protialkoholnem društvu, pri Putniku, v Českoslovaški in Bolgarski ligi ter Zgodovinskem društvu. Bil je organizator in pisec člankov s področja športa (telovadba, nogomet, jadrno letalstvo, sablanje). Posebno skrb pa je posvečal planinstvu. (SBL IV/ str. 119-120; Marburger Zeitung, 21. XI. 1911, str. 3-4, 4. XII. 1927, str. 5, 1. III. 1932, str. 4.)

⁶³⁹ Antonija Štupca (Šempeter v Savinjski dolini, 4. 1. 1874 - Maribor, 13. 12. 1962), učiteljica in narodna buditeljica. Po uspešno končani meščanski šoli v Mariboru leta 1888 se je vpisala s štipendijo na učiteljske v Gradcu (1888-1892). Hkrati se je izpopolnjevala v klavirju pri odlični graški učiteljici Mini Wagner in v petju. Ponudbo graškega ravnatelja za službovanje na njegovi šoli je odklonila in se vrnila domov. Službovala je v Markovcih pri Ptuj, kjer je pričela z uvajanjem novih učnih metod in z zagrizenim bojem zoper nemško vlogo v šoli (šola v Krčevini). Pri tem je imela številne težave. Vendar je ostala v Mariboru. Leta 1919 je prevzela mesto ravnateljice deklishe meščanske šole in ga opravljala do upokojitve leta 1928. Objavila je nekaj narodnobudiljskih člankov v Slovenskem gospodarju ter napisala mnoge strokovne članke. Delala je tudi v narodnih društvih, pela v Narodnem domu ter sodelovala pri koncertih in gledaliških predstavah v Čitalnicah v Ormožu, Ptuj in Mariboru. Omenim naj tudi njen govor o koroškem plebiscitu, ki ga je pripravila na povabilo generala Rudolfa Maistra. Zlasti pa je aktivno sodelovala v protialkoholnem gibanju, predavala o škodljivosti alkohola po raznih krajih Štajerske, v Gradcu, Trstu, Brezju ... Bila je tudi soustanoviteljica Slomškove zveze ter delovala v društvih za podporo revnim učencem. (SBL III/ str. 702; Slovenski gospodar, 28. XII. 1905, str. 2-3.)

⁶⁴⁰ Jan Šedivý: Iz zgodovine mariborske klasične gimnazije. ČZN 2=37, 1966, str. 125-126.

⁶⁴¹ Treznostno gibanje. Maribor: Krajepisni in kulturno-zgodovinski pregled, str. 32.

⁶⁴² Jože Stabej (Preloge, 6. 3. 1896 - Ljubljana, december 1980), kulturnoprosvetni delavec in organizator. Po končani osnovni šoli v Slovenskih Konjicah je obiskoval klasično gimnazijo v Mariboru. Zaradi gmotnih težav ni mogel nadaljevati študija v Ljubljani. Že kot dijak je med svojimi vrstniki uspešno organiziral protialkoholno delo ter si prizadeval za tesnejše stike s hrvaškimi dijaki in visokošolci. Med leti 1918-1920 je bil organizator pri raznih kulturnih društvih v Ljubljani (Slovenska krščansko-socialna zveza, Ljudski oder ...). Od leta 1920 je deloval v Mariboru kot tajnik Jugoslovanske strokovne zveze, 1922-1926 je vodil Državno posvetovalnico za delo ter druge občinske organe. Po zasedbi Maribora leta 1941 je bil zaprt v meljski vojašnici in kasneje z vso družino preseljen v Čuprijo. Po vrnitvi leta 1945 v Maribor je prevzel vodstvo mestnega in okrožnega avtobusnega prometa, od leta 1947 pa v Ljubljani organizacijo cestnoprometnih enot. Po letu 1950 se je posvečal tudi znanstvenemu delu in postal tudi stalni zunanji strokovni sodelavec Inštituta za slovenski jezik pri SAZU. Že kot gimnazijec je izdajal dijaški list

striji in Nemčiji, frančiškana p. Elpidija. Ob koncu predavanja so gimnazijci sprejemali obljube treznosti. Tudi ravnatelj učiteljišča Henrik Schreiner je v dogovoru z dr. Josipom Tomiškom povabil v Maribor trojnega doktorja Johanna Udet⁶⁴³ iz Gradca, ki je predaval o alkoholizmu. Vendar je kljub temu in podobnim predavanjem treznostno gibanje na učiteljišču in med nemškimi dijaki zamrlo, medtem ko je treznostni krožek na dijaškem semenišču izvrstno deloval.⁶⁴⁴

Mariborsko treznostno gibanje je vzpostavilo tudi stike s hrvaškim dijaštvom. Prvega velikega tabora nadstrankarskega treznostnega gibanja Sveta vojska na Brezju 19. in 20. julija 1914 so se udeležili tudi hrvaški zastopniki. Glavni govornik pa je bil Mariborčan, petošolec Jože Stabej.⁶⁴⁵

Vojna je v glavnem zatrla razpredeno treznostno organizacijo⁶⁴⁶, vendar ne povsem, saj je v aprilu 1918 izšel 6. zvezek zbirke protialkoholnih spisov. Knjižico je spisala Antonija Štupca, izdala pa Sveta vojska v Mariboru. Cena zvezka je bila 50 v. Prvi stavek v knjižici se glasi: »Ako hočemo strezniti ljudstvo, moramo pričeti pri mladini.« Po mnenju protialkoholnega društva je »razbrzdana pohlepnost za opojnimi pijačami hujša poguba za slovensko ljudstvo, kakor krvava vojna«.

V uvodu podaja knjižica pregled opravljenega dela kranjskega in štajerskega sveta glede na »alkoholni pouk« v ljudski šoli. Knjižica je bila namenjena zlasti učiteljem in katehetom, saj so bile izdelane učne slike, kot so: alkohol v opojnih pijačah, škodljiv vpliv alkoholnih pijač na zdravje, ali dajejo opojne pijače moč, kako spridijo značaj človeka, opojne pijače in premoženje ter boj proti pijančevanju. Primerna pa je bila tudi za društvene govore. Ljudje so lahko knjižico naročili pri protialkoholnem društvu Sveta vojska v Mariboru ali v Cirilovi tiskarni.⁶⁴⁷

Drugih podatkov o delu društva in treznostnem gibanju v Mariboru med vojno nisem zasledila.

Vrtnice (1912-1913). Tudi kasneje je urejeval razne revije (Luč, Naša moč, Mladost, Prosvedna knjižnica in Naš dom) ter objavljajl članke. V Mariboru je organiziral tudi delavsko in ubožno skrbstvo, skrbel za olepšanje mesta, skrbel za razvoj avtobusnega prometa, za ustanovitev in razvoj študijske knjižnice in preureditev mariborskega gradu v muzejske namene. Že kot deček in dijak je zapisoval in zbiral ljudske pesmi in pravljice v domačem kraju. (SBL III/ str. 433; Straža, 26. V. 1916, str. 1-2; Mariborski delavec, 27. V. 1920, str. 2; Delo, 5. III. 1966, str. 5.)

⁶⁴³ Johann Ude (? - ?), doktor bogoslovja, modroslovja in prava. Johann Ude je bil rojen v Škocjanu v Podjunu. Slovenski časopisi so se zgražali, da se Nemci ponašajo s slovenskimi učenjaki, kot je bil Johann Ude. Delal je na graškem učiteljišču ter bil sodelavec graških katoliških listov. S svojimi članki in deli je prihajal v spor tudi z duhovščino. (Slovenec, 9. VIII. 1909, str. 3; Straža, 13. VIII. 1909, str. 4, 18. IX. 1914, str. 6; Voditelj v bogoslovnih vedah 1913, str. 387.)

⁶⁴⁴ Jan Šedivý, str. 125.

⁶⁴⁵ Jan Šedivý, str. 126.

⁶⁴⁶ Treznostno gibanje, str. 32.

⁶⁴⁷ Straža 10, 1918, 30, 15. IV., str. 4.

VII. Povzetek

Društveno življenje je bilo v Mariboru pred vojno močno razvito. Delovala so številna društva in združevala ljudi različnih interesov. V začetku 20. stoletja so se mariborska društva že skoraj povsem diferencirala glede na nacionalno pripadnost. Če so prej v nekatera društva, na primer v Marburger Männergesangverein, zahajali tako Nemci kot Slovenci, tega v letih pred vojno ni bilo več. Zlasti je ta razlika vidna v kulturnih društvih in seveda v tistih, ki so bila ustanovljena zato, da poudarjajo in branijo nacionalni interes. V ta niso nikoli zahajali predstavniki obeh nacionalnosti v mestu.

Za vsa društva, ki so pred vojno delovala v mestu, nisem našla podatkov o njihovem delovanju ali nedelovanju med vojno. Zabeležila sem torej le tista društva, ki so med vojno poročala o svojem delu in načrtih. Med omenjenimi društvi so tudi nekatera, ki so tik pred vojno bila še zelo aktivna ali pa so imela pomembno vlogo v mestu, čeprav med vojno ni zabeležb o njihovem delu.

Pogosto sem pri posameznem društvu zapisala tudi nekaj poudarkov o ustanovitvi, delu in usmeritvi društva pred vojno. S tem sem želela predstaviti kulturno sliko Maribora, ko ga je, kot druga mesta v monarhiji, zajela vojna.

Zabeležila sem tudi drobne in obrobne stvari o društvu in njegovem delu med vojno, saj menim, da tudi majhni podatki prispevajo k popolnejši sliki življenja v mestu med vojno.

Izpostavila sem tudi posamezne akterje društvenega življenja, da bi lažje spoznali usmerjenost društva. Iz podatkov, kdo je v društvu deloval, lahko izvemo tudi, kakšni so bili interesi in usmerjenost posameznih društev.

O društvenem življenju v Mariboru med vojno lahko zapišem, da ga je vojna ohromila. Toda treba je poudariti, da določena društva kljub vojni niso povsem prenehala delovati. Ukvarjala so se bolj z internim delom za ožji krog ljudi, zgolj za društvene člane, niso pa prirejala množičnih javnih prireditev. Pogosto so se člani društev, ki so ostali v mestu, srečevali na sestankih ali vsaj letno na občnem zboru. Nekoliko več aktivnosti je zaznati med humanitarnimi in podpornimi društvi, ki so pač zaradi svoje narave dela imela v času vojne veliko zadolžitev. Opravljala so med prebivalstvom dobro delo in mnogim ljudem pomagala v stiski.

Ugotavljam tudi, da je med nemškimi in slovenskimi društvi obstajala razlika v intenzivnosti delovanja. Nemška društva so bila namreč nekoliko aktivnejša kot slovenska. Tista slovenska društva, ki so imela prostore v Narodnem domu, so namreč ob izbruhu vojne ostala brez njih. Narodni dom je zasedla vojska. To je bil eden izmed pomembnejših vzrokov, ki so ga tudi sama društva navajala za svoje nedelovanje. Zanimivo pa je, da so časopisi pozivali slovenska društva, naj ne prenehajo s svojim delom, in če ne drugače, naj vsaj skličejo občne zборе. Tako je na primer Straža pozivala slovenska društva: »Ko ni bilo vojske, je bil čas od Božiča do aprila doba občnih zborov in drugih prireditvev naših društev. V vojskinem času se le malokatero društvo ožunači, da napove občni zbor. To ni prav! Ravno sedaj je treba na vso moč delati na to, da naša društva ne zaspijo ali da društvo popolnoma razpade. Slovensko ljudstvo in naša gospodarska in politična organizacija se je zadnja leta ravno radi tega ojačila, ker je imela za seboj dobro delujočo izobraževalno organizacijo. Zbirajmo sile, ki so ostale doma in prirejajmo občne zборе, da se delovanje naših toliko potrebnih društev oživi. Politična oblast nima ničesar proti društvenim občnim zborom.«⁶⁴⁸

Verjetno so bili vzroki za ohromelost v delovanju slovenskih društev tudi v premajhni angažiranosti tistih članov, ki so ostali doma. Tako je članek v Straži januarja 1917 zopet pisal o nepotrebnem mrtvilu med slovenskimi izobraževalnimi društvi: »Gotovo se najde v vsaki župniji kaka oseba, ki bi poskrbela, da se društvo vsaj toliko oživi, da bi se sklical občni zbor, se izvolil odbor, pobrala udnina in da bi se doma ostali udje posluževali društvenih knjižnic in čitali časnike, ki jih ima društvo naročene.«⁶⁴⁹

Delovanje nemških društev med vojno tudi ni bilo tako močno kot pred njo. Vojna je seveda prizadela tudi njih. Vendar so društva vsaj vsako leto priredila občni zbor ter nekaj društvenih srečanj.

Če pogledamo društveno življenje v Mariboru v celoti, potem lahko ugotovimo, da je vojna ohromila razvito predvojno društveno življenje, ni ga pa zatrla.

Kaj se je pravzaprav zgodilo z društvi med vojno?

- Število njihovih članov je upadlo, saj so mnogi moški morali na fronto.
- Finančno stanje je bilo slabo in se je z vse večjo draginjo še slabšalo. Vendar so nekateri posamezniki z darovi še vedno omogočali delovanje društev.
- Nekatera društva (zlasti slovenska) niso imela društvenih prostorov, ker jih je ponekod zasedla vojska.
- Zaradi vojnih razmer so ljudje kazali manj zanimanja za društveno delovanje, saj so se morali ukvarjati z vprašanjem preskrbe in vse večje lakote, ki se je iz meseca v mesec stopnjevala.

⁶⁴⁸ Straža 8, 1916, 17, 28. II., str. 4.

⁶⁴⁹ Straža 9, 1917, 4, 12. I., str. 4.

-Najmanj društvenih aktivnosti je bilo v letih 1915 in 1916. Prvo leto vojne namreč še ni tako globoko poseglo v življenje ljudi. Po obnovitvi parlamentarnega življenja in z deklaracijskim gibanjem pa so društva zopet nekoliko oživela in znova pričela vabiti člane k društvenim aktivnostim. Tudi tokrat so bila aktivnejša nemška društva.

Če primerjam intenzivnost delovanja med posameznimi vsebinskimi sklopi društev, potem lahko ponovim, da so bila najaktivnejša podporna in humanitarna društva ne glede na nacionalno usmerjenost.

Tudi med političnimi in narodnoobrambnimi društvi so bila nemška znatno bolj aktivna kot slovenska.

V sklopu kulturnih, prosvetnih, izobraževalnih, umetniških in znanstvenih društev moram zopet poudariti večjo aktivnost nemških društev, zlasti to velja za Gledališko in kazinsko društvo ter glasbena društva. Slovenska kulturna društva med vojno namreč niso imela svojih prostorov. Kljub vsemu pa vsa le niso zamrla. Njihovo aktivnost je moč opaziti v izdajanju raznih publikacij, kjer je gotovo prednjačilo Katoliško tiskovno društvo s Cirilovo tiskarno. Skrbeli sta za izobraževanje Slovencev doma in vojakov na fronti. Omeniti velja tudi aktivnosti Zgodovinskega društva in izdajanje Časopisa za zgodovino in narodopisje tudi med vojno. Dramatično društvo, kot osrednje kulturno društvo v mestu, res ni prirejalo gledaliških predstav in ni imelo koncertov, vendar so se posamezniki ukvarjali s finančnim položajem društva in ga do konca vojne tudi popravili.

Telovadna društva so med vojno kar v precejšnji meri zamrla in to velja tako za slovenska kot za nemška. Med njimi velja glede aktivnosti izpostaviti le planinsko društvo Mariborska koča, ki je kljub vojni delovalo precej aktivno.

Družabna društva niso delovala, čeprav bi verjetno Mariborčani v težkih vojnih časih potrebovali zabavo.

Kljub vojni so se ljudje v Mariboru združevali in svoje interese izražali v društvih. Mnogi so seveda odšli na fronto in je zato članstvo v mariborskih društvih upadlo, tisti, ki pa so ostali doma, so si na različne načine prizadevali, da so društva delovala oziroma vsaj vegetirala, in zbirali moči in ideje za delovanje po vojni.

DRUGE PRIREDITVE

Poleg institucionalizirane kulture in društvenih aktivnosti so bile v mestu še druge prireditve, ki so privabile številne Mariborčane, pogosto ne glede na nacionalno pripadnost. To so bile razne slovesnosti, praznovanja, prazniki, vojne in druge pobožnosti ter druge ljudske prireditve.

I. Cesarske slovesnosti

Slavljenje cesarja in nekaterih članov cesarske rodbine je bilo vsakoletno dejanje tudi v Mariboru. Na slavnost je prišlo kar precej Mariborčanov in okoličanov.

Cesarske slavnosti so bile ob cesarjevem in cesaričinem rojstnem dnevu in godu ali pa ob obletnici vladanja. Tako je bilo tudi med vojno.

1. decembra 1914 je bila v Mariboru »bakljada«, in sicer na predvečer 66. letnice cesarjevega vladanja. Mnogo hiš v mestu je bilo razsvetljenih. To so bile hiše Slovencev in Nemcev. Ob koncu »bakljade« pa so zaigrali avstrijsko in nemško cesarsko himno.⁶⁵⁰

19. avgusta 1915 je bila v Mariboru proslava cesarjevega rojstnega dne. Časopisi so pisali o »izredno slovestni proslavi«. Hiše so bile namreč okrašene in ves Maribor je bil v zastavah. Na ulicah so žarele »lučce«, lampijoni in umetni ogenj. Zvečer ob 8. uri pa je bila »bakljada« z godbo. V okviru slovesnosti je bila v stolnici slovesna sveta maša, katere so se udeležili zastopniki vojaštva in uradov, društev in veliko prebivalstva. Slovenski gospodar je poročal o slavnosti in zaključil članek: »Bog ohrani, bog obvari nam cesarja, Avstrijo!«⁶⁵¹

V oktobru 1915 so v Mariboru obhajali cesarjev god. Slovesnost je bila v stolnici, kjer se je zbralo mnogo »odličnega občinstva, kakor tudi preprostega ljudstva«, vojaštva ter uradnikov k pontifikalni maši. Cerkevna slovesnost se je končala z zahvalno pesmijo, s svetim blagoslovom in cesarsko himno. Slovenski gospodar je objavil poročilo o slavnosti in opisal razpoloženje v mestu: »Brazonoge gospodične so razpečavale »zlato klasje«. K sreči kupcev ni primanjko-

⁶⁵⁰ SGp 48, 1914, 50, 3. XII., str. 4.

⁶⁵¹ SGp 49, 1915, 33, 19. VIII., str. 5.

valo. Vse je kazalo, kako domoljubnega mišljenja je vse prebivalstvo. To se je tudi videlo na razobešenih zastavah v hišah pri stolnici in na rotovžu.«⁶⁵²

O cesarski slavnosti leta 1916 v Mariboru nisem zasledila zapisa. Vendar so v okolici praznovali cesarjev rojstni dan. Tako so v Slivnici pri Mariboru 20. avgusta 1916 v prostorih Bralnega društva priredili cesarsko slavnost, kjer je imel govor poslanec dr. Anton Korošec. S cesarsko himno so zaključili prireditev.⁶⁵³

21. novembra 1916 je umrl cesar Franc Jožef I. Mariborsko časopisje je v žalosti poročalo o njegovi smrti.

V letu 1917 je bilo v Mariboru zopet nekaj cesarskih slovesnosti. Najprej so v maju praznovali rojstni dan cesarice Zite. Mariborčani so se priključili praznovanju po širni Avstriji, ki je obhajala rojstni dan »naše mlade in pri vseh narodih priljubljene cesarice Zite«. Slovenski gospodar je o prireditvi zapisal: »Ljudstvo je povsod tekmovalo, kako bi lepše in pristrčneje proslavilo svojo vladarico. Hiše so se ozalajšale z zastavami, cvetjem in zelenjem. Šolska mladež in vse, kar se je moglo odtrgati nujnemu delu, je hitelo v cerkve, da prosi Boga za cesarico Zito. V Mariboru je prevzvišeni knezoškof dr. M. Napotnik služil ob 1/2 10. uri slovestno sv. mašo, katere so se udeležili številni zastopniki raznih vojaških, državnih in drugih uradov ter mnogo vernega ljudstva.« Poročilo je zaključilo s pesmico:

*Kar se more v srečo šteti
Večni Bog naj podeli
Karelu in blagi Ziti
Celi hiši Habsburški.*⁶⁵⁴

Domoljubna slovesnost ob rojstnem dnevu cesarice Zite je bila tudi pri šolskih sestrah v Mariboru 10. maja 1917. Pripravile so jo učenke ljudske in meščanske šole v sodelovanju z otroškimi vrtcem. 13. maja pa so jo pripravile tudi gojenke jubilejnega učiteljišča Franca Jožefa. Slovesnosti je prisostvoval tudi škof dr. Mihael Napotnik, ki je imel govor. Ob koncu je kot ponavadi zadonela cesarska himna.⁶⁵⁵

Narodna društva v Mariboru so za 19. avgust 1917 pripravila proslavo prvega rojstnega dne novega cesarja Karla I. po nastopu vlade. Slavnost je bila v spodnjih prostorih Narodnega doma z naslednjim sporedom: 1. godba; 2.

⁶⁵² SGp 49, 1915, 40, 7. X., str. 5.

⁶⁵³ SGp 50, 1916, 34, 24. VIII., str. 5.

⁶⁵⁴ SGp 51, 1917, 19, 10. V., str. 4.

⁶⁵⁵ SGp 51, 1917, 20, 17. V., str. 4.

petje; 3. slavnostni govor dr. Antona Medveda; 4. tombola; 5. prosta zabava. Začetek prireditve je bil napovedan za 4. uro popoldan. Vstopnina je bila 50 v. Čisti dobiček od prireditve je bil namenjen invalidom in sirotam padlih vojakov iz mariborskega okraja.⁶⁵⁶ Za slovesnost so potekale priprave ves mesec in številni gostje iz drugih okrajev so prijaviili svojo udeležbo.⁶⁵⁷ Časopisje je kar množično pisalo o uspehu prireditve v Narodnem domu.

Cesarske slovesnosti, ki so jo pripravila narodna društva neglede na strankarsko pripadnost, so se udeležili številni Mariborčani ter občinstvo iz bližnje in daljnje okolice. Prišlo je toliko ljudi, da je bilo premalo sedežev za vse. Odbor je najel dobro godbo, »ki je igrala neumorno in jako izurjeno dolgo v noč«. Tudi Medvedova pesem Avstrija moja, ki jo je zapel moški pevski zbor, je »ustvarila pravo patriotično razpoloženje«. V poročilu dalje piše: »Kot slavnostni govornik je nastopil ljubljeneec slovenskega občinstva prof. dr. Anton Medved in očrtal z navdušenimi besedami življenje in delovanje našega cesarja Karola I., ki je postal v tem kratkem času svojega vladanja pravi ljudski vladar, ki ljubi vse svoje narode z enako ljubeznijo. Ko je končal govornik svoje s patriotičnim navdahnjene besede, je zaoril mlademu cesarju trikratni gromoviti živijo. Občinstvo se odkrije in zapoje z velikanskim navdušenjem avstrijsko himno ob spremljanju godbe. Enoglasno se nato sklene udanostna izjava, ki se je poslala takoj brzobjavno na Dunaj«. ⁶⁵⁸

Posebna točka slavnosti je bila tombola. Dobitki so bili po večini živila, ki so bila vsakemu dobrodošla.

Prireditve, na kateri je bilo prisotnih okrog 2000 ljudi, je prinesla več kot 2000 K čistega dobička.

O veliki slavnosti v Narodnem domu so časopisi še kar nekaj časa poročali. Ob tem so pisali tudi o odnosu med Slovenci in Nemci ter o zavidljivejšem položaju Nemcev glede prostora za kulturno delo.

Straža je prinesla tudi zapis o obnašanju Nemcev na slovesnosti: »Nemci na mariborski slovesnosti cesarski slavnosti. V nedeljo, dne 19. avgusta smo opazovali več Nemcev in Nemk, ki so prišli na našo slavnost, seveda nekaj iz radovednosti nekaj pa zato, ker so bili prepričani o samih veleizdajniških govorih, ki jih bodo slišali od temnozročih zarotnikov. Seveda so razumeli slovenski, a govorili so izključno nemški, kar pa nas ni nikdar tako razkačilo kakor nje same, če slišijo na mariborskih ulicah slovensko besedo, kakor šele na njihovih prireditvah. Malo pa jih je bilo vendar sram, ko so morali odrto priznati, da nikdar niso mislili, da vlada med Slovenci vseh stanov tako patriotično navdušenje in obenem toliko odkritosrčnega veselja.«⁶⁵⁹

⁶⁵⁶ SGp 51, 1917, 29, 19. VII., str. 5; Straža 9, 1917, 56, 16. VII., str. 4.

⁶⁵⁷ Straža 9, 1917, 62, 6. VIII., str. 4.

⁶⁵⁸ SGp 51, 1917, 34, 23. VIII., str. 5.

⁶⁵⁹ Straža 9, 1917, 68, 27. VIII., str. 3.

Na cesarjev rojstni dan 17. avgusta 1917 je bila v mariborski stolnici tudi slovesna pontifikalna maša, ki jo je daroval knezoškof dr. Mihael Napotnik. Slavnosti so se udeležili zastopniki vojaštva, deželnih in drugih uradov, učnih zavodov, vojaštvo in drugo občinstvo. Med mašo je na Stolnem trgu (današnji Slomškov trg) pred cerkvijo častna stotnija domačega strelskega polka izstrelila častne salve. In v vseh cerkvah, ki so bile nabito polne, so molili za priljubljene- ga cesarja v čast njegovega prvega rojstnega dne kot avstrijskega cesarja.⁶⁶⁰

Na rojstni dan cesarice Zite 8. maja 1918 v Mariboru noben Nemec ni izo- besil zastave; manjše so visele le na uradnih poslopijih. Slovenski časopisi so se hudovali, pisec v Straži pa je zabeležil: »Nemci niso pokazali, da je Zita njihova cesarica. Ti ljudje okrasijo svoje hiše samo tedaj, če pridejo burši razsajat v Maribor ali če kak tuj vladar obhaja kako slavje!«⁶⁶¹

Tudi avgust 1918 je bil v znamenju cesarske slavnosti. Dramatično dru- štvo je priredilo 18. avgusta 1918 v Narodnem domu veliko cesarsko slavnost. Program slavnosti je bil podoben tistemu iz prejšnjega leta. Tudi tistikrat je bila po kulturnem programu zabava s srečolovom, šaljivo pošto; bilo je poskr- bljeno tudi za pivo. Slovesnosti se je udeležilo okrog 1000 ljudi.⁶⁶² Tudi takrat so v Slovenskem gospodarju izbruhnila čustva o odnosu med Slovenci in Nemci: »V Mariboru bo zopet zanimivo gledati, kako se bodo temu slavlju ode- gnili vsi oni krogi, ki imajo proti svojim sodržavljanom neprenehoma v ustih »veleizdajo« in »nepatriotizem«. Ne bo jih videti niti v cerkvah, niti bo videti njih patriotizem v razobesitvi zastav. Mariborski Slovenci pa, katere je začetkom vojne c. kr. vlada zapirala kot veleizdajalce in zločince, bodo v ne- deljo priredili v Narodnem domu cesarsko slavnost.«⁶⁶³

⁶⁶⁰ Straža 9, 1917, 65, 17. VIII., str. 4.

⁶⁶¹ Straža 10, 1918, 37, 10. V., str. 4.

⁶⁶² SGp 52, 1918, 34, 22. VIII., str. 3.

⁶⁶³ SGp 52, 1918, 33, 15. VIII., str. 3; Straža 10, 1918, 66, 19. VIII., str. 4.

II. Druge vrste prireditve

V mestu so bile še razne druge prireditve, ki niso bile zgolj manifestacije posameznega društva, ampak so združile več ljudi različnih ali istih interesov. Naštela in opisala jih bom kronološko.

1914

4. oktobra, na cesarjev god, sta bili ob 5. uri popoldan molitev in procesija za srečen izid vojske. Procesija je krenila iz stolnice skozi Župnijsko in Kazinsko ulico zopet na Stolni trg. Namen procesije je bila molitev za zmago avstrijskega orožja in srečen konec vojne.⁶⁶⁴

25. oktobra je bila v mariborski stolnici pobožnost za srečen izid vojne. Mašo je vodil sam knezoškof dr. Mihael Napotnik. Na pobožnosti se je zbralo veliko vernikov. Po pobožnosti, kot je bil običaj poprej, se je na Stolnem trgu zbral močan oddelek vojaštva, da odrine v boj. Priprava in odhod vojakov sta bila videti nekako takole: » Po povelju »k molitvi« in med primernim sviranjem godbe, so premilostni nadpastir raz okno knezoškofijske palače blagoslovili odhajajoče vojake, ki so blagoslov pobožno sprejeli kot poroštvo božjega varstva za čas, ko bodo bivali na bojišču.«⁶⁶⁵

Kakor Nemci so tudi Slovenci na Štajerskem priredili poseben vojaški dan in to 2. decembra. Zbirali so darove za slovenske vojake na bojiščih.⁶⁶⁶

V decembru so imeli v mariborski stolnici na praznik Brezmadežnega spočetja že 6. vojno pobožnost. Slovenski gospodar je zapisal, da »se je vršila popoldne z litanijami, zakramentalnim blagoslovom in končno se je sklenila s cesarsko himno. Udeležba vernikov iz celega mesta je bila dobra.«⁶⁶⁷

1915

19. marca je bila v mariborski stolnici ob številni udeležbi Mariborčanov 8. vojna pobožnost za ranjene in ujete ter umrle vojake.⁶⁶⁸

⁶⁶⁴ Straža 6, 1914, 72, 3. X., str. 2.

⁶⁶⁵ SGp 48, 1914, 45, 29. X., str. 4.

⁶⁶⁶ Straža 6, 1914, 89, 20. XI., str. 4.

⁶⁶⁷ SGp 48, 1914, 51, 10. XII., str. 4.

⁶⁶⁸ SGp 49, 1915, 12, 25. III., str. 4.

V spomin na obletnico poljske vstaje leta 1794 sta bili v Mariboru za 1. in 2. maj napovedani slovesnosti. 1. maja ob 10. uri dopoldne je bila v cerkvi Matere Milosti služba božja s poljskim petjem in pridigo, 2. maja ob 3. uri popoldan pa je v hodniku Narodnega doma potekala slavnost s petjem in z raznovrstnim sporedom. Pri slavnosti so sodelovali Poljaki in Slovenci. Dobiček od prireditve je bil namenjen poljskim otrokom in izseljencem, ki so živeli v mariborskem okraju.⁶⁶⁹

V juniju so na praznik sv. Antona ob 3. uri popoldne slavnostno blagoslovili lilije v čast sv. Antonu.⁶⁷⁰

31. oktobra so se zbrali verniki v stolnici k 2. vojni procesiji, ki je šla iz stolnice v cerkev Matere Milosti. »Po končani procesiji je cela cerkev zapela avstrijsko himno, ki je sklenila veličastno cerkveno in domoljubno svečanost,« je zapisal Slovenski gospodar.⁶⁷¹

V novembru je potekala akcija z naslovom Vojaški dan leta 1915. Nabirali so darove za božičnico vojakom. V Mariboru je bil ustanovljen poseben odbor za vojaški dan leta 1915. Vodil ga je glavar Eiss, ki je bil zadolžen za razpošiljanje darov vojakom na bojišča in po bolnišnicah. Denar se je zbiral v bankah, Posojilnici v Narodnem domu in uredništvu Marburger Zeitung.⁶⁷² V akciji so sodelovali vsi Mariborčani.

1916

V aprilu so na pobudo poveljstva armade ob soški fronti ustanovili v Mariboru pod predsedstvom baronice Twickel ženski odbor, ki je na cvetno nedeljo pred mariborskimi cerkvami in po ulicah prodajal oljkove vejice. Slovenski gospodar je objavil članek z naslovom Oljkine vejice za soško fronto. Poveljstvo je priskrbelo vejice, ki jih je knezoškof dr. Mihael Napotnik blagoslovil. Izkupiček je bil namenjen vdovam, sirotam in invalidom soške armade. Odbornice so pozivale, naj vsak obiskovalec cerkve iz mesta in z dežele ter sploh vsak domoljub kupi oljkovo vejico, saj bo s tem opravil domoljubno delo. Vejice so prodajali po 20 v, tiste s trakovi pa po 40.⁶⁷³

V maju 1916 je bila v stolnici slovesna procesija. Po šmarnicah č. g. patra Fröhlicha je bil na Stolnem trgu obhod, ki se ga je udeležila ogromna množica. Bilo je tudi veliko vojakov. Po obhodu, ki ga je vodil knezoškof dr. Mihael Na-

⁶⁶⁹ SGp 49, 1915, 17, 29. IV., str. 6.

⁶⁷⁰ SGp 49, 1915, 24, 17. VI., str. 4.

⁶⁷¹ SGp 49, 1915, 44, 4. XI., str. 4.

⁶⁷² SGp 49, 1915, 46, 18. XI., str. 4.

⁶⁷³ SGp 50, 1916, 15, 13. IV., str. 4.

potnik, so molili za zmago in mir. Ob koncu je imel dr. Mihael Napotnik še govor, ki ga je zaključil z mislijo: »Marija je bila vedno zaščitnica Avstrije.«⁶⁷⁴

1. oktobra je bila vojna pobožnost, ki je potekala po celi škofiji. V stolnici in baziliki Matere Milosti pa je potekala sama procesija. Po njej in pridigi so peli cesarsko himno. 15. vojna pobožnost je bila po udeležbi največja do takrat. Slovenski gospodar je zapisal: »Tolike in splošne udeležbe pri procesiji še ni bilo v Mariboru.«⁶⁷⁵

Tretje vojno leto so zaključili s silvestrskim večerom v stolnici in z željami po miru in dobrimi mislimi novemu cesarju in cesarici.⁶⁷⁶

1917

19. marca, na praznik sv. Jožefa, je bila v mariborski stolnici 16. vojna pobožnost, ki je bila dobro obiskana in veličastna.⁶⁷⁷

V aprilu so potekale velikonočne pobožnosti v mariborski stolnici, ki jih je obiskalo veliko ljudi.⁶⁷⁸

Mariborski in okoliški socialni demokrati so prvič po začetku vojne 1. maja ob 3. uri popoldne priredili na vrtu Gambrinove gostilne slavlje ob prazniku. Shod je bil obiskan mnogoštevilno. Glavni govornik je bil graški odvetnik dr. Eisler. Uvodoma je povedal nekaj poudarkov iz zgodovine praznovanja 1. maja ter o razvoju socialne demokracije ter o izbruhu vojne. Govoril je tudi o pomenu februarske revolucije, »ki je bil prvi in veliki korak bližje do miru«. Svoj govor je zaključil z besedami: »Le mir, mir je, kar si želi in hoče doseči ne samo delavstvo, ampak tudi človeštvo celega sveta.« Sprejeli so resolucijo shoda, v kateri so poudarili, da se socialna demokracija in delavstvo strinjata z izjavo avstrijske vlade, da Avstrija nima osvajalnih namenov in da si delavstvo želi in zahteva mir. Shod so zaključili z delavsko pesmijo in se brez izgredov razšli. Podobni shodi so bili tudi po drugih večjih avstrijskih industrijskih krajih.⁶⁷⁹

Za 23. december je bilo napovedano božično obdarovanje begunskih otrok v Gambrinu ob 4. uri popoldan. Obdarovanje je dovolilo štajersko namestništvo. Če bi bilo kaj dobička, so ga nameravali podariti otroški vojni kuhinji. Darila v ta namen je sprejemala »nabiralnica« v Freihausgasse 2 (Freihauski ulici).⁶⁸⁰

⁶⁷⁴ SGp 50, 1916, 22, 1. VI., str. 4.

⁶⁷⁵ SGp 50, 1916, 40, 5. X., str. 4.

⁶⁷⁶ SGp 51, 1917, 1, 4. I., str. 4.

⁶⁷⁷ SGp 51, 1917, 12, 22. III., str. 4.

⁶⁷⁸ SGp 51, 1917, 15, 12. IV., str. 4.

⁶⁷⁹ Straža 9, 1917, 35, 4. V., str. 2.

⁶⁸⁰ SGp 51, 1917, 50, 13. XII., str. 5.

Ob koncu aprila je bila napovedana proslava za 1. maj. Socialna demokracija se je namreč po vsej državi pripravljala na proslavo. Napovedano je bilo, da bo 1. maja delo v tovarnah počivalo. Zaprte naj bi bile tudi trgovine. Članek v Straži, ki je napovedoval praznovanje 1. maja, je bil delno cenzuriran. Manjkal je del: »Delavske mase bodo demonstrirale za mir in - kruh. Ali bo 1. maja omejen tudi promet na železnici, se še danes ne ve.«⁶⁸¹

4. maja je Straža obširno pisala o prvem maju v Mariboru. Napovedanih demonstracij in razbitih šip ni bilo. Proslava se je namreč omejila izključno na običajni sprevod socialnih demokratov po ulicah, na shod pri Gambrinu in na običajno veseljačenje po gostilnah. Poročilo pravi, da je bil ulični pohod skromen, shod pri Gambrinu pa dobro obiskan. Navzočih je bilo namreč več kot 1000 oseb. Na zboru je nastopil gospod Hans Petelinšek in poslanec Hans Resel je govoril o temi »mir in kruh«. V govoru je Hans Resel ostro napadel imperialiste in tiste, ki podaljšujejo vojno, kjer je posebej izpostavil nemške nacionaliste. Še nekaj poudarkov iz Reslovega govora: »Nemčija upa, da se ji bo z zmagovitim vojevanjem res posrečilo doseči gospostvo nad Evropo in nad ostalim svetom in da bo ona največja velemoč na suhem in na morju. Mi (socialni demokrati) pa smo prepričani, da se ji kaj takega ne bo posrečilo!« Množica je odgovorila: »Se ji ne bo posrečilo!« Po mnenju Hansa Resla socialna demokracija stoji na stališču, da je treba dati vsem narodom popolno »jednakopravnost« in potem bodo izginili narodnostni boji in raznovrstne deklaracijske težnje. Socialna demokracija je namreč nasprotovala deklaracijski politiki Slovencev. Na shodu so sprejeli resolucijo, v kateri so zahtevali osemurni delavnik, boljšo preskrbo z živili in mir. Ob sklepu shoda je predsednik Hans Petelinšek pozval »sodruge«, da naj se nihče ne udeleži vsenemškega Volkstaga 12. maja na Glavnem trgu v Mariboru. Z delavsko himno so zaključili zborovanje in tudi večernih pohodov po ulicah ni bilo. Vojaštvo, ki je bilo pripravljeno v vsaki ulici, ni imelo nobenega dela.⁶⁸²

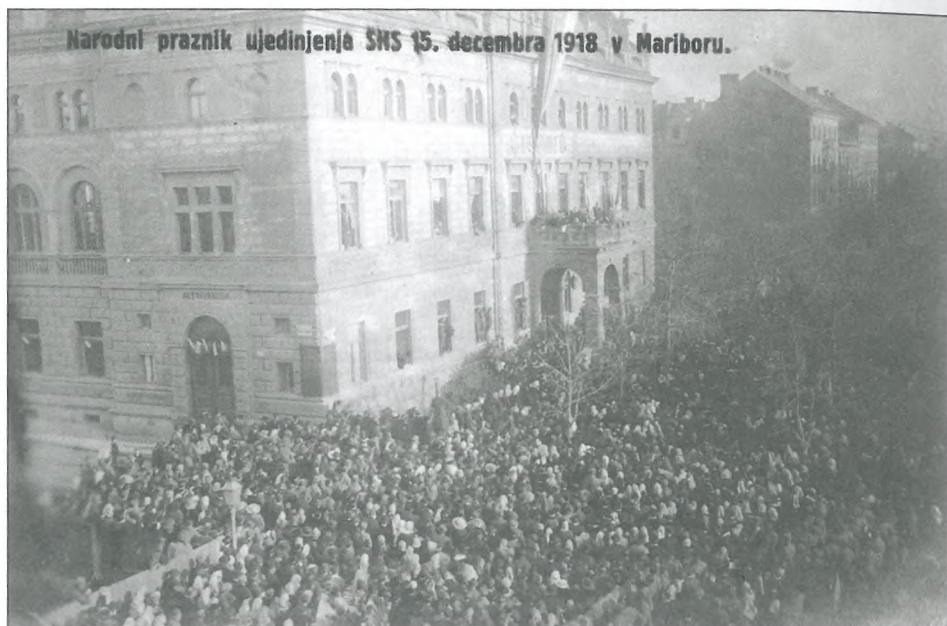
Sredi decembra 1918, ko je bil Maribor že v novi državi, je bila v mestu velika prireditev, in sicer »jugoslovanski praznik«. Ljudske množice iz mesta, iz bližnje in daljnje okolice so proslavljale nastanek Jugoslavije. Slovenske trobarvne zastave so vihrale s hiš, okna so bila okrašena s cvetjem, z zastavicami in zelenjem.

Velike kolone konjeništv, topništva in pehote so se gibale od jutra do večera po mariborskih ulicah. Razpoloženje je bilo na višku: »Zastave so vihrale, ljudske množice so prekipevale svetega navdušenja, vreme je bilo nad vse sijajno, vse, prav vse, nebesne in zemeljske sile so sodelovale, da se je slavnost izvršila res nad vse pričakovanje sijajno.«

⁶⁸¹ Straža 10, 1918, 34, 29. IV., str. 3.

⁶⁸² Straža 10, 1918, 35, 3. V., str. 3.

V mesto je prišlo nad 20.000 ljudi, ki so »mirno in slovestno manifestirali po mariborskih ulicah za mater Jugoslavijo«.

Narodnega praznika v Mariboru se je udeležila velika množica ljudi.

V soboto, 15. decembra, je godba mariborskega pešpolka uvedla »balkado«. Nad 10.000 ljudi je slavilo predvečer narodnega praznika. Generalu Rudolfu Maistru pa so pripravili sijajno podoknico.

Tudi naslednje nedeljsko dopoldne je bila bazilika Matere Milosti nabito polna. Sredi cerkve je plapolala trobarvnica. Vojaški superior, gospod Rant, je govoril o novi državi. Po sveti maši se je pričel slavnostni obhod po ulicah: »Na čelu spreveda so jahali trije jezdec s praporom SHS, njim so sledili konjeniki, general Maister, godba 32 moč, zopet četa konjenikov, infanterija, topništvo in gojenci vojaške realke.« Na pohodu so bili predstavniki društev, Orli in Sokoli z zastavami. Množice so vzklikale: »Živijo Jugoslavija!« Med pohodom pa je nad Mariborom plul aeroplan okrašen s slovensko trobojnico.⁶⁸³

To je le nekaj poudarkov z »jugoslovanskega praznika« v Mariboru. Na-
vdušenje prebivalstva nad novo državo pa je zelo hitro splahnelo. V naslednjih mesecih je bilo razočaranja in nezadovoljstva vedno več.

⁶⁸³ Straža 10, 1918, 100, 16. XII., str. 1.

Ob prazniku združitve SHS so bili v mestnem sprevodu poleg vojske še predstavniki društev, tudi Sokola in Orla, ženske v narodnih nošah itd. – vsi so z velikim navdušenjem pozdravljali novo državo.

III. Povzetek

V tem sklopu sem želela predstaviti tiste oblike združevanj ljudi, ki so pritegnila več prebivalcev in niso bila tako ozko vezana na članstvo v društvih in na njihove simpatizerje.

V Mariboru, verjetno pa tudi drugod po monarhiji, so posebej veličastno slavili cesarja oziroma njegove rojstne dneve in praznike. Seveda so pozornost namenjali tudi cesarici. Cesarske slavnosti so bile dobro obiskane in tudi mesto je zaradi njih spremenilo videz. Bilo je namreč lepo okrašeno. Mariborčani so z navdušenjem in s spoštovanjem slavili cesarja Franca Jožefa, ki je bil posebej priljubljen vladar. Po njegovi smrti, ko je prestol zasedel Karel I., cesarske slovesnosti niso bile nič manj veličastne, prej nasprotno, kajti Karla so častili zlasti zaradi njegovih prizadevanj za mir. Posebej veličastna je bila cesarska slavnost leta 1917, ko so narodna društva v Mariboru pripravila proslavo prvega rojstnega dne cesarja Karla I. po nastopu vlade. Ta cesarska slovesnost je bila tudi najštevilnejše obiskana med vojno.

Med ostalimi množičnimi prireditvami pa prav gotovo izstopajo številne vojaške pobožnosti in procesije, ki so pritegnile številne Mariborčane, saj so si vsi želeli čimprejšnji mir.

Tudi praznovanje 1. maja je pritegnilo veliko ljudi, saj je bilo v mestu delavstvo kar številno.

Za konec pa sem predstavila velik praznik ob koncu leta 1918, le nekaj mesecev po končani vojni in koncu avstro-ogrske monarhije. Mariborčani in okoličani so namreč v velikanskem številu slavili novo državo Jugoslavijo. Pravzaprav je zanimivo, kako so ljudje tako hitro menjali svojo navezanost na prejšnjo državo z Jugoslavijo, saj v vojni vse do zadnjega ni bilo jasno, kakšna Jugoslavija bo nastala, avstrijska ali skupna, in koliko časa bo preteklo med nastankom države Slovencev, Hrvatov in Srbov ter njeno združitvijo s Srbijo.

Med Slovenci so se že zelo hitro, že v državi Slovencev, Hrvatov in Srbov, pokazale skrbi, da v novi skupnosti ne bo enakopravnosti, da bodo preglasovani.

SKLEP

Štiriletna vojna je globoko posegla tudi v življenje Mariborčanov. Kazala se je v problemu preskrbe in lakote prebivalstva (oboje se je iz meseca v mesec stopnjevalo); v naraščajočih nacionalnih nasprotjih med Slovenci in Nemci; v političnih preganjanjih in obtožbah za srbofilstvo; v okrnjenem kulturnem, društvenem in družabnem življenju; v številnih humanitarnih akcijah; v spoštljivosti do avstrijskega cesarja Franca Jožefa, od septembra 1917 pa v navdušenju za majniško deklaracijo in v zahtevi za Jugoslavijo v okviru Avstrije; v velikih simpatijah za »ljubeznivega«, »dobrega« in »plemenitega« cesarja Karla; v odklonilnem razpoloženju zoper Italijane; v zahtevah za čimprejšnji mir; ob koncu leta 1918 pa v razpadu avstro-ogrske monarhije in v združitvi s Hrvati in Srbi v novo državo.

Vojna je okrnila kulturno življenje v mestu, vendar ga ni povsem zatrla. Mnogo bolj je posegla med Slovence, saj v Mariboru skoraj ni bilo slišati slovenske gledališke besede in slovenskega petja med vojno.

Če primerjam vse tri nivoje človekovega kulturnega udejstvovanja, je iz podrobnega popisa in opisa gledaliških predstav, koncertov, filmov, društvenega dela in javnih prireditev razvidno, da so vse te oblike med vojno bile prisotne, vendar v manjši meri in manj intenzivno.

V mariborskem kulturnem utripu pa moram upoštevati tudi nacionalni vidik. Nemška kultura v mestu je bila intenzivnejša kot slovenska. Pri tem je treba poudariti, da so imeli Nemci kljub vojni prostore in finančno zaledje, medtem ko je bila v prostorih slovenskih društev nastanjena vojska.

Vendar se ob vseh teh dejstvih pojavlja dvom o zadostni angažiranosti Slovencev za društveno delo med vojno. Tudi slovenski listi so namreč pozivali sonarodnjake, naj kljub vojni skličejo občne zборе društev.

Število članov se je v društvih zaradi mobilizacije seveda zmanjšalo.

Med vojno je bilo najaktivnejše mariborsko nemško gledališče. Razen ene sezone je ves čas dokaj normalno delovalo. O kvaliteti predstav ne morem soditi, saj je to vprašanje druge stroke, ugotavljam pa lahko, da so gledališke predstave v mariborskem nemškem gledališču med vojno bile. Slovenci niso imeli pravega poklicnega gledališča, vendar je gledališče Dramatičnega društva pred vojno uprizarjalo enakovredne ali celo kvalitetnejše predstave kot nemško. Med vojno pa Dramatično društvo ni prirejalo dramskih predstav. Ukvarjalo se je le z vprašanjem svojih prostorov in financ.

Med institucionalno oziroma profesionalno kulturo uvrščam tudi koncertno dejavnost. Tudi ta oblika je bila v mestu prisotna. Res pa je, da so bili ti koncerti v kazinski dvorani, ki je bila v zakupu Nemcev, z nastopajočimi pevci iz Gradca in z Dunaja. Omenim naj še koncerte vojaške godbe, ki so bili pogosto v mestnem parku, privabljali so vse Mariborčane. Slovenci pa, tako kot pri gledališču, niso imeli svoje glasbene institucije. Koncertov Dramatičnega društva in Slovanske čitalnice med vojno ni bilo, z izjemo koncertov poleti leta 1918, ki pa jih uvrščamo med društvene prireditve.

Tudi pri tretji veji institucionalne kulture, filmu, moram omeniti kinematografa, ki sta bila v rokah Nemcev. Vendar so vanju prav gotovo zahajali vsi Mariborčani, tako Nemci kot Slovenci.

Prireditve in akcije mariborskih društev je bilo med vojno manj kot pred njo. Tudi za društveno življenje velja, da so bila nemška društva aktivnejša kot slovenska. Raziskava prav gotovo ne more dati popolne slike društvenega življenja v Mariboru med vojno. Vendar lahko rečem, da na osnovi natančnega iskanja in izbora podatkov o delu nekaterih društev ponuja vzorec društvenega dogajanja v mestu.

Zaradi vojnih razmer slovenska društva, ki so bila nastanjena v Narodnem domu, niso imela svojih prostorov. Društveni gmotni položaj pa je bil slab, predvsem zaradi velikih stroškov, namenjenih za predvojno uprizoritev, ki ni mogla doseči več ponovitev. Posebej je treba pri društvi omeniti delo humanitarnih in podpornih društev med vojno, ki so lajšala težaven položaj prebivalcev in pomagala zlasti revežem, vojnim invalidom in vojnim sirotam.

Ena izmed ugotovitev je tudi ta, da so nemška društva med vojno posebej poudarjala vodilno vlogo nemškega naroda proti antantnim silam. Svoje nacionalno čutenje so kazala na svojih društvenih prireditvah v poudarjenem prepevanju nemške (narodne) himne »Deutschland, Deutschland über alles«, ki je leta 1922 postala državna himna. Slovenci pa so poudarjali pripadnost Avstriji in njeni trialistični ureditvi pod habsburško krono in so zato na svojih društvenih prireditvah poudarjeno prepevali cesarsko (avstrijsko) himno »Gott erhalte Franz den Kaiser!« Melodija obeh je bila ista.

Zanimivo pa je bilo spremljanje javnih prireditev v mestu, ki so privabile številne Mariborčane in okoličane ter niso bile vedno nacionalno pogojene. Tako kot drugod po monarhiji so tudi v Mariboru spoštovali in slavili cesarja Franca Jožefa kot tudi njegovega naslednika Karla I. (1916). Zanimivo je, kako so se Mariborčani množično udeleževali cesarskih slovesnosti in o kakšnem navdušenju med prebivalstvom so pisali časniki. Še poleti 1918 je bila v Mariboru velika cesarska slovesnost. Pri javnih zborovanjih je zanimivo spremljati, kako ljudje zelo hitro spreminjajo svoje občutke in jih tudi izražajo. Avgusta

1918 so se namreč še z vsemi častmi poklonili avstrijskemu cesarju Karlu I., čez štiri mesece pa so z velikim navdušenjem pozdravljali Jugoslavijo. Res je, da niso pozdravljali dinastije Karadjordjevičev in da niso vedeli, kaj jih v novi državi čaka.

Ob koncu naj odgovorim na v uvodu zastavljena vprašanja.

V mestu so bili tudi med vojno prisotni vsi trije nivoji kulturnega dogajanja, in sicer institucionalna kultura, društveno življenje in javne prireditve.

Vojna je ohromila kulturni utrip, vendar ga ni zatrla. V mestu je bilo manj prireditev, društveno dogajanje pa je bilo skromnejše v primerjavi s predvojnimi društvenimi utripom v mestu.

Intenzivnost nemških kulturnih krogov in s tem nemška kultura sta bili močnejši kot slovenski.

Če govorim o kulturni podobi Maribora med vojno nasploh, ne glede na nacionalno in strankarsko pripadnost, potem lahko sklenem, da je mesto imelo svoje kulturno življenje in Mariborčani so se združevali, vendar manj intenzivno kot pred vojno.

Ljudje daleč od front in strelskih jarkov le niso povsem otrpli. Zlasti v zadnjih dveh letih habsburške monarhije, torej po majniški deklaraciji in obnovitvi parlamentarnega življenja v državi, so se nekatera društva pričela prebujati in se vsaj pripravljati na čas po vojni, ki je za mariborsko kulturno dogajanje pomenil zopet obdobje razcveta, tokrat slovenskih društev in slovenske kulture, tako institucionalne kot ljubiteljske.

PRILOGA I.: Seznam društev

Nemška društva in zavodi:

- All. Krankenhaus
- All. Steierm. Arbeiter Kranken u. Unterstützungskasse, Filiale Marburg
- All. Verband d. Südbahn Bedienst. in Marburg
- Antialkoholischer Verein »Heiliger Krieg«
- Arbeiter Gesangverein »Frohsinn«
- Arbeiter Turnverein »Eintracht«
- Arbeiterverein »Kinderfreunde«
- Ärzteverband in Steiermark
- Aushilfskasse Verein
- Baugenossenschaft, I. Marburger
- Bautechniker Verein
- Bergverein Marburger Hütte
- Bezirkskrankenkasse
- Cäcilien Verein für die Diözese Lavant
- Deutscher Handwerkerverein
- Deutscher Lehrerverein in Marburg
- Deutscher Verein für Marburg und Umgebung
- Deutschvölkischer Gehilfenverein »Drauwacht«
- Deutschvölkischer Turn Verein »Jahn«
- Deutschvölkischer Turnerverbindung »Schönerer«
- Deutschnationaler Handlungsgehilfen Verband Ortsgruppe Marburg
- Deutscher Sprachverein
- Erste steierm. Obstverwertungsgenossenschaft
- Erster Männergesangverein der Staatsbediensteten in Marburg
- Erster österr. Staatsdienerverein, Ortsgruppe Marburg
- Erster steiermärk. Milchkontrollverein
- Evangelischer Frauenverein
- Filiale der Öst.-ung. Bank
- Filiale der k. k. priv. Steiermärkischen Eskompte Bank in Graz
- Filiale der Anglo-Österr. Bank
- Filiale der k. k. steierm. Landwirtschafts Gesellschaft
- Filiale Marburg und Umgebung des steierm. Bienenzuchtvereines
- Fischerei Bezirksverein
- Franz Josef Verein zur Unterstützung dürftiger Schüler der Staats Oberrealschule

- Frauen Ortsgruppe des Vereines »Heimstatt«
- Freie deutsche Schule, Ortsgruppe Marburg
- Freiwillige Feuerwehr und Rettungsabteilung
- Gas Anstalt
- Geselligkeitsverein »D' Unterlander z' Marburg«
- Holzhändlerverband, südösterr.-ungar.
- Jagdgesellschaft »Hubertus« in Marburg
- Jugendortsgruppe des Vereines »Südmark«
- Kameradschaftsverband für die Bediensteten der Südbahn
- Katholischer Arbeiter Verein
- Katholischer Frauen Verein
- Katholischer Gesellen Verein
- Katholischer Jugendbund
- Katholischer Meisterverein
- Katholischer Pressverein
- Kaufmännischer Gesangverein
- Kellereigenossenschaft Marburg
- Kranken Unterstützungs und Leichen Verein
- Kredit u. Sparverein für Marburg und Umgebung
- Lagerhäuser in Marburg der k. k. priv. Steiermärkischen Escompte Bank in Graz
- Lebensmittel Magazin Marburg der k. k. priv. Südbahn Gesellschaft
- Lehrlingsheim
- Leichenbestattungs Anstalt, städtische
- Marburger Männergesang Verein
- Marburger Ankündigungsanstalt
- Marburger Escomptebank
- Marburger Gewerbe Verein
- Marburger Gewerbekasse
- Marburger Holzindustrie
- I. Marburger Militär Veteranen und Kranken Unterstützungs Verein »Erzherzog Friedrich«
- Marburger Molkerei
- Marburger Philharmonischer Verein
- Marburger Trabrenn Verein
- Marburger Radfahrer Klub »Edelweiss«
- Marburger Radfahrer Klub 1887
- Marburger Ruderverein
- Marburger Schützen Verein
- Marburger Stadtverschönerungs Verein
- Marburger Stadtverschönerungs Verein »Magdalenen Vorstadt«

- Marburger Sportverein
- Marburger Taubstummen »Zweigverein Eichenkranz«
- Marburger Turnverein
- Militär Veteranen Verein, zweiter, nichtuniform
- Museumverein
- Musikkapelle der Südbahn Werkstätten
- Musikrunde der Lehrer, Post und Bahnbeamten
- Ortsgruppe der staatl. Vertragsbeamten
- Ortsgruppe Marburg, Frauen und Mädchen des Deutschen Schulvereines
- Ortsgruppe Marburg u. Umgebung des Deutschen Schulvereines für Männer
- Ortsgruppe Marburg des Vereines »Freie Schule«
- Ortsgruppe des Deutsch evangelischen Bundes für die Ostmark
- Ortsgruppe Marburg und Umgebung des Vereines Südmark. Diese Ortsgruppe erhält hier eine Studentenküche für deutsche Mittelschüler und eine Lehrlings Vermittlungsstelle für deutsche Meister
- Ortsgruppe Marburg des Vereines »Südmark« für Frauen und Mädchen
- Ortsgruppe Marburg des »Wandervogel«
- Ortsgruppe Marburg des steiermärk. Arbeiter Radfahrer Bundes
- Ortsgruppe Marburg des k. k. Postbeamtenvereines
- Ortsgruppe Marburg des Touristenvereines »Die Naturfreunde«
- Ortsgruppe Marburg d. steir. Esperantistenvereines
- Ortsgruppe Marburg des Maschinistenbundes
- Ortsgruppe Marburg des Vereines »Heimstatt«
- Ortsgruppe des Reichsvereines der k. k. Post und Telegraphen- bediensteten Österreichs
- Ortsverein der Musiker in Marburg
- Österr. Eisenbahn Beamten Verein. Ortsgruppe
- Pfandleih Anstalt
- Reichsverband »Anker«, Ortsgruppe Marburg
- Reichsbund deutscher Eisenbahner. Ortsgruppe Marburg
- Schlachthof städt.
- Schlaraffia, Marburghia
- Schützengesellschaft »Schwarze Kugel«
- Sektion Marburg des D. u. Ö. Alpen Vereines
- Sparkasse der Gemeinde Marburg
- Spar und Vorschuss Konsortium des I. allgem. Beamten Vereines
- Spar und Vorschuss Verein d. Arbeiter in Marburg
- Spar und Vorschussverein f. deutsche Angestellte
- Spar und Vorschusskasse der Südbahnbediensteten
- Stadttheater
- Studentenheim, Deutsches
- Südbahn Liedertafel Marburg

- Theater und Kasino Verein
- Untersteirische Volkskasse in Marburg
- Untersteirische Rauchsangkehrerverein
- Unterstützungsverein des Heizhausbediensteten
- Unterstützungs Verein f. dürstige Gymnasialschüler
- Unterstützungs Verein für entlassene Sträflinge
- Verband »Alldeutschland«, Zweigverein d. Bundes Germania
- Verband deutscher Hochschüler in Marburg
- Verband der Genossenschaften in Marburg
- Verband der Holzarbeiter Österreichs, Ortsgruppe Marburg
- Verband steirischer Holzhändler
- Verein für Tierschutz und Tierzucht
- Verein »Arbeiterschutz«
- Verein der Sägewerksbesitzer und Pächter des Landes Untersteiermark
- Verein für Kinderschutz und Jugendfürsorge
- Verein zur Unterstützung in Sterbe und Erkrankungsfällen f. Arbeiter u. Bedienstete d. Südbahn
- Verein der Hausbesitzer in Marburg und Umgebung
- Verein der städt. Beamten
- Verein »Deutsche Arbeiterjugend«
- Verein »Deutsche Mittelschule«
- Verein »Frauenhilfe«
- Verein zur Unterst. dürstiger Schüler d. Volkssch.
- Volksbücherei der »Südmark«
- Verein »Volkswohl« für Marburg u. Umgebung
- Wach und Schliessanstalt
- Wählerverein, deutscher
- Wasserwerk, städt.
- Wirtsschafts Verband Marburg
- Zweigverein Marburg des patriotischen Landes Frauen Hilfsvereines vom Roten Kreuze für Steiermark

(Vir: Deutscher Bote für Steiermark und Kärnten. Marburger Adresskalender 1914, str. 2-3.)

Slovenska društva:

- Slovanska Čitalnica v Mariboru
- Bralno in pevsko društvo »Maribor«
- Športno društvo v Mariboru

- Moška podružnica »Ciril-Metodove družbe« v Mariboru
- Ženska podružnica »Ciril-Metodove družbe« v Mariboru
- Železniška podružnica »Ciril-Metodove družbe« v Mariboru
- Katoliško tiskovno društvo
- Društvo »Dijaška kuhinja«
- Dramatično društvo v Mariboru
- Narodno politično društvo v Mariboru
- Mariborska podružnica »Branibora«
- Podravska podružnica »Prosvete«
- Zveza jugoslovanskih železničarjev. Podružnica v Mariboru
- Slovensko trgovsko in obrtno društvo v Mariboru
- Glasbeno društvo
- Politično društvo »Maribor«
- Slovenska straža. Podružnica Maribor
- Zgodovinsko društvo v Mariboru (muzej se nahaja v Narodnem domu II. nadstropje)
- Telovadno društvo »Sokol« v Mariboru
- Telovadno društvo »Orel«
- Društvo »Dijaški dom« v Mariboru
- »Sveta vojska« - društvo slovenskih antialkoholistov
- Klub Čechu (Klub Čehov)
- Klub obrtniških pomočnikov

(Vir: Mariborski slovenski koledar za leto 1914, str. 90.)

PRILOGA II.: Seznam slikovnega gradiva

- Naslovnica: Im Marburger-Stadt-Kino Theater. 1919.
(Razglednica iz zbirke Primoža Premzla.)
- Str. 11: Glavni trg v Mariboru okrog leta 1900.
(Fotografija iz zbirke drobnih tiskov UKM, sl. m. 415/XVII.)
- Str. 12: Partizanska cesta (Tegetthoffstrasse) v Mariboru iz leta 1911.
(Razglednica iz zbirke drobnih tiskov UKM, raz. 21164/VII.)
- Str. 14: Motiv slikarja Frančiška Horvata iz leta 1916.
(Razglednica iz zbirke Primoža Premzla.)
- Str. 22: Gledališka stavba s kazinskim poslopjem v Mariboru pred letom 1918. (Razglednica iz zbirke drobnih tiskov UKM, raz. 21166/III.)
- Str. 24: Narodni dom v Mariboru iz leta 1899. (Razglednica iz zbirke drobnih tiskov UKM, raz. 21162.)
- Str. 30: Vabilo tirolskega gledališča Exl-Bühne ob gostovanju v Mariboru leta 1912. (Lepak iz zbirke Primoža Premzla.)
- Str. 69: Anton Aškerc, Knez Volkun: Vitomir na knežjem kamnu. Slovesnost v Mariboru 19. aprila 1914. (Fotografija iz zbirke Primoža Premzla.)
- Str. 71: Karel Verstovšek. (Fotografija iz zbirke drobnih tiskov UKM, raz. 18513.)
- Str. 79: Evangeličanska cerkev v Mariboru okrog leta 1900. (Razglednica iz zbirke drobnih tiskov UKM, raz. 22818/II.)
- Str. 80: Mariborski mestni park. (Razglednica iz zbirke drobnih tiskov UKM, raz. 21605.)
- Str. 81: Johann Brezovscek. (Fotokopija iz Ilustriranega Slovenca, št. 7, 1928, str. 51.)
- Str. 87: Marburger Stadt-Kino-Theater. (Razglednica iz zbirke Primoža Premzla.)
- Str. 89: »Nicht drängen!! Alle kommen ins Marburger-Stadt-kino-Theater«. 1916. (Razglednica (z vabilom na hrbtni strani) iz zbirke drobnih tiskov UKM, raz. 1763.)
- Str. 104: Gambrinus. (Fotografija iz zbirke drobnih tiskov UKM, raz. 13440/III.)
- Str. 111: Dr. Franjo Rosina. (Fotokopija iz knjige Posojilnica v Mariboru (Narodni dom). Maribor 1933, str. 59.)
- Str. 136: Gostilna Götz v Mariboru okrog leta 1928. (Fotografija iz zbirke drobnih tiskov UKM, raz. 19087/V.)

- Str. 143: Karel Bervar. (Fotokopija iz Ilustriranega Slovenca, št. 50, 1925, str. 2.)
- Str. 148: Alojzijeve cerkev. (Razglednica iz zbirke drobnih tiskov UKM, raz. 21139.)
- Str. 153: Prevzem prvega gasilskega avta v Mariboru leta 1914. (Fotokopija iz knjige Prostovoljna gasilska četa v Mariboru 1871-1936. Maribor 1936, str. 53.)
- Str. 154: Reševalni oddelek požarne brambe. (Fotokopija iz knjige Prostovoljna gasilska četa v Mariboru 1871-1936. Maribor 1936, str. 51.)
- Str. 154: Prvi rešilni avto v Mariboru leta 1915. (Fotokopija iz knjige Sto let gasilskega društva Maribor-mesto. Maribor 1971, str. 15.)
- Str. 161: Verein Frauenhilfe in Marburg (Fotografija iz zbirke Primoža Premzla.)
- Str. 168: Hotel Erzherzog Johann (Nadvojvoda Janez) iz konca 19. stoletja. (Fotografija iz zbirke drobnih tiskov UKM, raz. 13440/V.)
- Str. 170: Roman Pachner. (Fotokopija iz Marburger Zeitung, 30. X. 1927, str. 7.)
- Str. 171: Marburger Radfahrer Klub »Edelweis«. (Fotografija iz zbirke Primoža Premzla.)
- Str. 187, 188: Narodni praznik SHS 15. decembra 1918 v Mariboru. (Fotografije iz zbirke Primoža Premzla.)

ZUSAMMENFASSUNG

Die Einwohner von Maribor waren vom vierjährigen Krieg tief betroffen. Die Kriegszeit äußerte sich in der Hungersnot und in Versorgungsproblemen der Einwohner (beides steigerte sich monatlich); im Zuwachs nationaler Gegensätze zwischen den Slowenen und den Deutschen; in politischen Verfolgungen und Anklagen der Serbophilen; in beeinträchtigtem Kultur-, Verbands- und Gesellschaftsleben; in zahlreichen humanitären Hilfsaktionen; in der Ehrerbietung des österreichischen Monarchs Franz Joseph, seit September 1917 jedoch in der Begeisterung für die Maideklaration und in Forderung eines Jugoslawiens im Rahmen Österreichs; in großer Zuneigung zu dem »liebenswürdigen«, »guten« und »edlen« Kaiser Karl; in ablehnender Gesinnung gegen die Italiener; in der Forderung schnellstmöglichen Friedens; am Ende des Jahres 1918 jedoch im Zusammenbruch der Donaumonarchie und in der Vereinigung in einen neuen Staat zusammen mit den Serben und den Kroaten.

Das kulturelle Leben der Stadt wurde von dem Krieg zwar beeinträchtigt, doch nicht völlig vertilgt. Heftiger griff er ins Leben der Slowenen ein, da man in Maribor während des Krieges nämlich fast keinen slowenischen Gesang und kein slowenisches Wort im Theater hören könnte.

Wenn ich alle drei Ebenen menschlicher kulturellen Betätigung vergleiche, geht aus genauem Verzeichnis und aus der Umschreibung von Theatervorstellungen, Konzerten, Filmen, Arbeit der Vereine und gesellschaftlichen Veranstaltungen hervor, daß alle diese Formen während des Krieges vorhanden waren, jedoch in schwächerem Maße und weniger intensiv.

Im Kulturleben von Maribor muß ich auch den nationalen Gesichtspunkt berücksichtigen. Die deutsche Kultur in der Stadt war intensiver als die slowenische. Dabei muß betont werden, daß die Deutschen trotz des Krieges die nötigen Räume und den finanziellen Rückhalt hatten, wogegen in den Räumen der slowenischen Vereine die Armee einquartiert war.

Immerhin taucht neben allen diesen Tatsachen der Zweifel über das zulängliche Sicheinsetzen der Slowenen für die Vereinsarbeit während des Krieges auf. Auch die slowenischen Zeitungen haben nämlich ihre Volksgegnossen zur Einberufung der Vereinsmitgliederversammlungen trotz des Krieges aufgerufen. Die Zahl der Mitglieder war wegen der Mobilisierung natürlich herabgesetzt.

Während des Krieges war das deutschsprachige »*Stadttheater in Marburg*« am tätigsten.

Bis auf eine Spielsaison wirkte es die ganze Zeit lang ziemlich normal. Die Qualität der Vorstellungen kann ich nicht beurteilen, dazu soll sich ein anderes Fachgebiet Fragen stellen. Auf jeden Fall kann ich aber das Vorhandensein dieser Theatervorstellungen feststellen.

Die Slowenen hatten kein echtes hauptberufliches Theater und doch leistete das Theater des s.g. Dramatischen Vereins »*Dramatično društvo*« vor dem Krieg im Vergleich mit dem deutschen Theater gleichwertige oder sogar qualitativ überragende Theateraufführungen. Aber während des Krieges gab es im Dramatischen Verein keine Vorstellungen. Er beschäftigte sich nur mit den Fragen seiner Räume und Finanzen.

Der institutionellen bzw. professionellen Kultur ordne ich auch die Konzerttätigkeit zu. Auch diese Form war in Maribor vorhanden. Doch es stimmt, daß diese Konzerte mit Sängern aus Graz und Wien in dem Casinosaal stattfanden, der ja von den Deutschen in die Pacht genommen war.

Ich sollte noch Konzerte der Militärmusik erwähnen, die häufig im Stadtpark stattfanden und von denen alle Einwohner von Maribor angelockt waren. Die Slowenen aber hatten keine eigene musikalische Körperschaft. Es gab keine Konzerte im Dramatischen Verein und der Slawische Lesesaal war während des Krieges nicht vorhanden. Als einsame Ausnahme kann man die Konzerte im Sommer des Jahres 1918 erwähnen, die aber den Vereinsveranstaltungen zugeordnet werden müssen.

Auch beim Film, d.h. dem dritten Ast institutioneller Kultur, müssen die beiden Kinos erwähnt werden, die in deutschen Händen lagen. Jedoch sind beide ganz bestimmt von allen Eiwohner von Maribor besucht worden, sowohl von den Deutschen als auch von den Slowenen.

Während des Krieges gab es weniger Veranstaltungen und Aktionen der mariborer Vereinen als bevor. Es gilt auch für das Vereinsleben, daß die deutschen Vereine tätiger als die slowenischen waren.

Diese Studie kann sicher kein vollkommenes Bild vom Vereinsleben in Maribor während des Krieges liefern. Jedoch kann ich behaupten, daß sie anhand der ausführlichen Suche und samt Auswahl der Angaben über die Tätigkeit mancher Vereine ein Muster von städtischem Vereinsgeschehen anbietet.

Die slowenischen Vereine, die im Volksheim »*Narodni dom*« untergebracht waren, verfügten über keine eigenen Räume. Die materielle Lage der Vereine war schlecht, hauptsächlich wegen der großen Unkosten, die vor dem Krieg für eine Aufführung bestimmt wurden, die später keine Reprise mehr erreichen konnte.

Was die Vereine angeht, muß man die Arbeit einiger Humanitär- und Fördervereine als besonders wichtig erkennen, die während des Krieges die schwierige Lage der Einwohner linderten und die vor allem den Armen, Kriegsverwundeten und Kriegswaisen Beistand leisteten.

Eine meiner Feststellungen spricht davon, daß die deutschen Vereine während des Krieges ausdrücklich die führende Rolle des deutschen Volkes über die Entente betonten. Ihr Nationalgefühl zeigten sie bei eigenen Veranstaltungen in betontem Singen der deutschen Volkshymne »Deutschland, Deutschland, über alles«, die seit dem Jahr 1922 auch die Staatshymne war.

Die Slowenen jedoch äußerten ihre Angehörigkeit zum Österreich mit dessen Trialismus unter der habsburgischen Krone und dafür sangen sie bei ihren Vereinsveranstaltungen betont die kaiserliche Hymne »Gott erhalte Franz den Kaiser!« Die Melodie der beiden Hymnen war dieselbe.

Die Betrachtung der städtischen Veranstaltungen, die viele Einwohner von Maribor und auch Umwohner anlockten und waren nicht immer nationalbedingt, war noch interessanter. So wie anderswo in der Monarchie respektierte und feierte man den Kaiser Franz Joseph als auch seinen Nachfolger Karl I (1916) wohl auch in Maribor. Es ist interessant, wie massenhaft die Einwohner von Maribor bei den kaiserlichen Festlichkeiten teilgenommen haben und welche Begeisterung der Leute schilderten die damaligen Zeitungen.

Noch im Sommer von 1918 fand in Maribor eine große kaiserliche Feier statt. Bei Massenversammlungen ist es außerordentlich interessant zu beobachten, wie rasch die Leute ihre Gefühle wechseln und diese dann auch zum Ausdruck bringen. Im August des Jahres 1918 hatten sie noch mit allen Ehren den österreichischen Kaiser Karl den Ersten gehuldigt, und nach vier Monaten haben sie schon das neue Jugoslawien ebenso begeistert gefeiert. Aber es stimmt, daß sie nicht die Dynastie der Karadžordževići lobten und daß sie nicht gewußt haben, was im neuen Staat auf sie zukommt.

Am Ende möchte ich die in der Einleitung gestellte Frage beantworten.

In der Stadt waren also auch während des Krieges alle drei Ebenen des kulturellen Geschehens vorhanden, d.h. die institutionelle Kultur, das Vereinsleben und die gemeinschaftlichen Veranstaltungen.

Der Krieg lähmte das kulturelle Leben, aber er hat es nicht erstickt. In der Stadt gab es weniger Veranstaltungen und das Vereinsgeschehen war im Vergleich mit dem Vorkriegsgeschehen bescheidener.

Die Intensität der deutschen Kulturkreise und damit die deutsche Kultur war stärker als die der Slowenen.

Wenn ich von der kulturellen Darstellung von Maribor während des Krieges im allgemeinen, unbeachtet die National- und Parteiangehörigkeit spreche, dann kann ich erschließen, daß die Stadt über ihr eigenes kulturelles Leben verfügte. Die Einwohner von Maribor schlossen sich zusammen, obwohl weniger intensiv als in der Vorkriegszeit.

Leute ferner von den Fronten und Schützengräben sind doch nicht völlig steif und gefühllos gewesen. Vor allem in den letzten zwei Jahren der Donaumonarchie, also nach der Maideklaration und nach der Wiederherstellung des parlamentarischen Regierungsystems erwachten einigen Vereine aufs neue. Sie haben zumindest versucht, sich für die Nachkriegszeit vorzubereiten, für die Zeit, die für das Kulturgesehen in Maribor erneut die Blütezeit bedeutete. Diesmal für die slowenischen Vereine und für die slowenische Kultur, sowohl auf der institutionellen Ebene als auch für die Kulturliebhaber.

V nemščino prevedla Urška Černe

IMENSKO KAZALO

Krepki tisk označuje strani na katerih so navedeni biografski podatki o nekaterih posameznikih.

A

Allers 101
Andrejka Rudolf 132
Antonovic 47
Anzengruber Ludwig 23, 29, 31, 32,
41, 47, 48, 49, 58, 68
Arnold Franz 28, 36, 57
Ascher Leo 28, 38, 59
Aškerc Anton 69
Auer Ludwig 31, 32
Auer Maria *Glej* Gstöttner-Auer Mimi

B

Bach Ernst 28, 36, 57
Bachmann Viktor 43, 44, 45, 46, 50
Bahovec Vekoslav 109, 112
Bal Mina 95
Barca Pedro Calderon de la 29
Baš Franjo 24
Baum Franz 104
Baumeister Bernhard 33
Bayer Josef 29
Beck 38
Beethoven Ludwig van 78, 83, 84
Bellini Vincenzo 21
Benatzky Ralph 55, 58
Benkovič 72
Beran Emerik 143
Berg Hermann 96, 139, 169
Berg Paul 35, 36, 40
Bergen Alexander 29
Berla Alois ps. *Glej* Scheichel Alois

Bernkopf 146
Berow Emerik ps. *Glej* Beran
Emerik
Bert A. 57
Berté Heinrich 42, 46, 63
Beruth Fritz 26
Bervar Karel 143, 144
Bidin M. 141
Bienenstein Karl 32
Binder Eduard 33
Binderhofer 103
Bisson Alexander 39
Bjelik 124
Blaha Emmy *Glej* Blaha-Wallner Emmy
Blaha-Wallner Emmy 45, 46, 49, 50, 56
Blasel Carl 23
Blumels Alfons 83
Blumenthal Oskar 55, 63
Boc Josip 109, 112, 113
Bock Fritz 135
Bodanzky Robert 53
Böhm Alois 169
Boncza Zoula de 27
Bongar Klara 60
Borko Fran 106
Borštnik Ignac 54
Brachvogel Emil 35
Brahms Johannes 81, 82, 83, 135
Brandl 84
Brandl Fani *Glej* Brandl-Pelikan Fani
Brandl-Pelikan Fani 82, 84
Bratina Janko 125, 126
Brauenroth 141

Braun 28
Breu S. 135
Brezovscek Johann 80, 81, 82
Brieux 28, 29, 57
Brix Rudolf 32
Brückner Max 45
Brunner 164
Buchbinder Bernhard 29, 39, 50,
53, 62

Bureš Franjo 112, 165
Burg Paul 52
Burge Lolly 57
Burger Alfred 27
Burger Viktor 44, 56
Burmester Willy 81, 82

C

Capuder Karl 166
Chalupetzky Marie *Glej* Hartmann
Marie
Charly Egon 43
Cherubini Luigi 143
Chopin Frédéric 139
Christl 21
Coben Louis 131
Core 29, 57
Costa Karl ps. *Glej* Kostia Karl

Č

Černe Albin 86
Čížek Josip 144

D

Davis Gustav 28, 46
Decsey 62
Desmond Olga 88
Deutsch Nikolaus 69
Deutschniger Franz 23
Devetak Daniel 40
Dewald Hansi 39

Dietrich 145
Dobravc Ferdo 109
Dolar Jaro 88
Doletschek Rosa 95
Dörmann F. 28
Draschbacher Helene 96
Dreifuss 29
Drinkler H. 68
Dufek Josef 151

E

Egger Julius 135
Ehrich Rudolf 57
Eis 146
Eisl August 134
Eisler 185
Eisler Edmund *Glej* Eysler Edmund
Eiss 184
Elfer Arthur 33, 35
Elpidij 175
Engel Alexander 28, 56
Engelsberg S. 146
d'Ennery 28
Ernst Otto 45, 47
Ettlinger Karl 32
Exl Anna 31
Exl Ferdinand 31, 32
Exl Ilse 31
Exl-Bühne 31, 32, 51
Exl-Theater *Glej* Exl-Bühne
Eysler Edmund 27, 34, 37, 39, 43,
44, 48, 53, 58, 59, 64

F

Faleschini 134
Fall Leo 28, 29, 44, 45, 48, 50, 55
Farbro Otmar 33
Favai Ivan 109
Feld Leo ps. *Glej* Hirschfeld Leo
Ferk Feliks 157
Ferschnig Eduard 56

Filapitsch Heinrich 134
 Finžgar Fran Saleški 54, 69, 132
 Firbas Franc 158
 Fischer Alois 151
 Fischer-Niemann Karl 83
 Flere Pavel 133
 Flotow Friedrich von 22
 Fornazarič Slavko 165
 Förstl Gertruda 83
 Fötsch 157
 Fröhlich 184
 Francillo-Kaufmann Hedwig 82
 Frank Wilhelm 50
 Franz Josef 102
 Friedrich Fritz 31, 32
 Frischer 84
 Fulda Ludwig 41, 61
 Füllekruss Emil 97, 145, 146
 Furtmoser Anton 135, 137

G

Gaischeg Martin *Glej* Gajšek Martin
 Gajšek Martin 152, 153
 Gamilschnegg Anton 22
 Ganghofer Ludwig 32
 Genée R. 58
 Gerald Alice 42
 Gerbec S. 158
 Gerzhofer Mia 36
 Gilbert Jean ps. *Glej* Winterfeld Max
 Gindl 21
 Glauko 35, 36
 Glawitsch Reimund 134
 Glazer Janko 74
 Göbbels Joseph 145
 Goethe Johann Wolfgang von 29, 54
 Goetz Hermann 141
 Gomilšek Fran 123
 Görner Carl 27, 28, 35, 36, 39, 45,
 46, 55, 65
 Gosak 108

Govekar Fran 25, 68
 Grafenauer Ivan 133
 Grahor Viktor 165
 Granichstaedten Bruno 36, 54, 64
 Gregorc Pankracij 124, 127
 Gregorčič Simon 140
 Griebel Marie *Glej* Griebel Mitzi
 Griebel Mitzi 41
 Grillparzer Franz 27, 29
 Grobois Alica 139
 Grobois Felicija 100
 Gruber 84
 Gruber Ferdinand 21
 Gruber L. ps. *Glej* Anzengruber
 Ludwig
 Gruden Josip 131
 Grünbaum Fritz 34
 Grünwald A. 28
 Gstöttner (družina) 31
 Gstöttner-Auer Mimi 31
 Gstöttner-Exl Anna *Glej* Exl Anna
 Gürtler Heddy 53, 56, 57, 58, 59

H

Hafner Jernej 124
 Hagen Reisi 31
 Halbarth 96
 Halbe Max 29, 60
 Hallecker Franz 98
 Händl Georg Friedrich 78
 Hartmann Marie 44
 Hartnagl Leopold 21
 Hartner August 41
 Hawel Rudolf 31
 Hegedus Sandor von 35
 Heidemann Paul 88
 Heim Viktor 83
 Helden Bianka 55
 Hell Theodor 27
 Helm Hugo 42, 43, 45, 46, 49
 Helmar Pepi 54, 56, 57, 59, 60

Herscke 28
 Hervé Florimond Ronger 28
 Hettler Berta 43, 45, 46, 49
 Heu 153
 Heu Alois 138, 139
 Heuberger Richard 60
 Hirschfeld Ludwig 28
 Hirschfeld Leo 28
 Hirschfeld Viktor 64
 Hitler Adolf 145
 Hlavaček 147
 Hofer Franz 41
 Hofer J. 81
 Hoffmann-Harnisch Wolfgang 28
 Hofmann 21
 Hohnjec Josip 130
 Höllander Viktor 47
 Höller Max 42, 46
 Hollik Anton 78
 Holm Else 55, 56, 59
 Holz Arno 28
 Homburg C. 27
 Honig Gustav 102
 Horst Julius ps. *Glej* Hostasch Josef
 Horvat Franc 74
 Hostasch Josef 43, 56, 57
 Hoyer 100
 Hren Vilko 75
 Hren Zmago 74
 Humunkulus 27

I

Ibsen Henrik 43
 Ilešič Fran 127, 129
 Ilich Emanuel 165
 Ilm Gusti 33

J

Jacobson Leopold 53
 Jager 150
 Jahn Friedrich Ludwig 163, 164

Jahn Norbert 102, 145
 Jammerneegg Minna 36, 42
 Janaček Leoš 143
 Jarh Franc 106
 Jarno Georg 36, 49
 Jenschko O. 28
 Jerovšek Anton 156
 Jones Sidney 27, 64
 Jorg 96
 Jungst H. 146
 Jurčič Josip 25, 69
 Juritsch Fritz 104

K

Kálmán Emmerich *Glej* Kálmán
 Imre
 Kálmán Imre 28, 34, 38, 42, 45, 64
 Kadelburg Gustav 34, 36, 53, 55, 58,
 63, 68
 Kainz Hans 33, 42, 52
 Kainz Josef 23
 Kalan Janez 173
 Karba Alojzij 106
 Karlin Andrej 135
 Karlweis C. 62
 Karminski 82
 Karšin 21
 Kartin 23
 Kasal Miroslav 86
 Kasper 170
 Kaspret Anton 117
 Kavallar Karl 139
 Kavčič Andrej 21
 Kejžar Ivan 108, 109, 149
 Kersnik Janko 25
 Ketz Gottfried 137
 Kidrič France 126
 Kiffmann 169
 Killer Friedrich 44, 45, 46, 47, 48,
 49, 50, 52, 54, 56, 59, 62, 63
 Killer Viktor 43, 44

Kirbisch Josef 151, 172
 Kirbiš 158, 159
 Kirchl Adolf 146
 Kirsch Ada 44
 Kirsch Franz von 37, 39
 Klampfer Thomas 151
 Klasinc Ivan 158
 Klauda 152, 153, 155
 Klein Paula 53, 54
 Kleist Heinrich von 21
 Klements Hermann 52
 Kleno-Cristaian Marianne de 79
 Klietmann Alfred 141, 146
 Klinger Gustav ps. *Glej* Buchbinder
 Bernhard
 Kliwar 49
 Kloičnik Matthias 151
 Kocen 121
 Koch Eduard 31
 Köchl Karl 96
 Koderman Janko 108, 109
 Kohle 97
 Kointer Adolf 34, 37, 41
 Kokoschinegg Rudolf 87
 Kole Roman 96, 134, 135
 Koppel-Ellfeld Franz 36
 Koppitsch Johann 151
 Koralek 79
 Korel Henrik 140
 Koroš Marija 106
 Korošec Anton 123, 157, 166, 180
 Kos Fran 129
 Kos Milko 127
 Kosi Anton 132
 Kostia Karl 29, 41, 60
 Kotzebue August 68
 Kovačič Fran 117, 118, 119, 122,
 126, 127, 128
 Kovačič Matija 157
 Kraatz Curt 28
 Kraft Alfred 39, 41

Kralik Helene 97
 Kralik Nora 97
 Kralj Franc 108
 Kramer Joahnn 103
 Kranewitters 31
 Kranjc Ludvik 106
 Kreit Ellie 49, 52
 Krenn Ludwig 29
 Kriesten Hermina Radl von 81
 Kristof 108
 Kroll Karl 58, 62, 64
 Kropsch Gröger 146
 Kugler 98
 Kukovič Avgust 142
 Kulavic Janez 130
 Kunz 21
 Kveder Zofka 68

L

Lambrinos 95
 Landergott Valerian 144
 L'Arronge Adolf 29, 45, 46, 63
 Laube Heinrich 35
 Laufs Karl 54
 Lebar Franz 102
 Lecht 77
 Lederer Moritz 35
 Lehár Franz 28, 29, 35, 36, 44, 46,
 62, 63, 64,
 Leidl 99
 Lenart Janez 106
 Lendovšek Mihael 126
 Léon Viktor ps. *Glej* Hirschfeld Viktor
 Lesar Jožef 125
 Leschetitzky Alexander *Glej* Lesche-
 titzky Alexander Josef
 Leschetitzky Alexander Josef 34, 38, 40
 Lessing Gotthold Ephraim 38
 Leurer Therese 27
 Levstik Fran 25, 73
 Lifitta Karl 135

Likawetz Karl 151
 Lindau Karl 29
 Lion Hugo 27
 Lippschitz Leopold 27, 46
 Lischke Sofie 95
 Liszt Franz 78, 83, 141
 Ljubič 149
 Loibner Ferdinand 52
 Lona Berty 42
 Lukačič Avgust 106, 109
 Lukman Franc Ksaver 131, 144
 Luzzatto Ida 83
 Luzzatto Nives 83
 Lyssolt Lissy 83

M

Machiavelli Niccolo 64
 Mahnert Ludwig 99, 100, 145, 164
 Mahr Franz 31
 Maierhofer 21
 Maierhofer Ferdinand 33, 42
 Maister Rudolf 174, 187
 Majcen Gabriel 140
 Majcen Jožef 144
 Majer 108
 Mally Arthur 99, 100, 101, 153 160
 Mannstädt Wilhelm 35
 Marin 114
 Marin Stanko 72, 109, 113
 Markošek Ivan 157, 159
 Markowetz Alma 62
 Marquet Ignaz pl. 22
 Martini Hermann 138
 Mayer 21, 97, 119
 Medved Anton 121, 158, 159, 181
 Meinski Mitzi 33
 Merker Adela 34
 Meško Fran Ksaver 25
 Meyer Carl 21
 Meyer-Förster Wilhelm 28, 65
 Miklošič Fran 121

Millöcker Karl 28, 29, 41, 48, 57, 58
 Misz-Gmeiner Lula 83
 Mlakar Ivan 156, 157
 Modrinjak Marija 158
 Mohorič Fran 129
 Moliere 29
 Molk 108
 Molnár Ferenc 44
 Morré Karl 25, 32, 34, 39, 56, 68
 Mostböck Josef 167
 Mozart Wolfgang Amadeus 78, 83, 140, 141
 Mühlbacher 99, 100, 101
 Mühleisen Lothar 98
 Müller Alois 102
 Müller Hugo 54
 Münchow Anny 52
 Murko Matija 126
 Musil Klara 39

N

Nachtigal Rajko 126
 Nagel Käthe 53, 59
 Napotnik Mihael 135, 142, 144, 180, 182, 183, 184, 185
 Nasko 96
 Nastelberger Robert 27
 Nedbal Oskar 28, 37, 58, 59
 Nestroy Johann 21, 49, 65
 Niemer 74
 Nonner Michael 134
 Norini Emil 57
 Normann Gerda 33, 39, 40, 41, 62
 Novak Jakob 108, 109

O

Oberndorfer Fritz 100
 Oer 157
 Offenbach Jacques 29, 47
 Ohorn Anton 28, 57
 Okonkovski Georg 29

Olbat Fritz 34, 35, 37
Orosel Oskar 102
Össterreicher Rudolf 38
Osten 29
Oswald Richard 28
Ozmec Jožef 157

P

Pachner Roman 22, 170
Pajhart 108
Pavaletz Matthias 151
Pavlica Andrej 126
Pelschnik Ferdinand 83, 84
Perko Ludwig 79
Permann Adolf 83
Peshta Johann 40, 78, 79, 80, 137,
140, 141, 146
Petelinšek Hans 186
Petzl-Demmer Maria 138
Pfrimer Frida 95
Pfrimer Katy 95
Philippek 96
Pichler Alois 102
Pichler Franz 22
Pick-Furth Enzi 83
Pierson H. 146
Pipping Josef 49, 50
Pipuš Radoslav 119, 159
Pirc Matija 71, 109, 119, 157, 159
Pircham 99
Pirk Bertha 43, 44, 45, 46, 47, 48,
49, 50
Pišek Franc 73, 110, 157
Pivec Štefan 109, 144
Pivko Ljudevit 116
Planinšek 108
Planquett Robert 56
Platzer Andreas 135
Poch 97
Poljanec Leopold 109, 114, 116
Poseb 108

Prach Mitzi 43
Preiss Eugen 61, 62
Prelog 109
Prelog Matija 23
Presber Rudolf 53
Prosl R. M. 35
Puff Rudolf 21
Puqschitz 145

R

Raimund Ferdinand 36
Rajh 72, 113
Rank Lulu 53
Rant 187
Rast Mihael 83
Rauchenegger Venno 32
Raul Anton 52
Raupach Ernst 27, 35, 44, 54
Ravnik Rudolf 165
Raymann Ferdinand *Glej* Raimund
Ferdinand
Redl Franz 45, 46, 48, 50, 52, 54, 55,
57, 61, 62, 64
Reichardt 146
Reinhardt Heinrich 49
Reisman August 109
Relik Nelly 64
Reny Aladar 27
Reschender 146
Resel Hans 186
Richter Paul 134, 135
Rittonja Peter 151
Rock Eduard 32
Rohle 164
Romer 21
Rosegger Peter 53
Rosina Franjo 111, 112, 120, 158,
159, 169
Rössler Emma 99, 100
Rössler Karl 54
Rotter Ludovik 142

Rožman Jožef 130
 Rudel Karl 139
 Ruesst Franz 164
 Ruhri Franz 138
 Russ Franz 134, 135, 138, 139

S

Sabatin 82
 Sachs Hans 138, 139
 Safred Hermann 62
 Sassmann Hanns 44, 49
 Sattner Hugolin 132
 Savost 97
 Scharnagel Oskar 96
 Schauperl Johann 151
 Scheichel Alois 50
 Scheidbach Heinz 155
 Schem T. 83, 84
 Scherbaum Jenny 135, 138, 139
 Scheu Josef 33
 Schikaneder Karl 34, 37
 Schiller Friedrich von 21, 27, 29, 45,
 54, 60, 64, 135
 Schlocker Helene 34, 37, 39, 40, 42,
 44, 46, 49, 50
 Schmiderer (družina) 78
 Schmiderer Hans 78, 136, 153, 155,
 169
 Schmidt 21
 Schmolzer F. 146
 Schmolzer Josef 134
 Schmutz F. 83
 Schönherr (družina) 145
 Schönherr Franz 134, 137, 138, 139
 Schönherr Karl 31, 34, 37, 39, 51, 59
 Schönherr Max 61, 80, 97, 135, 146
 Schönthan Franz von 36, 37, 46, 55, 68
 Schorrer 39
 Schostal Karl 43
 Schrammel (družina) 147

Schreiner Henrik 24, 119, 157, 158,
 159, 174, 175
 Schröder Karl 53, 54, 56
 Schrötter Anni 52
 Schubert Emma 33
 Schubert Franz 42, 46, 61, 63, 81,
 82, 83
 Schuler Karl 48
 Schumann Robert 139
 Schwarz 21
 Schwarz Hans 44, 46, 49
 Sedl 21
 Sekera Wilhem 163, 164
 Selim Josma 58
 Sepperer Hans 134
 Serajnik F. 113
 Shakespeare William 21, 29, 40
 Sieber Gustav 54, 55
 Sieberer Adolf 135
 Siege (družina) 22, 26, 27, 33, 52
 Siege Adolf 26, 59
 Siege Adolf ml. 26, 27, 33, 52
 Siege Bertha 26, 27, 54, 57, 59, 60
 Siege Gustav 26, 33, 34, 35, 39, 40, 41,
 42, 43, 49, 50, 52, 54, 55, 56, 57,
 58, 59, 60, 61, 62, 66, 85, 87, 88
 Siege Leopoldina 26, 33
 Sienkiewicz Henryk 69
 Siklossy Berta 44, 46
 Skoda Karl 42, 43, 47
 Skoff Mihael 151
 Skvarča Ivan 75
 Slavič Matija 120, 125, 133
 Sloboda Karl 43
 Sodek Julius 36, 37, 39, 40
 Somrek Josip 125
 Sparovitz Guido 139
 Spilner 96
 Stabej Jože 174, 175
 Stahl 146
 Stahl Franc 97
 Stark Ludwig 53

Starovašnik 170, 109
 Staud Hans 42
 Stegenšek Avgust 124, 125, 126
 Stegnar 109
 Steiberger Josip 112
 Stein Franz 102
 Stein Leo 68
 Stelzer 112
 Stepišnik 141
 Stering 97
 Sterk Wilhelm 34
 Stern Georg 151
 Stobitzer Heinrich 34
 Stolz Robert 38, 42, 53, 59
 Strauss Johann 29, 35, 49, 52, 58,
 62, 82, 83
 Strauss Josef 28
 Strauss Oskar 27, 37, 41, 58
 Strindber August 63
 Strmšek Pavel 120, 156
 Stržina Karel 127
 Stular 113
 Stupan Vekoslav 123
 Stupica 113
 Sturm Hans 34
 Sudermann Hermann 29, 38, 47,
 50, 69
 Suhy Franz 36
 Sullivan Arthur 54
 Sunčič Alojzij 174
 Suppé Franz von 38, 39
 Sussmann Josef 53, 54, 59
 Swoboda Angelina 82
 Swoboda Steffi 36

Š

Šegula Franc 125, 127
 Škerjanec 149
 Škrabec Stanislav 131
 Šoštarič 112
 Špindler Franc 144

Štelcer 159
 Štrakl 144
 Štrekelj Milica 129
 Štupca Antonija 174, 175
 Šubert Adolf František 68

T

Taufar 96
 Techt Franz 134, 135
 Tessa Ilona 62
 Thomé Franz 22
 Thome Ludwig 36
 Tomažič Ivan 135
 Tominšek Josip 109, 119, 165, 174,
 175
 Trafenik Jože 142, 144
 Trauth Ella 63
 Triesch 68
 Trifković Kosta 68
 Troha 108, 109
 Trop Franc 144
 Trstenjak Davorin 119, 120, 121
 Trupp Anton 169
 Tschokl 96, 97
 Tschoyer Klemy 37, 41, 53, 56, 58
 Turner Pavel 109, 119, 158, 162
 Twickel 184

U

Ude Johann 175
 Ulaga 112
 Ulbreich Betty 27
 Ursin 103
 Ušeničnik Aleš 131

V

Vales Alfonz 74
 Vasič I. 68
 Verhovec 124
 Veritti Anton 135
 Verne Jules 28

Verstovšek Karel 70, 71, 74, 112,
119, 149, 157, 159, 160, 166, 167
Verže Ivan 119, 159
Viconsky Eduard 147
Vilhar Miroslav 23
Voglar Fran 72, 73, 109, 110, 112,
113, 157, 159
Voglar Janko 112
Volčič Jože 165
VOLT Viktor 134
Vošnjak Josip 68

W

Wagner Mina 174
Wagner Rudolf 134, 135, 137, 138,
139, 142
Wagner Theo 135
Wahrhafsky 21
Waidacher Alois 139
Waldau 29
Walden Irene 36
Wallner Karl Maria 145
Wallner Rudolf 43, 45, 47, 49, 50,
53, 54, 56, 57, 58
Walter Ferdinand 43, 44, 45, 46, 47,
48, 49, 50, 53, 54, 56
Walther Oskar 68
Walzogen Laura von 82
Wamlek Hans 84
Weber R. M. von 141
Weil Robert 27
Weinberger Lilli 38, 39, 41
Weiner Finny 50
Weinzierl M. von 146
Weiss 78, 172
Weiss Antonia 52, 56
Weiss Theodor 42, 50, 52, 53, 54,
61, 62
Weisthaler Greta 95
Weixl 114

Weixl Slavko 108
Werk Mizzi 42, 44
Werresch Desider 53
Wilbrandt Adolf 56
Wildgans Anton 62
Wilhelm Pavel 32
Willner A. M. 34
Winkler 28
Winterfeld Max 34, 48
Winterhalter Josef 84
Wippel 103
Witzani Reli 27
Witzler 167
Wolf Hugo 81, 83
Woller Theodor 51
Wrany Eugen 33
Wresounig Franz 134, 135

Z

Zahlbruckner Karl 134
Zampa Mitzi 34, 36, 37
Zapečnik Ivan 113
Zapolska Gabriela 48
Zappert Bruno 28
Zeidler 103
Zelenka Ernest 146, 169
Zell F. 58
Zeller Carl 50, 56
Ziehrer Carl *Glej* Ziehrer Carl
Mihael
Ziehrer Carl Michael 28, 29, 40, 55, 56
Zupan A. 125
Zupančič Anton 21
Zweifler Franz 134

Ž

Žebot Franjo 123, 130
Žolger Ivan 32
Župančič Oton 68

Sestavila Sandra Kurnik Zupanič

Vlasta Stavbar

KULTURNO DOGAJANJE V MARIBORU V LETIH 1914–1918

Urednik Andrej Brvar

Opremil Viktor Šest

Založila Založba Obzorja Maribor, 1998

Za založbo odgovarja Franc Filipič

Natisnila Tiskarna Jože Moškrič d.d.

ISBN 961-230-087-9

Po mnenju Ministrstva za kulturo štev. 415-212/97 z dne 16. 1. 98 se za knjigo plačuje davek od prometa proizvodov po stopnji 5 %.

narodu takšno usodo, drugemu pa povsem drugačno. Slovenski živelj je v tem času dobil novo kulturnocivilizacijsko ter politično potrditev, nemški pa je ob nekaterih odločitvah, ki jih je zgodovinski razvoj označil za napačne in zmotne, doživel svojo tragično usodo, da je s tega prostora skoraj dokončno izginil. Ob začetku prve svetovne vojne bodoče končne odločitve še niso bile niti dovolj zaznavne, nacionalna nasprotja pa so bila že skrajno živa in so se reflektirala tudi v kulturnem življenju.

Avtorica je v nasprotju z večino dosedanjih avtorjev obravnavala obe nacionalni skupnosti enakovredno, kakor sta pač reflektirali vsaka svoje kulturno dogajanje in nehanje. Natančno opisuje predvsem gledališko in društveno življenje množice društev, obeh glavnih gledaliških skupin, praznovanja slovenskih in nemških praznikov različnih provenienc od cerkvenih do političnih, koncerte in druge glasbene prireditve, kinopredstave in podobno. Tako se plastično izrisuje kulturni in društveni utrip mariborskega meščanstva v letih hudih preizkušenj, ki so seveda močno vplivale na samo kulturno dogajanje. Brez precenjevanja ali podcenjevanja katere od obeh strani sledimo intelektualnoumetniški potenci na eni in na drugi strani in jo tako lahko ocenjujemo sine ira et studio. Biografije udeležencev, ki so mnogi do danes pustili le slaboten spomin, so vestno zabeležene, nekaj deset fotografij pa prijetno in dokumentarno poživlja branje teksta.

Vsekakor je pred nami zanimiv in tehten pregled nekega dogajanja, ki pomembno dopolnjuje mozaično podobo zgodovine Maribora in nam jo osvetljuje z dosedaj veliko premalo osvetljene strani.

ISBN 961-230-087-9

9 789612 300876